

Марк Твен

ПРИГОДИ ГЕКЛЬБЕРРІ ФІННА

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Проти осіб, що намагатимуться відшукати в цій розповіді якісь потаємні мотиви, буде порушено судову справу; осіб, що намагатимуться видобути з цього твору якусь мораль, буде покарано засланням; а за спроби відшукати в ньому прихований зміст винуватих буде розстріляно.

За наказом автора

Генерал-губернатором

Начальником артилерії

ПОЯСНЕННЯ

В цій книжці використано кілька діалектів, а саме: негритянський діалект штату Міссурі, найрізкішу форму закутного південно-західного діалекту, діалект Пайк-Каунті, а також чотири трохи пом'якшені відміни цієї останньої говірки. Відтінки говірки відбиралися не наосліп і не наздогад, а, навпаки, дуже ретельно, під пильним керівництвом, підсиленням ще й моєю особистою обізнаністю з усіма цими мовними формами.

Я подаю це пояснення з тієї причини, що без нього багато хто з читачів уявив би собі, що всі мої дійові особи намагаються, розмовляючи, наслідувати одне одного, але досягти їм цього аж ніяк не щастить.

Автор

Розділ I

Ви нічого ні про мене не знаєте, коли не прочитали книжки, що називається "Пригоди Тома Соєра"; а втім — дарма. Книжку ту написав Марк Твен, і часто-густо він казав у ній правду. Траплялося, інколи прибріхував, та здебільшого казав правду. Але то байдуже. Я ще не стрічав таких людей, які ніколи не брехали, за винятком, звісно, тітки Поллі або вдови, та ще, може, Мері. Саме про тітку Поллі — Томову тітку Поллі,— та про Мері, та ще про Дугласову вдову найбільше й розповідається в отій книжці; загалом книжка правдива, хоча там трохи й прибрехано, як я вже казав.

А закінчується та книжка ось як: ми з Томом знайшли гроші, що їх розбійники переховували в печері, й розбагатіли. Кожному з нас припало по шість тисяч доларів — і все золотом. Ото була купа грошви, аж голова йшла обертотом. А суддя Тетчер узяв та й поклав ті гроші в банк, на відсотки, і тоді ми щодня мали по долару кожен, і так цілий рік,— хтотзна, що його робити з такою силою грошей. Дугласова ж удова прийняла мене за сина і взялася виховувати, але я мало не пропав, сидячи невилазно в хаті; а до того ж удова так допікала мені отими своїми порядками та добрими звичаями, що я далі терпіти не зміг і дав драла. Натягнув знову своє лахміття, заліз у ту саму стару бочку з-під цукру й живу собі, вільний і щасливий. Але Том Соєр вислідив мене і сказав, що набирає ватагу розбійників; він пообіцяв і мене прийняти, якщо я повернуся до вдови і надалі поводитимуся пристойно. Ну, я й повернувся.

Вдова розрюмсалася наді мною, називала заблуканим ягням і ще по-всякому, проте, звісно, й гадки не мала образити мене. Вона знову вдягла мене в нове вбрання, і я знай упрівав цілі дні та ходив, наче зв'язаний. Ну, а далі все повернулося на старе. Вдова бемкала в дзвона до вечері, і боронь Боже спізнитися. Та ще й таке: хоч і сів до столу, а відразу не смій братися до їжі, мусиш чекати, поки вдова, нахиливши голову, побуркотить трохи над стравами, хоча страви були як страви, нічого поганого про них не скажеш, хіба те, що кожную зварено окремо. Нема в світі кращого, як назбирати в одну посудину всіляких недоїдків!

Було перемішаєш їх добренько, вони сік повипускають і самі плигають у рот!

По вечері вона діставала свою книжку і давай читати про Мойсея та про те, як його знайшли в очеретах, і мені страх як кортіло довідатися, що з ним скоїлось, аж тут — на тобі! — з'ясувалося, що той Мойсей бозна-коли дуба врізав; тоді я зовсім покинув слухати про те,— на біса мені здалися мерці!

Незабаром мені захотілося курити, і я попросив у вдови дозволу. Де там! Не дозволила — сказала, що то непристойна, неохайна звичка і треба її позбутися. Бувають же такі люди: забороняють те, чого самі анітрохи не тямлять. Ось і вдова носиться з отим Мойсеєм, як курка з яйцем. А він же їй навіть не родич! Та й взагалі на лихо він потрібний. Його вже давно й на світі немає. А на мене, бачте, он як напускається за те, що мені подобається курити, дарма що то приємна річ. Сама ж, проте, любісінько нюхає табаку і вважає, що це пристойно. Як самій, то, значить, можна.

Її сестра, міс Уотсон, сухоребра стара діва в окулярах, саме приїхала до неї на житло й відразу ж учепилася до мене з букварем. Вона мордувала мене цілісіньку годину, аж урешті вдова звеліла їй відчепитися від мене. Ще трохи — і я б не витерпів. Потім цілісіньку годину я нудився, сидячи в хаті, і ніяк не міг утриматися, щоб не крутитися на стільці. А міс Уотсон одно товче: "Не клади на стілець ніг, Гекльберрі"; "Чого ти так зігнувся, Гекльберрі, сиди рівно"; і знову ж свої: "Не позіхай і не потягайся за столом, Гекльберрі! Невже ти не можеш усидіти спокійно?" А потім, коли вона почала торочити мені про пекло, я візьми та й бевкни: от би мені туди якось шаснути. Зона так і підскочила — страх як розлютилася, а в мене ж і гадки лихої не було. Просто хотілось зав'язатися світ за очі, так мені все остогидло; я хотів дременути, а куди — однаковісінько. Тоді вона сказала, що гріх таке говорити, що вона сама нізащо в світі такого б не сказала; вона намагається жити так, щоб обов'язково попасти до раю. Але ж я не вбачав для себе жодної втіхи в тому, щоб опинитися там, де й вона, а

тому й вирішив, що не стану й пробувати. Та говорити їй про це я не схотів, бо тільки завдав би собі зайвої халепи, а пуття з того не було б ніякого.

Тут вона і давай мені про рай теревенити, все своєї та й своєї править. Усім людям там, мовляв, тільки й діла, що цілісінький день з арфою туди-сюди походжати та співати, і так на віки вічні. Мене, як по правді, все те не дуже вабило. А проте я змовчав. Запитав лиш, як вона гадає: чи попаде у рай Том Сойєр. Вона відповіла, що ні, його туди й близько не пустять. Я дуже зрадів, бо ж хотів, звісно, щоб ми з ним завжди були вкупі.

Міс Уотсон усе мене гризла та й гризла, так що мені зрештою все те обридло і стало дуже нудно. Аж далі закликали до кімнати негрів та почали молитися, а тоді всі полягали спати. Подався й я до своєї кімнатки з недогарком свічки і поставив його на стіл. Вмостився на стільці біля вікна і спробував думати про щось веселе, але нічого не вийшло. І раптом напав на мене такий смуток, що хоч помирай. Горіли зірки на небі, а на деревах жалібно шелестіло листя, і здаля долинало: "Пуу-гу, пуу-гу..." То пугач сповіщав, що хтось помер; чути було, як кричить дрімлюга та виє собака,— це віщувало комусь смерть; і вітер усе про щось мені нашіптував, а я ніяк не міг второпати, що ж то він шепоче, аж мурашня мені по всьому тілі почала бігати. Потім у лісі щось застогнало, немов привид, який хоче сказати, що йому гнітить душу, але ж ніяк не може, отож не влечить спокійно в своїй домовині, блукає ночами й тужить. Мені стало так гірко й тоскно, так захотілося, щоб хто-небудь був зі мною. А тут ще й павук десь узявся та й поліз по моєму плечі; я дав йому щигля, а він упав просто на свічку, і не встиг я отямитись, як він згорів. Я й сам добре знав, що то страшенно погана прикмета: безперемінно чекай біди. Від ляку жижки мені задрижали. Я зірвався на ноги і тричі обкрутився навколо себе, та раз у раз хрестився, а тоді перев'язав собі ниткою пасмо волосся, щоб убезпечити себе од відьом. А проте я не заспокоївся. Це справді допомагає, коли знайдеш підкову, не встигнеш прибити її над дверима і загубиш, але я зроду не

чував, щоб можна було таким способом позбутися лиха після того, як уб'єш павука.

Так мене враз морозом і всипало... Я знову сів і дістав люльку, щоб закурити; у домі було зараз тихо, неначе всі вимерли, отож удова нічого про те не знатиме. Так минуло чимало часу; аж раптом стало чути, як у місті б'є годинник: бам-бам-бам! — дванадцять разів, а далі знову все затихло — стало тихіше, ніж перед тим. Незабаром я почув, як унизу, в темряві, під деревами хруснула гілка,— щось там ходило. Я завмер, затамувавши дух, і прислухався. Нараз хтось унизу ледве чутно нявкнув: "Ня-ав! ня-ав!" Мені відлягло від серця. Я й собі нявкнув: "Ня-ав! ня-ав!" — якомога тихіше, а потім погасив свічку й вікном виліз на дах комори. Звідти я тихенько ковзнув на землю й подався нишком під дерева. І справді, там на мене чекав Том Сойєр.

Розділ II

Ми навшпиньках скрадалися стежкою поміж деревами до самісінького кінця вдовиного саду, пригинаючись, щоб не зачепитися за гілки. Коли саме проходили повз кухню, я спіткнувся на корені й наробив шуму. Ми припали до землі й завмерли. Здоровенний негр, на ім'я Джім, що належав міс Уотсон, сидів на порозі кухні; ми його добре бачили, бо в кухні світилося. Він схопився, витягнув шию і якусь хвилину прислухався. А тоді гукнув:

— Хто там?

Він почекав, знову прислухався, а тоді підійшов навшпиньках і зупинився якраз між нами; ми майже могли торкнутися його рукою. Часу, мабуть, збігло чимало, і все було тихо, а ми ж були од нього зовсім близьенько. Аж раптом засвербіло мені одне місце на щиколотці, а почухати його я не насмільювався; потім на вухо сверблячка напала; вона перекинулася на спину, якраз межі плечі. Мені здавалося, що я ось-ось сконаю, якщо не почухаюся ту ж мить. Та воно так завжди трапляється:

приходиш ото в порядне товариство, чи на похорон, чи заснути намагаєшся, та ніяк не виходить,— одне слово, саме тоді, коли не можна почухатися, то так тобі починає свербіти і вповдовж і впоперек — ну, повсюди. А Джім помовчав-помовчав та й каже:

— Кого це тут носить? Де ж ви? Хай мені біс, якщо я вас не чув! Гаразд, ось що я зроблю: сяду на цьому самому місці й прислухатимусь, поки знову почую.

І він уместився на землі між мною і Томом. Притулився спиною до дерева, а ноги так простягнув, що однією ледь-ледь моєї ноги не торкнувся. Тепер у мене почав свербіти ніс. Так засвербів, що аж сльози на очі набігли. Але почухатись я не наслідювався. Потім почало свербіти в носі. Тоді — під носом. Не знаю вже, як мені й пощастило влжати спокійно. Така халепа тривала хвилин шість або сім, а видалося — цілі години. Вже мені свербіло в одинадцятьох різних місцях. Я відчував, що не витримаю ні хвилини довше, але зціпив зуби: дай, думаю, ще трохи потерплю. Тут Джім почав важче дихати і раптом захріп; мою ж сверблячку як рукою зняло.

Том подав мені знак — легенько прицмокнув губами,— і ми поплазували геть рачки. Коли відповзли футів за десять, Том прошепотів мені, що не завадило б прив'язати Джіма до дерева,— ото сміху буде! Але я був проти: Джім може прокинутися, зчинить ґвалт, і кинуться нагору, а мене немає в кімнаті. Тоді Том сказав, що він узяв із собою замало свічок, слід би прослизнути до кухні та захопити ще кілька. Я його стримував, казав, що Джім може прокинутись і нас застукати. Але Томові кортіло за всяку ціну ризикнути; отож ми забралися до кухні, взяли три свічки, і Том поклав за це на стіл ще й плату — п'ять центів. Потім ми вийшли звідтіля, і мені страх як хотілося завітатися якнайдалі, але Томові, бач, заманулося підповзти до того місця, де спав Джім, щоб устругнути негрові яку штуку. Я чекав на Тома, й мені здавалося, що цьому чеканню кінця-краю не буде, а навкруги була мертва тиша.

Тільки-но Том повернувся, ми з ним гайнули стежкою попід парканом і швиденько видряпалися на самий вершечок крутого горба по той бік будинку. Том розповів, що він обережно стягнув у Джіма з голови бриля й повісив його на сучок того дерева, під яким Джім заснув, а той тільки поворушився спросоння, але не прочувався. На другий день Джім запевняв, що відьми обійшли його чарами, задурманили, та ще й гасали на ньому верхи по всьому штату, а потім знову посадили його під деревом і повісили бриля на сучок, щоб видно було, хто таке йому заподіяв. А то якось Джім уже похвалявся, що відьми гасали на ньому аж до самісінького Нового Орлеана; а потім він щоразу прибріхував більше й більше, і вже Джім почав усім туману пускати, нібито відьми цілісінький світ на ньому об'їхали, замордували його мало не до смерті, і на спині в нього ще й досі видно садна від сідла. Джім страшенно тим пишався, а далі так набундючився, що на інших негрів уже й не гляне. Негри приходили іноді за багато миль, щоб послухати, як Джім розповідатиме про свої пригоди, тож він і зажив слави найповажнішого негра на цілу нашу округу. Зовсім чужі негри зупинялися часом, роззявивши рота, й витріщали на нього очі, немов на яке диво. Як стемніє, негри дуже любляють збиратися на кухні біля вогню та гомоніти про відьом; але тільки-но хтось з присутніх заводив мову про них і намагався вдати з себе людину бувалу в тому ділі, Джім тут же й докине: "Гм! Ну, де вже тобі на відьмах знатися!" — й відразу балакучий той негр стулить губи і знітиться. Джім прокрутив дірочку в п'ятицентовій монетці і, посиливши в неї мотузку, почепив її собі на шию, розповідаючи всім, що то амулет, якого йому сам диявол власноручно подарував і сказав, що тим амулетом можна лікувати від будь-якої хвороби і будь-коли викликати відьом,— треба тільки над тією монеткою пошепотіти; але що саме шепотіти, Джім ніколи не признавався. Негри приходили до Джіма з усієї округи і віддавали йому все до останнього цента, аби тільки глянути на ту монету; проте вони зроду-звіку не доторкнулися б до неї, знаючи, що сам диявол тримав її в своїх руках. Відтоді слуга з Джіма став негодящий, бо він дуже запишався з того, що бачив диявола та повозив відьом на своїй спині.

Отож коли ми з Томом видряпалися на самий вершечок горба й подивилися вниз, на містечко, там блимало лише три чи чотири вогники, — певно, світилося в тих будинках, де лежали хворі; над ними яскраво сяяли зорі, а внизу повз містечко річка текла майже цілу милю завширшки, напрочуд спокійна й велична. Спустившись з горба, ми розшукали Джо Гарпера й Бена Роджерса та ще двох чи трьох хлопців, що переховувалися в старій чинбарні. Тоді ми відв'язали човна та й попливли річкою, приблизно дві з половиною милі за водою, до великого стрімчака на гірському боці, і там вийшли на берег.

Ми зайшли в кущі, і Том примусив нас усіх запрягтися, що ніхто з нас не викаже його таємниці, і тоді показав вхід до печери, що була на горбі в самісінькій гущавині. Потім ми позасвічували свічки й порачкували крізь вузьку діру. Проповзли ми отако, певно, кроків із двісті, і враз перед нами відкрилася печера. Том почав заглядати у різні закапелки і незабаром гулькнув під стіну в одному місці, — ви б зроду не помітили, що там є хід. Довелося знову лізти вузьким проходом, і врешті ми попали ніби до кімнати, дуже темної, вогкої та холодної, і тут зупинилися.

Том сказав:

— Ну от, ми заснуємо ватагу розбійників і назвемо її "Ватага Тома Сойєра". Кожен, хто схоче пристати до неї, має скласти присягу й підписатися своєю кров'ю.

Всі погодились. І Том дістав аркушик паперу, на якому була написана та присяга, і прочитав її. Кожен хлопець мав присягнути на вірність ватазі і ніколи не виказувати її таємниць; а якщо хто-небудь, бува, скривдить хлопця з нашої ватаги, то один з нас, кому вже накажуть, має помститися — вбити і кривдника, і всю його родину, і той хлопець не сміє ні їсти, ні спати, поки не повбиває всіх ворогів і не виріже на їхніх грудях хреста — знака нашої ватаги. Хто не належить до ватаги, не має права ставити того знака; а якщо хто поставить його, то винного треба буде судити; а зробить це він вдруге, то вбити. А якщо хто з ватаги викаже нашу таємницю, то перерізати йому горло, а потім спалити труп і попіл

розвіяти за вітром, а ім'я кров'ю викреслити зі списку і ніколи більш не згадувати про нього, проклясти його і забути на віки вічні.

Всі хлопці сказали, що це чудова присяга, й запитали Тома, чи він сам її склав. Він признався, що дещо сам вимудрував, а решту запозичив із книжок про піратів та розбійників; він запевняв, що кожна порядна розбійницька ватага обов'язково має свою власну присягу.

Дехто думав, що не завадило б винищувати всю рідню тих хлопців, які виказуватимуть таємниці нашої ватаги. Том визнав, що то непогана думка, взяв олівця й відразу ж уписав її до присяги. Тут озвався Бен Роджерс:

— А ось у Гека Фінна немає ніякої рідні. Що з ним робити?

— Але ж батько в нього є? — відказав Том Соєр.

— Батько-то є, та хіба ж ти його тепер знайдеш! Перш, було, він п'яний вилежувався разом із свиньми в чинбарні, але ось уже більше року минуло, як його ніде не видно.

Порадилися вони та й вирішили виключити мене з ватаги, мовляв, кожен хлопець повинен мати рідню чи кого-небудь, щоб його можна було вбити, а ні, то це буде кривда для інших. Ну, що тут удієш? Ніхто нічого не міг придумати. Всі сиділи й мовчали. Я трохи не заплакав; аж раптом надумав: я запропонував їм міс Уотсон — нехай вбивають її. Всі загукали:

— Авжеж, вона годиться! Тепер усе гаразд! Гека можна прийняти!

І кожний із нас уколів собі шпилькою пальця, щоб розписатися кров'ю; я також поставив на папері свій значок.

— Ну,— мовив Бен Роджерс,— а чим же буде займатися наша ватага?

— Нічим, тільки грабуватиме та вбиватиме,— відповів Том.

— А що ж ми будемо грабувати? Будинки, чи худобу, чи...

— Які дурниці! Красти худобу і всяку всячину — то не грабунок, то злодійство,— сказав Том Сойєр.— Ми ж не злодії. Яка нам з того слава! Ми розбійники. Надягнемо маски та й будемо зупиняти диліжанси й карети на великій дорозі, будемо вбивати пасажирів і відбирати в них годинники і гроші.

— А хіба обов'язково треба їх убивати?

— Авжеж, треба! То найкраще. Деякі авторитети думають інакше, але більшість вважає, що краще таки вбивати їх — окрім тих, кого приведемо сюди до печери й триматимемо тут, поки не дадуть викупу.

— Викупу? А що це таке?

— Не знаю. Та тільки так уже ведеться в розбійників. Я вчитав те з книжок, і нам, звичайно, теж треба так робити.

— Як же ми зможемо так робити, коли не знаємо, що воно таке?

— Так хоч і не знаємо, а проте мусимо так робити. Хіба ж я вам не сказав, що про все те написано в книжках? Чи може, вам хотілося б начхати на книжки й робити так, як заманеться, щоб не було ніякого ладу.

— Еге, добре тобі говорити, Томе Сойєре, а все ж я не доберу, як же вони даватимуть нам викуп, ті бранці, коли ми не тямимо, як воно в біса робиться? А ти сам як гадаєш, що воно таке, га?

— Не знаю я. Треба тримати їх у себе, поки вони дадуть викуп; мабуть, їх слід тримати, поки вони помруть.

— Оце так! Оце я розумію. Чом же ти не сказав того раніше? Ми триматимемо їх у себе, поки вони дадуть викуп, триматимемо аж до смерті; тільки ж доведеться панькатися з ними — годуй їх та пильнуй добре, щоб, бува, не повтікали, хай їм усячина!

— Ну й вигадася отаке, Бене Роджерсе! Як же вони зможуть утекти, коли їх пильнуватиме вартовий? Та він же вмить дасть їм залізного бобу з'їсти, тільки-но вони пальцем поворухнуть.

— Вартовий! Добре, нічого казати! Виходить, комусь із нас доведеться сидіти цілу ніч та не спати тільки для того, щоб їх устерегти? То була б уже чистісінька дурість! А чому б нам не взяти добрячої ломаки та не врізати їм того викупу по голові, тільки-но вони ступлять сюди?

— А тому, що в книжках цього не написано — саме через те. Слухай-но, Бене Роджерсе, хочеш ти робити все, як потрібно, чи не хочеш? Чи ти думаєш, що ті люди, які пишуть книжки, не знають, як саме слід чинити? Чи ти думаєш, що можеш їх повчити? Покинь, хлопче! Ні, сер, ми вже будемо викупати їх так, як то годиться.

— Ну, й добре. Я згодний на все; тільки ж мені здається, що той звичай якийсь дурнячий... Скажи-но, а жінок ми теж будемо убивати?

— Ех, Бене Роджерсе, коли б я був такий невіглас, як ти, я б уже краще помовчав. Убивати жінок? Ну й чого ж то їх убивати! Адже ж у жодній книжці не знайдеш такого. Жінок мають приводити сюди до печери й поводитися з ними якнайчемніше; не встигнеш огледітися, як вони в тебе закохаються й самі не схочуть повертатися додому.

— Гаразд, коли так, то я згодний, та тільки все те ні до чого. Скоро в нашу печеру напхається така сила-силенна жінок та всякого люду, який

чекатиме на викуп, що в ній не лишиться місця для самих розбійників. А втім, шквар далі, я більше не маю що казати.

Маленький Томмі Барнс на ту пору вже заснув і, коли ми його розбуркали, перелякався, розрюмсався, почав проситися додому, до своєї мами, і сказав, що йому вже перехотілося приставати до розбійницької ватаги.

Усі давай із нього глузувати й дражнити його ревою, а він розізлився і погрозив, що зараз же піде та й викаже всі наші таємниці. Але Том дав йому п'ять центів, щоб він утихомирився, і сказав, що зараз ми всі підемо додому, а на тім тижні зберемося і тоді вже обов'язково когось пограбуємо і вб'ємо.

Бен Роджерс пояснив, що він не може часто втікати з дому, хіба що тільки по неділях, то чи не можна б розпочати грабування з найближчої неділі; але всі хлопці вирішили, що гріх братися до такого діла в неділю, тож нема про що й балакати. Ми вмовилися зустрітися і якнайшвидше призначити день нашого першого нападу; потім обрали Тома Соєра на отамана ватаги, а Джо Гарпера — на помічника та й подалися додому.

Я виліз на дах комори, а звідтіль пробрався вікном до себе, коли вже почало розвиднятися. Моє нове вбрання було геть позакапуване свічкою та вимашчене глиною, а сам я втомився, як зацькований пес.

Розділ III

Ех, та й перепало ж мені ранком від старої міс Уотсон за попсований одяг! А от удова — та зовсім не лаялася, тільки повідчищала глину й свічковий лій і була така сумна, що я вирішив поводитися бодай деякий час краще, якщо зможу. Потім міс Уотсон повела мене в комірчину й почала молитися, та нічогісінько з того не вийшло. Вона звеліла мені молитися щодня, мовляв, чого б я не попросив, те мені й пошлеться. Я хоч і силкувався, та де там! Одного разу я роздобув собі вудочку, але без

гачків. А на біса вона мені без гачків здалася! Разів зо три, а може, й чотири вимолював я гачки, але нічого не вийшло. Тоді попросив я міс Уотсон помолитися замість мене, а вона обізвала мене дурнем і навіть не сказала за що. А сам я ніяк не міг збагнути, в чому ж річ.

Якось сидів я довго в лісі, все думав та й думав про те. Кажу собі: якщо людина може вимолити все, що їй заманеться, то чому ж дякон Уїнн не поверне молитвами тих грошей, що він їх утратив на свинині? Чому вдова не може повернути собі молитвами своєї срібної табакерки, що її в неї поцупили? Чому міс Уотсон не помолиться, щоб їй потовщати? Ні, кажу я сам собі, щось воно не клеїться. Пішов я й спитався в удови, що воно й до чого, а та й каже, що молитвами можна виблагати лише "духовні дарунки". Того вже я ніяк не міг розшолопати, а вона мені пояснила: мовляв, я мушу допомагати іншим, і робити для них усе, що можу, й піклуватися про них повсякчас, і ніколи не думати про себе. Отож, виходить, я мав піклуватися й про міс Уотсон. Я подався до лісу і довго міркував там над її словами, але ж ніяк не міг уторопати, яка з того користь,— хіба що для інших людей; а вкінці я вирішив, що не варто морочити собі голову над тим,— що буде, те й буде! Інколи вдова сама заходжувалася коло мене й починала розповідати про волю божу, та так, що мені просто слина з рота котилася; а наступного дня міс Уотсон знову співає своєї і знову збиває мене з пантелику. Думав я, думав та й зрозумів нарешті, що, мабуть, існує два боги: із удовиним богом бідолаха грішник ще якось поладнає, а от як упіймається у лабеті бога міс Уотсон, то тут добра не жди. Обміркувавши все те гарненько, вирішив я віддатися вдовиному богові, якщо він мене потребуватиме; а проте я ніяк не міг збагнути, яка йому з мене користь, коли я анічогісінько не знаю, поведжуся кепсько, та ще й простацького роду.

Батька мого в наших краях ніхто не бачив уже понад рік, і я був спокійний; я не мав і найменшого бажання його бачити. В нього була погана звичка частувати мене товчениками, тільки-но я наVERTався йому на очі, коли він був тверезий; хоч я здебільшого тікав від нього до лісу, як він з'являвся десь поблизу. А це недавно його витягли з річки, миль за дванадцять вище нашого містечка,— так гомоніли люди. В кожному разі,

вирішили, що то саме він: утопленик на зріст був такий, як мій батько, одягнений у якесь лахміття і волосся мав довжелезне — все те дуже його нагадувало; але обличчя ніяк не можна було розпізнати: він так довго пробув у воді, що воно й на обличчя вже не скидалося. Кажуть, він плив за водою горілиць. Його виловили з річки й поховали тут-таки, на березі. Та недовго я втішався, бо пригадав собі одну прикмету. Я добре знав, що утопленик-чоловік має плисти не горілиць, а лицем донизу. Тож я й здогадався, що то був зовсім не батько, а якась жінка в чоловічому одязі. І я знову став побоюватись. Я знав напевне, що старий незабаром з'явиться в наших краях, а мені аж ніяк не хотілося цього.

Ми гралися в розбійників майже цілий місяць, а потім я кинув цю гру. І всі хлопці зробили так само. Нікого ми не пограбували й нікого не вбили, а тільки вдавали розбишак. Ми несподівано вискакували з лісу й кидалися на свинопасів та на жінок, що везли на базар городину, але ніколи нікого не чіпали. Свиной Том Соєр називав "зливками золота", а ріпу та зелень — "коштовностями". Вчинивши такий напад, ми поверталися до печери й вихвалялися тим подвигом: скільки чоловік забили й скільком вирізали хреста на грудях. А проте я не бачив, який нам із того зиск. Раз Том послав одного нашого хлопця бігати по всьому містечку із запаленим дрючком, що його він називав "гаслом", — то був умовний знак для всієї ватаги зібратися до купи, — а потім оголосив нам, що дістав від своїх вивідувачів секретні відомості, буцімто завтра велика валка іспанських крамарів та багатих арабів має отаборитися біля нашої печери; валка та складається з двох слонів, шести сотень верблюдів і понад тисячі в'ючних мулів, навантажених діамантами; а охороняють їх лише чотириста солдатів; отже, ми маємо засісти на них і вибити всіх до ноги та захопити здобич. Він звелів нам нагострити шаблі, зарядити рушниці та бути наготові. Він навіть на візок, навантажений ріпою, не міг учинити нападу абияк: шаблі мали бути неодмінно нагострені, рушниці заряджені, а на якого біса? Хіба ж їх нагостриш? Адже ж то були звичайнісінькі дрючки та мітлища. Хоч як їх гостри, а діла однаково не буде! Через те мені якось не вірилося, що ми зможемо впоратися з такою силою іспанців та арабів, а проте дуже кортіло глянути на верблюдів та слонів; тому наступного дня, в суботу, я загодя прибув на

місце й засів там разом з товаришами. І тільки-но варта подала нам гасло, ми вискочили з гущавини й скотилися з гори донизу. Але ми не знайшли там ні іспанців, ані арабів, не було там ні верблюдів, ані слонів. То були просто собі учні недільної школи, які вийшли на прогулянку, та й то сама малеча — перший клас. Ми на них накинулися і порозганяли дітлахів по цілій долині; але ніякісінької здобичі нам не перепало, крім пундиків та варення; та ще Бен Роджерс підібрав ганчір'яну ляльку, а Джо Гарпер — молитовника та якусь повчальну книжку; а потім за нами погналася вчителька, тож ми все те покидали й накивали п'ятами. Не бачив я ніяких діамантів і так і сказав Тому Сойєрові. А він, проте, почав мене запевняти, що їх була там сила-силенна, тих діамантів; і араби, каже, там були, і слони, і багато всякої всячини. Я й кажу:

— Чом же ми нічого того не бачили?

А він мені:

— Коли б ти не був такий невіглас та прочитав би книжку, що зветься "Дон Кіхот", то не питав би про це. Вся справа в чаклунстві, каже. Там були сотні солдатів, каже, і слони, і скарби незліченні, і ще всякого добра багато-багато; та тільки проти нас постали чаклуни, каже, і, на злість нам, обернули все те в дитячу недільну школу.

Тоді я кажу йому:

— Гаразд, коли так — нам треба напасти на отих чаклунів.

Але Том Сойєр сказав, що я йолоп.

— Еге,— каже він.— Таж чаклун може викликати силу-силенну духів, і вони посічуть тебе на капусту, перш ніж ти встигнеш оком змигнути. Вони такі заввишки як дерево, а завтовшки як церква.

— Ну то й що! — кажу я.— А коли й ми викличемо духів, щоб вони допомогли нам, то хіба ж ми не зможемо тоді завдати чосу отим другим чаклунам?

— Та як же ти їх викличеш?

— Не знаю. А як же ті викликають?

— Як? Вони труть чимось стару бляшану лампу або залізного персня, і тоді духи прожогом злітаються до них; здіймається вихор, гуркоче грім, блискавиця кругом креше, дим так і клубочиться, і все, що тільки духам накажеш, вони слухняно виконують ту ж мить. Їм зовсім не важко вирвати з землі цілу вежу й торохнути нею по головешці чи то директора недільної школи, чи то іншого кого.

— Хто ж примушує їх отаке витворяти?

— Як то хто? Та кожен, хто потре лампу чи персня. Вони скоряються тому, хто тре лампу чи персня, і повинні виконувати все, що він їм накаже. Якщо накаже їм побудувати палац сорок миль завдовжки із самих тільки діамантів і наповнити його вщерть жувальною гумкою або чим тобі заманеться та викрасти дочку китайського імператора, щоб ти міг з нею одружитися,— вони повинні виконати все це. Та ще й протягом однісінької ночі, перш ніж зійде сонце. Навіть більше: вони мусять тягати цей палац по цілій країні, хоч куди б тобі заманулося, втямив?

— Знаєш,— кажу я,— як на мене, вони просто бовдури, якщо не залишать такого палацу собі, замість того щоб клеїти дурня, тягаючи його по всіх світах. Скажу більше: якби я був духом, то нізащо не покинув би своїх справ і послав би до всіх чортів, а не полетів би до якогось там лобуряки через те, що той тре стару бляшану лампу!

— Казна-що мелеш, Геку Фінне! Таж хочеш ти чи не хочеш, а мусиш з'явитися до нього, коли він потре лампу.

— Що?! Це якщо я буду заввишки як дерево, а завтовшки як церква? Ну, гаразд, я таки з'явлюся до нього, але втру йому доброго перцю з маком,— зажену на найвище дерево, яке тільки знайдеться в тих краях.

— А ну тебе к бісу, Геку Фінне! Ти зовсім не розумієшся на тому, дурний-бо як колода!

Я думав про все це днів зо два, зо три і вирішив сам подивитися, чи є в цьому хоч крихта правди. Взяв стару бляшану лампу та залізного персня й подався до лісу; тер я їх, тер — аж упрів, як індіанець. Думалося: вибудую собі палац та й продам його; але нічогісінько з того не вийшло, бо духи так і не з'явилися. Тоді я вирішив, що всі ті небилиці Том Сойер сплітає сам. А втім, може, він і справді щиро повірив у своїх арабів та слонів, що ж до мене, то я не такий дурний. Адже ж добре було видно, що все те — недільна школа.

Розділ IV

Ну от, минуло з того часу місяців зо три, а може, й чотири, і давно вже настала зима. Я майже щодня ходив до школи, усі літери вивчив, потрошку навчився читати й писати; навіть таблицю множення вивчив аж до шість разів по сім — тридцять п'ять, а далі, бачу, нізащо не втну, хоч би й гриз бозна-скільки років. Та й що мені з отієї математики!

Спершу я ненавидів школу, а згодом мало-помалу почав до неї звикати. А коли вона, бува, вже дозолить мені до живих печінок, завіюся десь, тільки мене й бачили; наступного дня бувала добра прочуханка, яка йшла мені на користь і дуже підбадьорювала. Чим довше я ходив до школи, тим легше мені ставало. І до всіх удовиних звичаїв я теж почав уже звикати, так що мене менше корчило, ніж раніше. Правда, дуже важко було привчатися жити в хаті та спати на ліжку; але ж до настання холодів я таки часом ночами втікав до лісу і спав собі на волі, і то був ніби відпочинок. Колишнє життя моє було мені до душі, але й до нового почав я звикати, воно стало навіть подобатись. Вдова казала, що я потроху

виправляюся і поведжуся тепер непогано. Вона казала, що їй не доводиться за мене соромитись.

Одного ранку я ненароком перевернув сільницю за сніданком. Мерщій ухопив я щіпку солі й хотів кинути її собі через ліве плече, щоб відвести лихо, коли це втрутилася міс Уотсон, скрикнувши: "Прибери руки, Гекльберрі! Ти не вмієш пристойно поводитися за столом!" Вдова закинула слівце за мене, а проте я добре знав, що лиха не минути. По сніданку вийшов я з дому, почувався поганенько і все мізкував собі: де ж оте лихо мене спіткає і яке воно буде. В деяких випадках лихо можна відвести, але це був не такий випадок; а через те я навіть і не пробував щось зробити, просто вештався в понурому настрої та чекав, що ось-ось мене спіткає якась халепа.

Я спустився в садок і перемахнув високий дощаний паркан. Землю вкривав десь, певно, дюйм свіжого снігу, і я побачив на ньому чийсь сліди: хтось ішов від каменоломні, потупцював трохи коло перелазу, а потім пішов собі далі вздовж паркана. Дивно, чому ж він не зайшов до саду, а все стовбичив під парканом. Я ніяк не міг збагнути, в чому справа. Дивно, дуже дивно! Я хотів уже піти по цих слідах, але спершу нахилився, щоб добре на них роздивитись. Зразу я не завважив нічого особливого, а потім помітив: на лівому каблучці був набитий з великих гвіздків хрест, щоб відганяти нечисту силу.

Вмить я дзиґою покотився з горбка. Раз по раз озирався назад, але нікого не було видно. Прожогом я кинувся до судді Тетчера. Він сказав:

— Що тобі, мій хлопче? Ти зовсім захекався. Прийшов по свої відсотки?

— Ні, сер,— кажу я.— А хіба є що для мене?

— О, звичайно, за перше півріччя; вчора ввечері я одержав понад сто п'ятдесят доларів. Цілий капітал для тебе. Я краще покладу їх, з твого

дозволу, разом із тими шістьома тисячами, бо ти їх розтринькаєш, якщо візьмеш.

— Ні, сер,— кажу йому,— не хочу я тринькати грошей. Не треба мені їх зовсім — ні тих шести тисяч, анічогісінько. Я хочу, щоб ви взяли їх собі; хочу віддати їх вам — і шість тисяч, і решту.

Він подивився на мене здивовано. Мабуть, не міг зрозуміти, в чому справа. Потім запитав:

— Як то? Що ти маєш на думці, мій хлопчику?

Я кажу:

— Не розпитуйте мене, будьте ласкаві. Візьміть від мене ті гроші... Візьмете?

Він каже:

— Дивно, дуже дивно! А що сталося?

— Будь ласка, візьміть їх,— кажу я,— і не питайте мене ні про що, тоді мені не доведеться брехати.

Суддя поміркував трохи та й каже:

— О-о! Здається, розумію. Ти хочеш відступити мені весь свій капітал, а не подарувати. Ну що ж, це добра думка!

Написав він щось на аркуші паперу, пробіг його очима і каже:

— Ось бачиш, тут сказано: "За винагороду". Це означає, що я придбав у тебе твій капітал і заплатив за все. Ось маєш долара. А тепер підпиши цього документа.

Я підписався і пішов.

Джім, негр, що належав міс Уотсон, мав волосяний клубок завбільшки як кулак; той клубок було вийнято з волового сичуга, і тепер Джім на ньому ворожив. Джім казав, що в тому клубкові сидить дух, і той дух знає геть-чисто все. То я й пішов увечері до Джіма і розповів йому, що батько мій вернувся,— я бачив його сліди на снігу. Мені хотілося знати, що батько збирається робити і чи має на думці лишитися тут. Джім витяг свого волосяного клубка, побубонів над ним, підняв його догори й потім кинув додолу. Клубок важко бебехнувся на долівку і відкотився всього на дюйм, не більше. Джім спробував ще раз, потім ще раз, а клубок ніяк не відкочувався далі. Джім став навколішки, притулив вухо до клубка й прислухався. Однаково — ніякого пуття: клубок, як сказав Джім, не хотів говорити. Джім додав, що його талісман частенько відмовляється провіщати без грошей. Я сказав Джімові, що в мене є стара фальшива монета — чверть долара, яка вже ні до чого не була придатна, бо мідь світилася крізь накладне срібло. А втім, коли б навіть мідь і не просвічувалась, однаково тієї монети ніхто не взяв би, така вона зробилася масна, що гидко й у руках тримати; відразу видно, що фальшива. (Я вирішив і не заїкатись про долар, що його дав суддя). Сказав, що та монета кепська, а втім, може, клубок згодиться її взяти, бо, мабуть, нездатний відрізнити її від справжньої. Джім понюхав її, покусав, потер і пообіцяв зробити так, що клубок прийме її за справжню. Він пояснив, що розріже сиру картоплину навпіл і покладе в неї монету на цілу ніч, а вранці міді зовсім не буде видно, і монета вже не здаватиметься масною в руках, і не тільки волосяний клубок, а й будь-хто в містечку, не думаючи, прийме її за справжню. Я й сам знав, що картопля може допомогти, але забувся про те.

Джім підсунув монету під волосяний клубок, уклякнув на коліна і знову прислухався. Цього разу він сказав, що все гаразд. Тепер клубок

усю мою долю наперед мені скаже, якщо я того схочу. "Хай шкварить",— кажу. Отож клубок і почав щось Джімові нашіптувати, а Джім переказував мені.

— Ваш батенько,— передає Джім,— сам не знає, що йому робити. То думає піти звідси, а то — лишитися... Найкраще його не чіпати, нехай старий сам вирішує, як йому бути. Навколо нього літають два ангели. Один з них білий — увесь так і світиться, а другий — зовсім чорний. Білому ангелові часом щастить повернути старого на добрий шлях, а тоді підлетить чорний — і все пропало. Тепер іще ніхто не може сказати напевне, котрий із тих двох ангелів поведе його нарешті за собою. А щодо вас, то все добре. Будуть вам у житті великі прикrostі й великі радощі. Часом вас таки добряче лупцюватимуть, а часом і недуга нападе, а проте все кінець кінцем перемелеться. Стрінуться вам двойко дівчат у вашому житті. Одна білява, а друга чорнява. Одна багата, а друга бідна. Ви спершу оженитеся на бідній, а там і на багатій. Вам не слід наближатися до води; а ще уникайте лихої пригоди, бо вам судилося сконати на шибениці.

Зайшов я того вечора із свічкою в руках до своєї кімнати, аж там сидить мій татусь своєю власною особою!

Розділ V

Я зачинив за собою двері. Потім обернувся, аж гульк — він сидить! Я завжди його боявся, бо він мене добряче періщив. Мені здалося, що й цього разу я злякався, але за хвилину переконався, що ні, тобто мене здорово ошелешила зустріч із ним, така несподівана, аж мені дух у грудях забило; та тільки я відразу ж отямився і зрозумів, що не дуже-то й боюся, не варто на те й зважати.

Батькові було років під п'ятдесят,— так він і виглядав. Волосся він мав довге, розпатлане, масне, кудли звисали йому просто на обличчя, і очі блищали крізь них, немов крізь зарості. Волосся — зовсім чорне, ані

волосинки в ньому сивої; довгі скуйовджені баки були теж чорні. На лиці, де можна роздивитися, рум'янців і сліду не було; лице зовсім бліде, але не таке бліде, як в інших людей, а таке, що страшно й гидко було дивитися — немов черево лісової жаби або білопузої риби. А одежина — саме рам'я та й годі! Одну ногу він задер на коліно, черевик на ній розлізся, а крізь дірку стирчали два пальці, й він раз у раз ворушив ними. Капелюх лежав долі — старий, чорний, з широкими крисами і увігнутим усередину верхом, точнісінько казанок з покришкою.

Я стояв і дивився на нього; він сидів і дивився на мене, легенько розгойдуючись на стільці. Я поставив свічку на підлогу. Роздивившись, я помітив, що вікно відчинене: виходить, він заліз до моєї кімнати по даху комори. Він пильно обвів мене очима від голови до п'ят, а тоді й каже:

— Чи ти ба, як убрався! Певне, думаєш, що ти тепер велике цабе, еге ж?

— Може, думаю, а може, й ні,— кажу я.

— Ти мені язика не розпускай! — каже він.— Поглянь, як запишавсь, поки мене не було! Нічого, я швиденько вкручу тобі хвоста! Який учений став — кажуть, читати й писати вмієш. Думаєш, ти тепер розумніший за батька, через те що він неписьменний? Я тобі увесь отой дур з голови витріпаю! Хто це втовкмачив у твою головешку, що тобі личить оте безглуздя? Признавайся, хто це тобі загадав?

— Удова. Вона загадала.

— Удова? Он як! А хто ж це їй дозволив пхати свого носа не в своє діло?

— Ніхто не дозволяв.

— Гаразд, я покажу їй, як лізти в чужі справи! А ти, диви мені, покинь школу, чуєш? Я їм задам! Іч, навчають хлопчиська, щоб копілив губу проти рідного батька та вважав себе розумнішим за нього. Насмівся мені тільки швендяти ще коло тієї школи,— я тобі покажу, де раки зимують! Твоя мати не вміла ні читати, ні писати, так і померла неписьменна. Ніхто з твоїх родичів грамоти не вчився — всі неписьменні померли. Я сам письма того не тямлю, а він — он куди тягне! Ще й дозволяє собі отако козиритися! Е, ні! Я не з таких, щоб усе те стерпіти, чуєш? А почитай-но мені, я послухаю.

Я взяв книжку й почав читати щось там про генерала Вашінгтона та війну. Послухавши мене не більш як півхвилини, він бабахнув по книжці кулаком — та так, що вона полетіла через усю кімнату.

Він мовив:

— Правду казали. Читати ти вмієш. А я, було, не повірив. Ну, тепер, гляди мені, кинь пиндючитись! Я такого не попусти! Я наглядатиму за тобою, мій голубе. Впіймаю коло тієї школи — шмагатиму, аж дрантя летітиме! Чого доброго, ще в релігію вдаришся! Ну й синочок, бодай він запався!

Він узяв до рук розфарбований синім та жовтим малюнок з коровами та хлопчиком і запитав:

— А це що таке?

— Це мені дали за те, що я добре вчуся.

Він подер малюнок на дрібненькі клаптики і сказав:

— Я дам тобі щось куди краще: доброї ременяки!

Він хвилинку побурчав і помимрив собі під ніс, а далі мовив:

— Чи ти ба, яке пещене! І ліжко в нього, і простирадла, і дзеркало, і килимок на підлозі, а рідний батько повинен разом із свиньми в чинбарні валятися. Ну й синочок, бодай він запався! Стривай, стривай, я з тобою розрахуюсь, я відучу тебе від усіх тих витребеньок! Іч, як запанів голубчикок! Кажуть, що розбагатів. Яким же це робом? Га?

— Брешуть — отаким робом.

— Помалу, помалу! Ти як зі мною розмовляєш? Не дратуй мене, бо терпець мені от-от увірветься! Я кручуся вже два дні в містечку, і скрізь тільки й мови, що про те, як ти розбагатів. Я чув про це й на річці — нижче містечка. Того я й приїхав. Ти мені ті гроші на завтра приготуй — вони мені потрібні.

— Немає в мене ніяких грошей.

— Брехня! Вони в судді Тетчера. Ти їх забори. Вони мені потрібні.

— Кажу ж вам, немає в мене ніяких грошей! Запитайте в судді Тетчера, він вам скаже те ж саме.

— Гаразд. Я в нього запитав; я його примушу видобути гроші з гамана. Я йому покажу! А скільки в тебе в кишені є зараз грошей? Вони мені потрібні.

— В мене один-єдиний долар, та й той мені самому потрібний на...

— Мені байдуже, на що він тобі потрібний... Ану давай його сюди!

Він узяв долара й куснув його, щоб узнати, чи не фальшивий, а тоді сказав, що піде до містечка купити собі віскі, бо в нього, мовляв, цілісінький день і краплини в роті не було. Вибравшись на дах комори, він знову просунув голову у вікно й вилаяв мене за те, що я кирпу гну та намагаюся зробитись розумнішим за нього. Я гадав, що він уже зовсім

пішов, аж зирк — а він знов вернувся, просунув голову у вікно й наказав мені, щоб я не забув про школу, а ні — то він мене підстереже і почастує добрячою березовою кашею.

На другий день, напившись доп'яну, батько подався до судді Тетчера, налаяв його і вимагав, щоб той віддав мої гроші, але нічого він не добився; і тоді він погрозив, що примусить повернути гроші через суд.

Суддя Тетчер і вдова подали до суду прохання, щоб мене забрали від батька, а когось із них призначили мені на опікуна; але ж суддя в нас був новий, він недавно приїхав і ще не знав мого старого; через те він і сказав, що без неминучої потреби судові не слід втручатися в родинні справи й розлучати батьків із дітьми; то був би тяжкий гріх, сказав він, відібрати від батька його єдиного сина. Отож судді Тетчерові та вдові довелося кинути цю справу.

Батько страшенно зрадив. Він пообіцяв, що спустить з мене шкуру, якщо я не роздобуду йому грошей. Я позичив три долари в судді Тетчера, батько забрав їх, відразу ж напився і п'яний почав вештатися вулицями містечка; він несамовито репетував, бешкетував, лаявся і що було сили гатив у сковороду мало не до півночі; його схопили й посадили в буцегарню, а другого дня повели до суду і знову посадили — вже на цілий тиждень. Але батько сказав, що він дуже задоволений: тепер він своєму синові господар і візьметься за нього так, що тому жарко стане.

Потім, коли батько вийшов із тюрми, новий суддя оголосив, що має намір зробити з нього людину. Він привів старого до своєї господи, дав йому новий одяг, причепуричав його, посадив до столу і снідати, і обідати, і вечеряти разом зі своєю сім'єю: він прийняв його, так би мовити, як рідного кого. А по вечері суддя завів розмову з батьком про тверезість і таке інше, так що під кінець старий аж пустив сльозу і сказав, що був досі навіжений і безтямно занапащав себе; але тепер він почне життя спочатку, щоб ніхто не соромивсь із ним знатися, і сподівається, що суддя йому в тому допоможе і не зневажатиме його за колишнє. Суддя відповів, що ладен обійняти його за такі слова; і суддя заплакав навіть, і

дружина його теж заплакала; а батько сказав тоді, що ніхто не розумів досі, яка він людина, а суддя відповів, що щиро в це вірить. Старий сказав, що пропаша людина потребує співчуття, а суддя відповів: авжеж, так, звичайно; і вони заплакали знову. А коли настала пора йти до ліжка, старий підвівся, простягнув руку і сказав:

— Гляньте на неї, джентльмени й леді! Візьміть її, потисніть. Ця рука досі була рукою кабанюги, але тепер вона зробилася зовсім інша; це рука людини, яка почала нове життя, людини, що ліпше вмере, аніж знову ступить на гріховний шлях. Запам'ятайте мої слова і не забувайте, що сказав їх я. Рука оця тепер чиста. Потисніть її, не бійтеся!

Всі один за одним, по черзі, потиснули йому руку й розплакалися. А дружина судді навіть поцілувала йому руку. Після того старий зарікся не пити більше, ще й значка поставив під обітницею. Суддя сказав, що це незабутня, свята хвилина — чи щось таке — і зовсім розкис. Потім вони відвели старого до найкращої кімнати, що призначалася для гостей; а вночі йому страшенно захотілося випити, і він зліз на дах, а звідти спустився вниз по стовпчикові на вулицю, проміняв свій новий сюртук на сулію сорокаградусної, заліз назад і, згадавши давні часи, нацмулився по саму зав'язку; на світанку він знову подерся до вікна, п'яний як хлюща скотився з даху, зламав собі ліву руку в двох місцях і безперемінно замерз би, якби його не підібрали після того, як уже зійшло сонце. А коли прийшли подивитися, що діється в кімнаті для гостей, то довелося міряти глибину, бо там було справжнісіньке море.

Суддя страшенно образився. Він сказав, що мого старого можна виправити хіба що добрячою кулею з рушниць, а іншого засобу він не знає.

Розділ VI

Минуло небагато часу, старий мій вичуняв і, не довго думаючи, подав до суду скаргу на суддю Тетчера, щоб той віддав мої гроші; потім він

узявся й за мене, бо я не кинув ходити до школи. Разів зо два він таки впіймав мене й відлупцював. Та я однаково не кинув школи, майже щоразу мені щастило сховатися від нього або втекти. Раніше мене не дуже-то тягнуло до школи, а тепер я вирішив, що на злість батькові таки ходитиму туди справно. Суд усе відкладався та й відкладався; скидалося на те, що його ніколи й не почнуть; тож я час од часу позичав у судді Тетчера два або три долари і віддавав їх батькові, щоб урятуватися від прочуханки. Кожного разу, діставши гроші, він напивався; і кожного разу, напившись, тинявся по місту й здіймав бучу; і кожного разу, коли він здіймав бучу, його запроторювали до буцегарні. Він був дуже задоволений: таке життя було йому до шмиги.

Він почав надто часто вештатися навколо вдовиного будинку, і вдова нарешті пригрозила йому, що коли він не вгамується, то напитає собі лиха. Як же він розлютувався! Став горлати, що покаже, хто Гекові Фіннові справжній господар. Отож якось весною він пристеріг мене, впіймав, посадив у човен та й повіз милі за три річкою вгору, а там переплив на той бік, до іллінойського берега, вкритого густим лісом; тут не було ніякого житла, крім старої рубленої хатини в непролазній хащі, де тої хатини і не знайдеш, коли не знаєш, де вона стоїть.

Батько тримав мене весь час при собі, так що про втечу й думати було нічого. Жили ми в тій старій хатині, й він щоразу замикав на ніч двері, а ключа клав собі під голову. В нього була рушниця — певно, він десь її поцупив,— і ми з ним ходили на полювання, ловили рибу: отим і живилися. Коли-не-коли він замикав мене в хатині, а сам подавався в крамничку, милі за три, до перевозу, обмінював там рибу й дичину на віскі, привозив пляшки додому, напивався, веселився і лупцював мене. Вдова розвідала на решті, де я, і прислала одного чоловіка, щоб той мене ви рятував, але батько прогнав його, настрахавши рушницею. А потім я почав звикати до такого життя, мені тут навіть подобалося — усе, крім ременяки.

Жилося мені й справді непогано. Вилежуйся собі цілісінькі дні, попихкуючи люлькою, та лови рибу; ніяких тобі книжок, ніякого навчання.

Так збігло місяців зо два, а то й більше; я геть обшарпався, ходив брудний і вже почав дивуватись, як це мені могло подобатися жити в удови, де доводилося щодня вмиватися, їсти з тарілки, і зачісуватися, і лягати й уставати вчасно, і нидіти над книжкою, та ще й терпіти єхидні нападки старої міс Уотсон. Мені вже не хотілося туди вертатись. Я кинув був лаятися, бо вдова не любила крутих слівець, а тепер знову почав до них звикати, бо батькові було до того байдужісінько. Взагалі я почувався в тому лісі дуже добре.

Але мало-помалу татусь мій аж надто розмахався палицею, і я не міг того стерпіти. По всьому тілі у мене були пруги. Ще й з дому зникав — поїде собі, а мене замкне. Раз якось замкнув мене, а сам подався кудись і три доби не повертався. Ох, і страшенна нудьга ж була! Я вже подумав, що він потонув і що я ніколи не виберусь звідси. Мені стало страшно, і я почав мізкувати, як би його втекти. Кілька разів намагавсь я вибратися з хатини, та все ніяк не міг знайти лазівки. Вікно було таке, що й собача не пролізе. Через комин я теж не міг просунутись: він був дуже вузький. А двері збиті з грубих, міцних дубових дощок. Батько ж, як ішов з дому, ніколи не лишав у хатині ножа і взагалі нічого гострого; я, певно, сто разів обшукував усе навколо, весь час тільки тим і займався — однаково ж робити нічого... Але цим разом я таки відшукав дещо: стару іржаву пилку без ручки; вона була застромлена поміж кроквами, за даховою обшивкою. Я намастив її салом і взявся до роботи. За столом, у дальньому кутку хатини, була прибита гвіздками до зрубу стара кінська попона, щоб вітер не задував крізь щілини та не гасив свічки. Я заліз під стіл, відхилив попону й почав випилювати шмат грубої нижньої колоди — такий, щоб я зміг тудою пролізти. То була тяжка й довга робота, а проте я вже закінчував, коли це чую — в лісі стрельнула батькова рушниця. Я знищив мерщій усі сліди моєї роботи, спустив попону та сховав пилку, а незабаром до хатини увійшов мій татусь...

Він був у поганому настрої — тобто такий, як завжди. Розповів мені, що їздив до міста і що діло посувається, як мокре горить. Адвокат сказав, що обов'язково виграє процес і вирве гроші, як пощастить довести справу до суду; але ж є багато способів без кінця відтягувати

судовий розгляд, і суддя Тетчер зуміє це зробити. А ще люди кажуть, ніби вдова збирається вдруге просити суд, щоб мене відібрали від батька й віддали під її опіку; гадають, що цим разом задовольнять її прохання. Це мене дуже стурбувало, бо я нізащо не хотів повертатися до вдови, котра, звичайно, знову почала б мене обтісувати й виховувати, чи як там воно в них зветься. Тут старий давай репетувати, він лаяв усіх і кожного, хто тільки спадав на думку, а тоді ще вилаяв усіх підряд для певності, щоб уже нікого не пропустити,— навіть тих, кого не знав як і звати, та й пішов собі чортихатися далі.

Він кричав, мовляв, ще подивиться, як то воно удові вдасться мене від нього відібрати. Кричав, що добре пильнуватиме, а якщо вони спробують устругнути йому таку капость, то він завезе мене миль за шість чи сім звідси у такий закуток, де вони мене довіку не знайдуть. Це мене знову стурбувало, але тільки на хвилинку; я відразу ж вирішив не чекати, поки він виконає свою погрозу.

Старий послав мене до човна, щоб я попереносив звідти речі, які він привіз: мішок кукурудзяного борошна фунтів на п'ятдесят, великий шмат копченої поребрини, порох і шріт, сулію віскі на чотири галони та стару книжку й дві газети для пижів, а також клоччя. Я повиносив усе це на берег, а тоді вернувся й сів на носі човна перепочити. Я обміркував усе як слід і вирішив тікати до лісу, захопивши з собою рушницю й кілька вудок. Сидіти довго на одному місці я не стану, а весь час мандруватиму — переважно вночі; їжу здобуватиму полюванням та рибальством і зайду так далеко, що ні старий, ані вдова нізащо мене не розшукають. Я вирішив допиляти колоду в стіні хатини й утекти цієї ж ночі, якщо старий надудлиться; а що він надудлиться — те знав я наперед. Я так задумався, що й не помітив, скільки минуло часу, аж поки старий гукнув мене й запитав що там зі мною — чи сплю я, чи, може, втопився.

Поки я поперетягував речі до хатини, зовсім стемніло. Я готував вечерю, а старий за цей час уже разів зо два хильнув із сулії, в голові в нього закрутилося, і він знову розходився. Він пиячив уже і в містечку, пролежав цілісіньку ніч у канаві, тож тепер на нього просто дивитися

було страшно. Адам, та й годі — весь мов із самої глини. Коли в голову йому, було, вдарить хміль, він тут же починав шпетити на всі заставки уряд. Так і тепер.

— І це ще зветься уряд! Полюбуйтеся на нього! Ну, гляньте ж бо, на що воно схоже! Ну, взяти хоч би й наші закони! Відбирають у людини рідного сина — рідну дитину! А людина ж виховувала тую дитину, дбала про неї, піклувалася нею, грошей задля неї не шкодувала! Аякже! Та тільки-но тая дитина, синок отой, в колодочки вбився, що вже можна його й до роботи підпрягти, щоб батькові поміч,— тут закон його за хвіст та й у череду. І це називається уряд! Мало того! Закон стоїть за старого суддю Тетчера і допомагає йому заграбастати моє добро! Он які штуки отой закон витинає! Людину, що має капіталу понад шість тисяч доларів, він запихає до гидкої старої халупи, що схожа на якусь пастку, ще й примушує носити рам'я, що й свині не пасує. І це називається уряд! Звісно, за такого уряду людина не може добитися своїх прав. Часом мені так і кортить покинути ці краї. Атож, атож! І я їм так і сказав; я сказав це старому Тетчерові прямо в очі. Багато хто чув і може підтвердити мої слова. Кажу: "Та я за ламаний гріш ладен покинути цю кляту країну і не повертатися сюди ніколи!" Отакечки я й сказав, цими самісінькими словами. Кажу: "Гляньте лишень на мого капелюха, якщо це, по-вашому, капелюх. Верх геть відірвався і відстає, а все останнє сповза мені аж на підборіддя. Коли я надягаю цього капелюха, здається, що я ношу в себе на голові димаря. Гляньте на нього, кажу я, бачите, якого капелюха доводиться мені носити! А я ж один з найперших багатіїв у місті, от тільки б мені своїх прав добитися".

Еге ж, чудовий у нас уряд, чудовий! Ось послухай-но тільки. Був там один вільний негр з Огайо — мулат, майже такий білий, як білі люди. Сорочка на ньому, як сніг, а капелюх такий блискучий, аж сяє! В цілому місті нема людини, вбраної так чепуристо, як він; має й золотого годинника з ланцюжком, і паличку із срібною головкою — одне слово, такий пан, що куди твоє діло! І що б же ти думав? Кажуть, ніби він за професора у якомусь коледжі, і вміє говорити різними мовами, і всякі науки знає. Мало того! Кажуть, нібито він має право голосувати в себе

там, на батьківщині. Такого вже я стерпіти не міг. Думаю собі, до чого ж воно дійдеться в нас, у Штатах? Якраз того дня були вибори, я й сам хотів іти голосувати, якби не був тоді під мухою, а коли прочув, що є в нашій країні такий штат, де дозволяється й цьому негрові голосувати, я взяв і не пішов. Сказав, що нізащо в світі не буду більш голосувати. Отакечки й сказав, цими самими словами, і всі мене чули. Та хай вона западеться, отака країна — однаково я довіку не голосуватиму більш ніколи! А щоб ти був бачив, як отой негр високо несеться: він не хотів оступитися набік і дати мені дорогу, поки я не зіпхнув його з тротуару Я звертався до кожного і запитував, чому ж того негра не схоплять та не продадуть з аукціону. І що б же, ти думав, мені на те відповіли? Не можна, кажуть, його продати, поки він не проживе в нашому штаті шести місяців, а він ще стільки тут не прожив. Утямив? От маєш — оце тобі приклад. Та який же це уряд, якщо він не може продати з аукціону вільного негра, поки той не прожив у штаті шести місяців! А ще зве сам себе урядом і, мабуть, гадає, що він таки й справді уряд, а проте сидить згорнувши руки цілі шість місяців, перш ніж зважиться схопити того волоцюгу, мерзотника, негідника, того вільного негра, що ходить у білій сорочці й...

Батько так розпалився, що вже й не бачив, куди несуть його старі неслухняні ноги, тож він і наштотхнувся зненацька на барилку із солониною та й полетів догори ногами, обідравши собі коліна, й закінчив промову нескінченним потоком найдобрішої лайки; найбільше перепало тоді негрові та урядові, хоч, звичайно, дещо й барилку перепало. Батько довго стрибав по хатині, спочатку на одній нозі, потім на другій, хапаючись то за одне коліно, то за друге, а тоді як дасть штурхана лівою ногою тому барилку, та ще й з усієї сили! Але те вже було ні до чого, бо ж саме на тій нозі чобіт його продерся і з носка стирчали два пальці. Як же він заголосив! Ой-ой, та від того лементування в кожного волосся стало б дибом! Він упав і почав качатися по брудній долівці, тримаючись за покалічені пальці, а лаявся тепер так, що самого себе перевершив. Він сам вихвалявся тим пізніше. Казав, що йому доводилося чути старого Соуберрі Хегана у самому розквіті сил, і запевняв, буцімто йому

пощастило тепер переплюнути навіть і його; але мені здається, що тут він перебрав міру.

По вечері батько взявся за сулію й сказав, що віскі йому стане на дві випивачки та на одну білу гарячку. Це в нього була така примовка. Я вирішив, що не більш як за годину голова йому замакітриться і він захропе; тоді я вкраду в нього ключа або випиляю шмат колоди, чи одне чи друге, а таки втечу. Він пив і пив, а потім звалився на свою ковдру; але мені все-таки не поталанило. Він ніяк не міг заснути міцно, сон його був дуже тривожний. Він і стогнав, і белькотав, і кидався на всі боки — і все те тривало дуже довго. Під кінець я відчув, що й мене самого сон змагає, очі самі заплющуються, і — на тобі! — я міцно заснув, навіть свічки не загасивши.

Не знаю, скільки я проспав, коли це раптом розлігся страшенний лемент, і я враз схопився на ноги. Батько, мов навіжений, стрибав по всій хатині й кричав, що на нього напали гадюки. Він скаржився, що вони повзають йому по ногах, потім нараз як підскочить та як завискотить — каже, буцімто одна його за щоку вкусила,— але я ніяких гадюк не бачив. За хвилину батько забігав по хатині, та все навкруг, навкруг, і галасує на весь голос: "Зніми її! Зніми її! Вона кусає мене в шию!" Зроду не бачив, щоб у людини були такі перелякані очі. Незабаром батько знемігся, впав і геть задихався; далі почав швидко по долівці качатися, розкидати манаття на всі боки і хапати руками повітря, та все лементував, що його чорти вхопили. Мало-помалу він угамувався і якийсь час лежав тихо, тільки стогнав. Нарешті він зовсім затих — і не муркне. Я почув, як кричить пугач, як десь далеко виють вовки в лісі, і від того тиша здавалася ще страшніша. Батько лежав у кутку. Раптом він трохи підвівся, сперся на лікоть, прислухався, схилив голову набік та й каже тихенько:

— Туп-туп-туп... Це мерці... Туп-туп-туп... Прийшли по мене... тільки я з ними не піду... О, вони вже тут! Не руште мене... Не руште! Геть руки — вони холодні! Пустіть... Ох, облиште мене, сердешного!

Потім він порачкував по хатині, та все благає мерців, щоб вони його не чіпали; а тоді загорнувся в ковдру, заліз під стіл та все благає, а нарешті як заплаче! Навіть крізь ковдру було чути.

Але за хвилину він викотився з-під столу, зірвався на ноги, мов навіжений, побачив мене і ну за мною ганятися. Він бігав за мною по всій хатині із складеним ножом, узивав мене Ангелом Смерті, кричав, що вб'є мене і тоді я вже більше не прийду по нього. Я благав його отямитись, казав, що це ж я, Гек; а він тільки страшно реготався та все лаявся, репетував і з прокльонами бігав за мною. Повертаючись, щоб викрутитися від батька й проскочити під його простягнутою рукою, я мало не наткнувся на ніж; він ухопив мене ззаду за куртку, і я вже думав, що мені капець, але пощастило вискочити з куртки — тим і врятувався. Скоро він зовсім розкис, сів долі, притулившись спиною до дверей, і сказав, що відпочине яку хвилинку, а потім заріже мене. Підклавши ножа під себе, він додав, що поспить спочатку, набереться сили, а тоді, мовляв, подивиться, чия візьме.

Він і справді скоро задрімав. Тоді я взяв стільця з продушеним сидінням, тихесенько виліз на нього, щоб не було чути, і зняв зі стіни рушницю. Я засунув у неї шомпол, щоб перевірити, чи вона заряджена, потім поклав рушницю на барилко з ріпою, націлився в батька і за барилком став дожидатися, коли він прокинеться. Ох, як же повільно та нудно минав той час!

Розділ VII

— Уставай! Що це ти собі надумав?

Я розплющив очі й оглянувся довкола — все намагався зрозуміти, де я. Сонце вже зійшло — виходить, я таки довго спав. Наді мною стояв батько; обличчя в нього було похмуре, опухле. Він спитав:

— Що це ти надумав з рушницею?

Я збагнув: він анічогісінько не пам'ятає з того, що витворяв уночі, й відповів:

— Хтось добивався до нас у двері, треба ж було чимось оборонятися.

— А чом же ти мене не збудив?

— Та я пробував, але нічого не вийшло; не зміг вас розштовхати.

— Ну гаразд! Нічого тут стовбичити без діла та теревені розводити! Біжи-но краще на річку та оглянь гачки, чи не впіймалася, бува, яка рибинка на сніданок. Я за хвилину повернуся.

Він одімкнув двері, і я побіг до річки. За водою пливли різні цурупалки, гілля, шматки луб'я — видно, вода в річці почала прибувати. Ото розкошував би я зараз, якби жив у місті! Під час червневої поводи мені завжди здорово щастило; бо ж, тільки-но вода підіймалася, по річці завжди пливли колоди, шматки плотів — іноді по дванадцять колод разом; тільки й діла, що виловлювати їх з води та продавати на дров'яні склади та на тартак.

Я йшов берегом, стежачи одним оком, чи не йде батько, а другим поглядаючи на річку,— чи не перепаде, бува, чогось годящого. Коли це раптом бачу, пливе човен, і то який! — футів тринадцять-чотирнадцять завдовжки; мов на крилах летить. Я й не роздягався — плиг у воду головою вниз, мов жаба, і швиденько поплив до човна. Я був певен, що в ньому хтось лежить, притаївшись на самому днищі, бо в нас частенько так жартують: бувало, підпливеш до самого човна, аж тут устає човняр і підіймає тебе на глум. Але цим разом вийшло не так. Човен був і справді порожній, тож я вліз у нього і пригнав до берега. Думаю собі, ото старий зрадіє, як побачить,— адже ж така штукенція варта доларів із десятків. Та коли я підплив до берега, батька ще не було видно, і я погнав човна до вузької затоки, зарослої диким виноградом та верболозом, і враз мені майнула зовсім інша думка: я вирішив добре того човна заховати, а

згодом, коли втечу, замість того щоб блукати по лісі, спущуся річкою миль на п'ятдесят та поживу собі на одному місці,— ну й чого ото справді тинятися пішки!

Це було зовсім близько від нашої хатини, й мені все здавалося, що йде мій старий, та я все-таки встиг заховати човна; потім обережно визирнув з-за кущів верболозу й побачив старого: він спустився стежкою до річки і саме цілився з рушниці в якогось птаха. Виходить, він нічого не помітив.

Коли батько підійшов до мене, я заклопотано витягував перемета. Він трошки погрімав на мене за те, що я так довго вовтужуся, але я збрехав йому, буцімто ненароком шубовснув у річку і через те довго промарудився. Я ж знав: він обов'язково помітить, що я змок до рубчика, і почне розпитувати. Ми зняли з гачків п'ять сомів і подалися додому.

Ми обидва натомилися і після сніданку полягали спочити, але я й очей не заплющив — усе метикував, як би його відбити батькові та вдові охоту розшукувати мене; це було б багато певніше, ніж ховатися від них і чекати на щасливий випадок; навряд чи встигну я далеко втекти, поки вони за мною похопляться,— мало що може статися! Думав я, думав, а нічого путящого не надумав; коли це батько устав на хвильку напитися води та й каже:

— Якщо хто-небудь іще колись вештатиметься навколо хати, збуди мене, чуєш? Той чоловік, мабуть, не з добром приходив. Я його застрелю. Гляди ж, збуди мене, якщо він прийде вдруге, чуєш?

Після того він розлігся долі й знову заснув; оті його слова підказали мені, що треба робити. Ну, думаю собі, тепер я все так зметикую, що нікому й на думку не спаде мене розшукувати.

Десь під полудень вийшли ми з батьком знову з хатини і пішли на берег. Вода в річці швидко прибувала й несла з собою багато всякого

дерева. Скоро показався шматок плоту — дев'ять колод, зв'язаних докупі. Ми погналися за ними човном і підтягли їх до берега. Потім пообідали. Інший на батьковому місці просидів би над річкою цілісінький день, аби лише наловити того колоддя якнайбільше, але мій старий не з таких. Дев'ять колод за один мах — то для нього було досить; йому заманулося негайно податись до міста і там їх продати. Він замкнув мене, узяв свого човна та й відплив до міста, а того плоту потяг на буксирі. Було вже десь близько пів на четверту — я збагнув, що тієї ночі він уже не повернеться додому. Виждав, поки він відпливе подалі, тоді дістав пилку і знову заходився далі пиляти колоду. Перш ніж батько встиг переправитися через річку, я вже вибрався крізь діру на волю; він і його пліт видніли далеко-далеко на воді, немов маленька цятка.

Я забрав мішок з кукурудзяним борошном і відніс його в те місце, де я сховав човна; розхилив верболіз і поклав борошно в човен; тоді відніс туди ж таки й свинячу поребрину; а там і сулію з віскі. Я забрав усю каву, весь цукор і весь, який був, порох та шріт; забрав пижі; забрав відро та баклажку; забрав ковша, та бляшаного кухля, та стару пилку, та дві ковдри, та казанок, та кавник. Я забрав вудочки, й сірники, та ще й інші речі — одне слово, усе, що було варте бодай одного цента. Хатину наче мітлою вимели. Мені потрібна була й сокира, але я її не знайшов,— єдина сокира лежала між дровами, а я навмисно вирішив її залишити. Я виніс рушницю, і тепер уже міг вирушати.

Я дуже натоптав біля хатини, коли стільки разів пролазив крізь пропиляну дірку та повитягав стільки речей. Треба було якнайкраще ті сліди приховати, отож я старанно розрівняв пісок і притрусив пилом, щоб не видно було тирси. Потім я вставив випиляний шмат колоди на старе місце й підклав під нього два камені, а одного припасував збоку, бо колода була трохи крива і не торкалася землі. Не знаючи, що шмат колоди випиляно, ви за кілька кроків ніколи б того не помітили, до того ж діра була в задній стіні хатини і навряд чи кому спало б на думку ходити там та роздивлятись.

Я обережно ступав по траві до самісінького човна, щоб не залишити ніяких слідів. Потім вирішив іще раз оглянути все довкола. Зупинився на березі й подивився, що діється на річці. Усе спокійно. Тоді я взяв рушницю й подався до лісу — хотів підстрелити птаха, коли це раптом де не візьметься дике поросся: свині хутко дичавіють у наших краях, якщо, бува, заблукають сюди з якоїсь ферми. Я вбив те поросся і потяг його до хатини.

Взяв я сокиру й виламав двері, причому намагався розбити їх та потрощити на цурпалки. Потім вніс поросся до хатини, підтяг його ближче до столу, перетяв йому сокирою горло й поклав на землю, щоб витекла кров; я кажу "на землю", бо в хатині була тверда, втоптана долівка, а не дощана підлога. Ну, а далі взяв я старий мішок і наклав у нього каміння, скільки міг донести, й потяг того мішка від забитого поросяти до дверей, а звідти лісом до річки та й кинув у воду; він так і шубовснув на дно. Відразу ж було знати, що тут щось тягли по землі. От був би зараз зі мною Том Сойєр! Я знав, що він зацікавиться такою пригодою й зуміє прикрасити її. Ніхто не міг би дорівнятися Томові Сойєру в таких справах.

Вкінці я висмикнув у себе жмуток волосся, добре закривавив сокиру, приліпив те волосся кров'ю до обуха та й жбурнув сокиру в куток. Після того обгорнув поросся ламами своєї куртки (щоб не капала кров), узяв його поперед себе й поніс, а коли я відійшов далеченько від хатини за водою, то кинув поросся в річку. Тут мені набігла нова блискуча думка. Я дістав із човна мішок з борошном та стару пилку й відніс їх до хатини. Поставив мішок на старе місце і прорвав у ньому знизу дірку пилкою, бо ні ножів, ані виделок у нас і в заводі не було — батько, коли куховарив, користувався своїм складаним ножем. Потім я проволік мішок кроків на сто по траві й крізь верболіз на схід від хатини до мілкого озера миль із п'ять завширшки, що заросло густим очеретом,— на цю пору воно аж кишіло качками. Із протилежного боку з того озера витікала замулена річка, чи то струмочок, що тягся на багато миль,— не знаю куди, та тільки впадав він не в нашу річку. Борошно потроху сипалося з дірки і залишало тоненьку стежку до самого озера. Я ще кинув там батьків брусок, щоб скидалося на те, ніби його згубили. Потім зав'язав дірку

шнурочком, щоб борошно більш не висипалося, й відніс мішка та пилку назад у човен.

Коли стемніло, я пустився човном за водою й зупинив його попід вербами, що схилилися над річкою, та й почав там чекати, поки зійде місяць. Я міцно прив'язав човна до верби; потім перекусив трошки, а тоді ліг на дні човна, щоб викурити люльку та обміркувати дальший план. Лежу собі та й думаю: вони, звичайно, підуть перш за все до берега тим слідом, що його залишив мішок із камінням, і почнуть шукати мій труп у річці. А тоді підуть борошняним слідом до озера й кинуться вздовж річечки, яка з нього витікає, сподіваючись упіймати тих розбійників, що забили мене та пограбували речі. В річці ж ніхто не стане шукати, адже там і шукати нічого, крім мого трупа. Все те їм швидко надокучить, і вони перестануть про мене й думати. Чудово! Отже, я зможу жити там, де мені заманеться. Джексонів острів — найкраще для мене пристановище; я знаю той острів, як свої п'ять пальців,— туди ніколи ніхто не потикається. Звідти я зможу переправлятися ночами до міста, щоб повештатися трохи та поцупити все, що мені буде потрібне. Атож, Джексонів острів — найзручніше для мене місце.

Я таки добре натовився і сам незчувся, як і заснув. Коли ж прокинувся, відразу не міг добрати, де опинився. Сів я та й розглянувся на всі боки, навіть трошки злякався. А опісля згадав. Річка здавалася дуже широкою, на багато миль у широчінь. Місяць світив так яскраво, що я міг би перелічити всі колоди, які пливли річкою безгучно, мов чорні тіні, далеко від берега. Навкруги — мертва тиша; було знати, що вже пізно, та й пахло по-пізньому. Ви розумієте, що я маю на думці... не знаю, як це передати словами.

Я солодко позіхнув, потягнувся і тільки хотів був одв'язати човна й рушати далі, коли це раптом по воді долинув до мене якийсь шум. Я прислухався і хутко второпав, що воно таке. То був глухий рівномірний стукіт, що його чуєш, коли тихої ночі в кочетах повертаються весла. Я визирнув з-під вербових віт: так воно й є — вдалині пливе човен, прямуючи до цього берега. Я не міг роздивитися, скільки було в ньому

людей. Човен повільно наблизився, і я побачив, що в ньому сидить лише один чоловік. Думаю собі, чи то часом не батько, хоч я аж ніяк не думав, що він повернеться так рано. Течія знесла човна нижче за мене, а потім, ідучи вздовж берега, він знову почав пливти вгору тихою водою і пройшов так близько повз мене, що, простягнувши рушницю, я міг би торкнутися до весляра. Авжеж, то й справді був мій батько — та ще й тверезий, вирішив я, побачивши, як він веслує.

Я не гаяв часу. За хвилину тихо й швидко поплив униз за течією, тримаючись у затінку попід берегом. Я промчав миль зо дві з половиною, а потім повернув до середини річки і відійшов від берега приблизно на чверть милі, а може, й більше, бо скоро мала показатися пристань, і звідтіля могли побачити й гукнути мене люди. Я намагався триматися серед колоддя, що його несла річка, і, вмоствившись на дні човна, пустив його за водою. Я лежав, і відпочивав, та попихкував собі люлечкою, вдивляючись у небо; а на ньому — ані хмаринки. Небо видається таке глибоке, коли лежиш на спині, осяяний місячним промінням; я не помічав того раніше. І як далеко чути по воді такої ночі! Я чув, як на пристані гомонять люди. Навіть чув, що саме вони говорять,— кожнісіньке словечко. Один чоловік сказав, що тепер дні довшають, а ночі — коротшають. Другий відповів йому на те, що ця ніч не здається йому короткою,— і обидва тоді засміялися; жартівник кинув удруге свій дотеп, і вони засміялися знову; потім збудили ще й третього чоловіка й переповіли йому те саме й сміялися, але той не сміявся; той тільки сердито буркнув їм щось і попросив, щоб йому дали спокій. Перший зауважив, що він обов'язково перекаже це дотепне слівце своїй старенькій — їй воно напевне дуже сподобається; хоч йому самому свого часу траплялося пускати дотепи ще й не такі — ого-го! Я почув, як один із тих чоловіків сказав, що зараз десь близько третьої години і він сподівається, що світати почне не пізніш як за тиждень. Після цього голоси почали віддалятися та віддалятися, і я вже не міг розібрати окремих слів, але все ще чув невиразний гомін та іноді сміх, що розлягався немов десь далеко-далеко.

Я плив тепер багато нижче пристані. Я підвівся й побачив Джексонів острів, що виріс переді мною милі за дві з половиною нижче за течією. Острів, геть зарослий лісом, стояв посеред річки — великий, темний і масивний, немов пароплав без вогнів. Не було й сліду тієї коси, що тяглася вище острова,— тепер уся вона зникла під водою.

Течія принесла мене туди дуже швидко. Мій човен промчав повз верхню частину острова, потім я увійшов у стоячу воду й пристав з того боку, що ближче до іллінойського берега. Я завів човна до глибокої бухти, яку я добре знав; мені довелося розхилити вербові віти, щоб забратися туди; і, коли я там прив'язав човна, ніхто, безперечно, не міг би побачити його з боку річки.

Я вийшов на берег, сів на колоду у верхній частині острова і почав дивитися на широку річку й на чорну деревину, що пливла повз мене, та на місто за три милі звідси, де ще блимало три-чотири вогники. Величезний пліт плив річкою десь за милю вище від мене і швидко наближався до острова,— посеред плоту горів ліхтар. Я стежив, як пліт підповзає все ближче та ближче, а коли він проплив повз те місце, де я стояв, хтось там скомандував: "Гей, стернові! Повертай ліворуч!" Я чув це так виразно, немов той, що гукав, стояв поруч мене.

Небо вже почало ясніти; я подався до лісу і ліг трохи поспати перед сніданком.

Розділ VIII

Коли я прокинувся, сонце підбилося вже височенько,— було вже, мабуть, десь після восьмої години. Я лежав на траві, в холодочку, думаючи про всяку всячину, і був дуже задоволений, бо добре відпочив та заспокоївся. Де-не-де крізь просвіти між гіллям проглядало сонце, але тут росли все високі й крислаті дерева і під ними було дуже похмуро. Там, де сонячне проміння просівалося крізь листя, на землі лежали маленькі цятки подібні до ластовиння, і ці світлі кружальця ледь

коливалися — це свідчило про те, що там, нагорі, повівав легенький вітерець. Дві білки сиділи на гілочці й, зиркнувши на мене, дуже приязно зацикали.

Мені було дуже добре, і я так розімлів, що не хотілося вставати та варити сніданок. Я знову був закуняв, коли це раптом причувся мені немов якийсь глухий звук "бум!" — він долинув до мене десь іздалеку водою. Я прокинувся, сперся на лікоть і почав прислухатись: скоро звук отой пролунав удруге. Я схопився, побіг на берег і подивився крізь листя; бачу — по воді далеченько від мене, майже врівні з переправою, розстилається клуб диму. Помітив я там і пароплава, що плив річкою донизу; на ньому було багато людей. Я відразу ж догадався, що воно таке. "Бум!" О, знову білий клуб диму вирвався з борту маленького пароплава. Це вони, бачте, стріляли з гармати понад водою, щоб мій труп вплив на поверхню.

Я добре зголоднів, але розкласти вогнище не можна було, бо з пароплава могли побачити дим. Тому я сидів тихо, дивився на пороховий дим і прислухався до пострілів з гармати. Річка тут із милю завширшки, і так любо дивитися на неї літнього ранку; мабуть, я чудово провів би час, спостерігаючи, як виловлюють мого трупа, коли б тільки мав що їсти. Аж тут я згадав, що в нас є такий звичай — наливати живе срібло в буханці хліба й пускати їх на воду, бо хліб завжди припливає простісінько до утопленика й зупиняється над ним. Ну, думаю собі, треба пильнувати і, тільки-но який буханець підпливе близько — не ловити гав. Я перейшов на іллінойський край острова — а раптом мені пощастить! І так і вийшло: дивлюсь — величезна хлібина пливе просто до мене, і я її мало не підчепив довгою палицею, та посковзнувся, й вона пропливла далі. Звісно, я став саме в тому місці, де течія найближче підходить до берега, — я тямив добре на таких речах. Коли це, трохи згодом, підпливає друга хлібина, та цього разу я вже не дав маху. Витяг я з неї затичку, витрусив невеличку кульку живого срібра й уп'явся в хлібину зубами. То був білий хліб, такий тільки пани їдять,— не якийсь там простацький глевтяк з кукурудзяного борошна.

Я вибрав затишний куточок під рясним листям, сів там на колоду й почав зі смаком жувати хліб та стежити за пароплавом. Аж раптом мене пройняла одна думка. Кажу сам до себе: б'юсь об заклад, що вдова, чи то пастор, чи то ще хто інший молилися за те, щоб цей хліб мене відшукав,— виходить, молитва їхня пішла мені на користь. Значить, правда, що молитва сповняється,— тобто лиш тоді, коли моляться такі люди, як удова чи пастор; а мені, думаю, не варто молитися,— певно, молитви допомагають тільки у праведників.

Я запалив люльку, і довго курих з насолодою, та все стежив за тим, що діється на річці. Маленький пароплав плыв за течією, і я подумав, що, коли він підійде ближче, можна буде роздивитися, хто там є, бо ж пароплав мав пропливти біля самого берега, там, де й хліб. Коли пароплав підійшов досить близько, я погасив люльку, пробрався туди, де я виловив хліб, та й заліг за колодою на березі, на маленькій прогалині. Колода була з розсохою, і крізь неї я міг стежити за тим, що діялося на річці.

Маленький пароплав усе наближався і підійшов, нарешті, так близько, що з нього можна було перекинути місток та зійти на берег. На тому пароплаві були майже всі, кого я знав: батько, і суддя Тетчер, і Беккі Тетчер, і Джо Гарпер, і Том Сойєр, і його стара тітка Поллі, і Сід, і Мері, і ще багато інших. Усі гомоніли про вбивство, але капітан втрутився в розмову і сказав:

— Тепер пильнуйте! Течія зносить тут усе аж під самісінький острів; може, тіло хлопця прибило до берега й воно зачепилося десь у кущах коло води. В кожному разі, я сподіваюся на це.

А я, проте, сподівався на зовсім інше. Всі, хто був на пароплаві, скупчилися коло поручнів і, перехилившись через них, пильно вдивлялися в зарослий берег, майже просто мені в лице. Я бачив їх дуже добре, а вони мене ні. Далі капітан подав команду: "Відійдіть від борту!" — і гармата стрільнула простісінько в мене, та так, що я на якусь мить оглух від гуркоту і мало не осліп від диму. Ну, думаю собі, оце вже мені каюк!

Коли б та гармата була заряджена ядром, то вони таки й справді знайшли б оте мертве тіло, що його шукали. Та цим разом, дяка богів, я зостався цілий. Пароплав поплив далі й, обігнувши ріг острова, хутко зник з очей. Коли-не-коли до мене ще долітали звуки пострілів, але поступово вони слабшали і завмирили, а приблизно за годину я вже більше нічого не чув. Острів був три милі завдовжки. Я гадав, що вони допливуть до його кінця і покинуть шукати мене. А насправді вийшло не так. Вони обійшли острів і, раз у раз стріляючи з гармати, подалися повним ходом угору протокою, що відділяла острів від міссурійського берега. Я перейшов на другий бік, щоб і далі стежити за ними. Допливши до верхнього кінця острова, пароплав припинив стрілянину, повернув до міссурійського берега та й подався назад до міста.

Я знав, що тепер усе гаразд. Ніхто на мене більш не полюватиме. Я повитягав свої манатки з човна і влаштував собі затишну табірну стоянку в лісовій гущавині. Я порозпинав ковдри, як намет, щоб речі мої, бува, не змокли під дощем. Упіймавши сома, я випатрав його пилкою, а згодом, як сонце вже сідало, розпалив багаття й приготував вечерю. Потім закинув вудку, щоб наловити риби на сніданок.

Уже й стемніло, а я ще довго сидів коло багаття, палив люльку і почував себе чудово; але мало-помалу я знудився й подався на берег; сів там і почав прислухатись, як хлюпочеться річка, й рахував зорі, та колоди, та плоти, що пливли повз мене, а потім умостився спати; коли людині стає нудно, сон — найкращий спосіб згаяти час; поспиш собі, і нудьгу як рукою зніме.

Так минуло три дні й три ночі. Однаковісінькі — ніяких пригод. На четвертий день я оглянув острів, обнишпорив його вздовж і впоперек. Я був тут єдиний господар; весь острів належав, можна сказати, мені, отже, я мав ознайомитись із ним якнайкраще, а головне, хотів згаяти як-небудь час. Я знайшов багато суниць, стиглих, великих, а ще зелений виноград і зелену малину; ожина тільки-но почала в'язатися. Все це, думаю собі, згодом стане мені у великій пригоді.

Вештаючись отако по лісовій гущавині, я й незчувсь, як опинився, мабуть, десь недалеко від нижнього кінця острова. При мені була рушниця, але я нічого не підстрелив — захопив її лише для оборони, а яку-небудь дичину вирішив роздобути собі десь ближче до мого табору. І раптом я мало не наступив на здоровецьку гадюку, але вона кинулася тікати від мене, звиваючись по траві й поміж квітами; я погнався за нею — хотів її підстрелити. Побіг я та й несподівано наскочив на згасле багаття, яке ще злегка курилося.

Серце мені тіпнулось. Я вже й не додивлявся, що воно там і до чого, обережно спустив курок і кинувся потихеньку навтьоки. Час від часу я зупинявся на хвилю в гущавині і прислухався, але хекав я так голосно, що не міг нічого розібрати. Тоді я прокрався трохи далі й знову прислухався, а там знову і знову. Трапиться пеньок, а я думаю — людина; якщо під ногою в мене тріщала хворостинка, я почував себе так, немов дихання мені хтось переломив надвоє і в мене залишилася тільки половинка, ще й до того коротша.

Коли я повернувся до намету, то почував себе досить кепсько, злякався — аж у жижки шпигало. Проте, кажу я сам до себе, зараз не час дурня клеїти. Ну, я й попереносив швиденько усі мої манатки назад до човна, щоб їх ніхто не помітив, а тоді погасив вогонь та порозкидав попіл так, щоб усе виглядало немов тогорічна стоянка, а потім виліз на дерево.

Просидів я на тому дереві, мабуть, годин зо дві; але нічого не побачив і нічого не почув — мені тільки здавалося, ніби я чую і бачу силу-силенну різних страхіть. Не міг же я сидіти на дереві вічно! Нарешті я з нього зліз, зашився у гущавину і весь час був насторожі. Поїв я тільки ягід та того, що залишилося від сніданку.

Під ту пору, як почало смеркатись, я таки добре зголоднів. Тому коли вже зовсім стемніло, тихесенько пробрався до річки і, поки місяць ще не зійшов, переправився на іллінойський берег — за чверть милі від острова. Там я забрався в ліс і зварив собі вечерю, та тільки-но вирішив тут же

таки заночувати, як це раптом чую: туп-туп, туп-туп; я й подумав: коні біжать, трохи згодом чую — десь люди гомонять. Я швиденько позносив усе назад до човна, а сам крадькома подався лісом на вивідки. Відійшов я зовсім недалечко, аж раптом — чоловічий голос:

— Краще спинимося тут, якщо знайдемо зручне місце; коні геть зовсім потюпились. Давайте-но роздивимося навколо.

Де вже було чекати,— я відіпхнув човен від берега й тихенько перемахнув назад. Прив'язав човна на старому місці і вирішив, що в ньому й заночую.

Спав я погано: в голову лізли різні думки і заважали мені заснути. До того ж щоразу, як прокидався, мені здавалося, ніби хтось хапає мене за комір. Такий сон не міг мене підкріпити. Врешті кажу сам до себе: "Не діло так жити! Треба з'ясувати, хто тут на острові є, крім мене. Хай там що, а довідаюсь!" Після такого рішення мені відразу полегшало на серці.

Взяв я весло та й відіпхнувся від берега на крок чи два, а далі повів човна вздовж острова, весь час тримаючись у затінку. Світив місяць, і поза смугою тіні було зовсім світло, ну просто як удень. Я плив мало не цілу годину; кругом — тиша, все спало. За цей час я встиг допливти майже до кінця острова. Повіяв свіжий вітерець, аж по воді жмури пішли, — це означало, що ніч кінчається. Я гребнув веслом і повернув човна носом до берега; тоді захопив з собою рушницю, виліз із човна й прокрався на узлісся. Сів там на колоду й став дивитися крізь листя. Я побачив, як місяць пішов з чатів і темрява почала огортати річку. Але невдовзі понад вершечками дерев з'явилася світла смуга, і я зрозумів, що скоро почне світати. Тоді я взяв рушницю й подався нишком у той бік, де наскочив учора на згасле вогнище,— я щохвилини зупинявся та прислухався. Але мені все не щастило: ніяк не міг знайти того місця. Коли це нарешті бачу — й справді щось блимає між деревами. Я почав підкрадатися, обережно й не поспішаючи. Підійшов зовсім близько й тоді виразно побачив, що там лежить на землі якийсь чоловік. Я так і похолов від страху. Чоловік той вкотився з головою у ковдру і мало не втиснувся в

самісіньке багаття. Я присів у кущах кроків за шість від вогнища і не зводив з нього очей. Тим часом почало розвиднятися. Незабаром чоловік позіхнув, потягся, скинув із себе ковдру — і виявилось, що то Джім, негр міс Уотсон! Ох, і зрадів же я, коли його побачив! Кажу до нього:

— Здоров, Джіме! — та й виліз із кущів.

А він як підскочить, очиська вилупив. А тоді впав навколішки, склав руки й почав благати:

— Не руш мене, не руш! Я ніколи мерців не кривдив. Я завжди любив померлих і робив для них усе що міг. Іди собі назад до річки! Ой, не чіпай старого Джіма, залиш його! Він же завжди з тобою приятелював!

Мені недовго довелося переконувати старого, що я справді не мрець. Я дуже зрадів, коли побачив Джіма. Тепер я вже був не самотній. Я не боявся, що він викаже, де я переховуюсь,— я так йому й сказав. Я весь час говорив, а він сидів мовчки й дивився на мене. Тоді я й кажу:

— Тепер уже зовсім розвиднілося. Не завадило б поснідати. Розпали-но багаття, підкинь більше хмизу.

— А нащо ж його розпалювати? Хіба на те, щоб варити суниці та різну негідь? Але ти маєш рушницю, еге? З нею ми можемо добути собі чогось кращого за суниці.

— Суниці та різна негідь...— кажу я.— Цим ти годувався?

— Я не міг нічого іншого роздобути,— каже він.

— Ого! А чи давно ти на острові, Джіме?

— Я попав сюди другої ночі по тому, як тебе вбили.

— І ти був тут увесь час?

— Атож.

— І нічого не їв, окрім цієї погані?

— Ні, сер, анічогісінько.

— Ну то ти, мабуть, страшенно зголоднів, еге?

— Я, здається, міг би зараз коняку з'їсти! Їй-богу, міг би! А ти давно вже на острові?

— З цієї ночі, як мене вбили.

— Ти диви! А що ж ти їв? Е-е, таж маєш рушницю. Ого! Це добряча штука! Тепер ти підстрель що-небудь, а я тим часом розпалю багаття.

Ми разом пішли до того місця, де стояв мій човен, і, поки Джим розводив вогонь на галявинці між деревами, я приніс борошно, і копчену поребрину, і каву, і кавник, і сковорідку, і цукор, і бляшані кухлі; негр аж остовпів з подиву, гадаючи, що все те я добув чаклунством. Ще й до того я впіймав на гачок добрячого сома, а Джим порізав його своїм ножом і засмажив.

Коли сніданок був готовий, ми порозлягалися на траві й поїли його просто з вогню. Джим так уминав, що аж за вухами лящало,— він же перед тим мало не помер з голоду. Правду сказати, ми обидва понаїдалися аж по самісіньку зав'язку, а коли наситилися, лягли відпочити.

Джим помовчав трохи, а тоді й питає:

— Слухай-но, Геку, а кого ж то вбили в отій халупі, якщо не тебе?

Тоді я розповів йому все, як воно було, а він слухав, слухав та й каже:

— Ну й спритний же ти хлопець! Навіть Том Сойєр і той краще не придумав би.

Тоді я спитався в нього:

— А ти як тут опинився, Джіме? Який дідько тебе заніс на острів?

Він знімав і якусь хвилину мовчав. А потім і каже:

— Мабуть, краще нічого не говорити.

— Чому, Джіме?

— Знаєш, є на те причини... А ти мене не викажеш, якщо я розповім тобі всю правду? Ти ж нікому не скажеш, Геку?

— Та нехай мене грім торохне, коли я кому скажу, Джіме!

— Ну добре, я тобі вірю, Геку... Я... я втік.

— Джіме!

— Пам'ятай, ти обіцяв нікому не казати! Сам знаєш, що обіцяв нікому не казати, Геку!

— Авжеж, знаю. Раз обіцяв нікому не казати, то й не скажу. Слово індіанця, нікому не скажу! Всі назвуть мене, звісно, підлим аболіціоністом і зневажатимуть за те, що я тебе не виказую, ну й нехай собі, чхав я на

них! Я нікому нічого не скажу і туди більше не повернуся — нізащо!
Отже, шквар, розповідай!

— Ну, то он як воно сталося. Стара господиня, цебто міс Уотсон, усе гризла мене й гризла, їй-богу, життя мені від неї не було, а все ж вона завсіди казала, що зроду не продасть мене до Орлеана. Та ось я помітив, що останнім часом до неї вчащає один чоловічок, що неграми торгує, ну, я й занепокоївся. Якось пізнього вечора підкрався я до дверей, а двері ті були трохи відхилені, і чую, як стара господиня каже до вдови, що вона, мовляв, надумала продати мене аж у Орлеан; їй, мовляв, таке зовсім і не до душі, та коли ж за мене дають вісімсот доларів, то де вже там устояти проти такої купи грошей! Удова намагалася відраяти її від цього, мовляв, не треба мене продавати, та я вже й не став дожидатися, чим та розмова скінчиться, а метнувся звідтіль і накивав п'ятами.

Збіг я з горба — думав поцупити якого човна десь на річці вище міста; але на березі вешталася сила люду, то я й сховався в старій бондарні, щоб пересидіти який час, поки всі порозходяться. Просидів я там цілу ніч. Усе хтось швендяє та й швендяє поблизу! Годині десь о шостій ранку почали пливти повз мене човни, а близько восьмої чи дев'ятої — в кожному з них, чую, тільки об тім і гомонять, як твій батько приїхав до міста й розповів, що тебе вбили. У тих човнах сиділи леді й джентльмени, що їхали оглядати місце вбивства. Часом човни приставали до берега, щоб вони перепочили, перше ніж переправитися через річку; ото із їхніх розмов я й довідався про вбивство. Мені було дуже шкода, що тебе вбили, Геку... Але тепер, звісно, вже ні.

Я пролежав під стружками цілий день, добре зголоднів, але анітрохи не боявся; я ж знав, що стара господиня й удова підуть відразу по сніданкові на молитовне зібрання й проведуть там цілий день; вони подумують, що я вранці, як і завжди, погнав худобу на пашу, отож мене кинуться шукати аж увечері, як уже зовсім смеркне. Та й слуги також нічого не помітять, бо кожне з них тікає погуляти, поки старих немає вдома.

Ну отож тільки-но стемніло, вийшов я звідтіля та й подався берегам проти води і пройшов миль зо дві, а може, й більше,— там уже й домів ніяких не було. На цей час я обміркував, що мені робити. Тут, бач, таке діло: коли б я пішов пішки, мене винюхали б собаки; коли б же я вкрав човна й перебрався на той бік, то відразу ж помітили б, що десь пропав човен, і могли б догадатися, що я перехопився ним через річку, довідалися б, де я причалив на тому боці, і знову ж таки знайшли б мій слід. Ні, Джіме, кажу я сам до себе, тобі треба забратися на пліт — він не лишає по собі ніяких слідів.

Аж ось бачу: з-за повороту вигулькнув вогник. Я плигнув у воду, вчепився за якусь деревину та давай штовхати її поперед себе — отак і доплив до середини річки; заліз я між колоди, сховався там, а голову нахилив до самої води і грів руками проти течії, доки надійшов пліт. Тоді я підплив до корми й ухопився за неї. Тим часом усе небо вкрилося хмарами, і на хвилю стало зовсім темно. А мені тільки того й треба: я видряпався і ліг на пліт. Плотарі зібралися посередині, біля самого ліхтаря. Вода усе при бувала, течія була дуже бистра, і я зміркував, що до четвертої години пропливу плотом миль із двадцять п'ять, а вдосвіта спущусь у воду, допливу до іллінойського берега й сховаюся в лісі.

Але мені не пощастило. Коли ми підпливали до цього острова, побачив я, що на корму йде плотар із ліхтарем. Ну, думаю собі, нема чого його дожидатися! Шубовснув у воду та й поплив до острова. Я гадав, що вилізу на берег у будь-якому місці, та де вже там! Ніяк не видряпаюсь — берег дуже крутий! Довелося мені пливти аж до нижнього кінця острова, поки знайшов зручне місце. А тоді сховався в гущавині й вирішив не гнатися більше за плотами, раз там сновигають плотарі з ліхтарями. Люлька, тютюн та сірники були в шапці, вони не замокли,— ну, а коли так, то все добре.

— Виходить, ти весь час був голодний — не мав ні хліба, ані м'яса? А чом же ти не ловив черепах?

— А як їх зловиш? Голіруч черепахи не впіймаєш, а каменем хіба ж її вб'єш? Та як же їх і ловити поночі? А вдень я боявся виходити на берег.

— І то правда. Тобі, звісно, треба було весь час переховуватися в лісі. Ти чув, як із гармати стріляли?

— Ого, ще б пак! Я знав, що то вони тебе шукають. Бачив, як вони пливли повз мене,— дивився на них з-за кущів.

Кілька пташат шугнуло над нами: пролетять ярдів зо два та й сядуть, а тоді знов угору. Джім сказав, що то на дощ. Мовляв, є така прикмета: якщо курчата починають отак спурхувати — обов'язково буде дощ. Тож, мабуть, і лісові пташата проти дощу роблять те ж саме. Я хотів упіймати кілька пташенят, але Джім мені не дав. Сказав, що тим я накликав би на себе смерть. Він розповів, що, коли його батько тяжко занедужав, а комусь із дітей заманулося впіймати пташку, стара бабуня сказала, що батько помре,— і він таки помер.

Джим сказав також, що не треба перелічувати припасів, з яких мають обід готувати, бо з того не буде добра. Не буде добра й тоді, коли витрушувати скатертину після заходу сонця. А ще він сказав: коли людина має бджоли й помре, то бджіл обов'язково треба про те сповістити не пізніше, як на другий ранок, ще до сходу сонця, а ні, то бджоли охлянуть, перестануть працювати й загинуть. Джім сказав, буцімто бджоли не кусають дурнів, та я в те не вірю: я сам частенько порався коло бджіл, але й жодна мене не вкусила.

Про всяке таке чував я й раніше, але не про все. Джім знав багато прикмет; сам він запевняв, що знає їх до лиха. На ділі якось виходить так, сказав я, що майже всі прикмети віщують лихо, і запитав Джіма, чи немає щасливих прикмет. А він і каже:

— Та є там трохи, та й з тих ніякого пуття. Навіщо тобі знати, що от-от до тебе щастя присуне? Щоб його сполохати?

І додав:

— Якщо в тебе волосаті руки й волосаті груди — так і знай, що збагатієш. Ну, з такої прикмети хоч якась користь,— бодай надієшся на майбутнє. А то, гляди, спершу тобі доведеться довго бідувати, і ти, чого доброго, візьмеш та з горя й заподієш собі смерть, якщо не знатимеш наперед, що згодом збагатієш.

— А в тебе руки й груди волосаті, Джіме?

— Чого, хлопче, питаєшся? Хіба ж і сам не бачиш, що волосаті?

— Ну, то як же? Ти багатий?

— Ні, але я був уже раз багатий і, може, знову колись збагатію. Одного разу я мав чотирнадцять доларів, але почав гендлювати, і все пішло нанівець.

— Чим же ти гендлював, Джіме?

— Та спочатку товаром.

— Яким товаром?

— Ото, яким товаром? Звісно, що живим. Купив за десять доларів корову. Але більше не буду кидати грошей на вітер. Та корова у мене здохла.

— Виходить, ти втертяв десять доларів?

— Ні, втертяв я не всі. Тільки близько дев'яти доларів, бо взяв за шкуру й лій долар і десять центів.

— То в тебе лишилося п'ять доларів і десять центів. Що ж, ти гендлював і далі?

— Еге. Ти ж знаєш одноногого негра, того, що старому містерові Бредішу належить? Тож отой негр та відкрив банк і сказав, що кожен, хто покладе туди одного долара, за рік отримає цілих чотири. Усі негри поробили вклади, та тільки грошей у них було мало. Я єдиний мав їх таки багатенько. От мені й закортіло дістати більш як чотири долари, і я йому сказав, що, коли він мені стільки не дасть, я й сам відкрию банк. Звісно, тому негрові страх не хотілося, щоб і я банк відкривав, бо в нас на два банки роботи нема; отож він пораяв мені покласти мої п'ять доларів до його банку, а він у кінці року виплатить мені тридцять п'ять.

Так я й зробив. Думаю собі: я вже щось прирозумію, пущу ті тридцять п'ять доларів у діло. Один негр, звати його Боб, виловив добрячого човна, а його господар не знав про те; я купив у негра той човен, але сказав, що заплачу за нього тридцять п'ять доларів, які дістану наприкінці року; та тільки човна у мене хтось украв тієї ж ночі, а другого дня одноногий негр сказав нам, що банк його луснув.

— А що ж ти зробив з тими десятьма центами, Джіме?

— Я хотів був їх витратити, та привидівся мені сон, і в тому сні голос звелів мені, щоб я віддав гроші негрові, якого звати Валаам,— всі його називають просто Валаамів осел; він таки й справді заплішений дурень, сказати тобі правду. А проте, кажуть, він щасливий, а мені чомусь не щастить. Той голос звелів мені віддати Валаамові десять центів, а він нібито кудись їх примістить, та так, що я матиму з них неабиякий зиск. Ну, Валаам ті гроші взяв, а коли пішов по тому до церкви, то почув там від проповідника, що, хто дає бідному, той дає богові і за те обов'язково дістане у сто разів більше. От Валаам узяв та й віддав ті десять центів бідним, а тоді почав очікувати, яке з того пуття вийде.

— Ну та й що? Вийшло яке пуття, Джіме?

— Нічого не вийшло. Я ніяким способом не міг повернути гроші, і Валаам не зміг. Тепер ніколи не даватиму в позику грошей, хіба що під заставу. А проповідник ще каже, що обов'язково дістанеш у сто разів більше! Якби я зміг повернути хоч мої десять центів, і то був би щасливий, і то був би радий.

— То не біда, Джіме, рано чи пізно ти все одно забагатієш.

— Певно. Та мене, мабуть, і тепер можна назвати багатим. Я ж сам собі господар, і за мене дають аж вісімсот доларів. Коли б мені ці гроші, я більше й не просив би.

Розділ IX

Мені хотілося піти і ще раз оглянути одне місце, яке я помітив посередині острова, коли оглядав його; ми подалися туди разом із Джімом і дійшли швидко, бо острів був усього три милі завдовжки та чверть милі завширшки.

То був досить довгий, стрімкий горб чи гора, футів сорок заввишки. Ми добре нагріли чуба, поки видряпались на її вершину: схили були круті, та ще й порослі густим чагарником. Ми вилазили та видивилися усе навколо і нарешті майже на самому вершечку знайшли в скелі хорошу, велику печеру з боку іллінойського берега. Печера була простора, як дві або й три кімнати разом, і височенька, навіть Джім міг стояти в ній не пригинаючись. У тій печері віяло прохолодою. Джім запропонував одразу ж позносити туди все манаття, але я сказав, що не варто раз у раз п'ястися на гору і вниз.

Джім відказав, що коли ми сховаємо човна десь у скритому місці, а все добро лежатиме в печері, то зможемо переховуватися тут, на випадок, якщо хтось навідається до острова, і без собак нас ніяк не знайдуть. До того ж пташата навіщували дощ, то невже я хочу, щоб усе наше майно промгло?

Ми вернулися назад, сіли в човен і підпливли ближче до печери та поносили туди всі наші пожитки. Після того знайшли між густим верболозом затишне місце, щоб сховати човна. Ми познімали з гачків кілька рибин, знову закинули вудки та й заходилися готувати обід.

Вхід до печери був такий широкий, що в неї можна було вкотити чимале барильце. Біля входу з одного боку виступав невеличкий прискалок — плескатий і зручний для того, щоб розкласти багаття. Ми розвели там вогонь і зварили обід.

Ми розстелили ковдри просто на долівці й посідали обідати. Все інше майно поскладали в глибині печери так, щоб було напихваті. Незабаром надворі стемніло, загуркотів грім, блиснула блискавка; виходить, пташата не одурили нас. І відразу ж линув дощ, та так репіжив, як з цебра; а вітер знявся такий, якого я ще не бачив. Це була справжня літня злива. Стало так темно, що надворі все здавалося синьо-чорним і дуже гарним; а дощ шкварив такий рясний, що дерева поблизу бовваніли, мов крізь павутиння; а часом як набіжить вихор, то гне дерева аж до землі та вивертає листя світлим нижнім боком догори; а потім знімається таке вітрище, що дерева починають махати вітами, як несамовиті; а коли все навколо стає темно-синє, аж чорне, раптом — блись! — і яскраве світло розганяє темряву, і видно на сотню кроків далі, видно, як гнуться верховіття дерев; а за мить знову все поринає в темряву, розлягається страхітливий удар грому, а тоді розкочується по небу, все нижче й нижче, здається, що то порожні бочки скачуть униз по сходах,— так буває, коли сходи довгі, а бочки добре підскакують, знаєте?

— Ну й краса, Джіме! — сказав я.— Кращого місця, як тут, я й не шукав би. А дай-но мені ще шматок риби та гарячого кукурудзяного коржа.

— От бачиш! А де ти був би, коли б не Джім? Сидів би отам унизу в лісі, без обіду, та ще й змок би до рубця. Отаке-то, синку! Кури наперед знають, коли воно на дощ заноситься, і лісові птахи теє знають.

Днів десять чи дванадцять вода в річці все прибувала та й прибувала і вже геть-чисто затопила береги. У низинах острів залило на три, а то й на чотири фути, а також і іллінойський берег. З цього боку острова річка була тепер кілька миль завширшки, але з міссурійського боку лишалася така ж, як і раніше — півмилі, через те що міссурійський берег спускався до річки дуже круто, мов стрімчастий мур.

Удень ми плавали човном по всьому острову. Приємна прохолода в лісовій гущавині стояла навіть тоді, коли сонце нещадно пекло. Ми петляли туди-сюди поміж деревами, а подекуди виноградні лози позчіплювалися так густо, що доводилося повертати назад і шукати іншої дороги. Ну, а на кожному поваленому дереві сиділи кролики, гадюки та інші тварини; а як острів день чи два постояв під водою, вони так зголодніли, що зробилися зовсім смирні, хоч під'їжджай та бери їх просто голою рукою, як маєш охоту; та тільки не гадюк і не черепах — вони тут же плигали у воду. На горі, де була наша печера, їх аж кишіло. Ми змогли б тримати в себе скільки хочеш різних звірят.

Однієї ночі трапилося нам витягти з води невеличкий шматок плоту з хороших соснових дощок. Був він футів дванадцять завширшки й десь, певно, п'ятнадцять-шістнадцять футів завдовжки, над водою здіймався він дюймів на шість чи сім і мав міцний, рівний поміст. Удень ми бачили, як повз нас пропливали колоди, та ми їх не чіпали: за дня ми на березі не показувалися.

А то якось підпливли ми до верхнього кінця острова,— діло було перед світанком, аж бачимо — із західної сторони на нас пливе цілий будинок. Він був двоповерховий і вже добре-таки перехилився набік. Ми його хутенько догнали й перелізли в нього — просто крізь горішне вікно. Але було ще зовсім темно, нічого не видно; то ми прив'язали човна й посідали в нього дождатися, поки розвидниться.

Світати почало раніше, ніж ми встигли допливти до нижнього кінця острова. Тоді ми зазирали у вікно. Дивимося — а в хаті стоїть ліжко, стіл, два старі стільці, та ще багато всякої всячини валяється долі, на

стіні ж висить одежа. В протилежному кутку лежить щось подібне до людини. Джім гукнув:

— А хто там є?

Але воно не ворухнулося. Тоді я теж гукнув, і Джім сказав:

— Той чолов'яга не спить — він мертвий. Ти стій тихо, а я залізу туди й подивлюся.

Він заліз у хату, пішов у куток, нахилився над нерухомим тілом, поглянув та й каже:

— Це мертвий. Та ще й голий. Його застрелили в спину. Певне, він помер днів зо два чи зо три тому. Йди сюди, Геку, та тільки не дивись на його обличчя — ох, і страшне ж до біса!

А мені й не хотілося дивитись на нього. Джім поквапився прикрити його старим лахміттям, нащо він те зробив — хтозна, я й так на нього не дивився б. Долі валялися старі засмальцьовані карти, порожні пляшки з-під віскі та ще дві маски з чорного сукна, а всі стіни були пописані найпаскуднішими словами й помальовані вуглем. На стіні висіли дві брудні ситцеві сукні, солом'яний капелюшок та жіноча білизна, ще й дещо з чоловічого одягу. Ми позносили те манаття до човна — може, до чогось придасться. На підлозі валявся й старий пістрявий хлопчачий бриль; я захопив його також. Була там і пляшка з-під молока, заткнена ганчіркою, щоб немовля могло ссати. Ми забрали б і ту пляшку, та вона була тріснута. Бовваніла там іще обшарпана стара скриня і стара повстяна валіза із зламаними застібками. Вони були розкриті, але нічого путнього в них не знайшлося. Глянули ми, як порозкидано кругом речі, і вирішили, що господарі, тікаючи, дуже поспішали й багато чого не встигли захопити з собою.

Нам перепало чимало речей: старий бляшаний ліхтар, великий ніж без ручки, новісінький складаний ніжик фірми Барлоу, за який довелося б у будь-якій крамниці віддати щонайменше двадцять п'ять центів, та ще ціла купа лойових свічок, бляшаний свічник, тиква, бляшаний кухоль, подерта ватяна ковдра, жіноча торбинка з голками, шпильками, грудкою воску, ґудзиками та іншим дріб'язком, топірець, гвіздки, волосінь в мій мізинець завтовшки з кількома здоровецькими рибальськими гаками, скручена трубкою оленяча шкура, собачий нашийник, підкова, кілька пляшечок з-під ліків, але без наклейок; а коли ми збиралися вже вертатись, я знайшов ще й добряче скребло, а Джім — старого смичка до скрипки та дерев'яну ногу. Щоправда, ремінці на ній геть повідривалися, а якби не це, то нога непогана, хоч і була вона задовга для мене й закоротка для Джіма. Другої ноги ми так і не знайшли, хоч і обшукали все навколо.

Як бачите, нам дісталася неабияка здобич. Коли ми зібрались відчалити від того будинку, виявилось, що нас знесло на чверть милі нижче острова і що надворі стоїть уже білий день; тож я звелів Джімові лягти на дно човна й укрив його ватяною ковдрою, бо, коли б він сидів, люди здалеку побачили б, що то негр. Я повеслував до іллінойського берега, і нас знесло на півмилю вниз за водою; але потім я тримався під самим берегом, де течія була майже непомітна. Вертаючись на острів, ми не зазнали ніяких лихих пригод і нікого не побачили.

Розділ X

Після сніданку мені кортіло побалакати про того мерця, про те, як його вбили, але Джім нізачо не схотів. Він сказав, що це може завдати нам лиха; крім того, мрець чого доброго унадиться до нас — адже ж небіжчик, якого ще не поховано, скоріше буде блукати по світах, ніж той, що лежить уже тихо та мирно у своїй домовині. Що правда, то правда; Джімові слова мене переконали, і я замовк, але ж думка про мерця не йшла мені з голови: цікаво було знати, хто його застрелив і навіщо.

Ми оглянули ту одежину, що нам дісталася, і знайшли вісім доларів сріблом — вони були зашиті в підкладці старого пальта з попони. Джим сказав, що люди з того будинку, напевне, це пальто вкрали, бо, коли б вони знали, що в ньому сховані гроші, то не покинули б його. Я відповів, що, мабуть, таки вони й порішили того чоловіка, але Джим уперто не схотів про те говорити. Я сказав:

— Ось ти гадаєш, що це завдасть нам лиха, а що ти казав, коли я приніс до печери гадючу шкуру, яку позавчора знайшов на вершечку цієї гори? Адже ж ти казав, що то хтозна-який лихий знак — торкатися руками гадючої шкури. Ну, а де ж те лихо? Он скільки ми речей придбали, та ще й на додачу вісім доларів. Я, Джиме, хотів би, щоб нам щодня таке лихо траплялося.

— Не квапся так, голубе, не квапся! Не дуже хвалися. Лихо не за горами. Запам'ятай, я своє сказав: лихо не за горами.

І воно таки звалилося на вас. Погомоніли ми вдвох отак у вівторок, а в п'ятницю, по обіді, ми з Джимом лежали на траві на самому вершечку гори; у нас вийшло куриво, і я подався до печери по тютюн та й нахопився там на гадюку-гримучку. Я вбив її й склав її кружалом у ногах на Джимовій ковдрі так, що гадюка здавалася живою: ото сміху буде, думаю собі, коли Джим несподівано натрапить на неї в своїй постелі. Але надвечір я зовсім забув про ту гадюку. Коли Джим, поки я розводив вогонь, кинувся на ковдру, виявилось, що там лежала, крім забитої гадюки, ще одна, і вона його вкусила.

Джим зірвався на ноги і заверещав, як несамовитий. Тим часом вогонь спалахнув, і ми побачили живу гадюку — вона скрутилася кільцем і приготувалася вже стрибнути вдруге. Я вмить убив її палицею, а Джим ухопив батькову сулію з віскі й почав дудлити нахильці.

Він був босий, і гадюка вкусила його за п'яту. А все через мене, бо я, дурень, зовсім забув, що, коли покинути десь мертву гадюку, її пара

обов'язково приповзе туди й обів'ється круг неї. Джім звелів мені відрубати в гадюки голову й викинути її, а потім здерти з гадюки шкуру й підсмажити кусник м'яса. Я зробив так, як він загадав. Джім з'їв те м'ясо і сказав, що воно має допомогти йому. А ще він звелів зняти з неї кільця та прив'язати їх йому до зап'ястка. Він сказав, що й це допомагає. Потім я нишком вийшов з печери й пошпурив обох гадюк у кущі: я зовсім не хотів, щоб Джім довідався, що все це сталося з моєї вини.

Джим цмулив та й цмулив із сулії, і час від часу на нього находило таке, що він починав корчитися й кричати, як несамопитий, а потім прийде до тями та й знову цмулить із сулії горілку. Ступня в нього дуже набрякла, а далі спухла й уся нога; але мало-помалу горілка стала помагати, і я подумав, що тепер діло піде на лад; проте, як на мене, то хай кусає гадюка, аніж дудлити батькову горілку.

Джим пролежав чотири дні й чотири ночі. Тоді пухлина зовсім стухла, і він знову міг ходити. Я дав собі слово, що нізащо в світі більше не торкатимуся гадючої шкури, бо сам побачив, якого лиха вона накоїла. Джім сказав, що наступного разу я, мабуть, йому повірю. Брати в руки гадючу шкуру, сказав він, це такий лихий знак, що гіршого й не придумаєш; може, на тому ще й не кінець. Бін казав, що краще тисячу разів глянути через ліве плече на молодика, аніж один раз узяти в руки гадючу шкуру. І то правда, я й сам тепер переконався, хоч раніше завжди вважав, що глянути на молодика через ліве плече — то найдурніше і найнебезпечніше діло! Старий Генк Банкер глянув отак, та ще й тим вихвалявся; а не збігло й двох років, як він упав п'яний із башти, в якій шріт виливають, і розплющився на млинець; його поклали між двох дверей замість домовини й отак поховали,— це батько розказував,— сам же я на тому похороні не був. Але, певна річ, сталося це тому, що він, наче той дурень, поглянув на місяць через ліве плече.

Ну, отак минали дні за днями, і річка знову вернулася в свої береги. Перш за все ми насадили на великий гачок нашої вудки облупленого кролика і впіймали на цю принаду сома, завбільшки як людина; він був шість футів і два дюйми завдовжки, а важив понад двісті фунтів. Ми,

звісно, ніяк не могли його витягти з води: він би нас затяг до Іллінойсу. Ми просто сиділи й дивилися, як він смикався та кидався, поки сконав. В його шлунку ми знайшли мідного ґудзика, круглу кульку та багато всілякої погані. Розрубали ми сокирою кульку, дивимось — а всередині клубочок ниток. Джім сказав, що рибина, мабуть, давно вже той моток проковтнула, бо він уже геть обріс і перетворився на кулю. Їй-богу, більшої рибини ніколи не витягали з Міссісіпі. Джім сказав, що він іще не бачив такого здоровецького сома. Якби ми могли відвезти його до міста, то взяли б за нього добрі гроші. Там на базарі продають таку рибу на фунти; люди охоче її купують: сомове м'ясо біле, як сніг, і дуже смачне, коли його підсмажити.

Наступного ранку я сказав Джімові, що життя наше стає нудне й одноманітне і хочеться трохи розважитись. Я заявив йому, що вирішив переправитися через річку та подивитися, що ж там у містечку діється. Мій намір припав Джімові до смаку, але він порадив мені зачекати, поки стемніє, і не ловити гав. Джім поміркував трохи і додав — чи не взяти мені щось із того жіночого шмаття й переодягтися на дівчинку? Це була добра порада. Отже, ми підкоротили одну ситцеву сукню, і я підкотив штани до колін і вліз у неї. Джім позастібав ззаду всі гаплички, і та сукня прийшлася мені якраз до міри. Я надягнув солом'яного брилика, зав'язав стьожки під підборіддям, і, коли б хто надумався глянути мені в лице, йому довелося б нахилитися так, ніби у комин зазираєш. Джім сказав, що в такому вигляді мене і вдень ніхто не впізнає. Я цілий день привчався ходити в жіночій сукні й поволі став до неї звикати, почував себе в ній зовсім зручно, проте Джім запевняв мене, що дівчата ступають не так; і ще він сказав, щоб я кинув звичку задирати сукню та засувати руки в кишені. Я послухав його ради, і все пішло як слід.

Тільки-но стемніло, я подався човном угору, тримаючись іллінойського берега.

Я переправився через річку до міста трохи нижче від пристані, і течія віднесла мене до околиці. Прив'язавши човна, я пішов берегом. Коли це бачу — світиться в маленькій хатині, де давно вже ніхто не жив, і мені

захотілося взнати, хто там оселився. Я прокрався під саме вікно й зазирнув до хати. Жінка років сорока сиділа при свічці край простого соснового столу і плела. Обличчя було незнайоме; вона, мабуть, приїхала сюди недавно, бо в місті не було жодної людини, якої б я не знав. Оце, думаю, мені пощастило, бо я вже почав був занепадати духом; навіщо, думаю, сюди приїхав?Адже можуть упізнати мій голос і викрити, хто я. А якщо ця жінка прожила в такому маленькому місті бодай два дні, вона напевне зможе розповісти все, що мене цікавило; отже, я постукався в двері й твердо постановив і на хвилю не забувати, що тепер я — дівчина.

Розділ XI

— Заходьте,— мовила жінка, і я увійшов.— Сідай.

І я сів. Оглянула вона мене від голови до п'ят своїми маленькими блискучими очима й запитала:

— Як тебе звати?

— Сара Вільямс.

— А де ти живеш? Мабуть, десь тут, недалечко?

— Ні, мем. У Гукервіллі, сім миль звідси за водою. Я цілу дорогу йшла пішки й дуже натомилася.

— І зголодніла, мабуть, не менше. Зараз я знайду тобі чогось попоїсти.

— Ні, мем, я не голодна. Я так зголодніла дорогою, що зайшла до ферми за дві милі звідси, підживилася і вже не голодна. Через те я забарилась. Мати нездужають, ні грошей у нас, ні їжі, отож пішла я до

мого дядька Абнера Мура. Він живе десь на тому кінці міста — так мама казали. Я тут ще й разу не була. А ви його знаєте?

— Ні, я ще не всіх знаю. Ми оце недавно тут оселилися — ще й двох тижнів немає. До того кінця міста далеченько. То вже краще тобі заночувати в нас. Та скинь уже свого капелюшка.

— Ні,— сказав я,— я трошки передихну та й піду далі. Я не боюся темряви.

Господиня відказала на те, що не відпустить мене саму такої темної ночі; скоро вже, години за півтори, мав повернутися додому її чоловік, і він мене проведе. Потім вона стала розповідати мені про свого чоловіка та про тих родичів, що живуть вище по річці, й про тих, що живуть униз по річці, й про те, що їй із чоловіком жилося багато краще, поки вони не переїхали сюди, і чого вони переїхали! Тепер уже бачать, що помилилися, але тоді чомусь ціну визнаєш, коли його втеряєш... та й пішла, пішла говорити; я вже подумав, чи даремно я мав надію вивідати в неї, що діється в нашому місті, але нарешті вона добралася й до мого батька, до того, як мене вбито,— отоді я добре наставив вуха, щоб не проґавити жодного слова з її теревенів. А набалакала вона мені три мішки гречаної вовни: як ми з Томом Сойєром знайшли дванадцять тисяч доларів (тільки в неї чомусь виходило двадцять), а тоді перескочила на мого батька й сказала, що він п'яниця й волоцюга і що я також був волоцюга, і врешті заговорила про вбивство.

Я запитав:

— Хто ж це зробив? Долетіли й до нас у Гукервілл чутки про те вбивство, та тільки ми не знаємо, хто саме вбив Гека Фінна.

— Е, тут у нас теж багато хто хотів би про те дізнатися. Декотрі думають, що старий Фінн сам і вбив.

— Та що ви кажете!

— Спочатку майже всі так думали. Старий так і не довідається, що його трохи не лінчували. Проте до вечора передумали й вирішили, що його вбив утеклий негр на ім'я Джім.

— Таж він...

Я зупинився, збагнувши, що краще буде, коли я помовчу. А жінка торохтіла й торохтіла і навіть не помітила, що я щось сказав.

— Цей негр утік тої самої ночі, коли вбили Гека Фінна. Тож за нього обіцяють нагороду — триста доларів. І за старого Фінна також обіцяють нагороду — двісті доларів. Старий, бач, прийшов до міста вранці після вбивства, розповів про те злочинство і разом з усіма їздив річкою, коли шукали Гекове тіло, якого так і не знайшли, а потім десь зник. Того ж таки вечора його мали лінчувати, а він, бач, узяв та й втік. А на другий день виявилося, що й негр дременує; його ніхто не бачив від десятої години тієї ночі, коли вбили Гека. Ну, то почали, бач, покладати гріх на нього; і в той час, коли всі, здавалося, взяли новий слід, раптом вертається старий Фінн, іде простісінько до судді Тетчера, здіймає там бучу і вимагає, щоб той дав йому грошей — влаштувати лови на того негра по цілому Іллінойсу. Суддя дав старому дешицю, і він того ж таки вечора напився та й до півночі швендяв вулицями з якимись двома підозрілими особами, а потім зник разом з ними. Відтоді він сюди й носа не показував. Люди гадають, що він повернеться лише тоді, коли все тут уляжеться; гадають, що він сам убив хлопця і все підтасував так, щоб люди поклали гріх на розбійників; а тоді й незчуєшся, як він загарбає Гекові грошенята, та ще й без суду справа обійдеться. Люди гомонять, що в суді у нього однаково нічого б не вийшло. О, то чоловік хитрий, такий хитрий, що й хтозна-який! Як він за рік не повернеться, то все в нього буде гаразд. Адже ж ніяких доказів проти нього немає, розумієш; а на той час усе уляжеться, й він спокійнісінько забере всі Гекові грошенята.

— Атож, і я так гадаю, мем. Хто ж йому не дасть!.. Виходить, тепер ніхто вже не думає, що то негр убив?

— Ба ні, думають. Багато хто вважає, що вбивця таки він. Ну, та негра скоро впіймають і тоді, може, витягнуть із нього правду.

— Що, невже його й досі ловлять?

— Отакої! Ти що, так нічого й не зрозуміла? Триста доларів на дорозі не валяються. Дехто гадає, що негр ховається десь неподалік. Я теж так гадаю, а проте мовчу. Кілька днів тому я розбалакалася з одним старим чоловіком і його жінкою; вони живуть тут недалечко, у рубленій хатині, то вони казали, що ніхто не відвідує он того острова, який називають Джексоним. "Хіба там ніхто не живе?" — запитала я. "Ні, ніхто", — відповіли вони. Я нічого не сказала на те, але замислилась. А справа, бач, у тому, що за день, за два перед тим я помітила, як на верхньому кінці того острова здіймався дим; ну, думаю собі, скидається на те, що негр ховається саме там; не за вадило б, думаю, увесь той острів добренько обшукати. Відтоді я диму більш не бачила, то, може, негр уже втік звідтіль, якщо то був він; а все ж мій чоловік збирається поїхати туди разом із одним нашим знайомим — поглянути, що там таке. Мій старий їздив оце вгору річкою, а години дві тому вернувся, і я йому відразу ж усе це розказала.

Я так налякався, що не міг на місці всидіти. Треба було до чогось докласти своїх рук; ну, то я взяв голку зі столу й почав усиляти нитку. Але руки в мене так тремтіли, що справа ніяк не йшла на лад. Жінка замовкла; я глянув на неї, бачу: вона якось пильно роздивляється мене й посміхається. Я поклав на місце голку й нитку, немовби її розповідь дуже мене зацікавила, — так воно й було насправді, — і сказав:

— Три сотні доларів — то сила-силенна грошей. Ото б їх моїй матері. А ваш чоловік збирається їхати туди цієї ж ночі?

— Атож. Він пішов до міста разом із тим чоловіком позичити човна; може, позичать у когось іще одну рушницю. Вони поїдуть після півночі.

— А чи не краще було б зачекати до ранку, щоб шукати по видному?

— Воно-то так. Тільки ж уранці й негрові буде видніше. Як з півночі зверне, він, мабуть, засне, а вони прокрадуться до лісу і в темряві зразу побачать багаття, якщо негр його розпалить.

— А мені те й невтямки.

Жінка знову пильно подивилася на мене, і по спині в мене враз забігали мурашки. Вона трохи помовчала, а тоді й питає:

— Як ти сказала, тебе звати, любонько?

— М... Мері Вільямс.

Першого разу я начебто назвав себе не Мері, а якось інакше, а через те мимоволі похнюпився — здається, я назвався Сарою; ох, і погано ж я себе почував — вона неначе приперла мене до стінки, і я боявся, що це буде помітно, тож і боявся звести на неї очі. Мені хотілося, щоб жінка заговорила: чим довше вона мовчала, тим гірше я себе почував. Нарешті вона промовила:

— Любонько, здається мені, спершу ти сказала, що тебе звати Сара?

— Атож, мем, Сара Мері Вільямс. Сара — моє перше ім'я. Хто зве мене Сара, а хто — Мері.

— Ага, он воно що!

— Атож, мем.

Мені трохи полегшало, а проте кортіло якнайшвидше наживати п'ятами. Я не міг глянути їй в обличчя.

А вона як почала розводитись, які нині тяжкі часи настали, та як їх із чоловіком злидні обсіли, та як зухвало бігають у них по халупі щури, та як пішла, як пішла — що вже я за свою тривогу почав забувати. А щодо щурів, то так воно й було. Я сам бачив, як один у кутку раз у раз вистромляв носа з діри. Жінка сказала, що вона тримає напoxваті якісь речі, щоб кидати в щурів, коли залишається вдома сама, а то вони не давали б їй спокою. Вона показала мені свинцевого прута, скрученого вузлом, і пояснила, що здебільшого влучає дуже добре, але днів зо два тому звихнула руку й тепер не знає, чи зможе влучити. А втім, вона націлилася й шпурнула свинцем у щура, але не влучила і скрикнула: "Ой!" — так їй рука заболіла. Тоді попросила мене шпурнути, коли щур знову висунеться з діри.

Мені дуже хотілося мерщій забратися звідти, поки не повернувся додому старий, але я не показував того. Взяв оту штуку і, тільки-но щур вистромив свого носа, націлився й кинув,— і якби щур сидів на місці, то йому б таки перепало. Господиня сказала, що удар був добрий і наступного разу я неодмінно влучу. Вона підвелася й принесла свинець назад, а потім узяла міток пряжі й попросила, щоб я допоміг їй його розмотати. Накинувши мені свою пряжу на обидві руки, господиня почала змотувати її в клубок, та все розповіде та й розповіда про себе й свого чоловіка. Аж раптом урвала та й каже:

— Ти приглядай за щурами. Краще тримай свинець на колінах, щоб був напoxваті.

І вона кинула мені свинець на коліна, а я вмить упіймав його, стиснувши ногами. А далі вона побалакала зі мною ще хвилинку і раптом, знявши міток з моїх рук, глянула дуже лагідно мені просто в обличчя та й каже:

— Ну, то яке ж твоє справжнє ім'я?

— Т-та що ви кажете, мем?

— Яке ж твоє справжнє ім'я? Білл, чи Том, чи Боб? Чи, може, яке інше?

Я затремтів, як осика, і не знав, що мені робити. А проте сказав:

— Будь ласка, не смійтеся з бідного дівчатка, мем! Якщо я вам заважаю, то я...

— Ні, ти не підеш. Сядь на місце й сиди. Я тебе не скривджу і нікому про тебе не скажу. Ти тільки звір мені свою таємницю, не крийся від мене. Я тебе не викажу; більше того — я тобі допоможу. І мій старий допоможе, коли буде треба. Ти, як на мене, збіглий підмайстерко — та й уже. Ну, та дарма! Це невеликий гріх. З тобою погано поводитись, і ти взяв та й утік. Бог з тобою, синку, я нікому й слова не скажу про тебе. А тепер розкажуй мені всю чисто правду — будь розумний хлопчина.

Тоді я подумав, що нема чого далі хитрувати та прикидатися, краще я розповім їй усе, як воно було насправді, але й вона мусить додержати свого слова. І я розповів їй, що батько й мати мої померли, а мене віддали старому скупердязі фермерові, що живе миль за тридцять від річки; старий поведився зі мною так погано, що я не міг цього довше терпіти; він подався кудись днів на два, от я й використав цю нагоду, поцупив стару сукню в його дочки та й утік; за три ночі пройшов ці тридцять миль. Ішов я ночами, а на день десь ховався і спав; я захопив із собою з дому торбинку з хлібом та м'ясом, і харчів вистачило мені на всю дорогу. Я ще додав, що дядько мій, Абнер Мур, напевне, подбав про мене, ось чому я й прийшов сюди, у Гошен.

— Гошен, дитино? Та це ж зовсім не Гошен. Це Сент-Пітерсберг. Гошен за десять миль вище по річці. Хто тобі сказав, що це Гошен?

— Якийсь чоловік; я його зустрів сьогодні удосвіта, саме тоді, коли збирався податися до лісу, щоб виспатись. Він сказав мені, що на роздоріжжі я мушу повернути праворуч, і за п'ять миль буде Гошен.

— Та він напевне був п'яний. Він спровадив тебе зовсім не туди, куди слід.

— Атож, і мені здалося, що він нібито напідпитку; та тепер уже нічого не вдієш. Мені час рушати. Я хочу дістатися до Гошена перед світанком.

— Постривай хвилинку. Я дам тобі попоїсти, щоб ти дорогою не охляв.

Бона нагодувала мене та й питається:

— Скажи: коли корова лежить, то як вона підводиться з землі — передом чи задом? Відповідай мерщій, довго не думай. Передом чи задом?

— Задом, мем.

— Гаразд. А кінь?

— Передом, мем.

— З якого боку дерево обростає мохом?

— З північного.

— Якщо п'ятнадцять корів пасуться на пагорку, то скільки з них тримають голову в одному напрямку.

— Всі п'ятнадцять, мем.

— Ну гаразд! Бачу тепер, що ти й справді жив на селі. А я вже думала, що ти знову хочеш мене одурити. То як же тебе звати по-справжньому?

— Джордж Пітерс, мем?

— Дивись же, не забувай цього, Джордже. Бо ще, чого доброго, скажеш мені, що тебе звати Александер, а коли я впіймаю тебе на брехні, почнеш викручуватися і скажеш, що ти Джордж Александер. І не появляйся перед жінками в цій ситцевій сукні. Ти дуже погано граєш роль дівчини — правда, чоловіків тобі, може, й пощастить ошукати. Господи, а як ти в голку нитку всияєш! Коли всияєш нитку, не слід тримати її непорушно й насаджувати голку; треба голку тримати непорушно й всияти нитку у вушко; ми, жінки, завжди так робимо, а чоловіки — завжди навпаки. А коли шпурляєш чимось у щура чи ще там у когось, стань навшпиньки й підійми руку над головою, та якомога незграбніше, і обов'язково схиб на якихось шість чи сім кроків. Кидай, випроставши руку від самого плеча, так, немов вона повертається там на шарнірах, як кидають дівчатка, а не п'ястю й ліктем, відводячи руку вбік, як кидають хлопчики. Затям і таке: коли дівчинка намагається впіймати щось у подол, вона розставляє коліна, а не стуляє їх до купи, як зробив це ти, коли ловив свинець. Адже ж я відразу догадалася, що ти хлопець, тільки-но ти почав засияти нитку, а далі добрала ще й іншого способу перевірити свою підозру. А тепер хутенько рушай до свого дядька, Саро Мері Вільямс Джордж Александер Пітерсе, а якщо вскочиш у халепу, перекажи місіс Джудіт Лофтес, тобто мені і я подбаю, щоб виручити тебе. Простуй увесь час вздовж річки, а другого разу, коли здумаєш тікати, прихопи з собою черевики й шкарпетки. Берег тут кам'янистий, і ти мабуть, позбиваєш собі ноги, поки доберешся до Гошена.

Я пройшов берегом ярдів п'ятдесят, тоді повернув назад і обережно прослизнув до того місця, де стояв мій човен, далеченько від будинку, за водою. Я стрибнув у човен і хутенько поплив річкою вгору, а коли порівнявся з островом, переправився на той бік. Капелюшка я скинув — тепер він був мені вже не потрібен і тільки заважав. Впливши на

середину річки, я почув, що б'є годинник, тож спинився й прислухався: звук долинав по воді хоч і приглушено, але виразно — одинадцять. Причалив я до верхнього кінця острова, і хоч дуже стомився, а проте не перепочивав; мерщій подався до лісу, де була моя перша стоянка, та й розпалив там на високому, сухому місці велике багаття. Потім знову заліз у човен і ну з усієї сили веслувати до нашої стоянки, милі півтори нижче. Пристав я до берега швидко продерся поміж кущами нагору і вскочив у печеру Джім міцно спав долі. Я його розбуркав і гукнув:

— Швидко вставай та збирай наші бебехи, Джіме! Не можна гаяти й хвилини. За нами женуться.

Джим нічого не запитав, не сказав і слова, але по тому, як він поспішав, було видно, який він наляканий. За півгодини всі наші манатки були вже на плоті, і можна було вирушати в дорогу з-під рясних вербових віт, де він був захований. Найперше ми погасили вогонь у печері й потім уже не засвічували й свічки.

Я від'їхав у човні від берега і роздивився на всі боки, та коли десь поблизу й пропливав човен, то я його не міг помітити, бо темної ночі при зорях не дуже-то видно. Потім ми вивели пліт із затону та й попливли у затінку берега за водою, обходячи нижній кінець острова,— ми не мовили й слова.

Розділ XII

Було вже, мабуть, близько години ночі, коли ми нарешті проминули острів; пліт, здавалося, ледве рухається. Якби за нами хто погнався, ми пересіли б у човен і перемахнули б через річку на іллінойський берег; добре, що ніякої погоні за нами не було, бо ми й не додумалися покласти в човен рушницю, або вудочку, або якихось харчів. Ми так хапалися, що не встигли все як слід обміркувати. А от поскладати все наше майно на плоту — то було таки безглуздом.

Якби ті люди приїхали на острів, як я гадав, то знайшли б там багаття, що я його розпалив, і цілісіньку ніч чатували б коло нього на Джіма. В кожному разі, ми нікого не бачили і якщо моє багаття не збило їх з пантелику, то це не моя вина. Я зробив усе, що міг, щоб їх обдурити.

Тільки-но почало розвиднятися, ми пристали до коси у великому закруті на іллінойському березі, нарубали сокирою зеленого віття й прикрили ним пліт так, щоб скидалося на западину в береговій косі. Косою звуть у нас піщану обмілину, що поросла чагарником так густо, як борона зуб'ям.

По міссурійському берегу тяглися гори, а по іллінойському боці темнів густий ліс, і фарватер проходив тут ближче до міссурійського берега, а через те ми не боялися, що нам хтось зустрінеться. Ми стояли там цілий день, стежили за плотами та пароплавами, що пропливали вниз річкою повз міссурійський берег, дивилися, як борються з течією пароплави, йдучи вгору серединою річки. Тим часом я переповів Джімові мою розмову з тією жінкою, і Джім сказав, що вона спритна пройда, і коли б вона, мовляв, вдарилася за нами навздогін, то не сиділа б цілу ніч, втупившись у багаття,— "ні, сер, вона привела б із собою собаку".— "Ну, а чого ж,— сказав я,— вона не порадила чоловікові взяти собаку?" Джім відказав, що це їй, звісно, таки спало на думку, але вже тоді, як чоловіки відпливали; ото вони, мабуть, і подалися до міста, щоб знайти собі собаку і через те змарнували багато часу, а то не сиділи б ми тут на косі, за шістнадцять чи сімнадцять миль від містечка, а потрапили б знову до того самого містечка. А я сказав, що мені байдуже, чому їм не пощастило нас упіймати, головне — те, що таки не пощастило.

Коли почало смеркати, ми повистромляли голови з кущів і оглянули всю річку і вгору, і вниз за течією, але так нічого й не помітили; тоді Джім зняв кілька дощок з плоту і збив затишного куреня, щоб можна було в ньому сховатися від спеки й від дощу та щоб наше майно не замокло. Джім зробив у тому курені й підлогу, на фут вище за пліт, так щоб наші ковдри та інше манаття не заливало хвилями, що їх здимали пароплави. Якраз посередині куреня ми наклали поверх підлоги шар глини дюймів

шість чи сім завтовшки і обгородили його дощаною стінкою, щоб глина трималася купи; це ми зробили для того, щоб можна було розпалювати вогнище в холодну та дощову годину: з куреня вогню не буде видно. Ми витесали ще одне весло, про запас,— ану, як котре з наших зламається! — адже ж ми щохвилини могли напоротися на корягу чи ще на щось. Потім ми поставили в себе на плоті коротку жердину з розсохою, щоб вішати на неї старий ліхтар, бо мусили щоразу засвічувати його, тільки-но з'являвся згори пароплав, що міг на нас наскочити; а для пароплавів, які йшли проти води, треба було засвічувати ліхтаря хіба тільки тоді, коли попадеш на ті місця, що їх називають перекатами,— вода в річці стояла ще досить високо, і багато обмілин були під водою, тож пароплави, що йшли річкою вгору, не завжди держалися фарватеру, а шукали, де течія була менша.

Цієї другої ночі ми пливли годин сім, а то й вісім, за течією, що ринула зі швидкістю чотири милі на годину. Ми ловили рибу, балакали і вряди-годи пірнали у воду й плавали, щоб сон прогнати. Як же хороше було мандрувати отак за водою широкою тихою річкою: лежиш собі горілиць, милуєшся на зорі; не хотілося навіть голосно розмовляти, та й сміялися ми не часто, хіба що тихесенько хихотіли. Погода взагалі була ясна та тиха, ну й нічого такого не траплялося — ні тієї ночі, ні другої, ані третьої.

Щоночі пропливали ми повз міста; деякі з них стояли на темних пагорках, і видно було тільки смугу вогнів — жодного будинку не помітиш. П'ятої ночі ми проминули Сент-Луїс, над ним миготіла ціла заграва. В нашому Сент-Пітерсберзі люди казали, буцімто в Сент-Луїсі живе двадцять, ба навіть тридцять тисяч чоловік, але я не вірив, поки сам не побачив сили-силенної вогнів, що світилися о другій годині тієї тихої ночі. З міста не долітало жодного звуку; всі спали.

Щовечора, близько десятої години, я вилазив біля якого-небудь села на берег і купував центів за десять-п'ятнадцять борошна, копченої поребрини та ще сяких-таких харчів; а часом, було, прихоплю й курку, якій не сидиться на сідалі. Батько завжди казав: "Трапиться курка — бери, коли тобі самому не потрібна, то, певно, комусь згодиться, а добре

діло ніколи марно не пропаде". Я ще не бачив, щоб та курка не згодилася самому батькові, але така вже в нього була примовка.

Рано-ранесенько крався я на баштани й кукурудзяні поля і позичав там кавуна, або диню, або гарбуза, або качани молодії кукурудзи, або ще щось такого. Батько завжди казав, що в позичках немає нічого лихого, якщо збираєшся колись той борг сплатити; а вдова, навпаки, запевняла, що позичка — та сама крадіжка, тільки інакше названа, і жодна порядна людина ніколи того не зробить. Джім сказав, що, з одного боку, вдова має рацію, а з другого боку — мій батько має рацію; а через те для нас найкраще буде викинути якісь дві-три страви із списку і ніколи їх не позичати — тоді при добрій нагоді можна без гріха позичати все інше. Пливучи річкою, ми обговорювали це питання цілу ніч і все намагалися вирішити, від чого нам треба відмовитися: від кавунів, чи від динь-кандалупок, чи ще від чогось. До світанку ми нарешті все щасливо владнали й вирішили відмовитися від кислиць та лісових слив. Перед тим нам було якось неспокійно на душі, а тут відразу стало легше. Я дуже був радий, що все вишло на добре: кислиці мені не смакують, а дикі сливи досягнуть не раніш, як за два або за три місяці.

Часом траплялося нам підбити качку, що прокидалася дуже рано вранці або летіла на ночівлю дуже пізно ввечері. Взагалі жилося нам із Джімом непогано.

П'ятої ночі нижче Сент-Луїса нас заскочила страшenna гроза — гуркотів грім, спалахувала блискавиця, і дощ лив як з відра. Ми позалазили в курінь, а пліт покинули напризволяще. Блисне блискавка — і враз видно широку пряму річку перед нами та високі скелясті бескиди по обох її берегах. Минув короткий час, і я сказав: "Ану, Джіме, глянь он туди!" Там попереду маячів пароплав, що наскочив на скелю й розбився. Течія несла нас просто на нього. При світлі блискавки пароплав було видно дуже добре. Він сильно похилився набік, так що лише частина верхньої палуби здіймалася над водою; при кожному спалаху було чітко видно найдрібніші речі на ній; біля великого дзвона стояло крісло, а на його спинці висів старий капелюх.

Було вже геть за північ, буря ще лютувала, і все навколо виглядало так таємниче, що я відчув невтримне бажання, яке на моєму місці відчув би кожен інший хлопець, якби побачив розбитого пароплава, що лежав отак похмуро посеред річки,— мені закортіло забратися на палубу пополазити скрізь та подивитися, що там робиться. Я сказав:

— А давай-но пристанемо до нього, Джіме.

Але Джім затявся й спершу не хотів нізащо. Він сказав:

— Вигадаєш таке — приставати до розбитого пароплава! Нам і тут добре. Гляди, щоб, бува, не вийшло так, як у Святому письмі сказано: "Де гріх — там і покута". Вважай, що там, може, й сторож є.

— Дід твій там за сторожа! — кажу я.— Там нема чого й стерегти, крім стернової рубки та капітанської каюти. Невже ж ти гадаєш, що хтось захоче важити головою заради такого добра та ще такої ночі, коли пароплав щохвилини може розвалитися й піти на дно?

Джім не знайшов, що на це відповісти, а через те промовчав.

— Та й до того ж,— кажу я,— ми змогли б позичити щось путнє з капітанської каюти. Сигари там, напевне, знайдуться — центів по п'ять за штуку готівкою. Капітани пароплавів завжди люди грошовиті, одержують аж шістдесят доларів на місяць і не стануть торгуватися за злидений цент, якщо, скажімо, вподобать якусь річ. Бери-но в кишеню свічку, Джіме: я не заспокоюся, поки ми не об шукаємо всього пароплава. Невже ти думаєш, що Том Сойєр проґавив би таку нагоду? Та нізащо в світі! Він би назвав це "пригода"! Авжеж, так і сказав би: "Справжня пригода!" Он що! Та він, хай там що, а заліз би на розбитий пароплав, навіть коли знав би, що там йому капець буде. Ще й з яким шиком зробив би тее! Ого! Вигадав би якусь таку штуку, що тільки рота роззявиш!.. Ти подумав би, що то сам Христофор Колумб відкриває царство небесне. От шкода, що немає тут Тома Сойєра!

Джім побурчав трохи, а проте поступився. Він сказав, що говорити треба якомога менше й тільки пошепки. Сяйнула блискавка і саме вчасно показала нам розбитий пароплав; ми вчепилися за вантажну стрілу з правого боку й прив'язали до неї наш пліт.

Палуба тут піднялась дуже високо. Ми подалися вниз, на лівий борт, до капітанської каюти, обережно намагаючись ногами дорогу й широко розкинувши руки, щоб не наткнутися на ванти,— було так темно, хоч в око стрель. Скоро ми натрапили на засклену ляду, зізлі на неї, ступили крок і опинилися перед дверима капітанської каюти, що були розчинені навстіж, і — щоб я луснув, коли брешу! — раптом в глибині рубки побачили світло, і в ту саму мить до нас долинули голоси.

Джім прошепотів, що йому погано і що треба звідси драпати геть. Я сказав: "Гаразд",— і вже хотів був вертатися на пліт, коли раптом почув, як хтось зойкнув і жалібно промовив:

— Ох, не руште мене, хлопці! Їй же богу, я й слова нікому не скажу!

Другий голос відказав йому досить гучно:

— Брешеш, Джіме Тернере! Чували ми те не раз. Ти завжди вимагаєш собі більшої пайки, і ти завжди хапаєш, скільки тобі захочеться. Ми мовчали, бо ти погрожував, що викажеш нас, якщо не дамо. Але цього разу терпець нам увірвався. Ти найпідліший, найзрадливіший пес на всю країну!

Тим часом Джім дременував до плоту. Я ж мало не луснув з цікавості; адже Том Соєр, думаю собі, в таку хвилину нізащо в світі не пішов би звідси, ну і я залишуся подивитися, що ж то воно буде далі. Я став навкарачки й обережно порачкував вузьким темним коридором, поки між мною та стерновою рубкою залишилася тільки одна каюта. А в рубці, бачу я, лежить долі чоловік, руки й ноги в нього зв'язані, а над ним стоять іще якихось двоє; один із них тримає в руці тьмяного ліхтаря, а

другий — пістолета, цілиться в голову тому чоловікові, що лежить долі, й каже:

— Ох, і кортить же мені загнати кулю в це падло! Та воно й варто було б пристрелити таку погань!

Зв'язаний чоловік тільки кулився та все благав:

— Ой, прошу ж тебе, не треба, Білле! Їй-богу, я нікому й словечка не скажу!

І щоразу чоловік з ліхтарем сміявся й відповідав:

— Авжеж не скажеш! Це таки щира правда, можу ручитися!

А один раз він сказав:

— Чуєш, як ласки канючить! Таж коли б ми не подужали й не зв'язали його, він би нас обох пришив. І за що? А так! Тільки за те, що ми хочемо своє дістати! Але тепер, сподіваюся, ти вже нікому не будеш погрожувати, Джіме Тернере! Сховай свого пістолета, Білле.

Білл відказав:

— О ні! І не жди, Джейку Паккарде. Я за те, щоб його вбити... Так йому й треба! Хіба ж він сам не вбив старого Гетфілда?

— А я не хочу його вбивати, у мене інше на думці.

— Спасибі тобі за ці слова, Джейку Паккарде! Я, доки житиму, не забуду їх,— мовив той, що лежав, і схлипнув.

Паккард не звернув на нього ніякої уваги; почепив ліхтаря на гвіздок і пішов саме туди, де я причаївся в півні, подавши Білові знак іти за ним. Я швиденько посунувся задки кроків на два, але пароплав так перекинувся на бік, що я не встиг відсторонитися вчасно і, щоб вони на мене не наскочили й не впіймали, заліз у верхню каюту. Джейк Паккард посувався помацки в темряві, а коли добрався до моєї каюти, сказав:

— Сюди. Йди сюди.

Він увійшов, а Білл за ним. Але перш ніж вони увійшли, я вже заліз на верхню койку, забився у самий кут і дуже шкодував, що не чкурнув звідси геть. Вони стояли поруч, тримаючись руками за край койки, і розмовляли. Я їх не бачив, але знав, де вони, бо від них тхнуло віскі. Ото добре, думаю собі, що я не пив віскі, а хоч би й випив — то дарма! Вони б мене однаково не пронюхали, бо я й не дихав — такий був наляканий. Та й хто б же міг дихати, слухаючи таку розмову? Вони розмовляли тихо й серйозно. Білл хотів убити Тернера. Він сказав:

— Він нахваляється, що викаже нас, то й викаже! Якби ми навіть погодилися віддати йому наші пайки, то хіба тепер, по сварці, це допоможе? Та ще й після того, як ми його почастували! Їй-богу, він викаже нас, це вже напевно! На мою думку, краще його порішити.

— І я за те,— дуже тихо відповів Паккард.

— Сто чортів! А я був подумав, що ти проти. Ну й гаразд. Ходімо ж та й пристрелимо його!

— Зачекай-но хвилинку, я ще не все сказав. Вислухай мене. Застрелити — то діло хороше, але можна зробити все й тихенько, якщо вже кого спекатися треба! Ось що я хочу сказати: ну, на якого біса ми самі собі зашморг на шию накидатимемо, коли можна зробити те, що ти надумав, так, що й комар носа не підточить, і нічим не ризикуючи. Правду я кажу?

— Авжеж, правду ! Та тільки як те зробити?

— Дуже просто! Я думаю так: ми понишпоримо тут по закутках, позбираємо все, що позалишалося по каютах, потім зліземо на берег і сховаємо нашу здобич. А тоді подождемо. Ручуся тобі — не мине й двох годин, як пароплав розпадеться й потоне. Втямив? Негідник потоне разом з ним, і хай нарікає на себе самого. Думаю, це багато краще, ніж убивати. Взагалі мені не хочеться вбивати людину, коли можна обійтися й без цього. Вбивати — діло дурне і грішне. Ну, то як же? Згода чи ні?

— Хай і так! Мабуть, твоя правда. А що, як пароплав не розпадеться й не потоне?

— Таж ми можемо зачекати годин зо дві й подивитися, що воно буде. То як же?

— Ну гаразд, ходімо!

Вони пішли, і я виліз. Весь вкритий холодним потом, поплазував я до носа пароплава. Там було темно, як у могилі, та тільки-но я прохрипів пошепки: "Джіме!", як він коло самісінького мого ліктя озвався якимось ніби стогоном, і я сказав йому:

— Мерщій, Джіме! Немає коли охати! На пароплаві ціла зграя вбивць, і якщо ми не відшукаємо їхнього човна та не пустимо його вниз за водою, щоб вони не змогли втекти звідси, то одному з них прийдеться гірко. А знайдемо човна, то всі вони, вважай, у пастці,— їх забере шериф. Швидше повертайся! Я огляну лівий борт, а ти — правий. Починай з того місця, де наш пліт, і...

— Ох, боже ж мій, боже! Наш пліт? Немає плоту... він одірвався та й поплив геть! А ми тут залишилися!..

Мені аж дух перехопило, я ледве встояв на ногах. Лишитися на розбитому пароплаві, та ще й з цими розбишаками! Але скиглити було ніколи. Тепер хай там що, а мусимо знайти того човна — він нам самим потрібний. Тож ми рушили вздовж правого борту, самі тремтимо та трясемося, насилу доповзли до корми — здавалося, йшли туди цілий тиждень. Човна й сліду нема. Джім сказав, що навряд чи й зможе йти далі; зі страху ноги йому підгинаються,— геть розм'як. А я підганяв: все одно треба йти, бо, якщо не втечемо звідси, добром це не скінчиться, то вже певно. І ми полізли далі. Почали шукати кормової частини рубки і знайшли її, а тоді, чіпляючись за ляди та перелазячи помацки від однієї ляди до другої, добралися нарешті до заскленої стінки стернової рубки, що одним краєм була вже в воді. Тільки-но ми підлізли впритул до дверей рубки, зирк — аж там човен! Хоч і темно було, а я його таки вгледів. Ех, і зрадів же я! Як оком змигнути був би я вже в тому човні, але враз двері відчинились. Один розбійник вистромив голову кроків за два від мене, і я подумав: отепер мені кінець, але він сховав назад голову й гукнув:

— Прибери цього клятого ліхтаря, Білле!

Він кинув у човен торбину з якимись речами, далі вліз у нього сам і сів. То був Паккард. За ним вийшов Білл і теж сів у човен. Паккард мовив стиха:

— Готово! Відчалюй!

Я вчепився за виступ, щоб не впасти, так раптом знесилився. Але Білл сказав:

— Стривай, ти його обшукав?

— Ні. А ти?

— Ні. Оце так! А він же дістав свою пайку, вона при ньому.

— Ну, то вернімося. На біса тягти з собою якийсь мотлох, а гроші залишати!

— Послухай, а він не здогадається, що ми замислили вступити?

— Може, й не здогадається. Так чи інак, а його гроші треба забрати. Ходімо!

І вони вилізли з човна й вернулися до каюти.

Двері за ними самі причинилися, бо пароплав перехилився на цей бік. За півсекунди я вже був у човні, слідом за мною стрибнув і Джім. Я вихопив ножа, перерізав линву, і нас понесла течія.

Ми не торкалися весел, не зважувалися говорити навіть пошепки, ледве дихали. Ми хутко пливли за водою, у мертвій тиші промчали повз барабан, далі повз корму, а ще за одну-дві секунди опинилися ярдів за сто від розбитого пароплава; темрява поглинула його, і нічого не було видно; тепер ми знали, що небезпека минула.

Коли ми відпливли від того пароплава на три-чотири сотні ярдів униз за течією, то побачили ліхтарика, що іскрою блимнув на мить у дверях рубки, і ми збагнули, що шахраї метнулися до свого човна. Отопер вони почали розуміти, що опинилися в такому ж безнадійному становищі, як і Тернер.

Тут Джім узявся веслувати, й ми погналися навздогін за нашим плотом. Аж тепер я вперше пожалкував отих негідників — мабуть, раніше я не мав на те часу. Мені спало на думку, як же воно страшно, навіть для вбивць, потрапити в таку безвихідь. Я сказав сам до себе: хто його зна, адже ж я й сам можу стати колись убивцею,— а як же я почуватиму себе тоді в такій скруті? Тому я сказав Джімові:

— Тільки-но побачимо на березі світло, відразу ж пристанемо ярдів на сто вище або нижче, в такому місці, де можна добре сховатися тобі разом із човном; а тоді я піду на вивідки і наплету там чогось, щоб послати людей на підмогу тим розбишакам. Нехай вирятують їх з біди, щоб їх можна було повісити згодом, коли настане їхній час.

Проте задум мій не здійснився; незабаром знову зірвалася буря, цього разу ще більша. Дощ репіжив, як з відра, і ніде на березі не блимало ані вогника,— мабуть, усі вже поснули. Ми мчали вниз річкою й пильнували, чи не покажеться десь вогник або наш пліт. Так минуло багато часу, і нарешті дощ ущух, але небо було ще захмарене й зрідка блискало; аж раптом блискавка освітила якусь темну річ, що пливла попереду нас; ми — швиденько туди.

То був наш пліт. Ех, та й зраділи ж ми, коли знову на нього перелізли. Скоро ми помітили попереду вогник, що блимав на правому березі річки. Я сказав, що поїду на той вогник. Човен був до половини навантажений здобиччю, що її нагабували розбійники з розбитого пароплава. Ми покидали все жужмом на пліт, і я наказав Джімові пливти далі, а коли він побачить, що вже проплив миль зо дві, засвітити ліхтаря і не гасити його, поки я повернусь; потім я взявся за весла й рушив туди, де блимав вогник. Коли я підплив ближче, то побачив ще три-чотири вогники на схилі пагорка. То було містечко. Я покинув веслувати трохи вище того місця, де світилося, й пустив човна за водою. Порівнявся я з вогником і побачив, що то світиться ліхтар на великому поромі. Я об'їхав пором навкруги і все дивлюся, де ж то може спати сторож; нарешті мені пощастило відшукати його на носі порома,— він сидів на бітенгу, похиливши голову на коліна. Я штурхонував його разів зо два в плече й почав ревити.

Він схопився, як опечений, а побачивши, що це я, голосно позіхнув, потягся та й каже:

— Ну, що з тобою? Не реви, хлопче! Що сталося?

А я й кажу:

— Татко, й мама, й сестричка, й... Голос мені ніби урвався з хвилювання. А він тоді:

— Та годі хлипати! В кожного бувають якісь прикрощі,— все, гляди, вийде на добре. Що з ними сталося?

— Вони... вони... Це ви за сторожа на поромі?

— Атож,— каже він дуже задоволено.— Я й капітан, і власник, і сам собі помічник, і лоцман, і сторож, і боцман; а трапляється, що я і вантаж, і пасажир. Я не такий багатий, як старий Джім Горнбек, і не можу, як він, розкидатися грішми й робити добро кому попало; а проте я йому багато разів казав, що не помінявся б із ним місцями; матроське життя найбільше мені до смаку, а жити за дві милі від міста — десь, де ніколи не може трапитися нічого цікавого, нізащо б я не погодився. Та хай мені віддадуть усі його капітали та ще стільки ж на додачу — нізащо в світі не житиму! Я кажу...

Тут я перебив його і сказав:

— Вони попали в таку біду і...

— Хто попав?

— Та татко ж, і мама, й сестричка, й міс Гукер. От коли б ви з своїм поромом попливли туди...

— Куди "туди"? Де вони?

— На тому пароплаві, що розбився.

— На якому б то?

— Там же тільки один і є.

— Що-о? Та невже на "Вальтері Скотті"?

— Еге.

— Ах ти ж, боженьку мій! Як же вони потрапили туди, га?

— Ну, певна річ, не навмисне.

— Ще б пак! Господи мій милосердний, та вони ж загинуть, якщо не виберуться звідти якомога швидше! Як же вони вскочили в таку халепу?

— Дуже просто. Міс Гукер гостювала в містечку...

— Ага, в Бутс-Лендінгу... Ну, далі.

— Отож вона гостювала в Бутс-Лендінгу, а проти вечора стала зі своєю негритянкою переправлятися кінським поромом через річку, щоб заночувати в своїй приятельки... Як же її звать?.. Забувся!.. Ну, то вони загубили стернове весло, і їхній пором понесло течією вниз, кормою вперед. Пропливши отак зо дві милі, вони напоролися на розбитого пароплава, і перевізник, негритянка та коні потопилися, тільки міс Гукер за щось там ухопилася й видряпалась на отой пароплав. А за годину по тому, як посутеніло, поїхали й ми нашим човном, але було вже так темно, що ми помітили розбитий пароплав лише в ту хвилину, як з розгону наскочили на нього; але всі ми врятувалися, окрім Білла Віпла... Такий же був хороший хлопець! Вже краще був би я потонув замість нього!..

— Боже праведний! Зроду я такого не чув! А потім що ж ви стали робити?

— Ну, кричали ми, кричали, але береги там так далеко, що ніхто нас не почув. Тож батько й сказав, що комусь треба добратися до берега й попросити підмоги. Я єдиний умію плавати, тому, недовго думаючи, шубовснув у воду й поплив, а міс Гукер сказала: якщо я нікого не знайду на березі, то щоб розшукав десь тут її дядька, і він усе владнає. Я виліз на берег за якусь милю звідси нижче за течією і весь час надаремне намагався умовити кого-небудь із стрічних, щоб нам допомогли, усі казали: "Та що ти! Такої ночі, та ще й течія така бистра? Не варт і пробувати, біжи до порома". То, якщо ви поїдете і...

— Їй-богу, я б поїхав, та, мабуть, і доведеться докласти рук. А хто ж, хай вам усячина, заплатить за це? Як ти га даєш, може, твій батько?..

— О, не турбуйтеся! Міс Гукер сказала мені, що її дядько Горнбек...

— Ах ти чорт! То він її дядько? Слухай-но, біжи мерщій на той вогник, он туди, через дорогу, а звідтіля поверни на захід; пройдеш із чверть милі і побачиш таверну; скажи там, щоб провели тебе до Джіма Горнбека, він за все заплатить. Та гляди, не барися — він же захоче взнати, що там сталося. Скажи йому, що врятую його небогу й вивезу її звідти у безпечне місце раніше, ніж він встигне доїхати до міста. Біжи, та швидше! А я махну будити мого механіка.

Я подався туди, де блимав вогник, але, тільки-но власник порома зник за рогом, я повернув назад, сів у мого човна і вздовж берега проїхав ярдів шістсот проти води, а тоді сховався між дров'яних барж; я не міг заспокоїтися, поки не побачив, що пором уже поплив. Правду сказати, мені було дуже приємно, що я так клопочуся долею отих розбишак: мабуть, мало хто на моєму місці клопотався б ними. Ото коли б удова довідалася про мій вчинок! Ото було б їй втіхи, що я допомагаю таким негідникам: вдова і взагалі всі добрі люди люблять помагати негідникам та шахраям.

Отож незабаром у тумані стало видно розбитий пароплав, що поволеньки все глибше й глибше поринав у воду. Мене аж у холодний піт кинуло, а проте я взявся за весла і гайда до того пароплава. Він був уже майже весь під водою, і за хвилину я побачив, що навряд чи хто міг зостатися на ньому живий. Я об'їхав круг пароплава, погукав трохи, але ніхто мені не відповів — там було тихо, як у могилі.

Мені стало шкода тих розбишак, але сумував я недовго; якщо вони нікого не жаліли, то і я не буду їх жаліти.

Тим часом показався пором; я відплив на середину річки навскоси за течією; а далі, зміркувавши, що їм уже не видно мене, покинув веслувати, озирнувся й побачив, що ті, на поромі, кружляють навколо розбитого пароплава й винюхують, де тут останки міс Гукер, бо ж дядько її Горнбек неодмінно їх шукатиме! Але незабаром вони покинули шукати, і пором попрямував до берега, а я взявся за весла, і мій човен помчав, мов стріла, за водою.

Здавалося, що сплигло багато часу, доки Джімів ліхтар заблимав на нашому плоті; а як я побачив його, то все ввижалося, немов він кліпає миль за тисячу від мене. Коли я нарешті доплив до плоту, небо на сході вже почало сіріти. Ми пристали до острова, сховали пліт, затопили човна, а самі полягали й тут же таки поснули, мов убиті.

Розділ XIV

Повстававши, ми взялися переглядати все добро, що його нагарбали розбишаки на розбитому пароплаві; там знайшли ми і чоботи, і ковдри, і сяку-таку одєжину, і різні інші речі, чималу паку книжок, підзорну трубу та три скриньки сигар. Ніколи ще ми з Джімом не відчували себе такими багатіями. Сигари ті були найкращого гатунку. Цілісінький день, аж до вечора, вилежувалися ми в лісі та все балакали; а я ще й читав з тих книжок,— взагалі ми чудово провели час. Я розповів Джімові про все, що сталося на розбитому пароплаві й на поромі, і сказав, що це і є

справжнісінька пригода; а він відповів, що ніяких пригод більше не бажає. Джім розказав мені, що в ту хвилину коли я забрався в рубку, а він порачкував назад до плоту й побачив, що пліт десь зник, то мало не вмер зі страху; так і вирішив, що йому тепер уже однаково кінець, бо, якщо його не порятують, він потоне, а порятують, то хтось одвезе його додому, щоб дістати за нього нагороду, і тоді міс Уотсон напевне продасть його на Південь. Нічого не скажеш, його правда; та воно майже завжди правда була на його боці, голова в нього була неабияка — для негра, звичайно.

Я багато читав Джімові про королів, про герцогів та всяких там графів, про те, як пишно вони вбираються, у яких живуть розкошах, як один одного називають "ваша величність", та "ваша світлість", та "ваша милість" замість того, щоб сказати просто "містере"; а Джім знай лупав очима — так усе те його зацікавило, а тоді сказав.

— А мені й невтямки, що їх достобіса. Я ніколи про жодного і не чував, хіба що про царя Соломона, та ще бачив отих королів, що на картах намальовані. А скільки ж король дістає платні?

— Скільки? — відказав я.— Та хоч і тисячу доларів на місяць, якщо заманеться. Скільки захоче, стільки й бере — адже ж геть усе належить йому.

— От кому життя! Ну, а яка ж його робота, Геку?

— Робота? Аніякісінької. Таке скажеш! Королі сидять собі на троні, та й годі.

— Та невже?

— Авжеж, сидять. Хіба що трапиться війна, ну, тоді вони йдуть на війну. А так нічого не роблять; виїжджають на полювання... з соколами полюють. Ану тихо!.. Що це шумить?

Ми схопилися й почали роздивлятися навколо. Пусте! Виявилось, що то чалапали по воді колеса пароплава, який саме обходив ріг. Ну, то ми заспокоїлися й знову посідали.

— Еге ж,— кажу я далі,— а то, бува, коли королі починають нудитися, вони заводяться з парламентом. А якщо хто надумається їм перечити, тому наказують відрубати голову, та й по всьому! А найбільше вони гуляють у гаремі.

— Гуляють де?

— В гаремі.

— А що то за штука — гарем?

— Місце, де король своїх жінок тримає. Та ти що? Невже ніколи не чув про гарем? І Соломон мав гарем. У нього там було жінок-жінок... мало не мільйон!

— Атож, атож, правда! Мені те зовсім вилетіло з голови. Гарем — це, мабуть, щось ніби пансіон. Гай-гай, який же там гармидер та галас стоїть у дитячій кімнаті! Та ще ті жінки, певне, проміж себе лаються та чубляться, й таку бучу збивають, що хоч із хати тікай. А ще кажуть, Соломон був наймудріша людина на світі! Овва! Та зроду я цьому не повірю. І знаєш чого? А того, що мудра людина нізащо не житиме в такому пеклі. Нізащо не житиме! Мудра людина побудує собі, ну, хоча б котельний завод, а коли їй остобісіє гармидер — вона візьме та той завод і закриє.

— Хай і так, а все ж він був наймудріша людина на світі. Мені сама вдова про те казала.

— Начхав я на те, що вдова казала; як собі знаєш, а я не вірю, що він був мудрий. Траплялося, часом таке встругне, що далі нікуди!.. Пам'ятаєш, як він загадав був немовля розрубати надвоє?

— Аякже, вдова мені про те розповідала.

— Тож-то і є! Дурнішого за те й не вигадася! Ні, ти тільки подумай, що ж воно виходить! Хай оцей пеньок буде одна жінка, а ти сам будеш друга жінка, а я — Соломон, а оцей долар — ваш синок. Обоє ви доводите, що він ваш. Що ж тепереньки маю робити я? Я мав би запитати в сусідів, чий це долар, та й віддати його справжньому власникові цілісіньким,— розумна людина тільки так і зробила б! Та де там! Я, замість того, беру долара й розрубую його надвоє, і даю одну половину тобі, а другу половину другій жінці. Он як надумав зробити той Соломон із малою дитиною. А тепер я тебе запитаю: на якого дідька може придатися половина долара? Хіба ж ти за неї що купиш? А на що може придатися половина немовляти? Та я й за мільйон таких половинок нічого не дав би.

— Не мели казна-чого, Джіме! Ти зовсім не втямив, в чому там суть!

— Хто? Я? А йди ти собі! Що ти мені своєю суттю баки забиваєш! Якщо в чомусь є бодай якийсь розум, то я його побачу, а в такому вчинкові, замість розуму, саме безглуздя. Адже ж ті жінки сперечалися не за половинку немовляти, а за ціле немовля; а якщо людина сподівається владнати таку суперечку однією половинкою, виходить, їй бракує олії в голові. Не говори про свого Соломона, Геку, я його знаю як облупленого.

— Кажу ж тобі, ти не втямив, у чому суть.

— Відчепись ти від мене з тією суттю! Я знаю те, що знаю. Я так собі думаю,— справжня суть глибше. Суть у тому, які в Соломона були звички. Візьми, приміром, людину, що має тільки одну чи дві дитини,— та невже

ж та людина не глядітиме своїх дітей? Ні, глядітиме, ще й як! Вона знає, що дітьми треба дорожити. Візьми знову ж таки людину, що в неї аж п'ять мільйонів дітлахів по всьому будинкові гасають,— ну, то, звісно, інша річ. Їй, звісно, однаково, чи то немовля рубати надвоє, чи то кошеня. Тих дітлахів у неї і без того чортова гибель. На одну дитину більше чи на одну менше — однаковісінько для Соломона.

Зроду не бачив такого негра. Якщо він собі в голову щось убгає, то вже нічим того звідти не виб'єш. Іще такого не бувало, щоб якийсь негр отак на того Соломона нападався. Тоді я звернув розмову на інших королів, а Соломонові дав спокій. Почав розповідати Джімові про Людовіка Шістнадцятого, котрому колись, давненько вже, відтяли голову у Франції, та про його маленького сина, що звався Дофін, чи як його там, котрий теж мав королювати, а його — хвать та й у в'язницю; кажуть, що малий там і помер.

— Бідолашне хлоп'я!

— А хто каже, ніби син отой утік із в'язниці й урятувався, а потім начебто майнув до Америки.

— Оце добре! Шкода тільки, що йому тут нудно: ні з ким товаришувати. Адже ж у нас немає королів. Правда, Геку?

— Немає.

— Виходить, для нього в нас і посади не знайдеться. То що ж він тут робитиме?

— А звідки ж я знаю! Декотрі з них ідуть до поліції, а декотрі навчають наших цвенькати по-французькому.

— Отакої, Геку! Та хіба ж французи говорять не по-нашому?

— Ні, Джіме. Ти не втямив би, що вони говорять, ані словечка не второпав би.

— Отуди к бісу! Що ж воно виходить?

— Не знаю, але так воно є. Я читав у книжці про їхні дурні теревені. Ось, приміром, підходить до тебе чолов'яга та й каже: "Парле ву франсе?" Що ти тоді подумаєш?

— Анічогісінько я не подумаю, а тільки затоплю йому в пику — звісно, якщо той чолов'яга не білий. Щоб я дозволив негрові так мене вилаяти!

— Тю на тебе! Та це ж зовсім не лайка. Він просто запитує, чи ти вмієш говорити по-французькому?

— То чом же він не питає по-людському?

— Та він так і каже. Тільки по-французькому.

— Ну, що ти мелеш? Я й слухати не хочу твоїх нісенітниць!

— Слухай, Джіме, а кицька говорить по-нашому?

— Ні, не говорить.

— А корова?

— І корова не говорить.

— А кицька говорить по-коров'ячому чи корова — по-котячому?

— Ні, не говорять.

— Так воно й має бути, щоб вони говорили поміж собою по-різному.
Правда ж?

— Звісно, що так.

— І так само має бути, щоб кицька й корова говорили не по-нашому?

— Аякже, звісно.

— То чого ж ти забрав собі в голову, що француз не може говорити по-своєму, не так, як ми? Ну що ти мені на це скажеш?

— А кицька хіба людина, Геку?

— Ні.

— Отож і нема потреби, щоб кицька говорила по-людському. А корова хіба людина? Чи, може, вона — кицька?

— Ні, вона не те й не те.

— Ага! Ну, то вона й не повинна говорити ні по-людському, ані по-котячому. А француз — людина?

— Авжеж.

— Тож-бо то й є! То чого ж він, стонадцять чортів йому в печінку, не говорить по-людському? Що ти мені на це скажеш?

Я побачив, що даремно сперечатися з негром. Свого розуму йому не вкладеш. І я замовк.

Розділ XV

Ми думали за три ночі добратися до Каїра, на кордоні штату Іллінойс, де Огайо впадає в Міссісіпі,— саме туди ми й прямували. Ми збиралися продати пліт, пересісти на пароплав і попливти вгору річкою Огайо до вільних штатів, де нам не загрожували ніякі небезпеки.

Ну, а другої ночі впав такий туман, що ми вирішили пристати до зарослого кущами берега, бо то дурне діло пливти у тумані! Та коли я, тримаючи наготові линву, під'їхав у човні до тих кущів, то побачив, що нічого підходящого нема — стирчать лише самі тоненькі прутики. Я обмотав линву круг одного кущика, що ріс при березі, але там була бистра течія і пліт мчав так швидко, що вирвав того кущика з корінням і потяг його за собою. Тим часом густий туман повивав геть усе навколо, і мені стало так страшно, що, мабуть, із півхвилини я не міг зрушити з місця, а пліт уже зовсім зник з очей: за двадцять кроків нічого не можна було розібрати. Стрибнувши в човен, я перебіг на корму, схопив весло й почав відштовхуватися від берега. Але човен не рухався з місця. Я так поспішав, що забув його відв'язати. Я схопився й кинувся відв'язувати линву, та руки в мене тремтіли від хвилювання, і я довго не міг розв'язати вузла.

Тільки-но човен мій зрушивсь, я в ту ж мить кинувся навздогін за плотом, тримаючися вздовж узбережної мілини. Все йшло добре, поки тяглася мілина, але вона була всього ярдів шістдесят завдовжки, а далі я вскочив у густий білий туман, де нічого не було видно, і сидів безпорадний, як те сліпе цуценя.

Ну, думаю, далі нічого й веслувати, а то, чого доброго, наскочу на берег або на мілину; довелося сидіти нерухомо й пливти за течією. Але ж і марудно було сидіти, згорнувши руки! Я гукнув і прислухався. Звідкись іздалеку долинув невиразний крик, і мені відразу стало легше на душі. Я помчав стрілою в той бік, та все прислухався, чи знову не пролунає той крик. О — вдруге!.. Виходить, я пливу не на той крик, а збився праворуч. Ще раз!.. Дивлюсь: аж ні — я збився ліворуч і ніяк не міг догнати нашого плоту, бо все кружляв то в один бік, то в другий, а крик увесь час чути просто переді мною.

Ото йолоп, той Джім! — думаю собі. Треба було калатати в пательню, і то гатити безперестанку; а він ніяк не міг здогадатися, й оті проміжки між криками збивали мене з пантелику. Я веслував щодуху і несподівано почув голос позад себе. Тут уже я геть заплутався. Чи то гукає Джім, чи хтось інший, а може, я повернув кругом.

Я кинув весло. Знову чую крик, і знову позад мене, тільки в іншому місці; тепер крик не замовкав, але щоразу міняв своє місце, а я відгукувався, поки голос пролунав знову попереду мене,— отоді я зрозумів, що течія повернула човна носом униз за водою і, виходить, я їду куди слід, якщо це гукає Джім, а не якийсь інший плотар. В тумані я не міг упізнати його голосу, бо тоді все здається якимсь не таким і звучить не так.

Крик не вгавав, і за хвилину я вривався в крутий берег, на якому, мов клубки диму, манячіли величезні дерева. Але течія відкинула мене ліворуч і понесла далі, поміж корчами, де нуртувала вода,— така бистра течія була в тому місці.

Минуло кілька секунд, і густий білий туман знову повив усе навколо, й усі звуки завмерли. Я сидів тихесенько в човні, прислухався, як б'ється моє серце, і, здається, навіть не дихав, поки воно не відкалатало сотню разів. Нарешті я здогадався, в чому річ, і махнув на все рукою. Цей крутий берег був острів, і Джім обійшов його з другого боку. Це ж не якась мілина, що її можна минути за десять хвилин. На острові розкинувся справжній ліс, який трапляється тільки на великих островах; він був яких п'ять-шість миль завдовжки й понад півмилі завширшки.

Я припишк у човні, нашорошивши вуха, і просидів тихо, мабуть, хвилин п'ятнадцять. Течія, звісно, несла мене вниз із швидкістю чотири-п'ять миль на годину, але того не можна помітити — навпаки, здається, ніби човен стоїть на воді нерухомо; і якщо на мить мигне який корч, то аж дух забиває і не догадуєшся, що це ти сам летиш, а думаєш: ух, та й прудко ж мчить отой корч! Якщо ви гадаєте, що вночі на річці, в густому

тумані, не страшно й не відчуваєш себе самотнім — спробуйте-но самі, тоді й побачите.

А далі з півгодини я все гукав: гукну, прислухаюсь і знов гукну; аж раптом чую — десь іздалеку долинув відгук; я спробував пливти на той голос, але даремно: відразу ж попав, мабуть, у ціле гніздо острівців, бо невиразно бачив, як вони пролітали з обох боків і часом були так близько один від одного, що тільки вузька протока залишалася між ними, а часом, хоч і не міг побачити, я знав, що десь тут мілина, бо добре чув, як вода плюскається між бережням та різним сміттям, що його прибило до берега. Отут, серед обмілин, я так заплутався, що вже не чув ніякого крику; спочатку намагався його догнати, але то було ще важче, ніж гнатися за блудним вогником. Я ніколи не думав, що звук може так метатися на всі боки й так швидко й так часто міняти місце.

Мені довелося чотири-п'ять разів відштовхуватись від берега, щоб не наскочити на острівцець; ну, думаю, мабуть, і пліт раз у раз натикається на берег, а то він відплив би від мене так далеко, що не долітало б із нього ніякого крику,— пліт несло швидше, ніж мого човна.

Минуло трохи часу, і мого човна знову винесло на відкрите місце, та я не чув більше нізвідки ніяких криків. Я вирішив, що Джим налетів на корча і йому каюк. А сам так натовмився, що ліг на дно човна й не хотів більше думати ні про що. Я, звісно, не хотів засинати, але на мене сон так наліг, що я вже нічого не міг вдіяти і зважився яку хвилинку подрімати.

Спав я, мабуть, багато більше, ніж хвилинку, бо, коли прокинувся, зорі сяяли в чистому небі, туман розвіявся, а човен мій плив кормою вперед по великому закруті річки. Спочатку я ніяк не міг утямити, де я: здавалося, що все те ввижається мені вві сні; а коли почав пригадувати, що сталося, то якимсь невиразно, неначе все те трапилося ще минулого тижня.

Річка була тут широчезна, й по обох берегах її тягся височезний густий ліс — справжній мур, наскільки я міг роздивитися при світлі зірок. Вдивляючись униз за течією, я помітив чорну цятку на воді. Я помчав за нею, а підпливши ближче, переконався, що то були дві колоди, зв'язані до купи. Потім я вгледів ще одну цятку вдалині й погнався за тією; а там іще одну, й цього разу я вже не помилився: то був наш пліт.

Коли я добрався до плоту, то побачив, що Джім сидючи спить; він схилив голову на коліна, а праву руку поклав на стернове весло. Друге весло було зламане, весь пліт укритий листям, галуззям та намулом. Виходить, і він побував у бувальцях.

Я прив'язав човна, вклався на плоті під самісіньким Джімовим носом і почав позіхати й потягуватися, а тоді й кажу:

— Агов, Джіме, хіба я заснув? Чом же ти мене не збудив?

— Господи боже ти мій! Та невже це ти, Геку?! То ти не помер, чи то пак не втонув — ти знову вернувся? Ото щастя! Аж не віриться, голубе! Дай-но я подивлюся на тебе, синку, дай-но я тебе помацаю. Ні, то ти й справді не вмер! Справді вернувся живий та здоровий! Еге, той же самий колишній Гек, ну слава богу!

— Що тобі, Джіме? Ти часом не випив?

— Випив? Де б я випив? Та хіба ж тут було до пиття?

— Ну, то чого ж ти розказуєш мені сон рябої кобили?

— Як то... сон рябої кобили?

— А чого ж ти ляпаєш язиком, ніби я тільки-но вернувся, ніби мене тут не було?

— Геку... Геку Фінне, глянь мені в очі, глянь мені в очі! Хіба ж ти не сходив із плоту?

— З плоту? Я? Та ти що? Нікуди я не сходив. А куди ж би я мав ходити?

— Отакої! Слухай-но, хлопче, тут щось не теє, їй-богу, щось не теє! Може, я не я, тоді хто ж я? Якщо я не тут, то де ж я подівся? Ось що хотів би я знати.

— Тю! Мені здається, що ти — це ти, і, певна річ, ти тут, а от у голові в тебе, здається, замакітрилося, старий дурню!

— В кого — в мене? Ні, ти мені скажи: хіба ж ти не їздив у човні з мотузкою, щоб прив'язати плота десь при березі на міліні?

— Ні, не їздив. Яка там до біса мілина? Ніякої мілини я не бачив.

— Ти не бачив узбережної мілини, порослої кущами? Ану пригадай-но, хлопче: ще мотузка відв'язалася, плота підхопила течія, і ти разом з човном зник у тумані!

— В якому тумані?

— Як у якому тумані?! Та в тому ж, що стояв над річкою цілісіньку ніч. Хіба ж ти не гукав, хіба ж я не гукав, і хіба ж ми не заблудилися поміж острівцями, один із нас заплутався між ними, а другий однаково що заплутався, бо ж не знав, де саме його носить? І хіба ж я й сам не натикався на чортову гибель отих клятих острівців, та так, що мало не втонував був разом із плотом? Хіба ж усе теє було не так, хлопче, хіба ж не так? Ну ж бо, відповідай!

— Щось ти наплутав, Джіме! Я нічого не второпаю. Не бачив я ні туману, ні острівців — нічого такого не було! Я сидів отут і гомонів з

тобою цілу ніч, поки ти хвилин десять тому не заснув, та, мабуть, і я задрімав біля тебе. Не міг же ти за цей час напитися п'яний,— виходить, тобі все це приснилося.

— Та як же могло наснитися так багато за якихось десять хвилин?

— А от приснилося, бо ж нічого такого не було.

— Та що ти, Геку! Таж воно так виразно стоїть мені перед очима, як...

— Ну, та й що з того, виразно чи не виразно? Нічого такого не було — і край! Я ж знаю, бо весь час був тут.

Джім помовчав хвилин із п'ять, мабуть, обмірковував усе те. А тоді й каже:

— Ну добре, Геку! Може, мені воно й справді наснилося, а проте хай мене грім поб'є, якщо мені коли доводилося бачити такий чудернацький сон! І ніколи я так не стомлювався уві сні, як оце довелося.

— Ого, ще й як можна вві сні стомитися! Трапляється! Що не кажи, а твій сон був, мабуть, віщий... Ану розкажи мені все чисто, Джіме, аж до найменшої дрібниці.

Джім почав свою розповідь і розказав усе майже так, як воно й було, та тільки де-не-де надто прикрашав. Потім сказав, що тепер треба той сон "витлумачити", бо його послано, щоб застерегти нас. Перша мілина — то людина, яка нам бажає добра, а течія — то друга людина, яка намагається відвести нас від тієї. Крики — то перестороги, що їх коли-не-коли посилають нам, і, якщо ми не зуміємо розгадати їх, вони завдадуть нам лиха, замість того щоб визволити нас із біди. Безліч острівців — то неприємності, що загрожують нам, якщо ми злигаємося з лихими людьми і взагалі з усякою поганню; та якщо ми не будемо втручатися в чужі справи, не будемо дратувати нікого, то виберемося з туману на широку

світлу річку, тобто попадемо у вільні штати, де у нас більше не буде ніяких неприємностей.

Коли я переліз на пліт, небо повилося в хмари й було зовсім темно, а зараз воно знову пояснишало.

— Ну, добре, Джіме, ти витлумачив усе як слід,— кажу я,— а що має означати оцей гармидер?

Я показав на листя й різне сміття на плоті та на поламане стернове весло. Тепер усе це було добре видно.

Джім глянув на сміття, тоді глянув на мене, далі знову на сміття. Віщий сон так запав йому в голову, що він ніяк не міг спустити його з думки та збагнути, в чому справа. Коли розшолопав усе, то подивився на мене пильно, вже не всміхаючись, і сказав:

— Що означає цей гармидер? Я тобі скажу. Коли я геть стомився веслувати й раз у раз гукати тебе і заснув, серце мені краялося, що ти пропав: мені стало байдуже, що станеться зі мною і з плотом. А коли я прокинувся і побачив, що ти повернувся живий та здоровий, я так зрадив, аж сльози набігли мені на очі; я ладен був стати навколішки й цілувати тобі ноги. А в тебе одне в голові: напустити туману старому Джімові, пошити його в дурні. Оце ж і є оте сміття; і сміття — ті люди, які кидають багно на голову своїм друзям і беруть їх на глум!

Він підвівся й почвалав до куреня, вліз у нього, не сказавши мені більше ні слова. Та й цього було досить. Я відчув себе негідником і ладен був цілувати йому ноги, аби він забрав свої слова назад.

Минуло хвилин п'ятнадцять, аж поки я переміг себе й пішов припинюватися перед негром; а проте я зробив це і ніколи об тім не шкодував — ніколи! Відтоді я перестав витворяти Джімові такі штуки, я й

цього разу не дозволив би собі забивати йому баки, коли б знав, що він візьме це так близько до серця.

Розділ XVI

Ми проспали майже цілий день, а вночі рушили знову в дорогу, пливучи трошки позаду довжелезного плота, що посувався повільно, немов похоронна процесія. Він мав спереду й позаду по чотири довгі весла, отож, вирішили ми, на ньому повинно бути плотарів щонайменше тридцять чоловік. Там виднілося п'ять великих куренів, досить далеко один від одного, посередині палало багаття, а на обох кінцях стояло по жердині з прапорцем. Оце так плотюга! Бути за плотаря на такому розкішному плоті — це вам неабищо!

Течія віднесла нас до великого закруту; аж ось стали насуватися хмари, незважаючи на пізню пору, зробилося дуже парко. Річка була в цьому місці дуже широка, з обох боків стіною височів густий ліс; жодної галявини, жодного вогника не було видно. Ми з Джімом гомоніли про Каїр, мовляв, упізнаємо ми його чи не впізнаємо, коли допливемо до нього. Я сказав: навряд чи впізнаємо, бо у всьому місті, чув я, всього з десяток будинків, а якщо вогні погашено, то як же ми довідаємося, що проїздимо саме повз місто? Джім відказав, що там зливаються разом дві великі річки, отож і буде видно. А я сказав: ще нам, чого доброго, стукне в голову, буцімто ми пропливаємо повз якийсь острів і знову попадаємо до тієї ж самісінької річки. Це стурбувало Джіма й мене також. Отуди к бісу, ну що його робити? Я сказав, що, тільки-но заблимає де вогник, треба пристати до берега й сказати там, що батько мій пливе за нами шаландою, що він ще новачок у цій справі і послав довідатися, чи далеко звідси до Каїра. Джімові сподобалась та думка, і ми зупинилися на ній, запалили сигари й почали чекати.

Тепер нам робити було нічого, тільки й того, що взяти очі в руки та стежити за берегом, щоб не проґавити, бува, міста. Джім запевняв, що нізащо в світі не проґавить Каїра, бо, тільки-но його побачить,— в ту ж мить обернеться на вільну людину, а якщо проґавить, то опиниться знову

в рабовласницьких штатах і тоді вже свободи не сподівайся. Мало не щохвилини він схоплювався й казав:

— Ондечки він!

І щоразу помилявся. Чи то мандрівні вогники, чи то світлячки вводили Джіма в оману; він знову сідав і втуплював пильний погляд у берег. Джім казав, що його то циганський піт пройма, то морозом всипає від того, що йому близька воля запахла. Скажу вам по правді, що й мене циганський піт проймав, ще й морозом всипало, коли я слухав його балаканину, бо раптом збагнув, що він-таки буде скоро вільний,— а хто в тому винен? Звісно, що я. Думка та тяжко мене гнітила, і позбутися її я не міг. Ой, як же вона пекла та не давала спокою! Ніяк на одному місці не всиджу! Досі не уявляв я собі, що роблю. А тепер зрозумів усе, і воно стояло мені перед очима та пекло мене все дужче й дужче. Я намагався виправдати себе перед самим собою: адже ж я не зманював Джіма тікати від його законної господині. Дарма! Все те було ні до чого, сумління усе торочило мені: "Таж ти знав, що він втеклий негр, ти ж міг би пристати до берега і про все комусь розповісти". Атож, правда, проти цього нічогісінько не скажеш. Ось де була притичина! Сумління нашіптувало мені: "Що лихого вчинила тобі бідолашна міс Уотсон, що ти, бачачи, як її негр тікає, не сказав про те нікому й словечка? Що тобі зробила та бідолашна стара жінка, за що ти її так скривдив? Адже ж вона намагалася навчити тебе письма, вона намагалася навчити тебе пристойної поведінки, вона, як уміла, намагалася бути доброю до тебе. Он що вона робила!"

І враз я відчув, який же я гидкий, і мені стало так соромно, що хоч у домовину лягай. Я метався по плоті, лаючи себе на всі заставки, і Джім теж бігав туди й сюди повз мене. Ми ніяк не могли всидіти на місці. Щоразу, як він підстрибував і скрикував: "Ондечки Каїр!" — мене прошивало наскрізь, мов кулею, і я думав, коли виявиться, що то й справді Каїр, я відразу ж помру з сорому.

Джім весь час голосно говорив, поки я мовчки розумував про своє. Він казав, що тільки-но прибуде до вільного штату, найперше почне

відкладати гроші й не дозволить собі процвиндрити ані цента; а коли назбирає потрібну суму, то викупить свою жінку, яка належить власникові ферми в тій місцевості, де жила раніше міс Уотсон; а потім обоє вони працюватимуть, щоб викупити двох своїх дітей; а якщо господар не схоче їх продати, то вони намовлять якогось аболіціоніста, щоб той їх викрав.

Мене аж морозом пройняло, коли я почув ті речі. Перше Джім зроду не наважився б отак розмовляти. Гляньте, як він змінився, відколи йому здалося, що свобода його не за горами! Все як у старому прислів'ї: "Дай негрові пальця — й він ухопить всю руку". Ну-ну, думаю собі, он до чого довела моя нерозважливість. Оцей негр, якому я майже допомагав тікати, раптом набрався сміливості й заявляє, що повикрадає своїх дітей, які належать чоловікові, котрого я не знаю, чоловікові, котрий не заподіяв мені нічого лихого.

Дуже було прикро слухати таке від Джіма — яка ницість з його боку! Моє сумління почало мордувати мене ще дужче, і зрештою я сказав йому: "Дай ти мені спокій! Ще маємо час! Я зйду на берег, тільки-но заблимає вогник, і заявлю про все". І відразу відчув, що заспокоївся, що я щасливий і легкий, мов та пір'їнка. Всі мої турботи вмить розвіялись. Я почав пильно вдивлятися в далечінь, чи не блисне де вогник, і навіть щось мугикав собі під ніс. Аж ось жаданий вогник заблимав, і Джім крикнув:

— Ми врятовані, Геку, ми врятовані! Радій, танцюй! Це ж добрий старий Каїр, я знаю!

Я сказав:

— Я візьму човна та поїду подивлюся, Джіме. Це ще, може, й не Каїр.

Він схопився, й налаштував човна, і поклав на дно свою стару куртку, щоб мені м'якше було сидіти, і подав мені весло, а коли я відчалував, сказав:

— Скоро вже я кричатиму на radoщах і говоритиму, що це все завдяки Гекові. Я тепер вільна людина, а де ж би я ту волю добув, коли б не Гек! Це все Гек зробив! Джім ні коли тебе не забуде, Геку! Такого друга в Джіма ніколи не було, а тепер ти один-єдиний друг у старого Джіма.

Я ретельно веслував, поспішаючи його виказати; але тільки-но він таке мовив — у мене й руки впали. Тепер я веслував багато повільніше і не знав гаразд, радий я, що поїхав, чи не радий. Коли я від'їхав ярдів на п'ятдесят, Джім гукнув:

— Щасливо тобі доїхати, чесний, вірний Геку! Ти єдиний білий джентльмен, що не одурив старого Джіма!

Мене аж зсудомило від тих слів. А проте, думаю собі, я ж мушу це зробити. Викручуватися не годиться. Коли це пливе човен назустріч, а в ньому два чоловіки з рушницями в руках. Вони зупинились, і я зупинився. Один з них запитав:

— Що там таке?

— Плїт,— відповів я.

— Ти також з нього?

— Так, сер.

— Чоловіки є на ньому?

— Тільки один, сер.

— Слухай-но, цієї ночі втекло п'ять негрів, он звідти, трохи вище закруту. Той чоловік, що в тебе на плоті, білий чи чорний?

Я не зміг відповісти їм відразу. Хотів був, але слова застрягли в горлі, й мені заціпило зовсім. Секунду чи дві я намагався зібрати всю відвагу й сказати їм усе, та мужності мені на те забракло — переполохався ще гірш, ніж кролик. Гай-гай, який же я легкодухий! Коли так, то годі вже й змагатися із самим собою; тож я махнув на все рукою й кажу:

— Білий.

— Гадаю, слід би поїхати самим та подивитись.

— Будьте такі ласкаві,— кажу я,— адже ж там мій татусь. Може, ви допоможете мені підтягти пліт до берега, отуди, де блимає вогник? Татко слабій, і мати також, і Мері Енн...

— Ого, сто чортів! Нам ніколи, хлопче. А втім, гадаю, допомогти треба б. Берися ж добренько за своє весло, та й попливемо туди хутчій.

Я взявся за своє весло, а вони почали жваво веслувати. Потім, як ми двічі чи тричі змахнули веслами, я сказав:

— Татко хто й зна як дякуватимуть вам за послугу, ось побачите! Всі забираються геть, коли я починаю просити, щоб допомогли мені дотягти пліт до берега, а сам я не здужаю те зробити.

— Тьху, яка підлота! Дивно, дуже дивно!.. А скажи-но, хлопче, що там скоїлось із твоїм батьком?

— З ним... У нього... Та то пусте, нічого...

Вони покинули веслувати. До плоту було вже недалечко. Перший сказав:

— Хлопче, ти брешеш! Що саме скоїлося із твоїм татком? Кажі правду! Тобі ж буде ліпше.

— Я скажу вам правду, сер. Чисту правду, та тільки не кидайте нас, будьте такі ласкаві! В нього... в нього... Джентльмени, ви могли б пропливти вперед, а я кинув би вам тоді кодолу, і вам не довелося б навіть близько під'їздити до плоту. Прошу вас, зробіть ласку.

— Повертай човна назад, Джоне, повертай човна назад! — скрикнув перший.

Вони повернули човна в інший бік.

— Тримайся від нас далі, хлопче,— проти вітру. Сто чортів! Чого доброго, вітер ще нанесе заразу! В твого тата віспа, і ти це чудово знаєш. Чом же ти не сказав нам того відразу? Ти хочеш, щоб пошесть затруїла всю місцевість?

— Атож,— кажу я, захлинаючись від плачу.— Я досі й казав усім щирі правду, а вони тоді тікали від нас і кидали нас напризволяще.

— Бідолаха! Бачу, тобі непереливки, хлопче. Нам тебе дуже шкода, та тільки, хай йому дідько, розумієш, теє... бач, ми не маємо охоти, щоб на нас віспа напала. Слухай-но, я тобі скажу, що треба зробити. Краще не пробуй сам підводити пліт до берега, бо ще, чого доброго, порозбиваєш усе на гамуз. Раджу тобі пропливти ще миль із двадцять униз за водою аж до міста, що стоїть на лівому березі. Сонце на той час уже підіб'ється височенько, і, коли ти проситимеш допомоги, просто так і кажи, що у вас на плоті не все гаразд, усі мовляв, нездужають, застудилися, мовляв, і в них гарячка. Та не будь дурнем, а то люди знову здогадаються, в чому річ. Ми бажаємо тобі добра, отже, й ти зроби

ласку, відведи свого плота від нас іще миль на двадцять нижче, зроби таку ласку. Там, де ото вогник блима, не варт і приставати — тамечки тільки лісний склад стоїть та й більш нічого. Слухай, батько твій, звичайно, нужденний, і йому зараз, мабуть, не з медом. Дивись — ось золота монета в двадцять доларів! Я кладу монету на цю дошку, а ти візьмеш її, коли дошка підпливе до тебе. Це, звісно, підло з нашого боку, що ми не подаємо тобі допомоги, але, їй же богу, я не наважуюся жартувати з такою недугою, як віспа, сам розумієш.

— Стривай, Паркере,— сказав другий.— Ось іще двадцять, поклади і їх на дошку від мене. Прощавай, хлопче! Ти так і зроби, як містер Паркер тобі радить, тоді все вийде на добре.

— Авжеж, синку! Ну, прощавай, прощавай! Якщо стрінеш де втеклик негрів, клич кого-небудь собі на допомогу та хапай їх. Матимеш за це грубі гроші.

— Прощавайте, сер,— сказав я.— А втеклик негрів я не промину, покладіться на мене.

Вони поїхали далі, а я переліз на пліт, почувавши себе дуже погано, бо я знав, що роблю негаразд, і розумів, що й не навчуся ніколи діяти як слід; людина, якої змалечку не навчили того, обов'язково пуститься берега при першій же нагоді, якщо хтось не допоможе їй устояти проти спокуси. Поміркував я хвилину та й кажу сам до себе: а коли б ти вчинив як слід та виказав би Джіма, то як би себе почував? Краще, ніж зараз? Ні, кажу, почував би себе погано — так само погано, як і зараз. Гаразд, кажу, то на якого ж то біса намагатися робити все як належить, коли від того самі турботи, а коли чиниш не як слід, то й турбот не маєш ніяких, а нагорода так чи так однакова. Я відчув, що зайшов у безвихідь. Не міг на це відповісти. А через те вирішив більше не сушити собі над тим голови, а поводитися завжди так, як здаватиметься зручніше.

Я заглянув до куреня. Джіма там не було. Я роздивився довкола, але його не було ніде. Я гукнув:

— Джіме!

— Осьдечки я, Геку. Вони вже щезнули з очей? Не балакай так голосно.

Він ховався в річці під стерновим веслом, вистромивши з води тільки носа. Я сказав йому, що їх уже не видно, тоді він видряпався на пліт і промовив:

— Я чув усе, про що ви гомоніли, та й пірнув у річку.

Хотів був пливти до берега, якби їм стукнуло в голову на наш пліт перелізти. А коли б вони забралися звідси, я приплив би знову назад до плоту. Ну й до чого ж хитро ти їх у дурні пошив, Геку! Який же ти спритний! А знаєш, синку, як на мене, то саме це й урятувало старого Джіма. Старий Джім ніколи тобі цього не забуде, голубе.

Далі ми заговорили про гроші. Двадцять доларів на брата — то непоганий здобуток. Джім сказав, що з такими грішми можна їхати пароплавом на палубі і грошей нам стане до вільних штатів. Він сказав, що двадцять миль для плоту — то дрібниця, але він хотів би, щоб ми були вже там.

Удосвіта ми пристали до берега, і Джім постарався якнайкраще сховати наш пліт. А тоді цілий день зав'язував в клунки наші манатки, готувався покинути пліт.

Увечері того ж таки дня, близько десятої години, ми побачили вогні якогось міста, що лежало у закруті на лівому березі річки.

Я поїхав у човні розпитатися, що то за місто. Аж тут назустріч мені чоловік пливе човном, наставляючи перемета. Я під'їхав близенько й запитав:

— Скажіть, добродію, це місто — Каїр?

— Який у біса Каїр! Чи ти часом не з'їхав з глузду?

— А що ж то за місто, добродію?

— Коли тебе це цікавить, рушай туди і запитай. А якщо стовбичитимеш у мене перед очима хоч півхвилини, дістанеш від мене доброго гостинця!

Я повеслував до плоту. Джім був страшенно розчарований, але я його потішив, запевняючи, що найближче місто буде Каїр.

На світанку ми проминули ще одне місто, і я вже зібрався був поїхати на вивідки, але виявилось, що берег тут високий, отже, я не поїхав. Джім казав, що навколо Каїра місцевість низинна. А я про те й забув. На день ми пристали до зарослого острівця, ближче до лівого берега. Я щось почав підозрювати. Джім також. Я сказав:

— Може, ми проминули Каїр у тумані тої ночі?

А він на те:

— Та що там казати, Геку. Бідолашним неграм, мабуть, так на віку написано. Я знав, що гадюча шкура ще дасться нам узнаки.

— Було б мені не дивитися на ту шкуру, Джіме! Краще б вона мені й на очі не наверталася.

— Пусте, Геку, ти ж не знав. Годі себе картати.

Коли розвиднілося — лишенько! — попід берегом зовсім виразно плескотіла світла вода Огайо, а ген далі починалася каламутна вода — наша стара Калабаня. Отже, на Каїр годі сподіватися.

Ми з Джімом порадилися, що нам робити. На берег не можна було й потикатися, і плити плотом проти води ми також не могли. Лишалось одне — чекати, поки стемніє, а тоді рушати назад у човні й покластися на добру долю. Отож цілий день ми відсипалися в гущавині серед осокорів, щоб набратися сили, та коли вже присмерком підійшли до плоту, то побачили, що човен наш зник!

Довгий час ми не могли й слова мовити. Та нічого було й говорити. Ми добре знали, що то все каверзи гадючої шкіри; теревенями не наїсися. Чого доброго ще з наших балачок вийшло б так, немов ми на долю нарікали, а це могло б накликати нове лихо — і так піде одне за одним, поки ми навчимося мовчати.

Довго мізкували ми, що б його краще зробити, й нарешті погодилися на тому, що попливемо плотом за водою, поки трапиться нагода купити човен, в якому можна буде повернути назад. Ми не хотіли за прикладом мого батька позичати чужого човна, залишеного без нагляду, боялись, щоб, бува, не кинулися за нами навздогін.

Отож ми відпливли плотом, щойно стемніло.

Кожен, кому не вірилося досі, як то нерозсудливо брати в руки гадючу шкіру, навіть і після всього, що вона нам накоїла, обов'язково повірить тепер, коли прочитає далі й побачить, до чого та шкіра ще спричинилася.

Найзручніше купувати човна з плотів, що вже причалили до берега. Проте ми не стріли жодного причаленого плоту, тож пливли собі далі,

мабуть, години зо три, а може, й більше. А ніч тим часом посіріла, стала якась густа — це нітрохи не краще, ніж коли ти в тумані. Не розбереш, які береги в річки, і попереду важко щось розрізнити. Година вже мала бути пізня, й стояла мертва тиша, коли це чуємо — суне пароплав проти води. Ми засвітили ліхтаря й гадали, що з пароплава нас помітять. Звичайно, ті пароплави, що йшли проти води, проходили далеко від нас; вони обминають мілини й шукають спокійної течії попід скелястими берегами, але такої ночі, як оця, їм лишалося одне — йти вгору просто стрижнем, перемагаючи силу течії.

Ми чули, як важко гупають по воді колеса, але пароплава не бачили, поки він не підійшов зовсім близько. Він сунув просто на нас. Матроси люблять робити так, намагаючись пройти якомога ближче, не зачепивши плоту; часом трапляється, що колесо зріже край плоту, і тоді лоцман вистромляє голову й регоче, ніби він зробив щось дуже дотепне. Ми гадали, що пароплав пройде близенько, не зачепивши плоту, але він сунув просто на нас. Це був величезний таки пароплав, наближався він дуже швидко, мов чорна хмара із низками світляків по боках; і раптом він немов стрибнув на нас, великий і страшний, з довгою низкою відкритих топок, що скидалися на разок розпечених до жару зубів, а його величезний ніс та барабани нависли просто над нами. Хтось гукнув на нас, залунали раптом дзвінки, щоб зупинити машину, посипалася лайка, засичала пара,— і в той час, як Джим пірнув з плоту в один бік, а я — в другий, пароплав продрався посередині, дощенту розтрощивши наш пліт.

Я пірнув і намагався зануритись аж до дна, бо тридцятифутове колесо мало пройти якраз наді мною, і я не хотів стати йому на заваді. Я можу витримати під водою до хвилини; мені здалося, що цього разу я просидів під водою хвилини півтори. Потім я стрілою рвонувся на поверхню, бо відчував, що от-от захлинуся. Вискочив я з води вище пахов, вичхав воду з носа й покашляв трохи. Звісно, течія тут була страшенно бистра, і на судні знову пустили машини, що стояли не більш як десять секунд, бо звичайно пароплави не звертають уваги на

плотарів. Отож за пароплавом знову запінився слід, і хоч у темряві пароплава й не було видно, проте пихкання я ще чув.

Я почав гукати на Джіма, та не почув жодної відповіді; тоді я вхопився за дошку, що прибилася до мене, поки я "погойдувався на хвилях", і поплив до берега, штовхаю чи ту дошку перед себе. Але скоро я збагнув, що течія повертає тут до лівого берега, тобто я потрапив на переказ; тоді я повернув і поплив за водою.

Річкова течія в цьому місці несла мене навскоси зо дві милі; отож і довелося мені пливати довгенько. Однак я щасливо доплив і видерся на берег. Далеко перед себе я не бачив, але пішов навпростець, не розбираючи дороги, і пройшов близько чверті милі — аж раптом переді мною виріс двоповерховий рублений будинок, зведений на старий лад, і я зупинився. Я вже хотів був проминути його й податися геть, але в ту мить із темряви вискочила ціла зграя собак, що почали вити й гавкати на мене, і я здогадався причаїтися.

Розділ XVII

За хвилину хтось гукнув, не вистромлюючи голови з вікна:

— Цитьте, ви!.. А хто там?

Я сказав:

— Це я.

— Хто — я?

— Джордж Джексон, сер.

— Чого тобі треба?

— Мені нічого не треба, сер. Я хочу лише йти собі далі, та собаки мене не пускають.

— А чого ж ти вештаєшся тут серед ночі?

— Я не вештався тут, сер, а просто впав із пароплава у воду.

— Он як? Та невже? Ану, хто там є, засвітіть-но світло! Як, ти сказав, тебе звати?

— Джордж Джексон, сер. Я ще хлопчик.

— Слухай-но, якщо ти кажеш правду, тобі нема чого боятися: тебе ніхто не займе. Тільки не рухайся з місця, стій, де стоїш... Збудіть Боба й Тома та принесіть рушниці! Джордже Джексоне, є ще хто з тобою?

— Ні, сер, нікого.

Я почув, як люди заметушилися в будинку, а далі побачив світло. Чоловік гукнув:

— А прибери-но свічку, Бетсі, стара дурепо! Тобі що, в черепку не родить? Постав її на підлогу за дверима. Бобе, якщо ви з Томом уже готові, ставайте на свої місця!

— Ми готові.

— Ну ж бо, Джордже Джексоне, чи знаєш ти кого з Шепердсонів?

— Ні, сер, ніколи не чув про них.

— Гаразд, ми з'ясуємо, так воно чи ні. Ну, все готове. Тепер заходь, Джордже Джексоне. Та гляди, не поспішай — іди помалу. Якщо з тобою

ще хто є, хай лишається позаду; тільки-но він визирне, дістане кулю. Іди ж бо. Йди помалу, прочини двері, аби тільки зміг пролізти, чуєш?

Я не поспішав, бо не міг, коли б і хотів. Ступав я поволі, крок за кроком; навкруги — ні звуку, мені здавалося, що я чую, як калатає моє серце. Собаки мовчали так само, як і люди, проте йшли слідом за мною. Коли я дійшов до ґанку з трьома дерев'яними східцями, то почув, як клацнули ключем у замку, а потім відсунули засув. Я доторкнувся до дверей і натис трохи, потім ще трохи, поки почувся голос: "Так, вистачить, просувай голову". Я підкорився, хоч і був певний, що вони обов'язково її зітнуть.

Свічка стояла на підлозі, і всі вони скупчилися навколо і глипали на мене, а я на них, отак із чверть хвилини. Троє кремезних чоловіків цілилися просто в мене — аж мене морозом обсипало, їй-богу; найстарший з них, сивий уже, років шістдесяти, двоє інших років тридцяти, може, й більше — всі троє ставні й вродливі, а ще дуже мила сивенька бабуса й позад неї дві молоді жінки, розгледіти яких мені як слід не вдалося. Старий сказав:

— Ну, от... гадаю, все гаразд... Заходь.

Тільки-но я увійшов, старий замкнув двері, підпер їх і взяв на засув, а тоді загадав молодикам з рушницями йти до хати; всі гуртом зайшли до просторої вітальні, де лежав новий штукований килим на підлозі, й збилися до купи в кутку, так щоб їх не можна було побачити крізь фасадні вікна,— в бічній стіні не було жодного. Тримаючи свічку, всі вони роздивлялися мене й одноголосно вирекли: "Звісно, він не з Шепердсонів, ні, він аніскілечки на Шепердсонів не схожий". Тоді старий вибачився, що доведеться мене обшукати, він просив не ображатися — просто не завадить зайвий раз пересвідчитися, чи немає в мене зброї. Він не нишпорив по моїх кишенях, лиш помацав зовні руками й сказав, що все гаразд. А тоді загадав мені почувати себе вільно, як удома, й розказати все про себе; але тут утрутилася старенька:

— Та що ти, бійся бога, Сауле! Бідолашне дитя змокло до рубця і, мабуть, що й дуже зголоділо, га? Як ти га даєш?

— Твоя правда, Рейчел, я й не подумав.

Тоді стара сказала:

— Бетсі (то була служниця-негритянка), неси йому їсти, що там у нас є, та швидше! Бідна дитина! А ви, дівчатка, біжіть збудіть Бака та скажіть йому... О, він уже й сам з'явився!.. Баку, забери з собою цього маленького прибульця, хай поскидає з себе усе вогке, а ти дай йому щось із свого, сухого.

Бак виглядав на мого однолітка — років на тринадцять-чотирнадцять чи близько того, хоча був за мене кремезніший. Бін був у нічній сорочці, з розкучмленою головою. Увійшов, позіхаючи та тручи кулаком очі, а в другій руці тримав рушницю, що тяглася по підлозі. Він промовив:

— Що, тут десь тиняються Шепердсони?

Йому відповіли, що ні, то була фальшива тривога.

— То й добре,— відказав хлопець.— Коли б вони поткнулись, я б хоч одного, а почастував би!

Усі засміялися, а Боб і каже:

— Еге, Баку, поки б ти наспів, вони б нам і скальпи познімали.

— А мене хіба хто сповістив? Хіба ж то чесно? Завжди мене відсувають набік! Мені аби нагода — я б себе показав.

— Гаразд, Баку, хлопчику мій,— мовив старий,— трапиться ще тобі нагода, на все свій час, не турбуйся А зараз іди та зроби, що тебе мати просить.

Коли ми дісталися нагору до його кімнати, він дав мені свою сорочку з грубого полотна, куртку та штани, і я переодягся. Поки я переодягався, він спитав, як мене звуть, але перше ніж я встиг йому відповісти, він почав мені розповідати про блакитну сойку та кроленя, що він їх зловив позавчора в лісі, а потім запитав мене, де опинився Мойсей, коли свічка згасла. Я сказав, що не знаю,— зроду про те не чув.

— Ну, то здогадайся,— мовив він.

— Як же я можу здогадатися,— відказав я,— коли анічогісінько про те раніш не чув?

— Та спробуй-но! Це ж зовсім немудра річ.

— Яка свічка? — спитав я.

— Та однаково яка,— відповів він.

— Я не знаю, де він опинився,— сказав я.— Ну, то де?

— Ге, та звісно ж — у темряві! Он де він опинився!

— То чого ж ти мене питає, як сам добре знаєш?

— Отакої, та це ж загадка! Скажи, а ти надовго до нас? Ото коли б назавжди! Ми б з тобою добре повеселилися, до школи зараз ходити не треба. В тебе є собака? А в мене є собака, і він плига в річку й приносить звідти тріски, що ти йому кинув. А чи любиш ти зачісуватися по неділях, та чепуритися, та різне там казна-що витівати? Щодо мене — чхав я на

все те, та коли ж мати мене силують. Ану їх до дідька, ці штани! А втім, краще б їх одягти, та ні — не хочеться, й без них жарко. Ти вже? От і гаразд. Ходімо, старий!

Холодний корж з кукурудзяного борошна, холодна солонина, свіже масло та сколотини — все те чекало вже на мене внизу, і, їй-богу, я зроду ще не споживав смачнішої страви. Бак, його мама й усі інші курили коротенькі люлечки, окрім негритянки, що пішла з кімнати, та двох дівчат. Усі вони курили й розмовляли, а я їв і теж розмовляв. Обидві дівчини обгорнулися ковдрами, а розпущене волосся розсипалося в них по спині. Всі вони розпитували мене і про те й про се, а я розповідав їм, як ми з татком і всією сім'єю жили на невеличкій фермі у найдальшому закутні Арканзасу, та як сестра моя Мері Енн утекла й десь вийшла заміж і ми про неї більше не чули, а Білл поїхав був її шукати та й сліду немає, а Том і Морт померли, і більш нікого не лишилося, крім мене й татка, а горе його так підкосило, що він ніяк не міг очуняти; тож коли татко помер, я забрав із собою все, що лишилося,— адже ферма була не наша,— і подався пароплавом проти води, як палубний пасажир, та й вивалився за борт; он як мене закинуло сюди. Після того вони сказали, що я можу жити в них, скільки схочу. Тим часом надворі вже майже розвиднілось, і всі пішли досипати, пішли й ми з Баком, і я ліг з ним разом у його ліжко; а щойно я продер уранці очі, то — хай йому біс! — ніяк не міг пригадати, як мене звуть. Ото лежу собі мало не цілу годину і все згадую, а коли Бак прокинувся, я спитав його:

— Ти вмієш писати, Баку?

— Та вмію,— відповів він.

— Б'юсь об заклад, що мого імені правильно не напишеш! — сказав я.

— Б'юсь об заклад, що напишу,— відповів він.

— Гаразд,— кажу я,— вимовляй кожну літеру.

— Д-ж-о-р-д-ж Д-ж-е-к-с-о-н, так? — питає він.

— Дивись,— сказав я,— правильно, а я думав, що ти не зумієш. Воно не так легко написати моє ім'я, поки як слід його завчиш.

При першій же нагоді я нишком занотував собі, як воно пишеться: ану ж хто-небудь запитає, от я й відторохчу, як звичне мені ім'я.

Це була дуже гарна сім'я, і дуже гарний будинок. Я зроду ще не бачив на селі такого гарного будинку, ще й так добре обставленого. Парадні двері замикалися не на залізний засув, та й не на дерев'яний із шкіряним ремінцем; треба було повертати мідну кулясту ручку — точнісінько, як у міських будинках. У вітальні не понаставлявано ліжок, не було тут і сліду нічого схожого на ліжко, а проте навіть у місті по багатьох вітальнях понаставлявано ліжка. Великий камін був викладений з цегли; а щоб цеглини були гладенькі, їх шкребли шматком цеглини, поливаючи водою; коли-не-коли їх покривали червоною фарбою, яку називають тут "іспанська коричнева". Величезний мідний таган міг витримати цілу колоду. На полиці над каміном, посередині, стояв годинник під склом, а внизу на склі було намальоване місто з кружечком замість сонця, і крізь той кружечок видно було, як гойдається маятник. Було дуже приємно слухати, як він цокає; часом до господи заходив мандрівний годинникар, лагодив того годинника та чистив, і тоді годинник вибивав разів із півтора, поки геть зовсім знеможеться. Господарі не погодилися б його продати ані за які гроші.

Обабіч годинника стояло по великій заморській папузі, зробленій з чогось ніби з крейди та пофарбованій у найпістрявіші барви. Поруч із однією папугою стояла череп'яна кицька, а поруч із другою — череп'яний собачка; а коли їх натиснути — вони пищали, проте пащі не роззявляли і писок лишався такий же байдужий. Вони пищали знизу. Позад усіх тих фігурок пишалось два великі розгорнені віяла з крил дикого індики. А на столі посеред кімнати стояв цяцькований череп'яний кошик із яблуками, помаранчами, персиками та виноградом, що виглядали набагато рум'яніше, жовтіше й показніше, ніж справжні, а проте було видно, що

вони несправжні, бо подекуди вже пооблуплювалися і в пооббиваних місцях прозирало біле — чи то крейда, чи щось інше, з чого вони були зроблені.

Стіл покривала чудова церата з намальованим червоною й синьою фарбою орлом та лямівкою навколо. Ту церату привезено з самої Філадельфії — так мені сказали. На кожному розі того столу охайними стосиками були поскладувані книжки. Одна з них — фамільна Біблія з малюнками. Там же лежав "Шлях прочанина" — про одного чоловіка, що покинув свою сім'ю, а чому саме — об тім у книзі не писалося. Я багато разів брався до неї; читати її було цікаво, але важкувато. Ще був там "Дар Дружби", з різними втішними оповіданнями та віршиками; та тільки віршів я не читав. Були там іще промови Генрі Клея та "Хатній лікарник" доктора Ганна, де розповідалося дуже докладно, що треба робити, якщо хто заслабне чи вмере. Був там і молитовник, і всілякі інші книжки. А ще стояли там гарні стільці з плетеними сидіннями, зовсім міцні, не продавлені всередині й не діряві, мов той старий кошик.

По стінах у них порозвішувано було картини — все Вашингтони, та Лафайєти, та різні битви, та шотландська королева Марія Стюарт, а одна картина називалася "Підписання Декларації". Висіли в них ще й такі картинки, що господарі звали їх "пастелі"; їх намалювала їхня дочка-небіжчиця, коли їй було ще п'ятнадцять років. Таких малюнків я зроду не бачив — вони були куди чорніші, ніж звичайно. На одному красувалася жінка у вузькій чорній сукні, підв'язаній поясом аж попід пахвами, з рукавами, що скидалися на качани капусти, у великому чорному капелюшку, схожому на черпак із чорною вуаллю, а з-під сукні визирали тонесенькі ніжки в білих панчохах та в чорних вузеньких, мов долото, черевичках із чорними тасьмами вперехрест. Вона стояла задумливо, спираючися правим ліктем на надгробок під плакучою вербою, а в другій руці, що звисала вповдовж тіла, тримала білу хусточку й торбинку, і під тим малюнком стояв напис: "Невже ми не побачимося знову, ой лишенько!" На другому була намальована молода дівчина з начесаним на маківці волоссям і з гребінцем у тій зачісці, таким великим, як спинка стільця; та дівчина плакала в свою хусточку, а в другій руці, на долоні, в

неї лежала догори лапками мертва пташка, а під малюнком стояв напис: "Ніколи більш не почую я твого ніжного щебетання, о горе!" А ще був і такий малюночок: молода дівчина стояла край вікна й дивилася на місяць, а по щоках у неї текли сльози; в одній руці вона тримала розкритого листа із чорною печаткою, другою рукою тулила до губів медальйон з ланцюжком, а під тим малюнком стояв напис: "Невже ж ти пішов назавжди? Так, ти пішов, о горе!" На мою думку, то були дуже зворушливі малюночки, а проте в мене до них душа не лежала, бо часом, коли й без того сумно, як гляну на них, то ще гірше стає. Всі дуже побивалися, що та дівчинка так рано померла: вона розпочала ще силу-силенну таких малюнків, а з того, що вже було зроблено, добре видно, як багато втратили її рідні. Але я собі так думаю, що, мавши таку вдачу, вона найліпше почуватиме себе на цвинтарі. Бідолаха саме працювала над тим, що мало бути її найвизначнішою картиною, аж раптом занедужала; і вдень і вночі молилася вона тільки про те, аби пожити ще й упоратися зі своєю картиною; та ба! — не поталанило, сердешній, так і померла, не скінчивши. То було зображення молодої жінки в довгому білому вбранні, що видерлася на поруччя мосту й мала от-от стрибнути з нього вниз; волосся її розмаялося й звисало за спину, а вона втупила очі в місяць, по обличчю в неї текли рясні сльози; дві руки вона притисла до грудей, дві руки випростала перед себе, а ще дві простягла до місяця. Річ у тім, що малярка хотіла спочатку подивитися, як же воно буде найкраще, а всі зайві руки мала потім стерти, але, як я вже казав, вона померла, перш ніж вирішила це питання, і тепер картина висіла у головах ліжка в її кімнаті, і кожного дня її народження картину прикрашали квітами. Весь інший час її було запнуто завісочкою. І хоча жінка на тому малюнку мала досить приємне обличчя, але зайві руки робили її подібною до павука,— так я собі думав.

Ця дівчинка за життя завела собі альбом і наклеювала туди вирізані з "Пресвітеріанського оглядача" некрологи, повідомлення про похорони, замітки про нещасливі випадки та про довготерплячих страдників, і щоразу сама складала про них вірші. То були дуже гарні віршики. Ось що, наприклад, написала вона про хлопчика, на ім'я Стівен Даулінг Ботс, який упав у криницю й потонув.

ОДА НА СМЕРТЬ СТИВЕНА ДАУЛІНГА БОТСА

Чи занедужав Стівен?

Чи вмер він від хвороби?

І чи тужив хто з близьких,

Ридаючи над гробом?

Ні, ні!.. Послала доля

Всім рідним тяжче горе...

І як не голосили,

Та вмер Ботс не від кору!

Не свинка люта сіла

Йому враз поза вухом.

І не гарячка вбила

Його отруйним духом.

Й жіночі всі принади

Його не чарували.

Ані різачка в шлунку

Йому не дошкуляла.

О ні!.. Не плачте гірко,-

Ось слухайте, що сталося!

Упав Стів у колодязь,

І з ним душа розсталась.

Й хоч витягли бідаху,

Та вже залякло тіло.

Туди, де вічний спокій,

Душа його злетіла.

Якщо Еммеліна Гренджерфорд уміла складати такі вірші, коли ще не мала чотирнадцяти років, то ви можете собі уявити, що вона могла б створити згодом! Бак казав, що вірші просто вилітали з неї. Вона навіть і не замислювалась над ними. Він казав, що вона ото накидає рядок, а якщо не може добрати до нього рими, то закреслює, напише новий і строчить, і строчить... Вона не перебирала й залюбки складала вірші про що завгодно, аби воно було сумне. Бувало, якийсь чоловік, чи жінка, чи дитина ще сконати не встигнуть, а вона вже тут із готовим віршиком. Вона називала ті вірші "даниною небіжчиків". Сусіди казали, що перший завжди приходив лікар, потім Еммеліна, а вже після неї трунар; трунареві тільки один раз пощастило випередити Еммеліну, та й то через те, що вона ніяк не могла підібрати рими до прізвища небіжчика, якого звали Вістлер. Відтоді вона якось одразу змінилася, хоч і не скаржилася ні на яку хворобу, але почала сохнути й марніти та так невдовзі й померла. Бідолашне створіння! Я часто заходив до її кімнати, діставав її старенького альбома та перечитував його, особливо коли її малюнки

починали мене дратувати і я трошки на неї злостився. Вся родина Гренджерфордів припала мені до серця, і ті, що померли, і ті, що жили, і я не хотів, щоб поміж нами перебіг чорний кіт. Бідна Еммеліна писала за життя вірші для всіх небіжчиків, і мені здавалося несправедливим, що тепер, коли вона померла, нема кому про неї написати! Я сам був спробував видушити з себе якого віршика, але нічого з того не вийшло.

Господарі держали кімнату Еммеліни дуже чисто й охайно, і всі речі були розміщені так, як їй за життя подобалось, і ніхто ніколи, звісно, там не спав. Стара пані завжди поряdkувала в тій кімнаті сама, хоча в домі було повно негрів; вона раз у раз сиділа там за шитвом і майже завжди читала там Біблію.

Ну, добре, але ж я ще не скінчив про вітальню; там на вікнах висіли чудові завіси: білі, з різними малюнками — замки з мурами, обвитим плющем, та худоба на водопої. У вітальні стояло стареньке піаніно, звук якого нагадував брязкіт бляшаних тазів, проте мені приємно було слухати, коли панночки виспівували "Все скінчено між нами" або грали "Бій під Прагою". Стіни в кімнатах були потиньковані, на підлогах майже скрізь лежали килими, а знадвору будинок був чисто побілений.

Будинок був з двох половин, а поміж ними зробили дах і настелили підлогу; отож іноді там накривали стіл до обіду, і те місце було прохолодне і дуже затишне. Нічого не могло бути краще! Та ще й готували в них дуже смачно, а страв — скільки душа бажає.

Розділ XVIII

Полковник Гренджерфорд був джентльмен, справжній джентльмен з голови до п'ят; така ж і сім'я його вдалася. Був він, сказати б, доброї породи, а для людини це так само важливо, як і для коня, казала Дугласова вдова, а ніхто не заперечував, що в її жилах текла найаристократичніша кров у цілому нашому місті; та й батько мій також це казав, хоча вся його родина — кумового наймита дитина. Полковник

Гренджерфорд усім узяв — і стрункий, і ставний, обличчя мав смагляве, але разом з тим бліде, без найменших ознак рум'янців на щоках; щоранку він старанно голив своє сухорляве обличчя; в нього були надзвичайно тонкі губи й тонкі ніздрі, горбатий ніс і густі брови, а очі чорні, як смола, й такі глибокі, що, здавалося, дивилися на тебе з печери. Чоло в нього було високе, а волосся — сиве, пряме і спадало на плечі. Руки — худі, з довгими пальцями. Він щодня надягав чисту сорочку та полотняний костюм такий сліпучо-білий, що аж очі різало, а по неділях убирався в синій фрак із мідними гудзиками. Він ніколи не розлучався з паличкою червоного дерева, прикрашеною срібною головкою. В ньому не було й сліду легковажної жартівливості, і говорив він стиха. Завжди був такий добрий, що й сказати годі,— кожен відразу те відчув і мав до нього довір'я. Часом він усміхався, і було дуже приємно на те дивитися; а вже коли, бува, випростається, як травневий стовп, та почне кидати з-під кошлатих брів блискавиці, то спершу хотілося видряпатися на дерево, а звідтіля вже питати, в чому річ. Йому ніколи не доводилося нагадувати будь-кому про пристойність: в його присутності всі поводитись як слід. Кожен щиро тішився з його товариства; він був для всіх наче сонячний промінь — здавалося, немов усе навколо яснішає, тільки-но він з'являвся. Коли обличчя його затьмарювалося,— то це тривало всього півхвилини, і того було досить; потім цілий тиждень уже йшло як по маслу.

Коли він зі своєю старенькою дружиною входив уранці до їдальні, вся сім'я схоплювалася зі стільців, усі бажали їм доброго ранку й не сідали доти, доки не сядуть вони. Тоді Том із Бобом ішли до буфета, де стояла карафка, й наповнювали склянку віскі та передавали батькові, а той тримав її в руці, поки Том із Бобом і собі наллють; а тоді сини вклонялися й казали: "За ваше здоров'я, тату! За ваше здоров'я, матусю!" — а полковник з полковницею злегка кивали головою й дякували, і всі троє пили; після того Боб і Том наливали ложку води на цукор і трошечки віскі чи яблунівки на денце своїх склянок і давали мені й Бакові, і ми також пили за здоров'я старого подружжя.

Боб був найстарший, за ним ішов Том; обидва високі, вродливі, плечисті, з засмаглими обличчями, довгим чорним волоссям та чорними

очима. Вони вдягалися в усе біле від голови й до п'ят, як і полковник, і носили крислаті панами.

Ще була міс Шарлотта — років двадцяти п'яти, висока, горда, велична, але страшенно добра, якщо її не дратували; коли ж розгнівається та гляне — ну чисто як її батько,— тобі зі страху аж у п'ятах коле. Вона була красуня.

Її сестра, міс Софія, теж була красуня, але вдача в неї була ніжна й лагідна, наче в голубки; їй тільки-но сповнилося двадцять.

Кожне з них мало собі негра для послуг. Бак також. Мій негр байдикував, бо я не звик до того, щоб мені слугували, зате Баковому доводилося тяжко — він не присідав годинами.

Отака була тепер їхня сім'я, а раніше було ще троє синів — їх усіх трьох убили — та Еммеліна, що померла.

У старого джентльмена було багато ферм та понад сотню негрів. Часом із околиць наїздило чимало гостей верхи, миль за десять, за п'ятнадцять звідси, та й гостювали в нас яких п'ять-шість днів, все бенкетували, каталися човнами по річці, вдень гуляли в лісі, а ввечері танцювали в господі. Здебільшого це були родичі. Чоловіки приїздили в гості зі своїми рушницями. То все було пишне панство, запевняю вас.

Тут же поруч жив іще один аристократичний рід, п'ять чи шість сімей — переважно Шепердсони на прізвище. Всі вони були так само добре виховані, такі ж шляхетні, заможні й високородні, як і Гренджерфорди. Шепердсони й Гренджерфорди тримали спільну пристань, що містилася за дві милі вище нашого дому; часом, коли я бував на пристані з моїми хазяями, то стрічав там декого з Шепердсонів верхи на чудових конях.

Якось, полюючи з Баком у лісі, ми почули раптом, що наближається кінський тупіт. Ми саме переходили через дорогу. Бак гукнув:

— Мерщій! Тікаймо до лісу!

Ми сховалися, а потім із-за кущів стали стежити за дорогою. Невдовзі з'явився вродливий юнак, схожий на військового; він намагався стримати свого коня, який усе поривався йти галопом. Рушниця вершника лежала впоперек луки. Я вже не раз його бачив. То був молодий Гарні Шепердсон. Враз Бакова рушниця стрельнула коло самісінького мого вуха, й Гарні зірвало капелюха з голови. Він ухопив свою рушницю й поскакав просто до того місця, де ми ховалися. Але ж ми на нього не чекали й кинулися через ліс навікача. Ліс був не дуже густий, і я раз у раз обертався, щоб глянути, чи не загрожує мені куля, і двічі бачив, як Гарні прицілювався в Бака з рушниці, та за хвилину повернув назад у той бік, звідки й прискакав,— мабуть, щоб підняти капелюха; так я гадаю, хоч сам того не бачив. Ми мчали, не спиняючись, аж поки опинилися вдома. Очі в старого джентльмена блиснули на мить — мабуть, від задоволення, подумав я,— а потім обличчя його немов пом'якшало, і він промовив досить лагідно.

— Не подобається мені та стрілянина з-за кущів. Чому ти не вийшов на дорогу, мій хлопче?

— Шепердсони ніколи того не роблять, батьку. Вони використовують усяку слушну нагоду.

Міс Шарлотта підвела голову й тримала її гордо, наче королева, поки Бак розповідав нашу пригоду; ніздрі її роздimalися, очі блищали. Обидва старші брати спохмурніли, проте не зронили й слова. Міс Софія зблідла, але рум'янці знову вернулися на її щоки, коли вона почула, що Гарні лишився цілий.

Зустрівшись після того з Баком сам на сам під деревами коло клунь, я запитав:

— Ти справді хотів його вбити, Баку?

— Ну певно, що так.

— Що ж він тобі зробив?

— Він? Анічогісінько він мені не зробив.

— Отакої! То за що ж ти хотів його вбити?

— Ані за що! Просто через нашу криваву помсту.

— А що воно за штука, та родова помста?

— Ото! Де ж тебе такого виховували? Невже ти й справді не знаєш, що таке родова помста?

— Зроду про те не чував. Ану, розкажи!

— Та добре вже,— погодився Бак.— Родова помста — це ось що: трапляється, що один чоловік посвариться із другим чоловіком і вб'є його; а тоді брат того вбитого чоловіка вбиває першого; а тоді їхні брати вбивають один одного; а тоді доходить черга і до двоюрідних братів, коли ж виб'ють усіх до ноги, родова помста припиняється. Та тільки не так воно швидко діється, як мовиться, тож родова помста триває дуже довго.

— А ваша ворожнеча давно почалася, Баку?

— Та вже давненько! Років із тридцять тому або близько того. За щось там посварилися, а потім почали позиватися; звісно, що вирок був одному не на користь, отож той, що програв справу, пішов і застрелив того, котрий її виграв,— авжеж, так і слід було зробити, певно, що так. Кожен, на його місці буди, зробив би так само.

— А за що ж вони посварилися, Баку? За землю?

— Може, й за землю... Хтозна.

— Ну, а хто перший стрельнув? Гренджерфорд чи Шепердсон?

— Отакої. А я звідки знаю? То ж було давно.

— І ніхто не знає?

— Чого ж, тато, мабуть, знають, та ще дехто з старих; але вони напевно не знають, через що почалася сварка.

— І багато людей убито через ту криваву помсту, Баку?

— Та не мало, раз у раз когось ховають. Ну, і не завжди вбивають на смерть. Ось, наприклад, у татовім тілі сидить кілька шротин, а йому й байдужісінько, він не став від того важчий. Боба таки добре ножакою черкнули, та й Тома поранено разів зо два.

— А цього року кого-небудь убили, Баку?

— Еге, в них одного й у нас одного. Місяців зо три тому мій кузен Бад, хлопець чотирнадцяти років, їхав верхи по лісі — на той бік річки дістатися хотів; зброї він при собі не мав ніякої — яке ж то безглуздя! — і раптом в одному безлюдному місці чує позад себе кінський тупіт, озирається й бачить, що слідом за ним скаче старий Голомозько Шепердсон з рушницею в руках, так летить, аж сиве волосся його на вітрі має. Бад, замість того щоб зіскочити з коня та кинутися в кущі й сховатись, вирішив, що зможе втекти від старого; отак вони мчали миль із п'ять щодуху; а старий — все ближче та ближче; врешті Бад бачить, що однаково не втече, зупинив свого коня й повернувся до ворога обличчям, щоб куля попала йому в груди, а не в спину, а старий під'їхав ще ближче

та й убив його з одного маху. Проте він недовго тішився з своєї перемоги, того ж таки тижня наші його впорали.

— На мою думку, той старий був боягуз, Баку.

— А на мою — ні. Серед Шепердсонів немає боягузів — жодного. І серед Гренджерфордів боягузів також немає. Той старий одного разу бився цілі півгодини із трьома Гренджерфордами і подолав їх. Усі вони були верхи; він миттю зіскочив з коня й засів за невеличким стосом дров, а коня поставив перед собою, щоб загородитися від куль. Однак Гренджерфорди лишилися верхи й гарцювали навколо старого й стріляли в нього, а він стріляв у них. І він, і його кінь вернулися додому закривавлені та покалічені, зате Гренджерфордів довелося до їхнього дому нести — один з них відразу помер, а другий — наступного дня. Ні, сер, якщо вже кому заманеться шукати боягузів, то годі йому марнувати час у Шепердсонів — в їхньому порідді такі не водяться.

Наступної неділі ми всі гуртом вирушили до церкви, що була за три милі від нашого дому,— кожен їхав верхи. Чоловіки взяли з собою рушниці,— Бак теж узяв,— і тримали їх у церкві в себе між коліньми або поприставляли до стіни, щоб були напихваті. Шепердсони зробили так само. Проповідь була звичайнісінька — щось там про братерську любов тощо, така нудота! Всі наші вважали, що проповідь дуже цікава, по дорозі додому — тільки й мови про неї та віру, про добрі вчинки, про благодать божу, про визначену для кожного долю та не знаю, про що там іще; отож я собі подумав: здається, такої нудної неділі мені ще ніколи не випадало.

Через годину по обіді всі задрімали — хто в кріслі, хто в своїй кімнаті, — і стало ще нудніше. Бак та його собака простяглися на траві та й позасинали на сонечку. Я подався до нашої кімнати, щоб і собі подрімати. Дивлюсь, аж ласкава міс Софія стоїть на дверях своєї кімнати, що була поруч із нашою; вона покликала мене до кімнати, тихенько причинила двері й питає, чи люблю я її, а я відповів, що люблю; потім вона запитала, чи можу я щось зробити для неї й нікому про те не казати. Я

відповів, що можу. Тоді вона сказала, що забула в церкві своє Євангеліє, залишила його на лаві між двох інших книжок, то чи не зміг би я непомітно вислизнути з дому, збігати по ту книгу й принести її, тільки нікому нічого не казати. Я відповів, що збігаю. Отже, я тихесенько вислизнув з дому й подався дорогою; прибіг до церкви, аж там нікого вже немає, крім однієї чи двох свиней; двері там ніколи не замикалися, а свині люблять вилежуватися влітку на підлозі з кам'яних плит, бо вона прохолодніша. Якщо ви помітили, більшість люду відвідує церкву тільки коли мусить; що ж до свиней — ну, то інша річ.

До чого воно? — думаю собі. Тут щось не теє... Де ж то видано, щоб дівчина так побивалася за Євангелієм! Я струсонув книгу, і з неї випав клаптик паперу, а на ньому написано олівцем: "О пів на третю". Погортав я іще сторінки, але нічого більше не знайшов. Я так-таки нічогісінько й не втямив і поклав того папірця назад до книги, а коли вернувся додому і зійшов сходами нагору, то міс Софія уже стояла на порозі своєї кімнати й чекала на мене. Вона затягла мене до себе й зачинила двері; потім почала гортати сторінки Євангелія, доки знайшла папірця, і, прочитавши його, дуже зраділа; я й не стямився, як вона згребла мене, стиснула в обіймах і сказала, що я найкращий хлопець у світі та щоб нікому нічого не казав. Лице її почервоніло, очі заблищали, і від того вона стала іще гарніша. Я був таки добре спантеличений, проте, коли відсапався, спитав, що було написано у тому папірці; а вона запитала мене, чи я його прочитав, а я відповів, що ні; тоді вона запитала, чи я взагалі вмію читати пописаному, а я відповів: "Ні, хіба що написано друкованими літерами", і тоді вона сказала, що той папірець — лише звичайнісінька закладка і що я можу тепер іти гратися.

Я попростував до річки, обмірковуючи те, що сталося, але незабаром помітив, що мій негр іде слідом за мною. Коли ми відійшли від будинку на таку віддаль, що бачити нас уже не могли, він озирнувся на всі боки, а тоді підбіг до мене та й каже:

— Містере Джордже, якщо ви підете зі мною на болото, я покажу вам цілу купу водяних щитомордиків.

Ну, думаю, тут є якась загадка; він і вчора казав це ж саме. Знає ж він, що не такі принадні оті водяні щитомордики, щоб тягтися за ними хтозна-куди. Цікаво, що він має на думці? Я відповів:

— Гаразд, іди вперед.

Я йшов за ним слідом із півмилі; потім він подався навпростець через болото, і ми ще з півмилі брели по воді, що сягала нам до кісточок. Врешті ми вибралися на сухий острівець, що густо поріс деревами, кущами та плющем, і тоді негр сказав:

— Пройдіть-но, містере Джордже, наперед ще трохи — там вони й є. Я вже їх бачив, то навіщо вони мені!

Тут він подався геть — зачалапав по болоту й зник за деревами. Я пройшов трохи навмання і натрапив у гущавині на маленьку галявинку, завбільшки як кімнатка й повиту геть-чисто плющем; дивлюсь — аж на землі спить людина і, присягаю, то був мій старий Джім!

Я розбуркав його і думав, що він дуже здивується, побачивши мене,— еге, де там! Він мало не заплакав з радощів, але нітрохи не здивувався. Розповів, що весь час плив позад мене тої ночі і чув, як я раз у раз гукав його, а проте боявся подати голос, щоб його, бува, не схопили та не продали знов у рабство.

— Я трошки забився,— сказав він,— і не міг поспіти за тобою, все далі зоставався позаду, а коли ти виліз на берег, подумав, що на березі наздожену тебе й без крику, а коли побачив той будинок, то мусив стишити ходу. Я був ще далеко і не чув, що ті люди тобі говорять, а найбільше собак злякався; коли все вщухло, я збагнув, що ти тепер у господі,— ну, то я й подався до лісу, почекати, поки розвидниться. Рано-ранесенько повз мене проходили на роботу в поле негри; вони мене взяли з собою й показали це місце — тут вода, і собаки не нападуть на

мій слід. Щовечора ті негри приносять мені їсти — городину або що й про тебе розповідають, як ти там живеш.

— Чого ж ти, Джіме, не сказав моєму Джекові привести мене сюди раніше?

— Отакої! А нащо ж було тобі клопоту завдавати, Геку, все одно ще нічого б ми не вдіяли, а зараз усе гаразд. Я помалу купляв казанки, сковорідки та харч, а ночами лагодив пліт...

— Який пліт, Джіме?

— Наш старий пліт.

— Ти хочеш сказати, що нашого старого плоту не потрощило на дрізки?

— Де там! Його таки добре потовкло, це правда,— особливо з одного боку. Але то не така й велика шкода, тільки манаття наше майже все потонуло. Щоб ми були не пірнули так глибоко, та не пливли так довго під водою, та щоб ніч не була така темна й ми, потрапивши в халепу, так не полякалися та з плигу не збилися, як то кажуть, то й нашого плоту не згубили б. А проте, може, й добре, що ми його не помітили,— однаково він зараз як новий; та й манатків у нас нових багатенько, замість тих, що потонули в річці.

— Як це тобі, Джіме, пощастило знову плоту роздобути? Ти його впіймав, чи як?

— Де б же я впіймав його тут у лісі? Ні, тутешні негри знайшли його коло берега — він тут недалечко за корча зачепився,— та й сховали в закруті поміж верболозу, а тоді зчинили такий галас, мовляв, кому він припаде, що та сварка до мене дійшла; я відразу помирих їх, сказавши, що пліт нікому з них не дістанеться, бо він твій і мій. Питаю: невже вони й

справді надумалися поцупити майно в білого джентльмена, щоб наплатити собі халепи? Ну, а тоді дав їм по десять центів на кожного, й вони були раді-радісінькі і тепер бажають, щоб якнайчастіше до берега прибивало плоти, щоб їм розбагатіти. Всі вони, оті негри, до мене дуже добрі, і коли я чого-небудь прошу в них, то не нагадую їм двічі, синку. Цей Джек — добрий негр, до того ж і спритний.

— Еге ж, не в тім'я битий. Він навіть не сказав мені, що ти тут; просто покликав мене з собою, щоб показати водяних щитомордиків. Коли б що сталося — його хата скраю, він нічого не знає. Може сказати, що ніколи не бачив нас разом, і то буде чиста правда.

Мені б не хотілося широко розводитися про те, що сталося наступного дня. Скажу коротко. Я прокинувся вдосвіта і тільки намірився перевернутися на другий бік та й знову заснути, коли раптом помітив, що в усьому домі якась дивна тиша. Такого ніколи ще не бувало. Далі я помітив, що й Бак уже встав та десь завіявся. Гаразд, коли так, то й я встав, а проте ніяк не доберу, що сталося; спускаюся сходами вниз — ні душі живої і скрізь тихо, як у мишачій норі. Те саме й надворі. Що таке? Йду далі й коло купи дров стрічаю мого Джека й питаю:

— Що сталося?

А він каже:

— Ви хіба не знаєте, містере Джордже?

— Ні,— відказую,— не знаю.

— Таж міс Софія втекла! Їй же богу! Втекла уночі — ніхто гаразд і не знає, коли саме; втекла, щоб повінчатися з молодим Гарні Шепердсоном — у всякому разі, так кажуть. В сім'ї довідалися про те лише з півгодини тому, і, запевняю вас, вони не марнували ані хвилини. Похапали рушниці, сіли на коней і гайда — ми не встигли і оком змигнути! Жінки кинулися

до кривих по допомогу, а старий пан Саул із синами помчали дорогою вздовж річки, щоб перейняти того молодика та застрелити його, бо чого доброго, він із міс Софією переправиться на той берег. Ох, і каша заварюється!

— Бак теж подався, навіть мене не збудив.

— Ще б пак! Вони не хотіли вас у ту халепу втягувати. Містер Бак набив рушницю й запрягнувся, що застрелить когось із Шепердсонів, а ні, то не повернеться живий додому. Думаю, що вистачить там Шепердсонів і він свого слова додержить.

Я кинувся дорогою до річки їм навздогін. Через якийсь час здалеку почали долимати до мене постріли з рушниць, і, нарешті, переді мною замаячів пароплавний причал та стоси колод. Я став пробиратися поміж дерев та кущів, поки знайшов зручне місце; тоді я виліз на розсоху осокара, куди кулі не могли долетіти, й почав стежити. Перед осокором, зовсім близько, стояв другий стос колод, чотири фути заввишки, і мені спало на думку сховатися за ним; але, мабуть, добре зробив, що ту думку відкинув.

Четверо чи п'ятеро вершників гарцювало на відкритому місці перед складом; вони кричали й лаялись, намагаючись поцілити у двох молодих Гренджерфордів, що ховалися за стосом колод, поруч із причалом; проте вершникам не щастило. Щоразу, як хтось з них з'являвся на березі перед стосом колод — у нього стріляли. Хлопці вмостилися навпочіпки за колодами спиною до спини, отже, їм видно було на обидва боки.

Трохи згодом вершники перестали гарцювати й кричати. Вони під'їхали ближче до складу; тоді один із хлопців випростався, добре націлився з-за колод і вибив одного вершника з сідла. Решта вершників позіскакували з коней, підхопили пораненого й понесли його до складу; в ту ж мить обидва хлопці кинулися навтікача. Вони перебігли вже мало не півдороги до того дерева, на якому я сидів, перш ніж ті чоловіки

звернули на них увагу. Побачивши їх, вони знову скочили на коней і кинулися навздогін за хлопцями. Вершники мчали, звісно, швидше за хлопців, а проте не могли їх наздогнати, бо хлопці вибігли набагато раніше і встигли домчати до того стосу колод, що стояв якраз перед моїм деревом, шаснули за нього і знову здобули перевагу над своїми ворогами. Один із тих хлопців був Бак, а другий — якийсь сухорлявий юнак років дев'ятнадцяти.

Вершники трохи покрутилися на місці й подалися геть. Тільки-но вони зникли, я озвався до Бака. Спочатку він ніяк не міг розтелепати того дива, що мій голос долинає до нього з дерева. Моя несподівана поява ошелешила його вкрай. А втім, він загадав мені пильно стежити й сказати йому, коли вершники з'являться знову: вони, напевно, замишляють якусь каверзу і швидко повернуться. Я пожалкував, що не зліз із дерева раніше, а тепер мусив залишатися там. Бак почав плакати і лаятися і заприсягнувся, що вони з Джоєм (виявляється, другий хлопець був його двоюрідний брат) ще відплатять за цей день. Він сказав, що його батька й обох братів убито, та й ворогів двоє чи троє полягло. Шепердсони чигали на них у засідці. Бак сказав, що його батькові й братам треба було зачекати, поки прибуде підмога, бо Шепердсонів було дуже багато. Я тоді спитав його, що сталося з молодим Гарні та міс Софією. Він відповів, що їм пощастило переправитися через річку і тепер їм нічого боятися. Мене дуже потішила ця звістка. Але ж як люто обурювався Бак, проклинаючи себе за те, що не поцілів Гарні тоді, як стріляв у нього в лісі,— я нічого подібного зроду ще не чув!

І раптом — бах! бах! бах! — ляснуло три чи чотири постріли: чоловіки крізь ліс об'їхали кругом і, позлазивши з коней, підкралися ззаду. Хлопці вмить рвонули до річки — обидва поранені,— і в той час, як вони пливли за водою, чоловіки бігли берегом, стріляючи в них, і кричали: "Бий їх, бий їх!" Мені стало так млосно, аж я мало з дерева не звалився. Не розповідатиму всього, що було потім, бо як почну — мені знову стане недобре. Я дуже жалкував, що видряпався тої ночі на цей берег, де довелося бути свідком такого страхіття. І ніколи тепер мені не позбутися

тих жахливих спогадів — усе те раз у раз постає в мене перед очима, навіть часом сниться.

Я просидів на дереві, аж поки почало смеркати,— боявся злізти на землю. Кілька разів чув рушничні постріли, що лунали десь далеко в лісі; двічі бачив невеличкі загони вершників, озброєних рушницями, що промчали повз причал; тоді я збагнув, що колотнеча триває ще й досі. Я впав у відчай; подумав-подумав та й вирішив не з'являтися більше до маєтку, бо і я, може, завинив проти моїх господарів. Безперечно, на тому клаптику паперу значилося, що міс Софія має зустрітися з Гарні десь о пів на третю і разом з ним тікати; мені слід було розповісти її батькові про того папірця та про те, як дивно вона поводитися, і тоді він, певне, замкнув би її вдома і не сталося б цього жахливого бойовища.

Я зліз із дерева, прокрався по берегу річки і раптом натрапив на двоє тіл, що їх прибило водою під самісінький берег; я витяг їх на пісок, а тоді прикрив їм обличчя та мерщій подався геть. Я навіть заплакав, коли закривав обличчя Бакові,— він був такий добрий до мене.

Нарешті зовсім стемніло. Проте я не наближався до маєтку, а пробивався лісом, простуючи до болота. Джіма не було на острові, тож я кинувся бігцем до річки, плутався поміж верболозу; мені нетерпілося швидше забратися на пліт і дременути з цього страшного місця. Плоту не було. Як же я злякався! На хвилю мені аж затамувало дух. Тоді як залементую!.. Голос кроків за двадцять п'ять від мене відгукнувся:

— Господи боже мій! Це ти, синку? Тільки не галасуй.

То був Джімов голос — зроду не чув я нічого приємнішого. Я трохи пробіг ще берегом і скочив на пліт, а Джім схопив мене і стиснув у обіймах — так він зрадів, коли мене побачив. Він сказав:

— Дяка Богові, синку! А я вже був певний, що ти теж загинув. Джек тут приходив: казав, що тебе, мабуть, застрелили, бо додому ти більше

не вертався; тож я хотів оце відвести пліт до виходу з затоки, щоб бути наготові й відчалити, тільки-но Джек прийде знову і скаже, що ти справді помер. Ох, який же я радий, що ти повернувся, голубе мій!

Я сказав:

— Це таки чудово. Вони не знайдуть мене й подумують, що мене також убили і тіло моє попливло за водою — там, на березі, знайдеться дещо таке, що наведе їх на цю думку. Отож не барімося, Джиме, якнайшвидше треба вийти на вільне плесо!

Я ніяк не міг заспокоїтись, аж поки пліт не проплив миль зо дві за водою та не вийшов нарешті на середину Міссісіпі. Тоді ми почепили сигнального ліхтаря й відчули, що знову вільні й вибралися з халепи. Від учора в мене й ріски в роті не було; спасибі Джімові: він дістав харчів і похачував мене кукурудзяними коржами, маслянкою, свининою, капустою та зеленню — немає нічого смачнішого в цілому світі, якщо це до ладу приготувати,— і поки я вечеряв, ми з ним балакали й почували себе як у раю. Ох, і радів же я, що забрався геть від родової помсти, а Джім — що забрався геть з болота. Відтак ми прийшли до згоди, що немає кращого дому, аніж наш пліт. В інших місцях, виявляється, надто тісно й задушливо, а на плоті хіба ж так! Почуваєшся і вільно, і легко, й вигідно.

Розділ XIX

Минуло дві чи три доби; можна було б сказати про них, що вони пропливли, бо промайнули так спокійно, так плавно й приємно. Ось як ми провели цей час. Річка тут була широчезна — часом милі півтори завширшки; ми пливли ночами, а вдень причалювали десь і переховувалися; вже перед самим ранком ми спинялися й прив'язували плота — здебільшого в тих місцях, де не було течії біля узбережної мілини, а тоді нарізали осокового та вербового віття і прикривали ним пліт. Потім закидали вудки. А далі купалися в річці, щоб трохи

відсвіжитися й охолонути; тоді сідали на піщане дно, де вода сягала лише до колін, і дивилися, як настає світанок. Навколо анішелесь, тихо-тихо — ні звуку, немов цілий світ заснув, тільки часом де-не-де кумкне спросоння жаба. Перше, що побачиш, якщо дивитися в далечінь понад водою, то темна смуга — ліс на протилежному березі річки; крім тієї смуги, важко було щось розрізнити; потім краєчок неба починав бліднути, і та блідість розповзається навкруги; а далі розвиднюється понад річкою, й вона стає вже не чорна, а сіра; вже можна роздивитись, як по ній, ген-ген далеко, пливуть маленькі темні цятки — торговельні човни і всяке таке,— та довгі чорні низки — плоті, іноді чути рипіння весел у кочетах або невиразний гомін людських голосів — панує така тиша, що звуки долинають здалеку; поволі починаєш розрізняти й смужки струменів на воді, а по тих струменях знати, що там десь причаївся корч, об який розбивається течія, тому вода в тих місцях і вкривається брижами; бачиш, як туман клубочиться над водою, як небо на сході на зорю займається, як річка багрянє, й можеш уже вгледіти рублену хатину на узліссі, далеко на тому березі річки — мабуть, чи не вартівню при лісному складі,— збито її абияк, і щілини в ній такі, що й собака пролізе; аж раптом зривається вітерець, повіває на тебе холодком та свіжістю й пахощами лісу та квітів; але часом той вітерець несе ще й інший дух — десь на березі валяється здохла риба, й від неї тхне не вельми приємно; і ось, нарешті, настає ясний день, і все навколо немов усміхається до сонця, а співоче птаство так і лящить.

Коли світить сонце, легенький димок непомітний, отже, ми можемо зняти з гачків рибу й зготувати собі гарячий сніданок. Потім ми знову починаємо стежити за широкою річкою, а далі нас облягають лінки, і ми поступово засинаємо. Прокидаючись, ми роздивляємося навколо — що ж саме нас розбудило? То, мабуть, пароплав пливе проти води і пихкає; але він так далеко, ген аж попід тим берегом, що важко розрізнити на ньому будь-які подробиці,— хіба що ледь розпізнаєш, чи гребне колесо міститься в нього під кормою, чи ті колеса в нього по бортах. Потім цілу годину знову нічого не чути, нічого не видно,— безмежна пустеля, куди не кинеш оком. Часом пропливає далеко-далеко пліт, і на ньому колють дрова, адже ж орудувати сокирою — то звичайне діло на плоті; бачиш

лише, як здійсмається та падає сокира, проте звуків не чутно; далі бачиш, як сокира здійсмається вгору, і, коли вона опиняється в людини над головою, аж тоді чуєш нарешті — крак! — он скільки потрібно часу, щоб звук долетів по воді. Отак ми проводили день: байдикували, прислухалися до тиші. Одного разу впав густий туман, і на плотах та різних човнах, що пливли повз нас, гатили в пательні, щоб часом який-небудь пароплав не налетів на цих. Якась барка чи то пліт, бувало, пропливали коло нас так близько, що ми виразно чули розмови, лайку та сміх; чути — ми чули, але не могли побачити ані самого судна, ані людей; аж моторошно ставало — немов безтілесні духи розмовляють у повітрі. Джім сказав, що то духи, але я заперечив:

— Ні, духи не казали б: "Нехай його чорти візьмуть, оцей клятий туман!"

Спадала ніч, ми відпихалися від берега, впливали на середину річки, кидали весла і — хай собі пливе наш пліт за водою, як сам того хоче. Тоді запалювали люльки, опускали ноги у воду й балакали про все, що тільки на язик повернеться. Ми весь час ходили голяка, і вдень і вночі, якщо нам не дошкуляли комарі; нова одежа, що її Бакова рідня справила мені, була дуже гарна, і я почувався в ній, наче зв'язаний, та й взагалі не люблю чепуритися.

Інколи ми єдині були на всій річці. Ген-ген тяглися береги та острови; коли-не-коли щось спалахувало — певне, свічка у вікні якоїсь хатини, а інколи зблискував вогник чи два над самісінькою водою — то або пліт, або барка, так і знай; бувало, що звідти долинали до нас співи чи звуки скрипки. Як хороше жити на плоті! Над головою — зоряне небо, а ми лежимо на спині, роздивляємося на зірки та сперечаємось: створено їх чи вони самі насіялись? Джім думав, що їх створено, а я — що вони самі насіялись, адже ж їх безліч, і то було б задовго творити їх отаку силу-силенну. Джім гадав, що їх місяць позносив, ніби яйця; воно виглядало досить правдоподібно, отож я йому й не перечив — я ж сам бачив, яку тьму-тьменну дрібнесеньких ікринок викидає жаба. Нам частенько доводилося спостерігати, як падали зірки, і стежити за тим, як вони

прошивали темряву. Джім вважав, що то вони попсувались і повипадали зі своїх гнізд.

Раз чи двічі за ніч повз нас у темряві пропливав пароплав, час од часу він вивергав із димарів цілі купи іскор, і вони дощем сипались у воду,— аж любо було дивитися! Згодом пароплав повертав десь на закруті річки, й тоді всі мерехтливі вогні щезали, його пихкання поволі вщухало, і на річці знов ставало тихо; пароплав уже давно зник, і аж тоді до нас сягали хвилі, гойдаючи нашого плота, а потім усе затихало, і дуже довго не чути було нічогісінько, крім жаб'ячого кумкання.

Після півночі люди, що жили по берегах, лягали спати, і тоді яких дві-три години повсюди ставало ще темніше,— ніде ні єдиного вогника у вікні. Ті вогники правили нам за годинника: тільки-но починали вони мерехтати в темряві — це означало, що скоро світатиме, і ми хутчій шукали зручного місця, де б сховатися й припнути плота.

Одного ранку, вдосвіта, я знайшов порожнього човна й перебрався через пережат на берег — той пережат був тільки двісті ярдів завширшки — і проплив вузьенькою річечкою щось із милі в глиб кипарисового гаю, щоб пристати десь до берега та пошукати ягід. Саме в тому місці, де річку перетинав коров'ячий брід, я побачив двох чоловіків, які щодуху мчали стежкою до того броду. Ну, подумав я, тепер мені капут, це вже, мабуть, за мною! Щоразу, як я бачив, що хтось за кимось женеться, то відразу ж думав, що то за мною або за Джімом. Я вже налагодився був дременути геть, проте вони встигли добігти надто близько, озвалися до мене й почали благати, щоб я урятував їм життя,— казали, що нічого лихого не вчинили, а проте за ними женуться та ще й цькують собаками. Вони хотіли були стрибнути до мене в човен, але я їм сказав:

— Зачекайте. Собак та коней ще не чути: ви маєте час продертися крізь кущі й пройти трохи вище вздовж річки; а тоді вже стрибайте у воду і гайда вбрід до мене — це зіб'є собак зі сліду.

Так вони й зробили, і, тільки-но сіли в човен, я поспішив до нашого острівця, а за якихось п'ять чи десять хвилин ми почули здалеку собаче гавкання та крики людей. Ми чули, як вони наближалися до річки, проте їх не бачили: переслідувачі, мабуть, зупинились роздивитися навкруги й пошукати; а потім стало погано чути — ми відпливали все далі й далі; а коли проминули із милю густого лісу і вийшли на широку річку — все стихло; тоді ми повеслували до острівця, сховалися у бережняку поміж осокорів і відчули себе в безпеці.

Одному втікачеві було, мабуть, років сімдесят, а може, й більше — він був лисий, із сивими баками. На ньому був старий пом'ятий капелюх, брудна синя шерстяна сорочка, драні полотняні штани, заправлені у високі чоботи; трималися ті штани лише на одній шлейці домашнього плетива. На руці в нього висіла стара довгопола хламида із синього полотна, з мідними ґудзиками. Обидва незнайомці тягли великі засмальцьовані напхом напхані килимові саквояжі.

Другому волоцюзі, що був одягнений так само, як той ланець, було років тридцять. Поснідавши, всі ми полягали відпочити та й почали про те про се гомоніти, і лише тоді з'ясувалося, що ті волоцюги один одного зовсім не знають.

Лисий у другого питає:

— Ви на чому попалися?

— Та, бачте, продавав я одне зілля, що винний камінь на зубах виводить,— так зчищає, що й сліду не лишається, але разом з ним і емаль із зубів сходить. Цього разу довелося мені затриматися на одну ніч довше, ніж звичайно, і тільки-но я збирався накивати п'ятами, як здибав вас на околиці міста, й ви сказали мені, що за вами женуться, й попросили вам допомогти. Тоді я пояснив, що й на мене чигає небезпека, та запропонував дременути звідтіля разом. Така-то моя притичина... А що ж із вами стряслося?

— Я тут із тиждень проповідував тверезість, ну, то все жіноцтво — і старе, й молоде — мало мене на руках не носило! Я ж таки й справді втер перцю з маком усім п'яницям, то вже не сумнівайтесь! Щовечора мав я з того п'ять чи й шість доларів — по десять центів з голови, діти й негри безкоштовно,— і грошики попливли до мене плавом. Коли це раптом минулого вечора хтось пустив поголоску, що я й сам не від того, щоб тишком-нишком хильнути чарчину. Один негр розбудив мене сьогодні вранці та й каже, буцімто люди верхи і з собаками десь потай збираються і скоро тут з'являться, дадуть мені півгодини, щоб я відійшов трохи вперед, а тоді кинуться за мною навздогін; і якщо впіймають, то дьогтем вишмарують, у пір'ї й пухові виваляють та й возитимуть по місту. Тут я і про сніданок забув — куди й голод подівся.

— Ге, старий,— сказав молодший, а чи не спрягтися нам, щоб вершити справи разом? Яка ваша думка?

— Ну, що ж! Я не від того. А чим же ви промишляєте?

— За фахом я складач у друкарні; трошки патентованими ліками підторговую, часом у театрі граю — я, бачте, трагік; принагідно до месмеризму та френології вдаюся, для різноманітності навчаю географії та співів, а часом і лекції читаю — до всього маю кебету, беру все, що до рук плине, аби тільки не дуже надсаджуватись. А ви в чому руку набили?

— Свого часу я мав велику практику як лікар. Здебільшого застосовував рукопокладення, то в мене був найефективніший засіб — проти раку та всіляких там паралічів; можу також непогано майбутнє провіщати, якщо вивідаю від кого-небудь усе потрібне. Проповідую іноді, святим ім'ям даровизну збираю та навертаю до християнської віри.

На хвилю запала тиша, а тоді молодший зітхнув та й каже:

— Шкода!

— Це ви за чим шкодуєте? — поцікавився лисий.

— Подумати тільки, до якого життя я дійшов, як принизив себе в отакому товаристві! — І він почав ганчіркою витирати собі куточок ока.

— Ото лиха година знає, чим же це товариство для вас погане? — спитав згорда лисий, намурмосившись.

— Так, воно надто для мене гарне, саме на таке я й заслуговую. Хто ж мені винен, що я, стоячи високо, так низько впав? Звичайно, сам. Я вас і не звинувачую, джентльмени, нікого не звинувачую. Я сам того заслужив. Хай нечулий світ доконає мене. Одне знаю напевне — на мене десь чекає могила. Хай світ поводитьсь зі мною й надалі так само жорстоко, хай позбавля мене всього — моїх близьких, моїх достатків, всього-всього, але моєї домовини він не відбере! Прийде колись моя остання година ляжу я в ту домовину й забуду про все, і моє бідне, розбите серце матиме нарешті спокій.

А сам тим часом тре ганчіркою очі.

— Дайте нам спокій з тим вашим розбитим серцем! — каже йому лисий.— Чого ви тицяєте вашим розбитим серцем нам під носа? А чим ото ми вашому серцю завинили?

— Атож, я знаю, ви нічим не завинили. Я й не докоряю, джентльмени. Я сам пустився берега, так-так, сам призвів себе до цього. Я заслуговую на такі тортури, еге ж, заслуговую, і не ремствую на це.

— Якого ж то ви берега пустилися? Був, мабуть, такий берег?

— Ах, ви не повірите мені. Світ ніколи не йме мені віри... та киньмо про це... не варт і говорити! Таємниця мого народження...

— Чи не розумієте ви під цим...

— Джентльмени,— мовив молодий вельми урочисто,— я відкрию вам свою таємницю, думаю, що можу на вас звіритися. З походження я — герцог!

Джім витріщив очі, почувши таке; та й я, здається, також. А лисий сказав:

— Та невже! Справді?

— Так, так! Прадід мій, старший син герцога Бріджуотерського, наприкінці минулого сторіччя втік до Америки, щоб дихати чистим повітрям свободи. Тут він одружився й помер, залишивши собі сина, а батько мого прадіда приблизно тоді ж таки переставився. Другий син покійного герцога привласнив собі титули й маєтності, незважаючи на те, що існує законний спадкоємець. Я прямий нащадок того спадкоємця — законний герцог Бріджуотерський. І ось я тут — усіма покинутий, позбавлений високого свого становища, зацькований, зневажений холодним світом, обідраний, змучений, з розбитим серцем, ще й на додаток, принижений до співжиття з якимись пройдисвітами на плоті!

Ця розповідь зворушила Джіма до краю, і я розчулився й собі. Ми намагалися його розважити, але він заявив, що це даремно — ніщо не може зменшити його страждань; та коли ми визнаємо його за герцога, то це його трохи втішить. Ми відразу погодилися, але не знали, як шанують герцогів. Він пояснив, що ми маємо вклонятися йому, звертаючись до нього "ваша милість", або "мілорде", або "ваша світлість", проте, якщо називати його просто "Бріджуотер", він не матиме нічого проти, бо це титул, а не прізвище; і ми мусимо по черзі слугувати йому за обідом і завжди коло нього упадати.

Усе те було не так важко, і ми погодились. За обідом Джім стояв біля нього і весь час питав: "Чи не накажете, ваша світлість, подати вам цього чи того?" — легко було помітити, що герцогові це до вподоби.

Тим часом старий ставав дедалі мовчазніший — було, й словечка не скаже,— і, здається, не дуже тішився з того нашого упадання коло герцога. Старий, видно, плекав якусь потаємну думку. Таки й справді, десь по обіді він і каже:

— Слухайте-но, Бріджуотере,— почав він,— мені, звісно, вас дуже шкода, проте ви не єдина особа, що попала в таку біду.

— Цебто як?

— А отак, не єдина. Ви не єдина особа, яку жорстока доля скинула з висоти.

— Гай-гай!

— Ні, ви не єдина особа, чиє народження повито таємницею!

І, слово честі, старий зарюмсав.

— Стривайте! Що ви маєте на увазі?

— Бріджуотере, чи можу я звіритися на вас? — все ще схлипуючи, запитав старий.

— Щоб мені язика зав'язало! — Молодший стиснув старому руку та й каже: — Довірте мені таємницю вашого життя... ну ж бо, я слухаю.

— Бріджуотере, я той небіжчик дофін!

Нам із Джімом аж заціпило. А герцог питає:

— Хто ви, кажете, такий?

— Так, друже мій, це свята правда,— ви бачите перед собою бідолашного, загиблого безвісти дофіна Людовіка Сімнадцятого, сина Людовіка Шістнадцятого та Марії-Антуанетти.

— Би?! Та ще й у вашому віці? Не може бути! Ви, мабуть, хотіли сказати, що ви — небіжчик Карл Великий, таж вам років шістсот — сімсот щонайменше.

— Горе спричинилося до цього, Бріджуотере, горе! Горе вибілило мені волосся й передчасно оголило мені черепа. Так, джентльмени, ви бачите перед собою, в синьому полотні та в злиднях, безпритульного вигнанця, нехтуваного всіма страдника — законного короля Франції!

Та як почав плакати, як почав,— аж ми з Джімом не знали, як його вгамувати: з одного боку, нам його було дуже шкода, а з другого — були дуже раді, що вітаємо в себе на плоті таку вельможну особу. Тож ми заходилися потішати його, як раніше потішали герцога, й намагалися слугувати тепер і йому. Але він сказав, що те все надаремне, мовляв, єдиною втіхою для нього може бути тільки смерть, яка покладе край його мукам і подарує йому святий спокій; щоправда, він відчуває часом невеличку полегкість, коли з ним поводяться, як то личить високому його санові, тобто, розмовляючи з ним, стають на одне коліно, називають його "ваша величність", за столом підносять страви перш за все йому і не сідають у його присутності, аж поки він сам запросить. Отож ми з Джімом почали величати його, годити йому то сим, то тим та стояли біля нього, аж поки він дозволить нам сісти, його як по душі маслом помазали, тож він розважився трохи й повеселішав. Тим часом герцог почав дивитися на короля скося, видно, нові порядки на плоті не дуже були йому до душі; але король ставився до нього по-дружньому і раз у раз повторював, що його батько-король опікувався прадідом та всіма іншими герцогами Бріджуотерськими і що вхід до палацу був для них завжди вільний; однак герцог і після того довго ще копив губу, доки король вирішив якось із ним порозумітися й сказав:

— Бріджуотере, невже ви не розумієте, що нам хоч-не-хоч, а доведеться перебути на цьому бісовому плоті ще довгенько? Годі-бо строїти таку кислу міну! Це може нам обом вийти тільки на гірше. Не моя вина, що породжено мене не як герцога, і не ваша вина, що вас не привели на світ як короля, то чи варто через те супитися та закушувати губи? Погоджуйся з тим, що є, та бери з того, що можеш,— це я поставив собі за правило. Врешті то вже не так і погано, що ми опинилися тут, на плоті: їжі досхочу й живемо лагідно та мирно — годі-бо, потиснім один одному руки, герцогу, й будьмо всі друзями.

Герцог пристав на цю пропозицію, і ми з Джімом були дуже раді. Це відразу усунуло всі незручності й усіх якнайкраще влаштовувало, бо то ж таки казна-що, коли ще й на плоті ворогувати! Тут перш за все треба, щоб кожен був задоволений, зі щирим та добрим серцем ставився до інших.

Я скоро зміркував, що ті брехуни — ніякі не король і не герцог, а звичайні шахраї та дурисвіти. Проте я цього не показував, і знаку не подавав; затямив собі — та й край; так воно краще: уникаєш і сварок, і неприємностей. Якщо вони бажають, щоб ми називали їх королями та герцогами, нехай собі, аби було тихо; навіть Джімові я й слова не сказав, не було жодної потреби. Поживши з батьком, я хоч одного навчився — як з подібними людьми ладнати: їм не слід перечити, хай собі роблять, що хочуть.

Розділ XX

Вони стали засипати нас усякими питаннями: цікавилися, чому ми вдень так пильно ховаємося із плотом, замість того щоб завидна пливти, — а може, Джім втеклий? Я їм сказав:

— Нехай Бог милує! Чи ж то втеклий негр тікатиме на Південь?

Вони погодилися, що таки ні. Мені треба було якось вибредатися, тож я й почав забивати їм баки:

— Рідні мої жили в окрузі Пайк, у штаті Міссурі, де я й народився, проте всі вони до одного повмирали, крім мене, татка і мого брата Айка. Татко вирішив кинути все й податися до дядька Бена, що господарював собі на маленькій фермі за сорок чотири милі нижче Орлеана. Татко був дуже бідний, та ще й борги його обсіли; отож, коли він остаточно з усіма розрахувався, в нього лишилося всього шістнадцять доларів грішми та ще наш негр Джім. З такими грошима на пароплав і не потикайся, хоча б ти й на палубі їхав. А їхати аж тисячу чотириста миль! Ну, а коли вода в річці піднялася, таткові раптом поталанило,— він упіймав цього плота, і ми вирішили, що до Орлеана можна й плотом дістатися. Тільки щастя таткове було недовге — якось уночі пароплав наскочив на передній край нашого плота, і ми всі попадали з нього у воду й пірнули під колеса; ми з Джімом урятувалися — виринули наверх, але ж татко був таки добре під чаркою, а Айкові щойно скінчилося чотири роки, тому обидва вони пішли на дно. Потім протягом кількох днів мали ми неабиякий клопіт — всілякі люди раз у раз підпливали до нас у човнах і намагалися відібрати в мене Джіма, кажучи, що він обов'язково має бути втеклий негр. Тепер удень ми здебільшого стоїмо, а вночі нас ніхто не чіпає.

Герцог сказав:

— Полишіть це на мене. Я знайду який-небудь спосіб, щоб можна було пливти і вдень, коли потрібно. Я все обміркую і щось придумаю. Сьогодні хай уже буде так, як досі: нам, звісно, нема чого серед білого дня пливти повз місто — чого доброго напитаємо клопоту.

Надвечір небо спохмурніло, ніби на дощ збиралося; на обрії раз по раз спалахували зірничі, листя почало тремтіти — відразу було видно, що суне гроза. Герцог та король пішли оглянути нашого куреня,— подивитися, на чому ми спимо. У мене був солом'яник, Джімові доводилося гірше — він спав на матраці з кукурудзиння, а в таких матрацах частенько трапляються качани, які немилосердно муляють, а

коли перевертаєшся з боку на бік, сухе кукурудзиння шурхотить під тобою, немов купа опалого листа, і від того такий хрускіт, що мимохіть прокидаєшся. Герцог заявив, що він візьме собі мого солом'яника, але король не дозволив. Він сказав:

— Мені здається, вам би потрібно мати більше поваги до мого сану, самі повинні б збагнути, що не випадає королю спати на матраці з кукурудзиння. Хай ваша світлість сплять на тому матраці самі.

Ми з Джімом на всі вуха слухали ту розмову, бо вже боялися, що вони знову посваряться, і дуже зраділи, коли герцог сказав:

— Так уже судилося мені, щоб мене залізним підбором насилля завжди топтали в бруд. Злигодні зламали мій колись гордий дух; здаюся на вашу ласку — така моя доля Я сам-один на цілм світі, приречений до страждання; ну що ж, витерплю й це.

Тільки-но стемніло, ми рушили в дорогу. Король наказав нам триматися середини річки та не засвічувати ліхтарів, доки проминемо місто. Незабаром перед нами забликала невеличка купка вогників — це й було місто,— і ми щасливо проскочили повз нього на відстані якої півмилі. Пропливши ще три чверті милі, ми засвітили нашого сигнального ліхтаря, а приблизно годині о десятій линув дощ, зірвалася буря, вдарив грім та блиснула сліпуча блискавиця. Король звелів нам обом стояти на вахті, поки розпогодиться; потім вони з герцогом забралися в курінь та й полягали спати. Вартування моє починалося з дванадцятої години, проте хоч би й мав я де спати — однаково не лягав би, бо не часто випадає бачити таку громовицю. Господи, як же біснувався той вітер! Мало не щосекунди блискала грімниця, освітлюючи на півмилі довкруг усю місцевість — і білі гриви розбурханих хвиль, і острівці, що ви глядали крізь дощ, мов заповорошені, і дерева, що їх несамовито розгойдував вітер; а тоді раптом — бум! бум! буум-умбум-бум-бум-бум-бум! — грім, ухкаючи та бухкаючи, розсипається вдалині, й западає тиша, та ось, зненацька — хрясь! — знову спалах блискавиці, знову грім гуркоче. Хвилі піднімалися горою й кілька разів мало не змили мене з плоту, але я поскидав із себе

всю одежу й мені було до того байдужісінько. Що ж до корчів, то й вони анітрохи нас не турбували; блискавка спалахувала так часто й освітлювала все навколо так чітко, що ми завчасно помічали ті корчі і завжди встигали роздивитися, з якого боку їх обминуть.

Як я вже казав, випадало мені стояти на вахті після півночі, але мені страшенно захотілося спати, і Джім запропонував початувати за мене першу половину вахти; ох, і добросердий же він був, отой Джім! Я спробував заповзти до куреня, але король із герцогом так широко порозкидали ноги, що мені не було де притулитися; нічого не вдієш, умопився я на плоті просто неба — дощ не заважав мені спати, бо був він теплий, а хвилі не ходили вже горою по річці. Коли це, десь годині о другій, річка знову розбушувалася, і Джім збирався вже мене розбудити, та передумав, вважаючи, що хвилі не такі й високі, щоб накоїти лиха; але він помилився, бо за мить набіг височенний бурун і змив мене з плоту. Джім мало кишки не порвав собі з реготу. Такий він був зроду — найбільший дурносміх серед усіх негрів.

Я став тоді на вахту, а Джім умопився тут же таки, просто неба, й захріп на всі заставки; мало-помалу буря зовсім ущухла, і, щойно на березі заблимав у якійсь хатині перший вогник, я збудив Джіма, й ми разом завели пліт у затишне місце, де було зручно сховати його на день.

Після сніданку король витяг стару заяложену колоду карт, і вони з герцогом почали грати в сімку по п'ять центів за партію. А коли їм набридло різатися в карти, вони почали, як то самі казали, "складати план кампанії". Герцог понишпорив у своєму саквояжі, дістав звідти цілу купу маленьких афіш і почав читати їх уголос. Одна афіша сповіщала, що "славнозвісний доктор Арман де Монтальбан з Парижа прочитає лекцію про науку френологію" у такому-то місці, такого-то числа, такого-то місяця, за вхід — десять центів, а ще "провіщатиме майбутнє за додаткову оплату в двадцять п'ять центів". Герцог пояснив, що цю афішу писано про нього. В другій афіші він уже іменувався "всесвітньовідомим виконавцем Шекспірових трагедій, Гарріком Молодшим із лондонського театру Друрі-Лейн". Інші афіші показували, що він має ще багато імен і

неабиякий хист на всякі фокуси: наприклад, уміє відшукувати воду й золото з допомогою "чародійної палички", знімає "відьмацькі закляття" тощо. Нарешті герцог сказав:

— А все ж служіння трагічній музі найбільш мені до серця. Вам не доводилося виступати на сцені, ваша величність?

— Ні,— відказав король.

— То доведеться, ваша затьмарена величносте, і не пізніш, як за три дні, мовив герцог.— У першому ж місті ми наймемо залу і виконаємо сцену двобою з "Річарда Третього" та сцену на балконі з "Ромео й Джульєтти". Ну, що ви на це скажете?

— Я зі щирим серцем за все, на чому можна заробити, Бріджуотере, але майте на увазі, що я анітрохи не розуміюся на театральному мистецтві, та й живого артиста ні разу не бачив. Я був ще надто малий, коли мій батько запрошував їх до палацу. А як ви гадаєте, чи змогли б ви мене навчити?

— Авжеж! Просте діло.

— Ну, тоді згода. Мені вже давно кортить взятися до чогось новенького. Зараз же таки й починаймо.

Тоді герцог розповів йому все чисто: і хто такий був Ромео, і хто така була Джульєтта, додавши, що він особисто звик грати Ромео, отже, королю доведеться бути Джульєттою.

— Стривайте, герцогу, таж коли Джульєтта — таке молодесеньке дівчатко, то моя лиса голова та сиві баки, мабуть, не пасуватимуть до цієї ролі.

— То пусте! Ви не турбуйтеся: отим сільським телепням ніколи таке й на думку не навернеться. Окрім того, ви ж будете відповідно одягнені, а це найголовніше! Джульєтта на балконі, милується місяцем перед тим, як лягти в ліжко, вона в нічній сорочці та чепчикові з оборками. А ось і костюми для цих ролей.

Герцог витяг із свого саквояжа два чи три костюми з фіранкового ситцю й сказав, що це середньовічні панцири для Річарда Третього та його супротивника, і ще довгу нічну сорочку з білого перкалю й нічний чепчик з оборками. Король заспокоївся. Тоді герцог дістав книжку й почав вичитувати звідтіля обидві сцени поважним, урочистим голосом, походжаючи туди й сюди, щоб показати, як треба робити це на сцені; потім передав книжку королю і загадав йому вивчити свою роль напам'ять.

За три милі нижче від закруту річки стояло якесь маленьке містечко; по обіді герцог оголосив, що він вимудрував одну річ, яка дасть нам змогу пливати вдень і не боятися за Джіма; треба тільки негайно поїхати до міста і вжити там відповідних заходів. Король виявив бажання податися й собі туди та подивитися, чи не наклюнеться тамечки часом що-небудь і на його вудку. В нас вийшла кава, тож Джім сказав мені поїхати з ними у човні та привезти разом і кави.

Ото добралися ми до міста — аж там ні душі живої, на вулицях порожньо і зовсім тихо, ніби в неділю. На якомусь задвір'ї ми знайшли нарешті слабого негра, що вигрівався на сонці; він пояснив, що все місто подалося на молитовне зібрання, яке відбувалося за дві милі в приміському лісі, а вдома позалишалася сама малеча, старі та хворі. Король розпитався, як туди пройти, і сказав, що обов'язково здобуде собі з того збіговиська якусь користь, а коли я маю бажання, то можу йти з ним разом.

Герцог сказав, що йому конче треба завітати до друкарні. Ми знайшли її у невеличкій комірчині над теслярнею — теслярі та друкарі подалися на те молитовне зібрання, покинувши незамкнені двері. То

було брудне приміщення, захаращене різним мотлохом; на позаляпуваних фарбою стінах висіли об'яви із зображеннями коней та втеклик негрів. Герцог скинув піджак і заявив, що має все потрібне для діла. А ми з королем поспішили на сходинах.

Ми прибули туди за півгодини, геть спітнілі, бо день випав дуже гарячий. Зібралось там щонайменше тисяча чоловік з усієї округи — були й такі, що поприїздили миль за двадцять. У лісі було повно коней, запряжених у візки й поприв'язуваних де попало; коні хрумали обрік і тупали ногами, відганяючи мух. Подекуди спорудили ятки, закріпивши зелене гілля на ввіткнутих у землю жердинах; у тих ятках продавався лимонад, імбирні пряники, цілі купи кавунів, качанів молоді кукурудзи та всякої всячини.

Проповіді виголошувалися в таких самих ятках, тільки були ті ятки більші й уміщували силу-силенну люду. Лавки поробили з обаполів, а ніжки до них поприпасовували в дірки, просвердлені з нижнього округлого боку. Спинок не було. В кінці кожної ятки був високий поміст, на якому стояв проповідник. Жінки були в солом'яних капелюшках, декотрі — в шерстяних сукнях, інші в бавовняних, а молоденькі дівчатка — в ситцевих сукенках. Дехто з юнаків стояв босоніж, а діти переважно були майже голі — в самих лише полотняних сорочечках. Старі жінки розважалися плетінням, а молодь тим часом нишком переморгувалася.

У першій ятці, до якої ми ввійшли, проповідник саме виголошував гімн. Він прочитував два рядки, після чого всі присутні співали їх хором; виходило дуже велично — люду було багато й співали всі з величезним запалом; далі проповідник читав іще два рядки, а люд знову підхоплював їх хором, а потім знов і знов. Юрба чимдалі збуджувалася все більше й більше та виводила все голосніше й голосніше; наприкінці декотрі з присутніх почали стогнати, а інші залементували щосили. Тоді проповідник почав проповідувати й відразу ж узявся дуже ретельно до справи: спочатку він перекинувся на один бік помосту, потім на другий, а потім нахилився вперед, вимахуючи руками й вихиляючися всім тілом та вигукуючи щосили кожне слово. Час від часу він підіймав угору Біблію,

розгортав її і, повертаючи на всі боки, вигукував: "Ось мідний змії у пустелі! Погляньте на нього й зціліться!" А люди й собі вигукували: "Слава тобі, боже! А-а-мінь!" Отак він провадив далі, а люди стогнали, лементували й скрикували: "Амінь".

— О, прийдіть на лаву, покаянники! Прийдіть, заплямовані гріхом! (Амінь!) Прийдіть, хворі та стражденні! (Амінь!) Прийдіть, кульгаві, каліки й сліпі! (Амінь!) Прийдіть, нужденні й обтяжені, що мерзють у ганьбі своїй! (А-а-мінь!) Прийдіть, усі стомлені, змучені й зневажені! Прийдіть усі, хто духом занепав! Прийдіть, у кого розбите серце! Прийдіть у рами вашому, в гріхах і в бруді! На вас чекають води очищення! Брама небесна відчинилася перед вами! О, ввійдіть туди і відпочинете! (А-а-мінь! Слава, слава, алілуя!)

І все отак провадилося далі.

Через оті вигуки та голосіння годі було почути, що казав проповідник. Люди схоплювалися з місць і спішили протовпитись до лав покайних грішників, а по їхніх обличчях текли сльози; коли всі покаянники добралися до передніх лав, вони почали співати, голосити й кидатися на землю, валяючись на соломі,— ну, чисто тобі божевільні, та й годі!

І незчувся я, аж гульк — король опинився серед покайників і репетував голосніше за всіх. За кілька хвилин він вибрався на поміст, а проповідник попрохав його промовити до людей, і король почав промовляти. Він розповів їм, що був піратом — протягом тридцяти років чинив він піратські наскоки в Індійському океані,— і цієї весни, під час однієї сутички, перебито його команду; то це ж він приїхав додому, щоб набрати собі нових людей, та, хвала богові, його обікрали минулої ночі й викинули з пароплава на берег без жодного цента в кишені. Проте він з того радіє; це найблагословенніший випадок, що будь-коли йому траплявся, бо тепер він перетворився на зовсім іншу людину і, вперше за ціле життя, відчуває, що він щасливий; і, хоч який зараз бідний, а негайно вирушить у далеку дорогу до Індійського океану й решту життя свого присвятить на вертання піратів на праведну путь; адже ж саме він

спроможний здійснити цей замір, бо він знайомий з усіма піратськими ватагами по цілому Індійському океану; і хоча довго доведеться йому добиратися туди без грошей, однак ніщо не зіб'є його з того шляху, й щоразу, навернувши пірата на праведну путь, він казатиме: "Не мені дякуй, не мій ти боржник; уся заслуга належить тим чудовим людям, що зібралися на благочестиву бесіду поблизу Поук-вілла: вони щирі брати та благодійники людські, а їхній добрий проповідник — найвірніший друг кожному піратові!"

І тут він залився слізьми, а разом з ним заплакали й усі присутні. Нараз хтось вигукнув: "Скиньмося, зберімо йому грошей, скиньмося!" З півдесятка чоловік відразу ж зірвалися з місця, але хтось вигукнув знову: "Хай він сам усіх із капелюхом обійде!" Всі на те пристали, і проповідник також.

І ось король пішов між люди з простягненим капелюхом, витираючи очі, та благословляючи всіх, та славлячи їхні чесноти, та щиро дякуючи людям, що мають добре серце до бідолашних піратів, які тиняються по широких світах; і кожної миті гарненькі дівчатка, обливаючись слізьми, підводилися з лав та питали в короля дозволу поцілувати його на згадку, і він кожного разу давав згоду, а деяких згрібав в обійми та обцілював по п'ять чи шість разів; і всі його запрошували погостювати в них у місті бодай із тиждень, і всі бажали пригостити його у себе в господі, ще й запевняли, ніби це завелика честь для них, але він відказував, що сьогодні останній день благочестивих сходин і через те він аж ніяк не може вдовольнити їхнього бажання, а крім того, нетерплячка його бере якнайшвидше дістатися до Індійського океану і там навертати піратів на праведну путь.

Коли ми повернулися на пліт і король почав підраховувати, скільки нажебрав грошей, виявилось, що він зібрав вісімдесят сім доларів та сімдесят п'ять центів. До того він прилучив ще й добрячу сулію віскі на три галони, яку поцупив з-під одного візка, як вертали вже лісом додому. Підбиваючи підсумок, король сказав, що жодного разу не мав він ще такого зиску з місіонерства. На його думку, язичників і порівнювати годі

до піратів, коли йдеться про те, щоб пустити туману молитовним сходам.

Герцогові також здавалося, що непогано поживився, проте після королевої розповіді йому довелося змінити свою думку. Він склав та видрукував у тій друкарні дві невеличкі об'явки для фермерів про продаж коней і одержав за те гроші — чотири долари. Крім того, він прийняв ще на десять доларів оголошень для газети, обіцявши видрукувати їх за чотири долари, якщо гроші буде сплачено йому наперед,— звісно, замовники погодились. Передплата газети складала два долари на рік, а він узяв з трьох передплатників по півдолара з умовою, що вони сплатять йому наперед; передплатники запропонували заплатити йому, як у них завжди велося, дровами та цибулею, але герцог сказав, що тільки-но купив друкарню і знизив передплатну ціну скільки зміг, тож хотів би мати зараз гроші готівкою. Він склав ще й віршика, якого скомпонував сам із власної голови,— три куплети, дуже сумні й зворушливі, під заголовком: "Розбий, холодний світе, це недуже серце" — залишив його, складеного та підготованого до друку, і нічогісінько собі за те не взяв. Отож він роздобув дев'ять із половиною доларів і запевняв, що за ті гроші йому довелося цілий день упрівати.

Потім герцог показав нам іще одну маленьку об'яву, за яку не взяв ніякої плати, бо робив її для нас. На малюночку був зображений втеклий негр із клунком на ціпку через плече та підписом унизу: "Двісті доларів нагороди". В друкованому тексті йшлося про Джіма і опис його подано дуже точно. Там значилося, що негр утік минулої зими з плантації Сент-Жак, за сорок миль від Нового Орлеана, і, певно, подався на Північ, а тому, хто його впіймає та приведе назад, буде видано винагороду й повернено всі витрати.

— Тепер,— пояснив герцог,— якщо нам захочеться, уже від завтрашнього ранку ми зможемо пливти й удень. Як тільки помітимо, що хтось наближається, ми зв'яжемо Джімові руки й ноги мотузкою, покладемо його в курінь, покажемо цю об'яву й скажемо, що впіймали його десь вище на річці, але, не маючи грошей, щоб повернутися

пароплавом, позичили цього плота в наших приятелів і пливемо оце по винагороду. Кайдани та ланцюги пасували б Джімові ще краще, та це не зовсім відповідало б розповіді про наші злидні. Мотузка — це саме те, що потрібно; ми маємо дотримувати стилю, як то кажуть у нас на сцені.

Всі ми погодилися, що герцог вигадав це дуже спритно: тепер ми могли вільно пересуватися і вдень. Протягом цієї ночі ми відпливемо досить далеко від того гармидеру, що неминуче зніметься в цьому маленькому місті після друкарської діяльності нашого герцога; а тоді можна й не ховатися, якщо ми того забажаємо.

Ми причаїлися й сиділи на одному місці аж до десятої години вечора, а тоді подалися геть, тримаючись якнайдалі від міста, і не засвічували сигнального ліхтаря, аж поки міські вогники щезли вдалині.

Коли Джім почав будити мене десь біля четвертої години ранку на вахту, він сказав:

— Геку, як ти гадаєш, чи нам ще здибаються дорогою королі?

— Ні,— відповів я.— Навряд.

— Ге,— зрадів він,— то й добре. Один король, нехай і два — ще сяк-так, де вже наше не пропадало! Вистачить і цих! Наш король п'яний як чіп, та й герцог не кращий.

Виявляється, Джім просив герцога сказати що-небудь по-французькому, аби хоч почути, на що воно скидається, але той відмовив, запевняючи, що надто довго живе в нашій країні та ще й стільки лиха зазнав, що зовсім забув рідну мову.

Розділ XXI

Сонце вже зійшло, проте ми не причалювали до берега й плили все далі. Король з герцогом повставали, мляві й похмурі з похмілля, проте, пострибавши з плоту в річку та відсвіжившись, трохи отямились. Після сніданку король уместився на краєчку плоту, роззувся, закотив штани, встромив ноги у воду, щоб прохолодитися, запалив люльку та й почав товкти напам'ять свою роль з "Ромео і Джульєтти". Коли він нарешті вивчив її досить добре, вони з герцогом заходилися вправлятися разом. Герцог навчав короля, раз у раз зупиняючи його та загадуючи проказувати кожна репліку знову й знову; він примушував його зітхати, притискати руку до серця і через деякий час сказав, що виходить начебто непогано. "Тільки,— зауважив він,— не слід вам ревти, наче той віл, вигукуючи "Ро-мео!" — ви повинні вимовляти це слово тихо, тремтливо та лагідно, ось хоч би так: "Ро-о-мео!" Адже Джульєтта — тендітна, ніжна дівчинка і не може ревти, як той осел".

Після цього вони видобули два довжелезні мечі, що їх герцог вистругав з дубових дощок, і розпочали репетицію двобою; герцог сказав, що він буде Річард Третій; бачили б ви, як вони наскакували один на одного та тупцялися на плоті. Незабаром король спіткнувся й шубовснув у воду, тоді вони вирішили відпочити й заговорили про свої колишні пригоди на цій річці:

По обіді герцог сказав:

— Ну, Капете, ми з вами почастиємо публіку першокласною виставою! Та все-таки, думаю, треба до неї щось додати. Підготувати щось на "біс".

— Як то на "біса", Бріджуотере?

Герцог пояснив йому, а тоді й каже:

— Я втну на "біс" шотландський або матроський танок, а ви... що б його для вас придумати?.. О, вже є!.. Ви можете прочитати монолог Гамлета.

— Гамлета — що?

— Монолог Гамлета, хіба не чули? Це ж найславнозвісніша штука геть у всьому Шекспірі. Справжній шедевр! Глядачі умлівають від захвату. Шкода, що тут у книжці його немає — я захопив із собою тільки один том,— але, думаю, мені все ж пощастить поновити його в голові. От тільки пройдуся трохи по плоту та подивлюся, чи зможу витягти цей монолог із глибини своєї пам'яті...

І він почав походжати туди й сюди по плоту, грізно насуплюючи брови,— то зведе їх догори, то притисне долоню до чола, поточиться трохи назад і застогне, а потім зітхне і, врешті, пустить сльозу. Ох, і цікаво ж було дивитися! Нарешті він таки пригадав усі ті слова і зажадав, щоб ми слухали його. А тоді зупинився у величній позі — одну ногу виставив уперед, руки підніс угору, а голову трохи відхилив назад, уп'явшись очима в небо, а далі заволав щодуху, здригаючись усім тілом та скрегочучи зубами; протягом цілого монологу він і скиглив, і руками розмахував, і лупив себе в груди, і таке витівав, що переважив своєю грою всіх акторів, яких я будь-коли бачив. Ось цей монолог. Я запам'ятав його досить легко, бо герцог дуже довго муштрував короля:

Чи бути, чи не быть?.. Притичина у тому,

Чи слід приймать каміння й стріли

Від долі клятої, допоки

Бірнамський гай на Дунсінан не рушить?

А чи повстать на море туги?

Загинув сон, що нам вривав всі болі...

Ось в чому клопіт!.. Швидше ми

Знесем земнеє горе, ніж втечем за гробом...

Дункане! Чуєш! Підведись, прокинься!..

Чи може хто терпіти всі образи,

Тиранів гордощі й зневагу сильних

У строях тих жалобних, як належить,

Коли вночі враз розкриваються могили

Й мерці встають із них...

Таж звідти ще ніхто не повертався,

З тієї невідомої країни...

А через те хороброго рішучість

Зміняється таким непевним страхом,

Як мужність кицьки, що її зненацька

Враз облили холодною водою,-

І всі навислі хмари понад нами

Обернуться в ніщо!.. Хай так і буде!

Цсс... Тихо!.. Ось краса... Офеліє! О німфо!

Чому так широко ти роззявляєш

Свою розкішну мармурову пельку?..

Подайся краще в монастир! Іди!..

Ну, старому така роль дуже сподобалась, він швидко вивчив її напам'ять і так торохтів — любо-мило послухати. Здавалося, що саме для неї його й на світ привели; а коли він уже добряче наламався до тієї кумедії, та ще, було, як розійдеться, то так руками вимахує та стрибає — мало зі шкури не вискочить.

При першій слушній нагоді герцог видрукував кілька афіш про виставу, а потім ті два чи три дні, що ми пливли плотом, творилася справжня катавасія — король із герцогом весь час на мечях билися, все репетирували, так герцог їхні вправи називав.

Одного ранку запливли ми глибоченько в штат Арканзас і побачили в затоці невеличке містечко. Ми пристали до берега, за три чверті милі вище, в гирлі невеличкої річечки, так рясно оброслої кипарисами, що вона скидалася більше на печеру. Всі ми, окрім Джіма, посідали в човен і подалися до того містечка роздивитися, чи можна там дати виставу.

Нам дуже пощастило: після обіду в містечку мала відбутися циркова вистава, і з навколишніх сіл уже почав з'їжджатися люд — то на деренькучих візках, то просто верхи. Цирк мав виїхати з міста надвечір, отже, наша вистава була якраз вчасна і могла мати великий успіх. Герцог найняв судову залу, і ми пішли розклеювати афіші. У них писалося:

ВІДРОДЖЕННЯ ШЕКСПІРА!!!

Предивне видовище!

Тільки одна вистава!

Славнозвісні трагіки

ДЕВІД ГАРРІК МОЛОДШИЙ

з лондонського театру ДРУРІ-ЛЕЙН

та ЕДМУНД КІН СТАРШИЙ

з Королівського Геймаркетського театру,

Уайтчепел, Пудінг-Лейн, Пікаділлі, Лондон,

та Королівських театрів Європи

зіграють у славетній Шекспіровій п'єсі

під заголовком:

СЦЕНА НА БАЛКОНІ

з "Ромео та Джульєтти"!!!

Ромео — містер Гаррік.

Джульєтта — містер Кін.

За участю всієї трупи!

Нові костюми, нові декорації, нова режисура!

А також

захоплюючий, майстерний і моторошний

Двобій на мечях з "Річарда III"!

Річард III — містер Гаррік.

Річмонд — містер Кін.

А також

(На прохання публіки)

Безсмертний монолог Гамлета!!!

у виконанні

неперевершеного КІНА

Триста разів підряд виступав він з ним у Парижі!

Тільки одна вистава

Через від'їзд на гастролі до Європи!

Плата за вхід — 25 центів; для дітей та слуг 10 центів.

Ми пішли тинятися по місту. Крамниці та будинки були тут здебільшого старі, обшарпані, з розсохлими ветхими стінами, що їх зроду-віку ніхто не фарбував; будинки всі стояли на стовпах, наче на дибах, футів на три — на чотири від землі, щоб не заливало водою, коли річка виступить з берегів під час повені. Навколо будинків були невеличкі

садочки, але в них нічого не росло, крім дурману і соняшників, та ще височіли там кучугури попелу й валялися старі подерті чоботи, черевики, побиті пляшки, ганчір'я та погнуті бляшанки. Паркани з неоднакових дощок, поприбиваних як попало одна на одну, покривилися в різні боки, а хвіртки трималися лише на одній завісці, та й та була ремінна. Деякі паркани були навіть побілені — видно, за прадавніх часів, десь, певно, коли ще Колумб відкрив Америку, як сказав герцог. Майже в кожному садку рилися свині, а люди намагалися їх звідти вигнати.

Всі крамниці розташувалися вдовж однієї вулиці. Спереду були влаштовані полотняні навіси на стовпчиках, до яких приїжджі селяни прив'язували коней. Під навісами, на порожніх ящиках з-під різного краму, цілісні дні висиджували тутешні ледарюки та стругали знічев'я ті ящики ножами фірми Барлоу; а ще жували тютюн, та ловили гав, та позіхали, та потягалися — все нікчемні людці. Всі вони носили здебільшого жовті солом'яні брилі, з парасольку завбільшки, але ходили без курток та без жилетів; називали вони один одного за просто: Біллом, Баком, Генком, Джо чи Енді й поволі цідили слова, рясно пересипаючи свою мову лайкою. Майже кожного стовпчика підпирав якийсь лобуряка, застромивши руки в кишені штанів і виймаючи їх звідти тільки для того, щоб позичити комусь жуйку тютюну або почухатись. Розмова між ними провадилася приблизно така.

— Дай-но мені пучку тютюну, Генку.

— Не можу, в мене самого тільки на одну жуйку лишилося. Звернися ліпше до Білла.

Може, Білл і дасть йому ту жуйку, а може, збреше і скаже, що в нього немає. Багато хто з отих ледацюг ніколи не мають і цента в кишені, ані жменьки тютюну. Вони тільки те й роблять, що позичають; такий ледацюга звичайно каже своєму приятелю:

— Позич-но мені щіпку тютюну, Джеку, я щойно віддав Бенові Томпсону останню жуйку.

І майже завжди це брехня, на яку може впійматися хіба що якийсь нетутешній новачок, але Джек тутешній і через те відказує:

— Ти дав йому тютюну, кажеш? Ти? Старий як котюга, а бреше як щеня! Поверни мені те, що ти брав у мене, Лейфе Бакнере, то я тобі позичу хоч тонну, хоч дві, ще й розписки з тебе не братиму.

— Та я ж тобі вже раз повертав.

— Еге ж, злиденні шість жуйок. Та й позичав ти крамничний тютюн, а повернув самосад.

Крамничний тютюн — це пресований плитковий тютюн, а ці хлопці жують звичайно папушний. Коли вони позичають, то не відрізують ножем, а беруть весь жмуток у зуби та й гризуть і водночас рвуть його руками, доки жмуток перерветься навпіл; тоді власник тютюну кидає сумний погляд на повернені йому рештки й каже іронічно:

— Слухай-но, віддай мені жуйку, а собі візьми папушу.

Всі вулиці та завулки в місті потопали в грязюці; сама грязюка, чорна, як дьоготь, подекуди мало не фут завглибшки, а вже два чи три дюйми — то певно. Тут же таки, в отому багні, вилежуються та рохкають свині. Часом дивишся — ліниво суне вулицею свиня разом із своїми поросятами і раптом брьохається посеред дороги, так що люди мусять її обминати, а вона собі розляжеться, замружить очі, тільки вухами махає, жде, поки поросята поссуть, і вигляд у неї такий щасливий, ніби вона за те платню дістає. А ледар уже й тут, як уродився, і кричить на все горло: "Ану, цуц, бери її! Гуджга, Тигре, гуджга!" — й бідолашна свиня тікає, несамовито кувікаючи, двоє чи троє собак смикають її за вуха, ззаду женеться ще ціла зграя собак — десятків три-чотири; тут усі ледацюги схоплюються

на ноги й милуються тим видовищем, поки собаки щезнуть з очей; вони регочуть, їм дуже втішно, що зчинився такий гармидер. Потім вони знову сідають і сидять, поки собаки заведуться між собою. Ніщо в світі так не розворушить їх та не потішить, як собача гризня, хіба що інша забава: обіллють, буває, приблудного собаку скипидаром і підпалять його або прив'яжуть йому до хвоста бляшанку й дивляться, як він ганяє, аж поки здохне.

Понад річкою деякі будинки майже висіли над урвищем, геть перехнябились — ось-ось плюхнуть у воду. Господарі давно вже їх покинули. Під іншими берег обвалився лише з одного кутка, і цей куток будинку висів у повітрі. Люди ще жили в них, проте це було небезпечно, бо берег міг осунутися разом із будинком. Часто-густо за одне літо починала зсуватися в річку частина берега з чверть милі завширшки. Такому місту доводиться весь час відступати назад, бо річка невпинно підточує його береги. Що ближче до полудня, то більше збиралося на вулиці візків та коней і щохвилини під'їжджали нові. Кожна сім'я ще з дому запасалася харчами й споживала їх, не злазячи з візків. Чимало було випито й віскі, і я бачив аж три бійки. Раптом хтось закричав:

— Он їде старий Богс! Він завжди раз на місяць приїздить із села, щоб надудлитися по саму зав'язку. Он він, хлопці.

Всі лобуряки зраділи; я подумав, що вони, певно, звикли насміхатися з того Богса. Один із них сказав:

— Цікаво знати, кого він збирається цим разом розтерти на порошок? Коли б йому вдалося розмолоти на порошок усіх людей, яких він нахваляється розтерти за останні двадцять років, ото зажив би слави!

Другий докинув:

— Хотів би я, щоб старий Богс мені загрозив,— я був би певний, що проживу тисячу років.

Богс саме промчав повз нас верхи, з галасом та криком, наче індіанець:

— Гетьте з дороги! Я ступив на стежку війни, і ціна на труни підскочила!

Виглядав він років на п'ятдесят, п'яний як чіп, з густим червоним рум'янцем на виду; він хитався в сідлі, ледве тримаючись. Усі глузували з нього, реготали, проводжали лайкою, а він їхав далі і нахвалявся, що посіче їх на капусту, коли дійде черга, а зараз йому ніколи, бо приїхав убити старого полковника Шерберна, і девіз у нього: "Всяке діло починай з голови".

А як помітив мене, під'їхав близько й запитав:

— Ти звідки, хлопче? Приготувавсь до смерті?

Та й подався геть. Я таки добре перелякався, та, спасибі, якийсь чоловік заспокоїв:

— То він так собі бевкає: він завжди такий, як нап'ється. Найперший йолоп на цілий Арканзас, а зовсім не лихий — нікому кривди не чинить ні п'яний, ані тверезий.

Богс під'їхав до найбільшої крамниці й, нахиливши голову так, що міг вільно зазирнути під навіс, гукнув щосили:

— А виходь-но сюди, Шерберне! Виходь на бій із чоловіком, якого ти обшахрував! Я по тебе приїхав — ти ота дичина, на яку я полюю, тепер від мене не втечеш!

І ну докоряти та лаяти Шерберна, взиваючи його різними неподобними словами та варнякаючи, що на язик наверзеться; вся вулиця сповнилася тим часом людьми, що слухали, реготали та

під'юджували Богса. Нарешті вийшов з крамниці чоловік років п'ятдесяти п'яти; у нього була горда постава, і вбраний був куди краще за всіх інших городян. Юрба розступилася перед ним на два боки, даючи йому дорогу. Він звернувся до Богса спокійно й сказав розважливо:

— Мені це набридло, але до години я ще терпітиму. Затямте собі — до першої години й не більше. Якщо після цього ви розтулите рота і скажете про мене хоч єдине слово,— це вам так просто не минеться, і під землею знайду вас.

Потім він повернувся і зайшов назад до крамниці. Юрба принишкла, відразу протверезилася; сміх завмер. Богс подався геть і, їдучи вулицею, лаяв Шерберна на весь голос, але незабаром повернув назад і зупинився перед крамницею, шпетячи Шерберна на всю губу. Кілька чоловік підійшло до старого, щоб його вгамувати,— даремна праця! Той наче затявся. Вони нагадували йому, що вже за чверть перша, тож мусить забиратися звідси — і то не гайно. Однак і це не допомогло. Старий не вгаваючи лаявся, тоді кинув свого бриля в грязюку й проїхався по ньому, а далі знову помчав вулицею, та так, що аж сиве волосся розвівалося в повітрі. Кожен, хто міг, намагався зманисти його з коня, замкнути, щоб протверезився; еге,— де вже там! — нічого з того не вийшло, він усе скакав вулицею та лаяв Шерберна. Нарешті хтось сказав:

— Побіжіть-но котрий по його дочку! Швидше приведіть сюди дочку: часом він її слухає. Коли хто й спроможний його укоськати, то це тільки вона.

Хтось побіг по дочку. Я трохи пройшов вулицею і спинився. За п'ять чи десять хвилин Богс з'явився знову, та тільки вже не верхи. Хитаючись, дибав він, простоволосий, через вулицю в мій бік, а двоє приятелів підтримували його попідруки та підштовхували. Старий уже присмирнів, і вигляд у нього був стурбований; він не опирався, а ніби сам себе підштовхував. І раптом хтось гукнув:

— Богсе!

Я озирнувся, щоб побачити, хто то кричав, а це був отой полковник Шерберн. Він стояв нерухомо посеред вулиці, тримаючи наготові в правій руці пістолета,— він не цілився, а просто так тримав його дулом догори. Тієї ж миті я побачив молоденьку дівчину, яка бігла до нас, а за нею ще два чоловіки. Богс і ті, що його підтримували, озирнулися на поклик, і, тільки-но помітили пістолета, обидва приятелі відсахнулися від Богса, а дуло тим часом почало повільно опускатися — обидва курки були зведені. Богс простяг уперед руки й скрикнув: "На бога! Не стріляйте!" Бах! — пролунав перший постріл, і старий поточився назад, хапаючись руками за повітря. Бах! — пролунав другий, і старий важко й незграбно повалився на землю, розкинувши руки. Молода дівчина скрикнула, кинулася до батька й упала на його тіло, ридаючи та вигукуючи: "Він убив його! Він убив його!" Натовп оточив їх з усіх боків; люди штовхали й тиснули одне одного, витягували шиї і намагалися все роздивитись, а ті, що стояли всередині кола, відпихали їх і кричали:

— Назад, назад! Йому бракує повітря, він задихається!

Полковник Шерберн хряснув пістолетом об землю, повернувся і пішов геть.

Богса понесли до маленької аптеки; люди юрилися навколо нього, як і перед тим, усе місто йшло за ним; я й собі побіг туди ж та вмоствився коло вікна, тож мені було добре видно, що робилося всередині. Богса поклали на підлозі й підсунули грубезну Біблію йому під голову, а другу Біблію розгорнули й поклали на груди; тільки спершу розірвали сорочку, так що я побачив, куди увійшла куля. Богс кілька разів глибоко зітхнув, і Біблія в нього на грудях підіймалася, коли він вдихав повітря, й опускалася, коли видихав, а потім заціпів — помер. Тоді відірвали від нього дочку, яка ридала та побивалася, і вивели звідти. Їй було щонайбільше шістнадцять років — таке лагідне та сумирне дівчатко, тільки дуже бліде й перелякане.

Незабаром тут зібралося все місто, юрмилося, товпилося, прагнуло пропхатися до вікна, щоб подивитися на небіжчика, та люди, що захопили кращі місця, не хотіли їх звільняти, хоч ті, за їхньою спиною, знай торочили:

— Та чи ж ви ще не надивилися? Нема у вас ані стиду, ні сорому! Адже ж ми теж хочемо подивитися, а ви стовбичите перед очима!

Почалася гризня, і я дременував звідтіль; думаю собі: ще, чого доброго, почубляться. На вулицях було повно люду, і всі дуже збуджені. Ті, хто бачив убивство, переповідали, як саме воно сталося, і навколо кожного оповідача купчилися люди, витягували шиї та прислухалися. Якийсь довготелесий, худий чолов'яга з довгим волоссям, у високій білій хутряній шапці, збитій на потилицю, позначав на землі ціпком із закрученою ручкою ті місця, де стояв Богс та де стояв Шерберн, а люди ходили слідом за ним від одного місця до другого, стежили за всім, що він робив, і хитали головами на знак того, що все розуміють, і зупинялися, і, взявшись в боки, нахилялися, слідкували, як він своїм ціпком ті місця позначає; а потім оповідач випростався і завмер на тому місці, де стояв Шерберн, нахмурився, насунув шапку на очі й скрикнув: "Богсе!", тоді підійняв перед собою ціпка, ніби націляючись, вигукнув: "Бах!" — і поточився назад, удруге вигукнув: "Бах!" — і крижем упав на землю. Ті, що це бачили, казали, що він відтворив усе, як було, казали, що саме так усе й сталося. Чоловік із десять повитягали свої пляшки з віскі й заходилися його частувати.

Тим часом хтось вигукнув, що треба Шерберна лінчувати. За хвилину це вже повторювали всі, і юрба посунула далі з криком і галасом, на ходу зриваючи шворки для білизни, щоб було на чому вішати полковника.

Розділ XXII

Вони подалися до Шербернового будинку, шаліючи та вигукуючи бойові поклики, наче індіанці; всі перед ними тікали з дороги, бо

розтоптали б, стерли б на порошок,— жахливе видовище! Перелякані діти бігли перед натовпом і несамовито верещали, намагалися шаснути кудись убік; з усіх вікон висовувалися жіночі голови; усі дерева пообсідали негрєнята; хлопці й дівчата визирали з-за кожної огорожі, а коли юрмище наближалось до них, вони відскакували від огорожі й розбігалися хто куди. Багато жінок та дівчат, перелякані мало не на смерть, плакали й лементували, мов несамовиті.

Шалено галасуючи, юрба тиснулася біля Шербернового паркана — у тому гармидері годі було й себе самого почути. Паркан оточував невеличке подвір'я, двадцять футів завширшки. Хтось вигукнув:

— Трощіть паркан! Трощіть паркан!

І враз усі почали ламати, нищити, трощити, в одну мить паркан повалився на землю, і юрба хвилею ринула на подвір'я.

Аж раптом Шерберн вийшов на дашок свого маленького ґанку, тримаючи у руці дубельтівку, та й застиг, спокійний і незворушний, не зронивши й слова. Галас помалу стих, і хвиля відкотилась назад.

Шерберн не мовив і слова — він просто стояв та дивився вниз. Тиша була якась гнітюча, моторошна. Шерберн поволі перебіг очима по людях. Зустрічаючись із ним поглядом, декотрі намагалися глянути полковникові просто в вічі, але не змогли; вони опускали очі додолу й знічувалися. Хвилину помовчавши, Шерберн засміявся, тільки якось невесело — на серці було так, немов ти хліб із піском жуєш.

Потім він заговорив повільно й зневажливо:

— І як це могло впасти вам у голову когось лінчувати. Просто смішно! І як це могло впасти вам у голову, що вам стане відваги лінчувати чоловіка! Чи ви гадаєте, що, наважившись обшмарувати дьогтем та обсипати пір'ям якусь безпорадну ославлену жінку, зможете подужати

чоловіка? Та справжній чоловік легко впорається з десятима тисячами таких, як ви, коли надворі видно і ви не зможете напасти на нього ззаду.

Хіба ж я вас не знаю? Бачу вас наскрізь. Я народився й виріс на Півдні, а жив на Півночі; я добре знаю пересічного свого земляка. Пересічна людина завжди боягузлива. На Півночі вона дозволяє кожному збиткуватися над собою, а вернувшись додому, молиться богу і благає послати їй довготерпіння. А на Півдні один чоловік спинив серед білого дня диліжанс, повний пасажирів, і пограбував його. Газети стільки пишуть про вашу відвагу, що ви зрештою забрали собі в голову, ніби й справді найвідважніші на цілому світі — тоді як насправді анітрохи не кращі за інших. Чому ваші судді не засуджують убивць до шибениці? Бо вони бояться, щоб друзі засудженого вночі не вліпили кулю їм у спину,— і будьте певні, що саме так воно й сталося б.

Отож злочинця завжди виправдують, і тоді справжній чоловік іде вночі із сотнею замаскованих боягузів і лінчує негідника. Ваша помилка в тому, що ви не прихопили з собою справжнього чоловіка,— це одне, а друге, що ви не дочекалися, поки стемніє, і прийшли без масок. Щоправда, серед вас трапився один напівмужчина — отой Бак Гаркнес — і якби він вас не підбурив, то ваш запал розвіявся б, і ви пішли б собі звідси.

У вас не було думки йти сюди. Пересічна людина не любить клопоту й небезпеки. Ви не любите клопоту й небезпеки. А тільки-но якийсь напівчоловік — як отой Бак Гаркнес — гукне: "Лінчувати його! Лінчувати його!" — ви боїтеся пасти задніх, боїтеся, щоб не розпізнали, що ви насправді боягузи — і тоді ви й собі починаєте галасувати, і, чіпляючись за поли напівчоловіка, осатанівши, никаєтеся вперед, нахваляючись таке вчинити, що — ого-го! — аж земля здригнеться. Юрба — це найжалюгідніше зі всього на світі; армія — це теж юрба; солдати стають до бою не з вродженою своєю мужністю, а з відвагою, що нею вони заражаються, як пошестю, від свого ж таки гурту та від своїх офіцерів. А юрба, яка не має над собою справжнього чоловіка,— то нікчемна отара. Вам залишається одне: підібгати хвости, піти додому й заховатися по

своїх закамарках. Якщо ви й насмілитеся когось лінчувати, то лише коли стемніє, як то ведеться на Півдні; ви маєте з'явитися в масках та прихопити з собою справжнього чоловіка. Ну, а тепер — усі гетьте і забирайте з собою вашого чоловіка! — додав він, підняв рушницю і позводив курки.

Юрба враз відринула й розсипалась, а Бак Гаркнес почалапав слідом за всіма, почувуючи себе ні в сих ні в тих. Я міг би залишитися, та не схотів.

Я подався до цирку і почав там вештатись із затильного боку попід наметом, поки сторож пройшов повз мене, а тоді шаснув під брезент. Я мав при собі двадцять доларів золотом та ще якусь дрібноту, але вирішив їх берегти, бо вони можуть знадобитися так далеко від дому, серед чужих людей. Обережність не завадить. Я не проти того, щоб витратити гроші на цирк, якщо не можна прослизнути задурно, але отак, з доброго дива, викидати їх на вітер — безглуздо.

А цирк і справді був чудовий. Зроду не бачив такого розкішного видовища: усі артисти виїхали на арену верхи, пара за парою, чоловік побіч жінки; чоловіки були в трико та спідніх сорочках, босоніж і без стремен, руки в боки, спокійно й легко сиділи вони в сідлах,— їх, мабуть, було чоловік із двадцять; а жінки такі білесенькі та рум'яні, вродливі та чепурні — ну справжні королеви: вбрання їхні, рясно всипані діамантами, коштували, мабуть, мільйони доларів. Любо було глянути на те видовище; нічого кращого я не бачив. А тоді всі вони поїхали низкою, одне за одним, кругом арени,— та так гарно, вільно і впевнено; чоловіки — високі, зграбні й стрункі, і голови їхні плавно похитувалися вгору й униз, мало не торкаючися верху намету, а рожеві сукенки жінок ніжно й легко обвівалися їм навколо стегон, так що кожна з них скидалася на чудовий парасолик.

Потім вони поскакали навколо арени, та все швидше, все швидше, а тоді затанцювали на сідлах, та так вправно: то одна нога в повітрі, то друга; коні мчали, все більше нахиляючись до середини, а розпорядник

ходив круг середнього стовпа, виляскуючи батогом та погукуючи: "Гей! Гоп!", а клоун позад нього витинав різні кумедні штуки; наприкінці всі покидали поводи, і жінки взялися пальчиками під боки, чоловіки згорнули на грудях руки, а коні стали навколішки. Потім всі вони одне за одним зіскочили з коней на арену, низенько вклонилися, та так зграбно, що я зроду не бачив нічого подібного, і повтікали за лаштунки, а всі глядачі плескали в долоні, нетямлячися від захвату.

Циркові артисти витворяли різні штуки, а клоун весь час тримався так потішно, що глядачі мало не конали зо сміху. На кожне розпорядникове слово клоун умить відповідав кумедним і веселим дотепом. І звідки в нього все те бралось, та так несподівано й так доладно,— я ніяк не міг збагнути. Я такого не вимудрував би й за цілий рік! Тим часом якомусь п'яному заманулося полізти через бар'єр на арену,— він сказав, що хоче покататися верхи і що вміє їздити не гірше за когось іншого. Його вмовляли, намагалися не пустити, та він і слухати не хотів, тож довелося припинити виставу. Ну, а глядачі почали на того п'яницю кричати й глузувати з нього, а він тоді розлютився й знавіснів; глядачі розхвилювалися, та як посхоплюються а лав, та як кинуться до арени і ну репетувати: "Торохніть його по головешці! Викиньте його геть!", а одна чи дві жінки заверещали. Тоді у справу втрутився розпорядник і сказав до публіки кілька слів: мовляв, він сподівається, що ніякої веремії не буде, і коли цей добродій обіцяє більше не бешкетувати, то він йому дозволить поїздити верхи, якщо добродій певен, що не впаде з коня. Всі засміялися й закричали: нехай їздить, і п'яний виліз на коня. Та тільки-но він сів, кінь почав брикатися, та хвицатися, та гопки ставати, та рватися, дарма що двоє циркових служників повисли у нього на поводі, намагаючись його вгамувати; а п'яний уп'явся коневі в гриву, п'яти тільки мель-мель у повітрі за кожним підскоком; усі глядачі посхоплювалися з місць, кричали й реготали до сліз. Нарешті, хоч як ті служники із конем борюкалися, а він таки вирвався і щодуху помчав круг арени, а п'яний лежав чи точніше, висів, тримаючися коневі за шию, і то одна нога теліпалася мало не до землі, то друга, а глядачі шаліли. Мені ж нітрохи не було смішно; я весь тремтів, розуміючи, що становище його було дуже небезпечне. Проте він ще поборсався якусь мить, тоді раптом

сів верхи та й ухопився за повід, а сам то в один, то в другий бік хитається; за мить він зірвався на ноги, кинув поводи й став на сідлі. А кінь мчав як стріла! Бешкетник стояв на коні так упевнено та спокійно, немов зроду п'яний не був, а тоді заходився швидко скидати з себе одержу та шпурляти її на арену. Все — скидає та шпурляє, і так ото шпарко, що одержина та аж миготіла в повітрі,— всього він скинув із себе сімнадцять костюмів. І зрештою виявилось, що він стрункий і вродливий хлопець, убраний в найяскравіший та найпишніший костюм, який тільки можна собі уявити; ну, а далі він підсьобнув коня нагайкою, і примусив його кружляти по арені, і, нарешті, зіскочивши з коня, вклонився глядачам та й зник за лаштунками, а всі глядачі аж вили з подиву та втіхи.

Отепер розпорядник побачив, як його одурили, і страшенно розізлився,— такого сердитого я зроду ще не бачив! Виявляється, що то був один з його ж таки акторів! Він сам надумавсь утнути таку штуку і нікому й слова про те не сказав. Мені також не дуже приємно було, що я піймався на гачок, а все ж не хотів би я бути на місці того розпорядника, хоч би й за тисячу доларів. Не знаю, може, й є на світі цирку кращі за цей, але мені не доводилося такого бачити. Так чи так, а для мене і цей цирк хороший; і де б я його не здибав — обов'язково піду ще подивитися.

Того ж таки вечора відбулася й наша вистава, але на неї прийшло не більш як дванадцятєро чоловік — тільки-тільки вистачило покрити витрати. І глядачі весь час сміялися, а герцог через те мало не луснув зі злості, а потім глядачі пішли геть, не дочекавшись кінця вистави; лишився лише один хлопчак, який заснув. Тоді герцог сказав, що ці арканзаські йолопи не доросли до Шекспіра, їм треба, мовляв, банальної комедії, а може, й що гірше за банальну комедію. Він сказав, що знає, чим їм догодити. Наступного ранку він дістав кілька великих аркушів обгорткового паперу та чорної фарби, намалював афіші й порозклеював їх по всьому місту. В тих афішах писалося:

В залі суду!

Тільки три вечори!

Відомі цілому світові трагіки

ДЕВІД ГАРРІК МОЛОДШИЙ

та

ЕДМУНД КІН СТАРШИЙ!

З лондонських та європейських театрів

у захоплюючій трагедії

"КОРОЛІВСЬКА ЖИРАФА,

АБО

КОРОЛІВСЬКЕ НЕАБИЩО"!!!

За вхід 50 центів.

А внизу значилося величезними літерами:

ДАМАМ ТА ДІТЯМ ВХІД ЗАБОРОНЕНО!

— Отак-то,— сказав він,— якщо вже цей рядок їх не принадить, то я не знаю Арканзасу!

Розділ XXIII

Увесь наступний день герцог із королем працювали не покладаючи рук над оздобленням сцени,— приладнали завісу, вздовж рампи

розмістили свічки; того вечора чоловіків натовпилося повнісінька зала. Коли пхатися було вже нікуди, герцог кинув чатувати біля входу, обійшов круг дому і, пройшовши крізь задні двері на сцену, став перед завісою й виголосив коротку промову, вихваляючи трагедію; сказав, що це річ виняткова, та як пішов, як пішов,— чого він тільки язиком про цю трагедію не ляпав! А далі почав про Едмунда Кіна Старшого варнякати, котрий виконував у ній головну роль; коли, нарешті, нетерплячка глядачів дійшла до краю, герцог підняв завісу, і за хвилину на сцену вирачкував король, голий-голісінький; його всього було помальовано від п'ят до голови різнобарвними смугами — веселка, та й годі! Ну, а за інші оздобы не варт і згадувати, та все-таки було дуже смішно. Всі реготали, аж боки рвали; а коли король, стомившись різні коники викидати, пострибав, нарешті, за лаштунки, чоловіки враз як заревуть, та як заплескають у долоні, та як зарепетують, аж мусив він знову на сцені з'явитися й утнути всі свої вибрики вдруге, а потім змусили його попоплигати ще й утретє. Тут, мабуть, і корова зайшлася б сміхом, дивлячися на ті фіглі, що їх витівав старий йолоп.

Після того герцог спустив завісу, розкланявся перед глядачами та попередив, що виконання цієї чудової трагедії відбудеться всього лише двічі, бо акторів дуже підганяють ангажементи в Лондоні, де в театрі Друрі-Лейн вже загодя продано всі квитки; потім знову розкланявся і сказав, що коли їм пощастило зацікавити глядачів своєю повчальною виставою, то вони будуть дуже вдячні, якщо глядачі порадять своїм приятелям та знайомим прийти й побачити цю виставу на власні очі.

Чоловік двадцять закричало:

— Як?! На тому й кінець? Оце й усе?

Герцог ствердив, що так.

Отоді здійнявся страшенний гармидер. Усі розлючено посхоплювалися з місць, вигукуючи: "Ошуканство!" — і кинулися були

ламати сцену та бити акторів. Аж раптом якийсь високий показний чоловік скочив на лаву й закричав:

— Цитуйте! Зачекайте, дайте слово мовити, джентльмени!

Всі припинили й почали слухати.

— Нас ошукали,— так, ошукали, та ще й дуже підло. Проте ми ж не хочемо стати за посміховисько на ціле місто, щоб із нас глузували все наше життя. Вийдімо звідси спокійно та хвалімо скрізь цю виставу і, піддуривши все місто, пошиємось у дурні всі гуртом! Ну, то як? ("Авжеж, так! Правду каже суддя!" — закричали всі в один голос). Гаразд, тож ні слова про те, що нас тут ошукали. Розходьтесь по домівках і радьте кожному піти й подивитися цю трагедію.

Наступного дня по всьому місту тільки й мови було, що про нашу чудову виставу. Надвечір зала була знов переповнена, і глядачі знову вклепалися. Повернулися ми з королем та герцогом до плоту, повечеряли, а коли звернуло з півночі, вони загадали Джімові й мені відчалити від берега й вивести пліт на середину річки, а тоді пливти за течією зо дві милі та ген аж там причалити.

На третій день зала була знову повнісінька, проте цим разом новаків не було, прийшли лише ті, що й перші два вечори приходили. Я стояв на дверях поруч герцога й помітив, що в кожного глядача кишеня віддimalася чи під полою щось заховано — я відразу зрозумів, що то зовсім не парфуми. Смерділо і тухлими яйцями, і гнилою капустою; і якщо я знаю, як тхне мертва кицька,— а я ладен закластися, що таки знаю,— то до зали їх принесли щонайменше шістдесят чотири штуки. Я спробував був хвилинку потовктися між людей у залі, проте більше не витримав — той сморід мало мене не задушив. Коли людей натовпилося повнісінька зала, герцог дав одному хлопцеві чверть долара і загадав йому повартувати за нього коло вхідних дверей, а сам пішов кругом до

задніх дверей, немов йому треба на сцену — я за ним; проте щойно ми обійшли ріг будинку й опинилися в темряві, він сказав:

— Іди тепер якомога швидше, поки виберешся з міста, а там давай драла і мчи до плоту, немов за тобою дідько женеться.

Я так і зробив, а він за мною. До плоту ми добігли одночасно й за дві секунди вже пливли за течією в цілковитій темряві й тиші, прямуючи до середини річки; жодний з нас не промовив і слова. Я думав про бідолашного короля — як то йому там із глядачем ведеться. Гульк — аж він тим часом з куреня вилазить та й питає:

— Ну, герцогу, як ми цього разу підлаталися?

Виявляється, він і зовсім не був у місті.

Ми не відважувалися засвічувати ліхтаря, поки не відпливли миль за десять від міста. Тоді засвітили вогонь і почали вечеряти, а король із герцогом аж падали з реготу, згадуючи, як спритно вони ошукали глядачів. Герцог сказав:

— Ото бевзі, ото йолопи! Я ж знав, що перші відвідувачі держатимуть язика за зубами, аби й решта в дурні пошилася; я знав, що за третім разом вони намагатимуться нам щось прикре утнути, вважаючи, що настав час їм потішитися. Що ж, то правда,— настав їхній час, хай тішаться. Я багато дав би, щоб подивитися, чи дуже їм весело. Цікавий я знати, що вони там зараз виробляють. А втім, можуть добре побенкетувати, якщо їм заманеться — атож, живності мають удосталь!

Ці шахраї зібрали аж чотириста шістдесят п'ять доларів за три вечори. Я ще й разу не бачив, щоб такими купами загірбали грошву.

Трохи згодом, коли обидва полягали спати й захропли, Джім каже до мене:

— Чи тебе не дивує, Геку, що королі отак поводяться?

— Ні,— відказую,— анітрохи.

— Чому ні, Геку?

— А тому, що то вже таке поріддя. Я думаю, всі вони однакові.

— Геку, таж наші королі — справжні шахраї! Еге ж, ось вони хто — справжні дурисвіти!

— А я ж тобі що кажу: їх усіх одним миром мазано, щоб ти знав!

— Та ну?

— От почитаєш про них, то й сам побачиш. Наприклад, Генріх Восьмий: наш проти нього просто вчитель недільної школи. Або візьми Карла Другого, чи то Людовіка Чотирнадцятого, чи Людовіка П'ятнадцятого, чи Джеймса Другого, чи Едуарда Другого, чи Річарда Третього та назви ще хоч із сорок — усі однаковісінькі; а ще були королі за давніх часів — англи, і сакси, і норманни — то вони тільки те й робили, що грабували всіх та вбивали. Господи, та глянути бодай хоч на старого Генріха Восьмого у розквіті віку! Ото лиходій був! Щодня брав собі нову жінку, а наступного ранку наказував зітнути їй голову. І робив це так спокійно та байдуже, немов замовляв собі яєчню на сніданок. "А давайте сюди Нелл Гвін",— каже. Ту ж мить її приводять. А наступного ранку: "Зітніть їй голову!" — і вони стинають. "А давайте сюди Джейн Шор",— каже. Вона приходить. А наступного ранку: "Зітніть їй голову!" — і вони стинають. "Покличте чарівну Розамунду". Чарівна Розамунда з'являється на поклик. А наступного ранку: "Зітніть їй голову!" І кожному з тих своїх жінок примушував він щоночі по одній казці собі розповідати; й ото слухав усе, слухав, доки назбиралося тих казок аж тисяча й одна, а тоді він уклав із них книгу та назвав її "Книга Страшного суду" — добра назва, саме підходяща! Ти ще, Джіме, королів не знаєш, зате я їх добре знаю;

оцей наш старий п'янюга багато кращий за тих, про яких читав я в історії. Ну, наприклад, заманулося тому Генріхові зчинити колотнечу з Америкою. Як же він до того взявся? Чи надіслав попередження? Поставив цій країні якісь вимоги? Боронь боже! Ні сіло ні впало наказав повитрушувати увесь чай з кораблів у море в Бостонській гавані, а потім оголосив Декларацію незалежності й звелів битися за неї. Такий уже був — нікому спуску не давав. Узяв він на підозру свого ж таки батька, герцога Веллінгтона. Ну, та й що ж він зробив? Думаєш, порозумівся з ним? Ні, втопив його, як кошеня, у бочці мальвазії. А спробуй десь напхвваті залишити гроші і заґавитись! Що він зробить? Обов'язково поцупить! Коли складеш із ним якусь угоду, заплатиш заздалегідь і не пильнуватимеш, як він її виконуй — що він зробить? Як стій ошукає. Або розтулить, бува, рота — для чого? Якщо тут же таки не заткне собі пельки, то неодмінно збреше. Он який жук був отой Генріх, їй-богу, коли б до нашого плоту потрапив той король замість наших, він обмахорив би тутешніх городян іще не так. Я не скажу, що наші — безневинні ягнятка; вони теж добрі зухи, якщо правду казати. Проте вони ніщо, як порівняти до того старого пройдисвіта. Я одне скажу: король — то король, що ти з ним поробиш! А загалом усі вони паскуди, та й годі. Такими вже їх ліплено.

— Проте, Геку, саме від нашого так і смердить.

— Ет, усі вони такі, Джіме. Від усіх королів смердить, нічого не вдієш; принаймні історія ніякого порятунку не підказує.

— А герцог, так отой більше на людину схожий.

— Еге ж, герцог — можливо, що й так. Однак між ними невелика різниця. Така сама погань, хоч він і герцог. Коли він нажлуктиться, хоч як ти на нього роздивляйся, а від короля не відрізниш.

— А хай їм дідько, Геку! Я не від того, аби й цих спекатися. Мені й ці вже у печінках сидять.

— Мені вони теж насточортіли, Джіме. Та коли вже сидять вони нам на каркові, ми не можемо забувати, хто вони такі, і маємо з тим рахуватися. Часом так мені пече, що немає й одної держави на світі без королів.

Не було ніякої потреби пояснювати Джімові, що ці шахраї — ніякий не король і не герцог. Нічого путнього з цього не вийшло б, а крім того, так воно й було, як я казав: ніяк не відрізниш їх від справжніх монархів.

Я ліг спати, а коли надійшов мій час ставати на варту, Джім не збудив мене. Він часто так робив. Коли я прокинувся удосвіта, Джім сидів, похиливши голову між коліна, і тужив, і плакав. Я вдавав, що нічого не чую й не бачу. Знав, у чому справа. В такі хвилини він сумував за своєю дружиною та дітьми, покинутими напризволяще, і його огортала печаль за рідною домівкою; він досі й разу не розлучався із своєю родиною; і я вірю, що дітей і дружину він любив так само, як і білі люди. Може, кому здасться, що це неприродно, але я певний, що Джім таки справді нудьгував. Він часто ночами, думаючи, що я сплю, починав тихенько плакати, примовляючи:

— Безталанночко моя, Лізабет! Сердешний мій Джонні! Ой лишенько, недоленько тяжка! Ніколи я вас більше не побачу, ніколи не побачу!

Джім і справді був добросердий негр.

Цього разу я все ж наважився поговорити з ним про його дружину та діток, а він мені й каже:

— Так мені зараз прикро стало!.. Почув я допіру на березі чи то гуп, чи то хлюп, та й нагадав собі, як я одного разу покривдив був маленьку мою Лізабет. Їй ледь-ледь минуло тоді чотири роки, і напала на неї скарлатина, ще й цупко так причепилася до дитини; поволі Лізабет одужала і якось стала біля мене, а я й кажу їй: "Зачини-но двері". А вона й не поворухнулася. Стоїть собі та всміхається. Це мене розлютило, і я

знову кажу, та так ото голосно, аж кричу: "Чи тобі позакладало? Зачини двері!" А вона стоїть собі та всміхається. Тут мені й увірвався терпець!

Я як grimнув: "Стривай же! Я тебе навчу слухатись!"

Та як лясну її по голові, аж поточилася дитина. Тоді я пішов до другої кімнати й хвилин із десять перебув там; вертаюсь назад, а двері, як і були, незачинені. Дитина стоїть на порозі, голівоньку похилила й плаче, а сльозинки дрібні додолу капають. Отут я аж скипів — така на мене лють напала; аж раптом — двері ті в нас надвір відчинялися — раптом зірвався вітер і — грук! — торохнув дверима простісінько поза спиною дитини, і, боженьку милий, дитина й не рухнулася! Мені аж дух затамувало, і я відчув у себе всередині щось таке... таке... навіть не знаю, як і сказати. Я нишком підкрався, а сам увесь тремчу, круг неї обійшов навшпиньках, прочинив двері, головою майже притулився до дитини — і все те тихо-тихо, ледь чутно, а тоді як скрикну на всю горлянку: "Агов!" А вона й не поворухнулася! Ой Геку, як же я тоді заплакав, підхопив її на руки, пригорнув до себе та й кажу: "Ох, дитинонько ти моя любесенька! Господи боже ти мій великий та милостивий, прости безталанному старому Джімові, а сам він зроду собі цього не подарує!" Ох, вона ж оглухла, Геку, зовсім оглухла, а я ж її так скривдив!

Розділ XXIV

Другого дня, надвечір, пристали ми до порослого верболозом острівця посеред річки; навпроти цього острівця на обох берегах виднілися селища, і герцог із королем почали відразу ж мізкувати, як би його обмахорити тутешніх жителів. Джім попросив герцога, щоб вони швидше поверталися на пліт, бо йому важко, та й набридло вже цілісінькі дні лежати в курені із зв'язаними руками й ногами. Бачте, залишаючи Джіма самого, доводилось його зв'язувати, бо якби нагодився хто сторонній та побачив його самого й незв'язаного, то навряд чи повірив би, що він втеклий невільник. Ну, герцог погодився, що лежати цілий день, коли ти зв'язаний, важкувато, й обіцяв придумати який-небудь спосіб, щоб не зв'язувати Джіма.

Нашому герцогові не треба було ходити до чужої голови по розум, він відразу зметикував, як усіх одурити. Він одягнув Джіма в костюм короля Ліра — довгополий халат з фіранкового ситцю та білий парик і борода з кінського волосу; потім дістав свій театральний грим та наквацював Джімові обличчя, руки, вуха й шию такою тьмяною, мертвотною синьою фарбою, що Джім почав скидатися на утопленика, який пролежав принаймні дев'ять днів під водою. Бодай я крізь землю пішов, якщо бачив коли що-небудь страшніше за ту потвору. А герцог тим часом відшукав дощечку й написав на ній:

Скажений араб.

Безпечний, коли не втрачає тями.

Потім він прибив дощечку до жердини й поставив її за чотири чи п'ять футів од куреня. Джім був з того вдоволений. Він сказав, що це багато краще, ніж щодня протягом нескінченних годин лежати зв'язаним і дрижаки їсти зі страху, тільки-но де зашарудить. Герцог казав Джімові почувати себе зовсім вільно, а якщо раптом з'явиться якийсь непроханий гість, до Джім має вискочити з куреня, трохи показитися та разів зо два завити, як хижий звір, і тоді той напевно в ту ж мить кинеться навітікача і дасть Джімові спокій. Це звучало переконливо; проте нормальна людина й не чекатиме, поки Джім завие. Це ж був не просто мрець, де там! — це було щось багато страшніше.

Обом шахраям хотілося знову зіграти своє "Неабищо",— вони добре нагріли на тому руки, проте вирішили, що це небезпечно, адже чутка про їхнє махлярство могла вже докотитися й сюди. Нічого путнього так і не спало їм на думку; врешті герцог вирішив полежати та години зо дві подумати, щоб якось пошити в дурні тих арканзасців; а король,— нічого наперед не плануючи,— захотів навідатися до другого містечка на тому березі і здатися на волю божу, а по-моєму — на дияволову. Всі ми купили собі нову одежу в тому місті, де зупинялися востаннє; король переодягся в усе нове і загадав зробити те саме й мені. Я, звісно, вмить виконав його бажання. Король був у чорному костюмі і виглядав дуже

пишно й урочисто. Ніколи не думав я, що вбрання може так змінити людину. Раніше король був схожий на волоцюгу, тепер же, коли він скидав з голови нового білого капелюха та вклонявся з милою усмішкою, то набирав такого поважного, сумирного та побожного вигляду, начебто щойно вийшов із ковчега старий Ной власною персоною, та й тільки. Джім наготував човна, і я сів у нього з веслом наготові. Трохи нижче від острівця, миль за три від містечка, манячів великий пароплав; він стояв там уже годин зо дві: вантажився. Король глянув та й каже:

— Я так гарно вбраний, що, мабуть, найкраще мені буде приїхати з Сент-Луїса, або Цінціннаті, чи ще з якого великого міста. Веслуй до пароплава, Гекльберрі: ми припливемо до містечка на ньому.

Двічі йому не довелося повторювати, бо я й сам радий був проїхатися на пароплаві. Я довеслував до берега за півмилі вище від містечка: там тихою водою було легше пливти вздовж стрімкого берега. Невдовзі ми порівнялися із приємним на вигляд, простосердим молодим селяком, який сидів на колоді й витирав спітніле обличчя,— надворі було дуже гаряче; поруч нього стояли дві килимові валізи.

— Підвеслуй до берега,— наказав король. Я відвеслував.— Куди це ви прямуєте, хлопче?

— Мені треба на пароплав. Їду до Орлеана.

— Сідайте до нас,— запропонував король.— Заждіть-но хвилинку, мій служка допоможе вам зараз перенести валізи. Вилазь та допоможи джентльменові, Адолфусе! — додав він, звертаючись, знати, до мене.

Я зробив те, що він загадав, і от ми втрюх уже рушили далі. Селяк цей був нам щиро вдячний; воно й справді нелегко в таку спеку чалапати із двома валізами в руках. Він розпитався в короля, куди той їде, і король відповів, що сьогодні вранці висадився у містечку, нижче за течією, а

зараз має на меті відвідати старого приятеля-фермера, що живе за кілька миль звідси проти води. Юнак йому на те:

— Побачивши вас, я відразу сказав собі: "Це містер Вілкс, тільки він трошечки спізнився". А тоді знову кажу собі: "Ні, це, мабуть, не він, чого б то він плив човном проти води?" Ви не Вілкс, правда ж?

— Ні, моє прізвище Блоджет, Александер Блоджет — велебний Александер Блоджет, оскільки я один із сумирних служителів господніх. Та хай там як, а я щиро жалкую, що містер Вілкс запізнився, а найпаче, коли він на тому щось втратив... Проте сподіваюсь, цього не сталося?

— Звісно, спадку він через те не втратив, його-то він однаково отримає; та, на жаль, йому не вдалося побачитися із своїм братом Пітером, як той умирав. Вілксові воно, може, й байдуже, хто його зна... Але брат його все на світі віддав би, аби побачитися з ним перед смертю: останні три тижні він весь час тільки про те й мавив. Вони розлучилися ще змалечку, а брата Вільяма він зроду й у вічі не бачив — це того глухонімого,— Вільямові всього років тридцять — тридцять п'ять. Лише Пітер та Джордж сюди приїхали; Джордж був одружений — і він, і жінка його померли обоє минулого року. Отже, лишилося тільки двоє братів: Гарві та Вільям; і ті, як я вже казав, не спромоглися прибути вчасно.

— А хто-небудь написав їм?

— О так, місяць чи два тому, коли Пітер щойно заслаб: бідолаха й сам відчував, що цим разом йому вже не підвестися. Воно й зрозуміло,— він уже зовсім зістарився, а Джорджеві доньки ще надто молоді, щоб бути йому за товариство, крім хіба що Мері Джейн, отієї руденької; тож як померли Джордж із братовою, старий занудьгував: ніяк не міг звикнути до самотнього життя і дуже, здається, за те життя й не хапався. Йому страх як хотілось побачитися з Гарві, ну, звісно, і з Вільямом також,— він належав до тих людей, які до складання заповіту неохочі. Він залишив листа до Гарві, і в тому листі пишеться, де сховано його гроші та як саме

розподілити решту майна, щоб забезпечити Джорджевих дочок: по Джорджеві ж анічогісінько не лишилося. Крім того листа, він так нічого й не написав,— ніхто не міг його примусити.

— А як ви гадаєте, чому Гарві не приїхав? Де він живе?

— О, він живе в Англії, в Шеффільді, він там за пастора, а в наших краях зроду ще не був. Може, не мав вільного часу, а крім того, він же міг і не отримати листа.

— Шкода, шкода, що не діждав бідолаха побачення з братами. То ви, кажете, збираєтеся до Орлеана?

— Так, але то для мене лише тимчасова зупинка. Наступної середи я відпливу звідтіля кораблем до Ріо-де-Жанейро, там живе мій дядько.

— Еге, довгенька подорож, довгенька! Але ж і приємна! Я б і сам не від того, щоб отакечки помандрувати... То, кажете, Мері Джейн найстарша? А іншим скільки років?

— Мері Джейн — дев'ятнадцять, Сьюзен — п'ятнадцять, а Джоанні — років чотирнадцять,— це та, що має заячу губу і присвятила себе добродійним справам.

— Нещасні дівчатка! Подумати тільки, zostалися зовсім самотні на світі.

— Та могло ж іще гірше статися. Старий Пітер має друзів, і вони не дадуть скривдити сиріток. Скажімо, Гобсон, баптистський проповідник, та диякон Лот Хові, та Бен Ракер, та Ебнер Шеклфорд, та адвокат Леві Белл, та лікар Робінсон, та їхні жінки, та вдова Бартлі, та... всіх і не злічити! Але ці були найближчі Пітерові друзі, і коли він писав додому, то згадував завжди й про них. Отже, Гарві, як приїде, знатиме, де шукати друзів.

Отак старий питав та й випитував, поки простосердий хлопець усього чисто йому не виспівав. Щоб я пропав, якщо старий не вивідав геть усього про це благословенне місто а також і про Вілксів. Довідався він і про те, що Пітер чинбарив, і про те, що Джордж теслярував, і про те, що Гарві проповідує у якійсь секті; ну, одне слово — про все. А тоді й каже:

— А чого ви пішки йшли до пароплава?

— Бо цей орлеанський пароплав дуже великий, і я боявся, що він тут не зупиниться. Коли пароплав сидить глибоко, то він не зупиняється на вимогу. Пароплав із Цінціннаті зупиняється, а цей іде із Сент-Луїса.

— А що, Пітер Вілкс був заможний?

— Ого, ще й який! Він мав і будинки, і землю та ще, кажуть, і грошиків призбирав тисяч зо три-чотири,— заховав їх, чув я, десь у певному місці.

— Коли, ви сказали, він помер?

— Я нічого такого не казав, але помер він учора ввечері.

— Мабуть, завтра й ховатимуть?

— Атож, десь опівдні.

— Так, так. Сумна історія. Ну, та всім нам рано чи пізно судилося померти. Ми повинні завжди пам'ятати про смерть і готуватися до неї.

— Звісно, сер, ваша правда. Моя матуся завжди те ж саме казала.

Коли ми наблизилися до пароплава, вантаження вже закінчувалося, і невдовзі він рушив далі. Король не згадував більше про те, щоб сісти на

пароплав, і я втратив нагоду покататися. Коли пароплав відчалив, король примусив мене веслувати ще цілу милю, а тоді зійшов на берег у відлюдному місці й сказав:

— Вертайся швиденько назад та привези сюди герцога й нові валізи. А якщо він на тому березі, гайда туди й забери його звідтіля. Скажи йому, щоб якнайкраще прибрався. Ну, швидше, не барись!

Я вже здогадався, що саме він намислив; проте, звісно, нічого не сказав. Коли я вернувся разом із герцогом, ми заховали човна, а тоді вони посідали удвох на колоді, й король розповів герцогові все, що сам почув від того селяка,— все до останнього слівця. Та ще король весь час намагався вимовляти слова, як уроджений англієць; і мушу визнати, це в нього виходило непогано для такого бовдура. Я не можу прикидатися, як він, у мене не вийде, тим-то й пробувати не буду; а він таки добре викозирював, їй-богу! Потім він запитав:

— А як у вас із глухонімотою, Бліджуотере?

Герцог відповів, що про те королеві може голова не боліти: йому не раз доводилося грати глухонімих у театрі. І ми почали чекати на пароплав.

Десь під обідню пору пропливло повз нас два маленькі пароплави, але вони йшли не з верхів'я; нарешті з'явився великий пароплав, і король із герцогом подали йому знак, щоб він зупинився. По нас вислали човна, ми ступили на борт і дізналися, що пароплав цей із Цінціннаті; та коли капітан довідався, що нам треба проїхати лише якихось чотири чи п'ять миль, то аж зайшовся від люті; і він, і його команда почали лаяти нас на всі заставки і заявили, що не причалять анізащо. Але король спокійно на те відказав:

— Якщо джентльмени згодні заплатити по доларові за кожну милю, з умовою, щоб їх узяли на пароплав, а згодом приставили човном на берег, то, сподіваюсь, пароплав не зазнає особливих збитків, чи не так?

Тоді на пароплаві відразу полагіднішали й сказали, що, мовляв, хай буде так, гаразд; а коли ми порівнялися з містечком, то нас відвезли туди човном. Чоловік з двадцятєро цікавих збіглося на берег, побачивши човна, і коли король запитав: "Чи не скаже мені хто з вас, джентльмени, де живе містер Пітер Вілкс?" — вони ззирнулися поміж собою й похитали головами, ніби хотіли сказати: "А що я вам казав?" А тоді один з них відповів королю лагідно та чемно:

— Мені дуже шкода, сер, але ми можемо тільки показати вам, де він жив учора ввечері.

Ніхто й не стямився, як старий дурисвіт похитнувся і впав на того чоловіка, поклав підборіддя йому на плече і ну обливати йому спину рясними слізьми та все примовляти:

— Ой лихо нам, лихо! О брате наш горопашний, нема вже тебе з нами, і ми ніколи тебе не побачимо!.. О, як це тяжко, як тяжко!

Потім він обертається, хлипаючи, до герцога і починає виробляти руками якісь ідіотські знаки, а той раптом упускає додолу валізку та й собі починає ридма ридати. А хай мене чорти візьмуть, якщо ці двоє не найспритніші шахраї на світі! Не бачив я таких, скільки живу.

Усі, що там зібралися, оточили їх, почали співчувати їм, потішали лагідними словами, та потягли на гору їхні валізи, та дозволяли їм виснути на собі й обливати сльозами; вони розповідали королю про останні братові хвилини, а король переповідав усе те герцогові на мигах, і обидва так за тим чинбарем побивалися, наче дванадцятьох апостолів утратили. Та щоб я був негр, коли бачив хоч щось подібне! Аж було соромно відчувати, що й ти належиш до людського роду.

Розділ XXV

Звістка про нашу появу немов на крилах облетіла за дві хвилини ціле місто, і бачили б ви, як звідусіль збігалися люди,— деякі так поспішали, що натягали сюртуки на бігу. Невдовзі нас тісно оточила юрба, і навколо стояв такий тупіт, наче солдати марширують. У вікнах та на дверях було повно люду, й щохвилини з-за паркана хтось питав:

— Це вони?

А хтось із гурту, що йшов за нами, відповідав:

— Авжеж, вони.

Коли ми дійшли до будинку Вілксів, на вулиці перед ним годі вже було протовпитися, а три дівчини стояли на дверях. Мері Джейн справді була руда, та тільки то байдуже, бо виявилося, що вона справжня красуня, а обличчя та очі в неї аж сяяли з радощів, що нарешті дядечки приїхали. Король простяг руки, і Мері Джейн кинулася йому в обійми, а Заяча Губа припала до герцога — ото вже тішилися вони та раділи! Майже всі — в кожному разі жінки — плакали на радощах, дивлячися на цю зворушливу зустріч кривної рідні та милуючись на їхнє щастя.

Далі король торкнув герцога ліктем — я це добре запримітив — і, роздивившись на всі боки, побачив труну, що стояла в кутку на двох стільцях; а тоді він і герцог, обнявши один одного за плечі, а другою рукою тручи собі очі, попрямували повільно й урочисто до неї, і всі шанобливо розступалися, даючи їм дорогу, балачки та гомін припинилися, тільки шелестіло "Ш-ш!", а чоловіки скидали капелюхи й схиляли голови — і враз запанувала така тиша, що було чути, як муха пролетить. А коли негідники підійшли до труни, схилилися над нею й глянули на покійника, то вибухнули таким плачем, що їх, певно, чути було аж у Новому Орлеані; потім, обійнявши один одного за шию й поклавши підборіддя один одному на плечі, хвилин зо три, а може, й чотири

заливалися сльозами. Ніколи я не бачив, щоб чоловіки отак ревли! А за ними розрюмсались і всі присутні. Такої зливи сліз і світ не бачив. Потім один став по один бік труни, а другий — по другий, і обидва впали навколішки, поспирали на труну голови та й почали собі під ніс молитви бубоніти. Ну, тут уже всі не витримали й заголосили, а сердешні дівчата давай і собі ридати. Трохи не кожна жінка підходила до тих дівчаток і мовчки цілувала їх урочисто в чоло, клала їм на голову руку, зводила очі до неба, розливаючись слізьми, а тоді, схлипуючи та втираючи хусточкою сльози, відходила набік, щоб звільнити місце іншій. Нічого бридкішого я зроду ще не бачив!

Трохи згодом король звівся на ноги, ступив кілька кроків наперед, погамував сльози та присилював себе виголосити промову, щось сльозливе та несосвітене — тобто почав варнякати казна-що про те, яке то тяжке випробування, яке горе для них із братом — втратити небіжчика, не застати його серед живих, проїхавши чотири тисячі миль... однак це випробування полегшується дорогим співчуттям та святими сльозами всіх присутніх, і тому він від щирого серця всім дякує і за себе, і за брата, бо неможливо ці почуття у словах вилити, всі слова нікчемні й бездушні... І отак він молів нісенітницю, аж набридло слухати; а тоді проплямкав преблагочесний святий "Аміль" та й ну знову так ревити, наче з нього живцем жили тягнули.

Тільки-но він замовк, як хтось у юрбі почав співати псалом, і всі, хто там був, підхопили його, долучивши й свої голоси до співу, і відразу стало веселіше й легше на душі, як буває тоді, коли тобі пощастить дременути з церкви. Що то за диво — музика! А після такого блягузкання та скиглення вона відсвіжила нас відразу, бо звучала щиро й зворушливо.

Потім король знову розпатякався: оголосив раптом, що він та його небоги дуже потішаються, якщо найближчі друзі їхньої родини зроблять їм ласку і завітають нині до них на вечерю та допоможуть обмити й обрядити покійника; і, коли б його нещасному братові смерть не стулила уста, він назвав би найдорожчі для нього імена, що їх так часто згадував у своїх листах; ось він назве їх одного за одним — це велебний містер

Гобсон, та дякон Лот Хові, та містер Бен Ракер, та Ебнер Шеклфорд, та Леві Белл, та лікар Робінсон, та їхні жінки, та вдова Бартлі.

Велебний Гобсон та лікар Робінсон саме під цей час обидва промишляли у протилежному кінці містечка, тобто я маю на думці, що лікар випроваджував хворого на той світ, а пастор напучував його порадами. Адвокат Белл поїхав до Луїсвілла в якихось справах. Але інші були тут присутні, і всі вони підходили одне за одним і тиснули королю руку, дякували йому й розмовляли з ним; а потім вони стискали руку й герцогові, але нічого йому не казали, а тільки всміхалися й хитали головами, мов дурноверхі блазні, а той витворяв руками різні фіглі та все жебонів "Гу-гу-гу-гу-гу", наче немовля, що не вміє ще говорити.

А король знай ляпав язиком і водночас хитро випитував мало не про всіх у місті, не минаючи й послідушого собаки; водночас він згадував про всілякі незначні події, що траплялися в місті, чи то в Джорджевій родині, чи то в Пітеровій. І щоразу посилався на Пітерові листи, даючи всім наздогад, що все те писав до нього Пітер; звісно, то була нахабна брехня, бо всі відомості він випитав у того молодого телепня, якого ми підвезли до пароплава.

Потім Мері Джейн принесла листа, якого залишив її дядько, і король зачитав його вголос, зрошуючи рясними сльозами. Пітер Вілкс відписав дівчатам свій будинок та три тисячі доларів золотом, а чинбарню (яка давала неабиякий прибуток) та інші будівлі з ґрунтом (що варті були близько семи тисяч), а також три тисячі доларів золотом відписав він своїм братам — Гарві та Вільямові, зазначивши, що ті шість тисяч закопано в льоху. Обидва пройдисвіти сказали, що зараз же підуть до льоху та дістануть ті гроші й поділять їх, як то належить, а мені загадали нести свічку. Ми замкнули за собою льохові двері, а коли вони знайшли торбину, то висипали гроші тут же таки на долівку,— дуже втішно було дивитися на таку купу блискучих золотняків. Ех, щоб ви були бачили, як нашому королю і очі, й зуби розпалились! Він ляснув герцога по плечу та й каже:

— Ого! Оце так удача! Що скажете? Слухайте, герцогу, адже ж це перевершує "Неабищо", еге?

Герцог погодився, що таки перевершує. Вони гребли золотняки руками, просівали їх крізь пальці, впускаючи їх з брязкотом додолу; тоді король мовив:

— Що й казати! Не забувайте — ми тепер брати померлого багатія й представники живих його спадкоємців,— це не найгірша роль для нас, герцогу. От що значить покладатися на провидіння. Зрештою, це найпевніша справа. Я перепробував усілякі способи, але кращого за цей годі шукати.

Кожен на їхньому місці задовольнився б цією купою грошви і взяв би її на віру. Та де там! Вони обов'язково musiли перелічити. Отож полічили — і вийшло на чотириста п'ятнадцять доларів менше. Король і каже:

— Морока б його вбила! Цікавий я знати, де він оті чотириста п'ятнадцять доларів подів?

Побідкалися вони трохи, а потім кинулися шукати й поперекидали все чисто. Тоді герцог сказав:

— Нічого не вдієш, небіжчик був хворий, міг і помилитись. Я гадаю, що саме так і сталося. Найкраще — це погодитися з тим, що так воно є, й промовчати. Обійдемося й без них.

— Звісно, обійдемося й без них! То пусте, я про те зовсім не жалкую! Мене от недолік турбує — ось про що я думаю. Ви розумієте й самі, що ми повинні удавати тут із себе людей дуже чесних, щиросердих та шляхетних. Гроші ці треба зараз же винести нагору та перелічити там перед усіма, щоб на нас не впало й найменшої підозри. Проте, якщо небіжчик твердить, що тут шість тисяч доларів, буде велика прикрість коли виявиться, що...

— Стривайте! — вигукнув герцог.— Давайте-но поповнимо недостачу.
— І він почав витрушувати золоті зі своєї кишені.

— Це чудова думка, герцогу! У вашої світлості й справді вельми світла голова! — сказав король.— Їй-богу, це ж таки "Неабищо" знову нам у пригоді стало! — та й собі почав кишені вивертати, добуваючи звідтіля золоті монети й ставлячи їх стовпчиками.

Це їх мало не розорило, зате в торбині лежало рівно шість тисяч.

— Слухайте-но,— мовив герцог,— маю ще одну думку! Ходімо нагору, перелічимо прилюдно ці гроші, а потім візьмемо та й віддамо їх дівчаткам.

— Чудово, герцогу, дайте я притисну вас до моїх грудей! Блискуча ідея! Ну, й голова, вперше таку бачу! Ох, і хитра ж це штука — кращого й не придумаєш! Нехай тепер спробують нас підозрювати — це їм заткне рота!

Коли ми повернулися нагору, всі з'юрилися навколо столу, а король почав рахувати гроші та складати їх стовпчиками, по триста доларів у кожному,— двадцять гарненьких маленьких стовпчиків. Усі дивилися на них неситими очима й облизувалися. Потім гроші згребли назад у торбину, а король, бачу, випростується й готується до нової промови. І за хвилю почав:

— Друзі! Мій бідний брат, що лежить отам, упокоївшись, у домовині, поставився вельми щедро до тих, кого залишив у цій земній юдолі. Він поставився вельми щедро до цих бідолашних маленьких овечок, яких любив та прихистив у себе в домі і які zostалися тепер без батька й без матері. Атож! І ми, ті, що знали його, знаємо, що він поставився б іще великодушніше до цих дівчаток, коли б не боявся образити свого любого брата Вільяма й мене. Чи, може, ви в тому маєте сумнів? Мені здається, що тут жодних сумнівів бути не може. Та й справді, що б же з нас за

брати були, коли б ми стали йому на заваді в такій благородній справі й у такий час? Та що б же з нас за дядьки були, коли б ми пограбували — так, пограбували — в такий час цих бідних, лагідних овечок, котрих він так любив? Якщо я знаю Вільяма,— а я гадаю, що знаю,— він... А втім, я зараз його спитаю.

Король повернувся до герцога й почав йому щось завзято пояснювати на мигах, а герцог спочатку безтямно дивився на нього, мов заплішений дурень, а тоді раптом кинувся до короля, немов збагнувши, в чім річ, та давай гугукати на радощах та пригортати короля до себе мало не п'ятнадцять разів підряд, поки той звільнився. Тоді король сказав:

— Я знав це наперед. Я певен, що всі тепер розуміють, які він має щодо цього почуття. Отже, Мері Джейн, Сьюзен, Джоанно, візьміть ці гроші, візьміть усі! Це дарунок вам від того, хто лежить отам у домовині, захололий, але повний радості.

Тут Мері Джейн почепилася йому на шию, а Сьюзен та Заяча Губа почепилися на шию герцогові, й знов почалося таке обіймання та цілування, якого я зроду-віку не бачив. А всі присутні товпилися навколо зі сльозами на очах, та тиснули обом шахраям руки, аж трохи їх не повідривали, та примовляли раз у раз:

— Які ж ви добрі та милі! Як це шляхетно! Але як же так?..

А потім усі знов почали розводитися про покійника — і який він добрячий чоловік був, і яка ж то втрата непоправна й таке інше, й таке інше; а тим часом якийсь високий чоловік із вольовим підборіддям протовпився знадвору до кімнати й стояв собі осторонь, прислухався та придивлявся, ні до кого не звертаючись; та й до нього ніхто не звертався, бо король саме розпатякався, а вони всі понаставляли вуха, його слухаючи. З чого він почав, не пригадаю, а це вже дійшов до середини:

— ...вони були найближчі друзі небіжчиків. Тому їх нині сюди й запрошено; проте ми хочемо, щоб завтра прийшли сюди всі, всі до одного: адже ж він усіх шанував, усіх любив, тож на похоронній оргії має бути присутнє все місто.

І такечки почав він на слухачів ману пускати, та зі своїх власних пишних фраз милуватися, та все ту "похоронну оргію" ні к лісу, ні к бісу телющити, аж зрештою герцогові терпець урвався, вхопив він клаптик паперу та й написав на ньому: "Похоронна церемонія, старий ви бовдуре!" — а тоді згорнув того папірця, подався наперед і, гугукаючи, простяг його понад головами людей королю. Той перебіг його очима, поклав до кишені та й каже:

— Бідолашний Вільям, хоч і гризе його скорбота, а серце має золоте — завжди вболіває за інших. Підказує мені, що слід усіх запросити на похоронну церемонію — йому хочеться, щоб усі прийшли. Проте надаремне він тим піклується, я попередив його бажання.

Та й знову заходився молоти язиком — спокійнісінько ліпить та й ліпить ті "похоронні оргії", хоч ти йому вогню прикладай! Аж за третім разом спинився та й мовить:

— Я кажу "оргія" не тому, що це загальновживаний вислів, аж ніяк — загальне здебільша вживає слово "церемонія", — однак саме "оргія" точніший вислів. В Англії тепер ніхто вже не каже "церемонія". У нас в Англії всі кажуть тільки "оргія". "Оргія" — краще казати, бо воно за змістом ближче до дійсності. Це слово походить від грецького "орго", цебто "зовнішній", "відкритий", "прилюдний" та старогрецького "гізум" — "садити", "закопувати"; звідси — "ховати". Отож, як бачите самі, "похоронна оргія" — це відкритий, привселюдний похорон.

Такого зуха світ не бачив! Ну, тут чоловік із вольовим підборіддям пирснув зі сміху просто йому в обличчя. Всім стало дуже ніяково. Всі загомоніли:

— Що вам, лікарю?!

А Ебнер Шеклфорд сказав:

— Та що вам, Робінсоне, невже ви ще й досі нічого не чули? Це ж Гарві Вілкс.

Король приязно всміхнувся й, простягаючи лікареві своє ручисько, сказав:

— То це ви щирий друг і зцілитель мого бідолашного брата? Я...

— Геть руки! — скрикнув лікар.— І це ви — англієць?! Та паскуднішої підробки мені ще не доводилося чути! Ви брат Пітера Вілкса? Ви — шахрай, ось ви хто!

Що тут зчинилося! Всі обступили лікаря, намагаючись його уговтати, намагаючись його переконати, що Гарві сто разів уже довів, що він і справді Гарві, що він кожного знає на ім'я, знає навіть назви всіх собак у місті, й усі просили його і благали не ранили серця Гарві та серця бідних дівчаток. Та все даремно! Лікар затявся і сказав, що людина, яка видає себе за англійця, але розмовляє замість англійської мови якимось жаргоном та верзе казна-що,— справжній дурисвіт і брехун. Сердешні дівчата почіплялися на короля та дрібними сльозами вмивалися; раптом лікар повернувся до них і почав говорити:

— Я був другом вашому батькові, і вам я також друг; застерігаю вас тепер, як друг і чесна людина, котра хотіла б вас захистити й допомогти, щоб ви не набралися лиха та в клопіт не вскочили: відійдіть ви від цього негідника! Не майте з ним ніяких справ, з оцим невігласом та волоцюгою, що видає своє ідіотське блягузкання за грецькі та єврейські слова! Та він же знахабнілий дурисвіт — десь нахапався якихось імен та фактів і приперся з ними сюди, а ви вважаєте все це за докази та дозволяєте морочити себе за допомогою цих ваших вельми довірливих приятелів,

яким слід би краще на людях розумітися. Мері Джейн Вілкс, ви знаєте, що я вам друг, і то друг некорисливий. Послухайте мене! Прошу вас, женіть цього безчесного махляра в потилицю. Ну, то як же?

Мері Джейн випросталася — і світе мій, яка ж вона була в цю мить гарна! — та й каже:

— Ось моя відповідь,— та й узяла зі столу торбину з грішми і, передаючи її королеві до рук, сказала: — Візьміть ці шість тисяч доларів та покладіть їх для мене й моїх сестер куди хочете, і ніяких розписок нам не треба.

Потім вона обняла короля з одного боку, а Сьюзен та Заяча Губа — з другого. І враз усі почали плескати в долоні та тупати ногами, знялася справжня буря, а король тим часом задер голову й гордо посміхнувся.

Лікар лиш кинув:

— Гаразд, я умиваю руки й за наслідки не відповідаю. Проте попереджую вас усіх: настане час, коли вас палитиме сором на саму згадку про цей день!

І він пішов.

— Гаразд, лікарю,— кинув король глузливо йому навздогін,— тільки-но почне палити сором, ми вас гукнемо!

Тут усі зареготали й сказали, що він дуже підкусив пана лікаря.

Розділ XXVI

Ну, отож, коли всі розійшлися, король запитав у Мері Джейн, чи є в них вільні кімнати, і вона сказала, що в господі є тільки одна вільна

кімната, в якій вона примістить дядечка Вільяма, а своєю власною поступиться дядечкові Гарві, бо її кімната трохи більша, сама ж вона піде до сестер і спатиме на розкладному ліжку; а на горищі є ще маленька комірчина, де лежить солом'яник. Король вирішив, що на солом'янику буде дуже зручно лакеєві — тобто мені.

Пішли ми з Мері Джейн нагору, й вона показала своїм дядькам ті кімнати; покої були скромні, проте затишні. Вона обіцяла забрати свої сукні та інший дріб'язок, якщо все те заважатиме дядечкові Гарві, але він сказав, що не заважатиме. Сукенки порозвішувано було на стіні, а перед ними, запинаючи їх, висіли ситцеві завіски, що спадали аж до самої підлоги. В одному кутку стояла стара скриня, в другому — футляр із гітарою, крім того, там була ще сила всіляких дрібничок, якими дівчата так люблять оздоблювати свої кімнати. Король зауважив, що з цим дріб'язком буде затишніше та приємніше, отже, не треба його чіпати. Герцогова кімнатка була невеличка, але дуже зручна, як і моє горище.

В них була прохана вечеря, і знову поприходили ті самі чоловіки й жінки, що були й уранці; я стояв позаду короля та герцога, чекаючи на їхні розпорядження, а решті гостей слугували негри. Мері Джейн сиділа на хазяйському місці, побіч Сьюзен, і бідкалася, що печиво було невдале, несмачні були маринади, а смажені курчата вийшли такі тверді, що їх і не вгризеш, та ще говорила багато пустих слів, до яких завжди вдаються господині, щоб витягти з присутніх компліменти; а гості ж наперед знали, що вечеря буде розкішна, тож і почали все хвалити, кажучи: "І як ото вам пощастило так чудово загнітити печиво?", або: "Скажіть, коли ласка, де ви добули такі надзвичайні пікулі?" — і отак цілий вечір товкли воду в ступі, як то воно ведеться за вечерею,— ви ж і самі гаразд те знаєте. Коли все те скінчилося, я та Заяча Губа повечеряли на кухні недоїдками, а інші тим часом допомагали неграм прибирати зі столу й мити посуд. Заяча Губа взялася розпитувати мене про Англію і трохи не загнала мене на слизьке.

— Ти коли-небудь бачив короля? — питає вона.

— Це ж бо якого? Вільгельма Четвертого? Ну, звісно, він до нашої церкви вчащає.

Хоч я й знав, що він помер уже багато років тому, але не прохопився про те й словом. Тільки-но я сказав, що він ходить до нашої церкви, вона й питає:

— Як... увесь час?

— Звісно, увесь час. Його лава якраз навпроти нашої — по другий бік амвона.

— Я гадала, що він живе в Лондоні.

— Авжеж, там. А де ж йому жити?

— Проте мені здавалося, що ти живеш у Шеффілді?

Відчуваю, що набрав у халяви! Ох, і вскочив же,— треба якось виборсуватися. Тож попервах удав я, ніби курячою кісткою вдавився, а тоді й кажу:

— Я мав на оці, що король тоді до нашої церкви вчащає, як приїздить до Шеффілда. Це буває лише влітку, коли він приїздить туди приймати морські купелі.

— Стривай, що ти мелеш, таж Шеффілд не на морі.

— Тю! А хто сказав, що на морі?

— Хто? Ти сказав.

— Ніколи не казав.

— Ні, сказав!

— А от і не казав!

— Ні, сказав!

— Ніколи я такого не казав.

— Ну, гаразд, то що ж ти сказав?

— Я сказав, що він приїздить приймати морські купелі,— ось що я казав.

— Добре, то як же він прийматиме морські купелі, коли там немає моря?

— Слухай-но,— кажу я,— чи ти бачила коли конгресівську мінеральну?

— Атож.

— Ну, то ти мала їхати по неї до Конгрес-Спрінг?

— Звісно, що ні.

— Отож і Вільгельмові Четвертому не потрібно їхати до моря, щоб приймати морські купелі.

— А як же він їх приймає?

— Йому морську воду, як конгресівську мінеральну, у бочках привозять. У Шеффілдському палаці є печі,— а йому ж тільки тепла вона

годиться. В морі така сила-силенна води, що її ніяк не нагрієш; та там і пристроїв для того нема.

— Он воно що! Було б так відразу й казати, то й часу не марнували б.

По її словах бачу, що цього разу вибrehався,— аж душа звеселилась. А вона далі питає:

— А ти теж до церкви ходиш?

— Еге... щодня.

— А де ж ти там сидиш?

— Як? На нашій лаві.

— Чий лаві?

— Таж нашій — твого дядька Гарві.

— На його? А нащо йому та лава?

— Щоб сидіти на ній. А ти як гадала?

— От тобі й на! А я думала, що його місце на амвоні.

А хай йому біс, я зовсім забув, що він же проповідник! Ех, знову дав маху! Ну, то я вдруге вдавився курячою кісткою, щоб знову розумом розкинути. А тоді відказую:

— Отакої! Та невже ж ти гадаєш, що в церкві у нас тільки один проповідник?

— Авжеж, а навіщо ж більше?

— Навіщо? А казати проповіді королю! Не бачив я такого дівчиська! Та їх має бути щонайменше сімнадцять.

— Сімнадцять! Хай бог милує! Я б нізащо в світі їх усіх не переслухала, хоч би мені й пообіцяли за те царство небесне. Так, мабуть, довелося б сидіти на лаві цілий тиждень.

— Та де там! Вони не всі відразу проповідують в один день, а по черзі.

— А що ж тим часом має робити решта?

— О, не так уже й багато. Відпочивають собі на лавах, ходять із тарілкою — збирають у парафіян гроші на церкву, та мало там що! А часом і нічого не роблять.

— Ну, добре, а нащо ж їх така сила?

— Як нащо? А для годиться. Ти що, вже й цього не годна втямити?

— А нащо мені ті дурниці потрібні? І знати нічого не хочу! А як в Англії поводяться із слугами? Краще, ніж ми з неграми?

— Прирівняла! Слугу там взагалі за ніщо мають. Поводяться гірше, ніж з собакою.

— А дають їм спочинок на свята, як ми, приміром, на різдво та Новий рік, та ще от Четвертого липня?

— Ого, тільки цього ще бракувало! Зразу видно, що ти ніколи не була в Англії. Слуги, Заяча Гу... слуги, Джоанно, цілісінький рік спини не

розгинають. Які там свята! Їх нікуди не пускають: ні до цирку, ні до театру, ані на негритянські грища подивитися,— нікуди!

— Навіть до церкви?

— Навіть до церкви.

— Але ж ти завжди ходиш до церкви.

Ет, знову вклепався! Я й забув, що служу в того старого бовдура. Отож я почав їй ретельно пояснювати, що між лакеєм та звичайним слугою є велика різниця; лакей — хоче він того чи не хоче — повинен ходити до церкви й сидіти на лаві разом із хазяями, того вимагає закон. Але цього разу незграбно в мене те вийшло — мої пояснення її не вдовольнили. Бачу: не вірить вона мені.

— Ану,— каже,— заприсягнися, що ти не набалакав мені зараз сім мішків гречаної вовни.

— А хай мені очі повилазять, коли я не сказав тобі щирісінької правди! — кажу я.

— Ані краплиночки не збрехав?

— Ані краплиночки. Що правда, то правда! — стою я на своєму.

— Поклади руку на цю книгу й скажи ще раз.

Побачивши, що це звичайний словник, я поклав на нього руку й сказав удруге. Вона начебто повірила й каже:

— Добре. Дещо там, може, й правда, та бий мене сила божа, якщо я зможу всьому повірити!

— Чому це ти не зможеш повірити, Джо? — запитала Мері Джейн, входячи разом із Сьюзен до кухні.— Не гаразд і нечемно так із ним розмовляти, він тут чужинець і далеко від своїх рідних. А що б ти заспівала, коли б із тобою так обійшлися?

— От ти завжди так, Мері,— завжди кидаєшся захищати людину, що її ніхто й не думає кривдити. Я ж йому анічогісінько лихого не зробила. Він тут почав був плескати не знати що, а я сказала йому, що не йому тим брехням віри. Оце й усе, нічого іншого я йому не сказала. Я думаю, така дрібниця не може його образити.

— Мені байдуже, чи то дрібниця, чи ні. Він гостює в нашій господі й він тут чужинець, отже, тобі не випадає таке казати. Коли б ти була на його місці, тобі було б соромно; ніколи не слід казати іншим людям щось таке, що могло б завдати їм сорому.

— Ой Мері, він же сказав...

— То пусте, що б він не казав — не в тім річ. Головне, щоб ти поводитися з ним лагідно і не нагадувала йому жодним словом, що він тут не на батьківщині й не серед рідних та друзів.

А я собі тим часом думаю: "Та невже ж я дозволю тому старому гадові обікрасти таку дівчину!"

Тут уже й Сьюзен втрутилася в розмову; й вона — хоче вірте, хоче як знаєте,— нагнала Заячій Губі розуму до голови.

А я собі тим часом думаю: "Та невже ж я дозволю йому й цю другу дівчину так зухвало обікрасти?"

Потім Мері Джейн знову заходила й її навчати, та все привітно та лагідно — такої була вона вдачі: а коли скінчила, то бідолашна Заяча Губа зовсім знітилася й почала ревти.

— Ну, годі,— сказали сестри,— попроси в нього пробачення, та й уже.

Вона так і зробила; і зробила це зворушливо. Так зворушливо, що любо було її слухати, і я ладен був набрехати їй у сто разів більше, аби вона попросила в мене пробачення ще раз. Думаю собі: "Та невже ж я дозволю йому й цю третю дівчину так зухвало обікрати?" Коли вона скінчила, всі троє дівчаток почали старатися, як би мені догодити, аби я почувався в їхній сім'ї як удома і зрозумів, що мене оточують щирі друзі. А я відчув, що я такий паскуда, такий негідник і падлюка, що в ту ж мить вирішив остаточно: хай мене чорти вхоплять, якщо я не врятую їм отих грошей!

Потім я подався геть із кухні, пояснивши, що хочу лягти спати, а сам собі думаю: є ні, ще треба дещо обміркувати! А як прийшов до себе на горище — сів і замислився. Може, до лікаря нишком звернутися та, розповівши йому про все докладно, викрити підлих шахраїв? Ні, нічого путнього з того не вийде! Він, чого доброго, ще скаже, від кого дістав ті відомості, а тоді король із герцогом як дадуть мені чосу, то й кісточок не позбираю. А може, потайки розповісти всю правду Мері Джейн? Ні, й це не годиться. Обличчя в неї надто відверте — вони вчитують з нього геть усе; адже ж гроші в шахраїв, і, збагнувши, чим тут пахне, вони дременуть як стій, захопивши з собою золото. А якщо вона когось на допомогу покличе, то я певен, що й мене у справу вплутають, а тоді чекай, коли там ще доберуть, хто саме винний, а хто ні. Отже, лишається єдиний шлях. Чи так чи сяк, а я мушу поцупити ті гроші; й поцупити їх обов'язково в такий спосіб, щоб не накликати на себе підозри. Король із герцогом натрапили тут на золоте дно й не заберуться звідси, поки не повитягають усього, що можна, не тільки з цієї сім'ї, а й з усього міста; тож часу маю досить, щоб здійснити свій задум. Я поцуплю гроші й сховаю їх у певному місці, а згодом, пропливши річкою вниз чималий шмат дороги, напишу Мері Джейн листа і поясню їй у ньому, де саме сховано ті гроші. І найкраще поцупити їх цієї ж ночі; лікар, напевне, не склав зброї й може наполохати шахраїв так, що вони поквапляться дременути звідси.

Еге, міркую собі, піду ж я мерщій та обшукаю їхні кімнати. Нагорі у коридорі було темно, хоч в око стрель, але я добрався навпомацки до герцогової кімнати і вже зібрався був у ній понишпорити, аж тут мені спало на думку, що король навряд чи доручить комусь сховати гроші, крім своєї власної особи; ну, то я й подався до його кімнати й почав нишпорити там по всіх усюдах. Бачу, що без свічки у темряві не дам собі ради, а світити, звісно, не насмівся. Тоді я вирішив зробити інакше:десь заховатися та підслухати. Саме в цей час почув я їхні кроки і хотів був шугнути під ліжко; я кинувся до нього, проте на тому місці, де воно мало б стояти, його не було; натомість наткнувся я на завіски, за якими висіли сукенки Мері Джейн, тож я шугнув за них та причаївся поміж сукнями.

Вони увійшли і причинили за собою двері. Перш за все герцог нахилився та зазирнув під ліжко. Мені аж серце тіпнулося з радощів, що я не знайшов ліжка, коли хотів був під ним сховатися. Та воно й зрозуміло: коли людина крадькома пробирається до чужої кімнати, то звісно, ховається під ліжко.

От вони посідали, і король почав:

— Ну, що там сталося? Кажіть коротко, бо нам більш годиться оплакувати разом з ними небіжчика, ніж отут сидіти, а то це ще може їм в око упасти.

— Атож, Капете. Мене все щось непокоїть; я не знаходжу собі місця. Отой клятий лікар каменем лежить на моїй душі! Я хотів би знати, які у вас плани. У мене з'явилася одна думка, і, здається, дуже вдала.

— А саме, герцогу?

— Найліпше чкурнути звідси, так десь годині о третій ранку, та податися річкою наниз із тим, що ми вже добули. Тим паче, що дісталось воно дуже легко — нам же його просто всунули в руки, і це тоді, коли ми

гадали, що доведеться викрадати. Я за те, щоб зібрати манатки та й хода.

Мені аж моторошно стало. Ще годину чи дві тому все виглядало зовсім інакше, а тепер я трохи сторопів. Король лайнувся і сказав:

— Що?! Не спродавши решти майна? Заберемося звідси, як два телепні, та покинемо щонайменше на вісім чи дев'ять тисяч доларів добра, яке само так і проситься до наших кишень? А речі ж які добрячі — миттю б усе розхапали.

Герцог, одначе, на ту думку не приставав; він вважав, що вистачило б і торбини з золотом, не варто заплутуватися далі — то нешляхетно обдирати до нитки сердешних сиріток.

— Казна-що верзете! — заспокоював його король.— Ми, крім грошей, нічого не візьмемо. Адже ж лиха зазнають лише покупці, бо тільки-но з'ясується, що ми не справжні спадкоємці,— а це з'ясується, коли ми подамося звідси,— то й виявиться, що продаж той нечинний, і все майно повернеться до власників. Отож ваші сирітки одержать свій будинок назад, і досить з них; вони молоді та здорові і дуже легко зароблять собі на прожиття. Не турбуйтеся, поневірятися їм не доведеться. Розважте-но самі, герцогу: адже ж на світі тисячі й тисячі людей, яким ведеться багато гірше. Запевняю вас, вашим сиріткам не випадає нарікати на свою долю.

Таким чином король забив герцогові баки, і той почав поступатися, а далі погодився, хоч і заявив, що вважає за величезне безглуздя баритися в цьому містечку, де такий небезпечний ворог, як лікар, підступає їм до горла. Та король заспокоїв його:

— Начхати нам на того лікаря! Що нам до нього? Адже ж усі місцеві дурні на нашому боці! А чи ж не вони складають у кожному місті переважну більшість?

Після цього шахраї наготувалися знову йти униз. Герцог сказав:

— Здається, ми сховали гроші в не дуже надійному місці!

Це мене потішило. Я вже почав був побоюватися, що так-таки нічого й не вивідаю. Король здивувався:

— Чому?

— Тому що Мері Джейн ходитиме тепер у жалобі: чого доброго, візьме та й накаже негритянці, яка прибирає тут у кімнатах, поскладати все це ганчір'я в скриню та й винести звідси. Невже ж ви гадаєте, що негритянка, якій потрапить до рук торбина з грішми, може встояти проти спокуси позичити з неї дещицю?

— Ох, і світлу ж голову маєте ви, ваша світлість! — вигукнув король і з тими словами почав нишпорити під завісками, лише за два чи три кроки від того місця, де я стояв. Я щільно притулився до стіни і завмер, а самого дрижаки б'ють: ой лишенько, думаю, що ж вони скажуть, якщо застукають мене тут? Що його робити, думаю, що його казати, якщо вони таки й справді мене побачать. Та не встиг я обміркувати мою думку й до половини, як король витяг торбину з грішми, і сном і духом про мене не здогадуючись. Потім вони взяли та й всунули торбину з грішми в розірваний солом'яник, що лежав під периною; запхали її глибоко в солом'янику і аж тоді заспокоїлися: негритянка тільки перину перебиває, а з солом'яника витріпує порошок разів зо два на рік, не частіше, отже, тепер гроші у безпечному місці, ніхто їх не знайде.

Але я пильнував свого. Вони ще не встигли зійти сходами вниз, а я вже тримав гроші в руках. Чкурнув я на горище, помацки дістався до своєї комірчини й сховав там торбинку — до кращих часів. Тут мені спало на думку, що треба буде знайти певніше місце для схову, десь у дворі, а то як помітять, що золото зникло, то поперекидають у господі все догори ногами,— я це добре знав. Я ліг у ліжку, не роздягаючись, але

заснути не міг — так мені кортіло довести розпочату справу до кінця. Минуло трохи часу, коли чую — король із герцогом знову піднімаються по сходах; я скотився клубком із солом'яника й припав підборіддям до верхнього краю драбини, що вела до мене на горище; лежу та й чекаю — що ж воно буде далі. Проте нічого не трапилось.

Я почекав, поки затихла в будинку вечірня метушня, а до вранішньої ще було далеко; і тоді я шаснув по драбині вниз.

Розділ XXVII

Я прокрався до їхніх дверей та прислухався: обидва вже хропли. Тоді я навшпиньках рушив далі і без пригод зійшов униз. Навкруги й не шелесне — тихо. Я зазирнув крізь щілинку в дверях до їдальні й побачив, що люди, які мали пильнувати небіжчика, міцно сплять, сидячи на своїх стільцях. Двері до вітальні, де лежав небіжчик, були прочинені; в обох кімнатах горіло по одній свічці. Я пройшов повз розчинені двері й побачив, що у вітальні нікого нема, крім останків покійного Пітера; тож я пішов далі. Одначе вхідні двері були замкнені, а ключа в них не було. Раптом я почув, як хтось спускається по сходах за моєю спиною. Я кинувся до вітальні, роздивився на всі боки й збагнув, що тільки в труні я зможу сховати торбину з грішми. Віко було трохи відсунуте, і виднілося обличчя померлого, прикрите вогкою шматинкою, а також і саван. Я просунув торбину під віко, трохи нижче схрещених рук, і мені наче мурашва по тілі забігала — такі вони були холодні, а потім вискочив із вітальні й сховався за дверима.

Виявляється, це була Мері Джейн. Вона підійшла тихенько до труни, стала перед нею навколішки й стала дивитися на небіжчика; потім притулила до очей хусточку — мабуть, почала плакати, але чути її я не міг, а стояла вона до мене спиною. Я вислизнув з-за дверей і, минаючи їдальню, вирішив упевнитись, чи таки й справді ті пильні вартіві не помітили моєї особи; я зазирнув крізь щілинку й заспокоївся цілком — ніхто й не ворухнувся.

Прослизнув я тихесенько нагору й ліг у ліжко, розчарований та невдоволений, що після стількох турбот і ризику, що на нього наражався, вийшло зовсім не так, як я гадав. Ну, думаю: якщо гроші залишаться там, де вони зараз, то це ще півбіди; відпливши миль за сто — двісті наниз річкою, я зможу написати до Мері Джейн листа, і тоді вона відкопає покійника й забере гроші; проте справа може повернутися інакше, тобто може трапитися так, що гроші знайдуть саме тоді, як пригвинчуватимуть віко. Тоді король загарбає торбину, а там дожидайся, поки трапиться нагода знову її поцупити. Звісно, мені дуже хотілося прокрастися вниз і забрати гроші з труни, однак я не наважувався. Що хвилина, то ближче до ранку, й незабаром почнуть, чого доброго, ті, хто сидів коло домовини, прокидатися, і мене могли б упіймати — впіймати з краденими шістьма тисячами доларів, якими ніхто не доручав мені опікуватися. Подумав я собі та й вирішив, що не варто вплутуватися в таку брудну справу.

Коли я вранці зійшов униз, двері до вітальні були зачинені і всі вже порозходилися. Лишилися самі лише родичі, та вдова Бартлі, та наша компанія. Я хотів був вчитати по їхніх обличчях, чи вони, бува, не помітили чого-небудь, проте нічого особливого не побачив.

Десь під полудень прийшов трунар зі своїм помічником, і вони поставили труну посеред кімнати на два стільці, а решту стільців порозставляли рядами, та ще в сусідів позичили, тож усюди було повно стільців — і в передпокої, і у вітальні, і у їдальні. Я помітив, що віко на труні так і лишилося відсунуте, але в присутності сторонніх я не зважився наблизитися й зазирнути досередини.

Скоро почали сходитися люди, й обидва пройдисвіти посідали разом із дівчатами в передньому ряді, в головах у мертвого; і протягом півгодини гості низкою поволі проходили одне за одним навкруг труни, хвилину затримували очі на обличчі небіжчика, і дехто пускав сльозинку; все це відбувалося дуже поважно й урочисто, і лише дівчата та обидва ошуканці схлипували, похиливши голови та витираючи очі хусточками.

Тільки й чути було, що човгання ногами по підлозі та сякання, бо, крім церкви, ніде так часто не сякають носа, як на похороні.

Коли в господі натовпилося повнісінько люду, трунар у чорних рукавичках, як звичайно, вельми обхідливий, іще раз оглянув усе навколо, то сям то там щось наслідок поправив, аби все було добропристойно й благородно; рухався він нечутно, наче кицька, і не мовив жодного слова; він проводив гостей на їхні місця, показував дорогу новоприбулим, звільняючи для них у натовпі проходи, й виконував усе те, тільки киваючи головою та роблячи знаки руками. Потім він став на своє місце коло стіни. Мені ніколи не доводилось бачити такої тихої, непомітної та улесливої людини; здавалося, що він такий же нездатний до усмішки, як і копчений окіст.

Вони позичили десь фісгармонію, щоправда розладнану, й, коли все вже було готове, одна молода жінка сіла й стала грати; фісгармонія страшенно вищала й кургикала, і всі співали хором, тож, мабуть-таки, в цьому товаристві єдиний Пітер справді раював, так я собі думаю. А тоді велебний містер Гобсон узявся до діла — розважно й урочисто почав він виголошувати промову; аж раптом з льоху долинуло одчайдушне скавчання; то був лише один собака, але він зняв таку несамовиту гавкотню, що пасторові довелося замовкнути й чекати, стоячи над труною; а пес не вгавав. Бий тебе сила божа,— нічогісінько не було чути, навіть і того, що сам думав. Становище вийшло дуже ніякове, і ніхто не знав, як із нього виплутатися. Проте довготелесий трунар і тут не розгубився, він закивав до проповідника, немов кажучи: "Не турбуйтеся, здайтесь на мене!" А тоді, трохи зіщулившись, почав пробиратися вздовж стіни; плечі його височіли над головами присутніх. А поки він пробирався, гармидер та гарчання чимдалі все гучнішали й ставали нестерпучі; нарешті, проминувши дві стіни, трунар зник у льоху. За дві секунди ми почули звідтіль важкий удар, собака ще раз чи два розпачливо дзявкнув, і вмить запала мертва тиша, після чого пастор провадив далі свою урочисту промову від того саме місця, де він її був урвав. За хвилю чи дві трунар повернувся назад, і знову вздовж стін кімнати пропливли його плечі; він прослизнув повз три стіни кімнати, а тоді випростався, приклав

обидві руки до рота, простягнув понад головами присутніх свою шию до проповідника й прохрипів придушеним голосом: "Він упіймав щура!" Потім знову зігнувся й прослизнув попід стіною на своє місце. Було помітно, що та пригода завдала всім присутнім великої втіхи — звисне діло, їх брала цікавість. Такі дрібниці аж ніяк не обтяжують людини, проте завдяки саме тим дрібницям людина завойовує собі загальну повагу та любов. У цілому місті не було знаменитішої людини за отого трунаря.

Надгробна промова була пишна, але ж і довга-предовга й нудна; а потім король і собі устряв туди ж і почав верзти, як завжди, нісенітницю; нарешті й він замовк; тоді трунар почав підкрадатися до труни, тримаючи в руці викрутку. Я сидів, як на жару, й уп'явся в нього очима. А йому те й не в голові, щоб заглядати під віко; він тихенько посунув його на місце й загвинтив надійно та міцно. Ох, і захопив же я шилом патоки! Так я й не довідався — чи лишилися гроші в тій труні, чи їх там більш немає. А раптом, думаю собі, хтось їх тишком-нишком узяв та й поцупив? Хіба ж я знаю, чи писати мені тепер до Мері Джейн, чи не писати? А якщо викопать труну з могили та нічого в ній не знайдуть, що тоді Подумає Мері Джейн про мене? Ет, хай йому грець, ще, чого доброго, кинуться мене шукати, впіймають та й запроторять у буцегарню. Краще вже я мовчатиму про це діло й нічого їй не писатиму. Тепер тут жахливо усе заплуталось. Намагаючися зробити краще, я зробив у сто разів гірше. Нічого мені було в чужі справи микатися! Бодай над тим і земля запалася!

Пітера поховали; ми повернулися додому, і я знову почав пильно вдивлятися в усі обличчя — ніяк не міг від того втриматись і заспокоїтись не міг. Проте з виразу тих облич анічогісінько я не вичитав.

Король того ж вечора робив усім візити й потішав усіх, удаючи із себе такого щиросердого, що куди твоє діло! Між іншим, він натякав усім, що його паства там, у далекій Англії, вже всі жданики поїла, на нього чекаючи; отже, йому слід поспішати: залагодити всі справи зі спадком та вертатись додому. Йому було дуже прикро, що доводиться так квапитись, і всім іншим було також прикро: кожному хотілося, щоб він

прогостював якнайдовше, а втім, вони розуміли, мовляв, що то річ неможлива. Він казав, що вони з Вільямом, звичайно, заберуть дівчат із собою до Англії; і це теж припало кожному до душі: принаймні дівчата будуть забезпечені і, головне, житимуть серед своїх рідних; дівчата тішилися і так з того раділи, що зовсім забули за всі свої злигодні та все товкли й товкли йому, щоб розпродував усе якомога швидше, аби вони могли вже їхати. Бідолашні створіння так раділи й такі були щасливі, що мені серце стискалося з болю, коли я дивився, як їх за носа водять та баки їм забивають, а тим часом як я не мудрував — нічого не міг вимудрувати, щоб до тієї справи втрутитися та щось у ній змінити.

Щоб я з цього місця не зійшов, коли король негайно не вивісив об'яви про продаж будинку, негрів та всього майна з аукціону — і то за два дні після похорону! Проте коли хто хотів що придбати приватним чином раніше — тому не ставали на заваді.

Другого дня після похорону, десь під полудень, радість дівчат повилася першою хмаркою. З'явилося двоє торговців неграми, і король продав їм негрів за добрі гроші, діставши чеки на місцевий банк, що мали бути сплачені протягом трьох днів, як то ведеться; й ті торговці завезли двох синів угору річкою до Мемфіса, а їхню матір — річкою наниз, до Орлеана. Мені здавалося, що сердешним дівчатам та їхнім неграм серце розірветься з туги; вони так голосили й так одне за одним побивалися, що тяжко було на них дивитися. Дівчата казали, що їм навіть і не снилося таке страхіття — щоб ото сім'ю так розшматували або продали десь далеко від рідного міста. Ніколи в світі не забуду, як ті бідні дівчата та їхні негри одне з одним обіймалися та обливалися ревними сльозами! Признатися, я вже гадав, що не стане мені снаги все це стерпіти, що я почну говорити й викрию цих негідників, якби ж то я не розумів, що продаж незаконний і негри за тиждень чи два повернуться додому.

Цей продаж наробив великого шелесту в цілому місті; багато хто висловлювався рішуче проти, казали, що то ганьба — розлучати в такий спосіб матір із дітьми. Взагалі це дуже пошкодило обом пройдисвітам;

проте старий телепень робив по-своєму, незважаючи на всі протести герцога, а герцог, скажу я вам, почував себе вельми кепсько.

Наступного дня мав відбутися аукціон. Уранці, коли вже добре розвиднілось, король із герцогом піднялися до мене на горище й розбуркали мене, і я по виразу їхніх облич відразу ж збагнув — щось трапилося. Король запитав:

— Ти був у моїй кімнаті позавчора вночі?

— Ні, ваша величність.— Я завжди звертався до нього так, коли не було нікого з чужих.

— А вчора вдень чи вночі заходив?

— Ні, ваша величність.

— Кажи по щирості — не смій брехати!

— Я ж по щирості кажу, ваша величність, як світ світом — правда. Відтоді, як міс Мері Джейн розвела вас із герцогом по кімнатах, я до них і на крок не наближався.

Тут втрутився герцог:

— То, може, ти помітив, як хтось інший туди заходив?

— Ні, ваша світлість, я такого щось не пригадую.

— А може, подумаєш, то й пригадаєш?

Розкинувши розумом, я побачив, що випадає добра нагода спекатися клопоту, та й кажу:

— Еге ж, еге ж... Я таки бачив, як негри туди заходили кілька разів.

Вони аж підскочили обидва, а тоді витріщилися один на одного, буцімто і сном і духом такого не припускали, а потім ніби саме на це й сподівалися. Герцог запитав:

— Як, усі гуртом?

— Ні, не всі відразу... цебто я не бачив, щоб вони всі виходили звідти, за винятком, може, одного разу.

— Сто чортів! Коли ж це трапилося?

— Це сталося саме того дня, коли був похорон. Уранці. І то не дуже рано, бо я заспав. Тільки-но я почав спускатися сходами вниз — зирк, аж негри ото з кімнати й виходять.

— Ну, далі, далі! Що ж вони робили? Як поводитись?

— Та нічого не робили. Нічого незвичного я не помітив. Вони вийшли звідти навшпиньках; певно, заходили прибрати в кімнаті вашої величності абощо, думаючи, що ви вже встали; але побачивши, що ви ще не встали, вийшли з вашої кімнати, щоб, бува, не розбудити вас.

— Хай їм біс!.. От тобі й маєш!..— не втримався король; і обидва припишкли й виглядали розгублено та не дуже розумно. Якусь хвилю стояли вони задумано й чухали собі голову, а тоді герцог засміявся якось хрипко та й каже:

— А як усе розіграли! Неперевершено! Вдали, ніби їм прикро звідси їхати! А я й повірив, що їм і справді прикро, й ви також повірили, та й усі інші. Не кажіть мені після цього, що неграм бракує акторського таланту. Таку тут розвели комедію, що, здається, хоч кого пошили б у дурні. Я особисто вважаю тепер, що ті негри — то ціле багатство. Якби я мав

капітал та свій театр, то кращих акторів і не шукав би, а тут ми, з великого розуму, продали їх за дурні гроші. А втім, що я кажу! І грошей же тих катма! Слухайте, ви, а де ж чек?

— В банку — до виплати. А де ж він має бути?

— Ну, тоді все гаразд, дяка богів.

А я прикинувся, що мені ніяково, та й питаю несміливо:

— Хіба щось скоїлося?

Тут король як гримне на мене:

— Не твоє діло! Держи язика за зубами та дбай про свої справи, коли вони в тебе є. І затям собі це, поки ти в цьому місті сидиш,— чуєш?

А тоді герцогові:

— Нічого не вдієш — дали себе обкрутити, то мусимо мовчати!

Коли вони спускалися драбиною, герцог знову засміявся:

— І продали швидко, і кишеням не важко! Ото зиск, нічого сказати!

Король вишкірився на нього:

— Ніби я гірше хотів, продаючи їх так швидко! І коли зиск малий, чи то збиток великий, ще й у кишенях вітер гуляє, то стільки моєї в тому вини, скільки й вашої.

— Еге ж, стільки... Коли б мене були послухалися, то негри лишилися б тут, а за нами й слід простиг би!

Король відлайнувся задля годиться, а тоді, щоб зігнати злість на комусь, за мене взявся. Почав він мене шпетити за те, що я не сповістив його вчасно, як помітив тих негрів, коли вони з його кімнати кралися, казав, що й найдурніша макітра збагнула б, що за тим щось криється. А потім почав і себе картати: казав, що йому не треба було схоплюватися з ліжка вдосвіта, а полежати б іще та відпочити, як усі люди, і хай його чортяка візьме, якщо він іще коли вчинить таку дурницю. Вони пішли собі геть, докоряючи один одному; а я страшенно зрадів, що пощастило звернути все на негрів, та ще й не заподіявши їм найменшої шкоди.

Розділ XXVIII

Тим часом надійшла вже пора вставати. Я зліз із горища й почав був спускатися сходами; але, проходячи повз дівчачу кімнату, побачив, що двері там відчинені, а Мері Джейн сидить перед своїм старим саквояжем і пакує речі — очевидячки, збирається їхати до Англії. Але в ту хвилину вона нічого не пакувала,— на колінах у неї лежала зібгана сукенка, а Мері Джейн, затуливши обличчя руками, плакала. Мене живий жаль узяв, як я це побачив; та й кожного на моєму місці узяв би. Я увійшов до покою та й кажу:

— Міс Мері Джейн, ви не можете байдуже на чуже горе дивитися, я теж часом не можу. Скажіть мені, чого ви так побиваєтесь?

І вона сказала. Це все через тих негрів — так я й думав. Вона казала, що подорож до Англії втратила тепер для неї майже всю свою принадність; вона собі там місця не знайде, пам'ятаючи, що матір навіки з дітьми розлучили; а тоді ще дужче заплакала, сплеснула руками й промовила:

— Ой лишенько тяжке! Подумати тільки, що вони ніколи більше одне з одним не побачаться!

— Побачаться, не пізніш як за два тижні побачаться,— я знаю те напевне! — скрикнув я.

Маєш! І незчувся я, а ті слова вже злетіли мені з уст. Та не встиг я й оком змигнути, як вона охопила мою шию руками й почала просити, щоб я проказав те ще раз, і ще раз, і ще раз!

Тут я зміркував, що зопалу бевкнув язиком зайвого і через те скочив на слизьке. Я попросив у неї дозволу трохи подумати; а вона тим часом аж горить з нетерплячки — сидить переді мною така збуджена та гарна й така радісна та вдоволена, як людина, що їй тільки-но зуба видерли. Тож і почав я з усіх боків моє власне становище обмірковувати, та й кажу сам до себе: по-моєму, людина, яка дозволить собі сказати правду, коли її в тісний кут загнали, страшенно ризикує; проте зі мною ще такого не траплялося, тож сказати напевне, так воно чи не так, я не можу,— хто його зна! А все-таки мені так здається; а тут саме на таке заноситься, що цим разом, їй-богу, краще, та й безпечніше, сказати правду, аніж збрехати. Принаймні я на вус собі це намотаю, а потім колись обміркую на дозвіллі, бо все це таки справді дивно-предивно. Я такого ніколи не чув і не бачив. Ну, думаю, що буде, те й буде,— спробую я сказати правду, хоч це однаковісінько, що сісти на бочку з порохом та, підпаливши ґнота, чекати, що з того вийде. І я запитав:

— Міс Мері Джейн, чи немає у вас тут десь недалечко від міста знайомих, у яких ви могли б днів зо три перебути?

— Так, у містера Лотропа. А навіщо?

— Не питайте, навіщо! А якщо скажу, звідки я знаю, що негри знову побачаться тижнів за два тут, у цьому будинку, і доведу це, поїдете ви до містера Лотропа на чотири дні?

— Чотири дні! — вигукнула вона.— Та я можу там перебути й цілий рік!

— Гаразд,— кажу я,— мені треба тільки вашого слова. Я повірю йому більше, аніж чийсь запряганням на Біблії.

Вона всміхнулася й дуже мило зашарілась, а я сказав:

— Коли дозволите, я зачиню двері й замкну їх.

Потім вернувся на своє місце, сів та й кажу:

— Тільки не репетуйте. Сидіть тихо і вислухайте мене, як чоловіка. Я мушу сказати вам правду, а ви, міс Мері, повинні взяти себе в руки, бо новина ця — річ дуже прикра для вас і знести її буде тяжко, але іншого виходу нема. Ці ваші дядечки — зовсім вам не дядечки; це просто двоє шахраїв, справжня нечисть. Оце... найгірше сказав уже... тепер легше буде...

Певна річ, це її страшенно обурило; та я вже зрушився з мілини і шкварив навпростець, викладаючи все, що знав, а в неї від того в очах чимдалі більший гнів розпалювався; і такечки усе чисто їй розповів, починаючи з того, як ми того молодого йолопа здибали та підвезли його до пароплава, аж до того, як вона коло свого ґанку королеві до грудей припала, а він поцілував її тоді разів із двадцять,— отут уже Мері Джейн не витримала, та як схопитися з місця, та як спалахне на обличчі, мов небо на заході сонця, та як крикне:

— Ах, тварюка! Не гаймо ж ні хвилини, ані секунди — вишмарувати їх дьогтем, вивалити їх у пір'ї, кинути їх у річку!

А я їй:

— Звісно. Але чи хочете ви зробити це перед тим, як до містера Лотропа поїдете, чи...

— Ох,— схаменулася вона,— що це я собі думаю! — та й знову сіла.— Не звертай уваги на те, що я тут набалакала, будь ласка, добре? — і, так кажучи, вона поклала свою гладеньку ручку на мою, та ще й так ніжно, що я ладен був скоріше вмерти, аніж переступити її волю.— Я ніколи не думала, що це мене так схвилює,— додала вона,— а тепер кажи далі, я більше не буду. Скажи мені, що слід робити, і як ти скажеш, так я й зроблю.

— Отож,— кажу я,— вони справжні паскуди, ті двоє ошуканців, і так уже мені випало, що мушу ще деякий час із ними мандрувати, чи хочу я того чи ні — про причину краще я помовчу. А коли б ви їх викрили зараз, мене, звісно, вирвали б з їхніх пазурів і мені було б добре; але існує ще один чоловічок, якого ви не знаєте, який через те вскочив би в тяжке лихо. Тим часом нам же треба його врятувати, чи не так? Звісно, що так. Отже, заради цього ми й не будемо зараз їх викривати.

І в цю мить мені набігла щаслива думка. Я раптом збагнув, як саме ми з Джимом могли б спекатися отих шахраїв: ото коли б їх отут до в'язниці запроторити, а нам самим дати драла! Однак я не наважувався пливти плотом удень,— та ще й коли я буду сам на плоті,— не хотів я клопоту набиратися, відповідаючи на запитання зустрічних; через те я й вирішив здійснити мої заміри десь пізно ввечері, як зовсім стемніє.

— Міс Мері Джейн,— звернувся я до неї,— я вам скажу, що ми зробимо, і тоді вам, думаю, не доведеться так довго у містера Лотропа сидіти. Чи далеко це звідси?

— Й чотирьох миль не набереться — зараз же за містом, на цьому боці.

— Чудово! Це нам підходить. Рушайте зараз прямісінько туди і перебувайте там до дев'ятої чи то пів на десяту годину вечора, а тоді попросіть їх відвезти вас назад додому, боцімто ви щось тут забули. Якщо ви повернетесь сюди раніше одинадцятої години, поставте свічку

на це вікно, і якщо я відразу ж не прийду до вас, почекайте до одинадцятої години, і як і після того мене не буде,— це означатиме, що я забрався звідси й визволився з небезпеки. Тоді ви можете йти і викрити безчесне крутіство тих двох махлярів — нехай їх у тюрму засадять.

— Гаразд,— погодилася вона.— Я так і зроблю.

— А якщо мені не пощастить завчасно забратися звідси й мене схоплять разом із ними, то ви потрудіться, будьте ласкаві, тоді сказати, що я розповів вам про все заздалегідь, і заступіться за мене.

— Заступитися за тебе! Звичайно, заступлюся! Я не дозволю торкнутися й волосинки на твоїй голові! — вигукнула дівчина, і я побачив, як ніздрі її широко роздимаються, а очі горять вогнем.

— Якщо мені пощастить утекти звідси,— кажу до неї,— то я не зможу посвідчити, що ті шахраї ніякі вам не родичі; та й коли б я тут був — однаково не міг би. Я міг би, звісно, заприсягтися, що вони пройдисвіти та волоцюги,— оце й усе, хоч і це дечого варте. Проте є люди, що можуть викрити краще за мене їхні шахрування, і свідченням тих людей скоріше повірять, аніж моїм. Зараз я поясню вам, як їх відшукати. Дайте мені олівця й клаптик паперу. Ось — "Королівське Неабищо", Бріксвілл". Захуйте цього папірця, та, глядіть, не загубіть його. Коли судові потрібні будуть відомості про тих двох негідників, нехай пошлють до Бріксвілла і скажуть там, що впіймано акторів, які виставляли "Королівське Неабищо", та нехай попросять, щоб прислали свідків,— не встигнете ви й оком змигнути, міс Мері, як сюди злетиться все місто. Та ще й примчать тамтешні городяни люті-прелюті, ось побачите!

Я вирішив, що тепер уже справу залагоджено, і додав:

— А торги хай собі йдуть, як звичайно, ви не турбуйтеся. Ніхто не повинен платити за речі того самого дня, а ці ошуканці не заберуться звідси, поки не одержать усіх грошей; але ми все так улаштуємо, що

продаж вважатиметься недійсним і ніяких грошей вони не одержать. Точнісінько так, як і з вашими неграми,— ніякого продажу насправді не відбулося, й вони незабаром повернуться додому. Обом шахраям не пощастить одержати грошей навіть і за негрів,— от уклепалися вони, міс Мері!

— Добре,— відказує вона,— я побіжу зараз поснідаю, а потім відразу — до містера Лотропа.

— Крий боже, і думати киньте, міс Мері Джейн,— кажу я,— в тому-то й річ, що тікати з дому треба перед сніданком.

— Чому?

— А як ви гадаєте, міс Мері, чого я взагалі запропонував вам звідси тікати?

— Я й не подумала про те... справді, я не знаю. А чого?

— А того, що ви не вмієте душею кривити, як ота негідь. У вас обличчя — наче розгорнена книжка. Кожен може вчитати з нього всі ваші думки, немовби їх там величезними літерами надруковано. Чи ж ви гадаєте, що зможете зустрітися з вашими дядечками? Вони прийдуть сказати вам "добрий ранок", поцілують вас, а ви...

— Ні, ні, це неможливо! Згода, я поїду перед сніданком — так буде краще. А сестри зостануться з ними?

— Атож, про сестер ви не турбуйтеся. Доведеться їм потерпіти ще трошки. А то ці негідники, чого доброго, здогадаються, в чому річ, якщо ви всі разом звідси зникнете. Не слід вам із ними бачитися, ні з вашими сестрами, ані з ким іншим у місті. Якщо хтось із сусідів запитає вас, як ся мають ваші дядечки нині вранці, з вашого обличчя можна буде вчитати все чисто. Ні, ні, рушайте негайно, міс Мері Джейн, а з ними я вже якимось

упораю цю справу. Я попрошу міс Сьюзен, щоб вона поцілувала за вас дядечків та переказала їм, що ви подалися на кілька годин із дому, щоб трошки відпочити й розвіятись, чи то побачитися з подругою, а вернетесь десь надвечір або завтра вранці.

— Побачитися з подругою — на це я пристаю, але не хочу, щоб за мене з ними цілувалися.

— Гаразд, обійдеться й без поцілунків.

А чому б і не сказати їй цього, нічого поганого в тому немає. Поступитися такою дрібничкою — то клопіт невеликий. Таж кажуть: не все перескакуй, десь і перелазь; і Мері Джейн матиме спокій, і мені це не важко зробити. Тоді я ще додав:

— Я забув про одну штуку — про торбину з грішми.

— Ну що ж, вона в них, і така мене досада бере, тільки-но згадаю, як вона до них потрапила.

— Ні, ви помиляєтесь. Торбини з грішми в них немає.

— А в кого ж вона?

— На жаль, тепер я цього й сам не знаю. Вона була в мене, бо я її в них поцупив; а поцупив я її для того, щоб віддати вам; щоправда, я знаю, де я її сховав, тільки боюся, що її там більше нема. Мені так жаль, міс Мері Джейн, так жаль... Ну просто хтозна-як! Я намагався зробити якнайкраще, їй-богу, намагався! Та мало не вклепався з тими грішми, тож довелося впхнути їх у перше-ліпше місце й мерщій тікати, а місце те зовсім негодяще.

— Ой, покинь ти себе картати, то негаразд так робити, і я тобі цього не дозволяю — ти ж не міг інакше зарадити лихові; виходить, ти не винний. Де ж ти заховав ту торбину?

Я не хотів їй знову нагадувати про її нещастя; крім того, язик мені не повертався розповісти дівчині те, що могло б навіяти їй думку про небіжчика, який лежить у труні з тією торбиною на животі. Отож я трохи помовчав, а тоді й кажу:

— Якщо ви дозволите, міс Мері Джейн, я волію не розповідати вам, куди саме сховав я ті гроші; я напишу вам це на клаптику паперу, і ви зможете прочитати мою записку дорогою до містера Лотропа, якщо ваша ласка. Гаразд?

— О, звичайно.

Отже, я написав: "Я поклав торбину в труну. Вона лежала там, коли ви плакали над небіжчиком уночі. Я стояв за дверима, й мені було дуже вас шкода, міс Мері Джейн".

На очі мені навернулися сльози, коли я згадав, як вона, сама-самісінька, плакала тієї ночі, а підлі негідники, які туману їй пускали і збиралися її пограбувати, висиплялися тут же таки в її власній господі. Згорнувши записку й подаючи її дівчині, я побачив, що і їй на очі набігли сльози; а вона потиснула мені руку міцно-преміцно та й каже:

— На все добре! Я зроблю все так, як ти мені сказав; і, якщо більше тебе не побачу, ніколи тебе не забуду, і думатиму про тебе часто-часто, й молитимуся за тебе! — і вона пішла.

Молитиметься за мене! Я гадаю, коли б вона знала мене ближче, то вибрала б собі, мабуть, якусь легшу роботу. А втім, б'юсь об заклад, що вона все ж молилася б за мене — таку мала вдачу. В неї стало б духу молитися і за Іуду — ніщо не могло ані злякати її, ані спинити. Кажіть, що

хочете, а такої завзятої дівчини, як вона, я ще не бачив; то не дівчина, а кремінь,— так я гадаю. Ви, може, подумаєте, що то я їй язиком мащу? Ба ні, я й справді так думаю. А щодо краси й лагідності — жодна дівчина її не доскочить. Я більш ніколи її не бачив відтоді, як вона причинила за собою двері, виходячи з кімнати; ні, я більш ніколи її не бачив, але не потаю від вас, що думав я про неї багато-багато мільйонів разів, а також і про те, як вона тоді сказала, що молитиметься за мене; і коли б я вірив, що моя молитва піде їй на користь, то молився б за неї до загину.

Мері Джейн вийшла з дому, мабуть, чорним ходом, бо ніхто не бачив, як вона пішла. Коли я здибав Сьюзен і Заячу Губу, то запитав:

— Як звати ваших знайомих, які живуть по той бік річки, що до них ви часом їздите в гості?

Вони відповіли:

— Мало там яких нема! Може, Проктори... найчастіше ми відвідуємо їх.

— Атож, атож, саме це прізвище...— кажу я.— Тю, зовсім вискочило з голови. Ну, то міс Мері Джейн доручила мені переказати вам, що вона подалася до них, і то страх як квапилася — хтось у них заслаб.

— Хто ж саме?

— Не знаю... не пригадую... Проте здається мені, що то...

— Крий боже! Сподіваюся, що не Хенна?

— Мені дуже прикро,— кажу я,— але мушу сказати, що йшлося, здається, саме про Хенну.

— Господи, таж минулого тижня вона була здоровісінька! І тяжко вона занедужала?

— І не кажіть! Міс Мері Джейн розповідала, що від неї не відходили цілу ніч. Навряд чи й протягне кілька годин.

— Жах, хто б міг подумати! На що ж вона слабує?

Нічого кращого не спало мені в ту хвилину на думку, і я бовкнув:

— На завушницю.

— В бабки твоєї завушниця! Не сиділи б над хворим цілісіньку ніч, коли б він заслаб на завушницю.

— Не сиділи б? Овва! Із такою завушницею неодмінно сидять. Ця завушниця якась зовсім нова, нечувана, міс Мері Джейн так казала.

— Що ж у тій завушниці такого нового?

— Та ускладнення якісь, ще й інші халепи.

— Які ж саме халепи?

— Ну, там і кір, і кашлюк, і бешиха, і сухоти, і жовтяниця, і запалення мозку, і... чого там тільки немає!

— Боже мій єдиний! І все те зветься завушниця?

— Так міс Мері Джейн сказала.

— Не розумію, чому ж власне та хвороба зветься завушниця?

— Як чому? Тому що це і є завушниця. Саме з неї хвороба й починається.

— Що ти верзеш? Таж у тому немає ніякого глузду! Уявімо собі, людина забила пальця на нозі, а потім випила отрути, а потім впала в криницю, скрутила в'язи й розчерепила голову, і хтось прийде й запитає — від чого вона померла, а якийсь йолоп відповість: "А від того, що вона забила собі пальця на нозі". Чи є в тому будь-який глузд? Немає. І в цьому теж ніякого глузду немає, нінайменшого. А ця хвороба заразлива?

— Чи вона заразлива? Звісно, заразлива. Вона може підчепити людину, як борона: пройдеш повз неї в темряві — обов'язково вона тебе підчепить! Як не на один зуб, то на другий, еге ж! А вже як зачепишся за один зуб, доведеться всю борону тягти за собою, еге ж! Отож така завушниця, як оця,— то справжня борона, як упіймаєшся їй на зубок, то вже не скоро від неї відчепишся.

— Виходить, ця завушниця таки й справді жахлива хвороба,— мовила Заяча Губа.— Я зараз же йду до дядька Гарві й...

— Еге ж, еге ж,— кинув я,— біжи мерщій! На твоєму місці я поспішив би. Не гаяв би й хвилини.

— Та й чого б оце ти не пішов?

— Подумай, може, сама збагнеш. Чи ж не мають твої дядечки повернутися додому до Англії якомога швидше? І як ти гадаєш, чи можуть вони зважитись на таку підлоту й податися туди без вас, щоб ви потім відбули далеку подорож самі? Ти ж знаєш, що вони чекатимуть на вас. Тепер далі. Твій дядько Гарві — проповідник, чи не так? Чудово! То як ти гадаєш, проповідник дуритиме пароплавного агента? Та невже ж він дуритиме суднового агента для того, щоб вони прийняли міс Мері Джейн на пароплав? Га? Ні, ти ж знаєш, що не дуритиме. Ну, то що ж він зробить? Він скаже: "Шкода, дуже шкода, але хай справи моєї парафії

котяться, як самі собі знають; але якщо вже моя небога заразилася отією множинною завушницею, то мій священний обов'язок — сидіти тут три місяці й дожидатися, доки з'ясується, заслабне вона чи ні". Але хай тебе це не обходить, якщо, на твою думку, ліпше сказати дядькові Гарві..

— Аякже!.. Невже ти вважаєш нас за таких дурних, що здатні сидіти тут та дожидатися, доки з'ясується, чи заслабне Мері Джейн чи не заслабне, замість того щоб їхати до Англії, де можна так весело бавити час? І чого б ото язиком горох товкти отак по-дурному!

— А може, все-таки сказати комусь із сусідів?

— Тільки цього ще бракувало! Такого телепня я ще не бачила! Невже ж ти не можеш збагнути, що сусіди підуть і все роздзвонять. Нічого іншого не лишається, як зав'язати собі язики й ані пари з уст.

— Ну, що ж, може, твоя правда... атож, мабуть-таки, твоя правда.

— А все ж я гадаю, треба сказати дядькові Гарві, що вона поїхала на короткий час, а то він турбуватиметься.

— Атож. Міс Мері Джейн саме цього хотіла. Вона сказала: "Хай вони вклоняться від мене дядькам Гарві та Вільямові та хай поцілують їх від мене й скажуть, що я поїхала на той бік річки відвідати містера... містера..." Як прізвище тих багатіїв, що їх так поважав покійний ваш дядечко Пітер? Я кажу про тих, що...

— Ти, мабуть, Апторпів маєш на увазі, правда?

— От-от-от!.. Цур їм, отим прізвищам, ніколи їх вчасно не згадаєш! Отож сестра ваша просила переказати, що вона поїхала до Апторпів — хоче вмовити їх, щоб вони приїхали на торги й придбали цей будинок; їй здається, що небіжчик ваш дядько Пітер волів, аби його будинок

дістався їм, а не комусь іншому; вона сказала, що не відчепиться від Апторпів, доки вони не погодяться приїхати на торги, а тоді, якщо вона не дуже втомиться, повернеться сьогодні ж додому; а якщо втомиться,— повернеться завтра вранці. Вона звеліла не розповідати нічого за Прокторів, а говорити лише за Апторпів,— то ж таки щира правда, вона ж і справді заїде до них поговорити про купівлю будинку; я те знаю, вона сама мені сказала.

— Добре! — сказали дівчата й побігли шукати своїх дядьків, щоб передати їм поклони, поцілувати їх від неї та переказати їм усе, що чули.

Тепер усе було гаразд. Дівчата не скажуть нічого зайвого, бо їм кортить якнайскоріше поїхати до Англії; а король та герцог дуже радітимуть з того, що Мері Джейн клопочеться про торги десь там за містом, а не сидить отут, де лікар Робінсон зможе на неї впливати. Я був у чудовому настрої і вважав, що дуже спритно оборукував справу. Мабуть, і сам Том Сойєр не втяв би краще. Звісно, він додав би ще дечого для фасону, а я не при звичаєний до різних там фіглів-міглів — не маю кебет.

Ну от, надвечір розпочалися торги на міському майдані й усе тяглися й тяглися дуже довго, а старий шалиган, звісно, не відходив від аукціоніста і раз у раз докидав яке-небудь благочестиве слово або речення зі святого письма, а герцог ретельно гугукав та приємно всміхався, аж із себе пнучися, щоб присутніх на свій бік привернути.

Торги тяглися довго, й по малу все було продано — все, крім маленького клаптика землі на кладовищі. Вони намагалися й на тому заробити. Ніколи не бачив я такого ненажери, як оцей король,— йому кортіло обов'язково все чисто проковтнути. Ну, поки вони отак торгувалися, до берега пристав пароплав, і за дві хвилини на майдан сипнула галаслива юрба, гегочучи, сміючися, шаліючи та вигукуючи:

— Осьдечки вам нові претенденти! Осьдечки вам іще двоє спадкоємців старого Пітера Вілкса — платіть гроші й вибирайте, котрі вам більше до вподоби.

Розділ XXIX

Юрба привела з собою літнього джентльмена, дуже приємного на вигляд, та молодшого джентльмена, також дуже приємного; молодший тримав праву руку в черезплічнику. Господи, як усі галасували, й реготали, й веселилися! А я собі придивлявся й міркував, що з жартів часом біда буває, та зирк на герцога з королем — чи їм, бува, не дуже смішно. Я гадав, що вони злякаються й пополотніють. Еге, де там! Герцог, здавалося, й зовсім не помічав, що навколо діялося: походжав собі, радий та вдоволений, та гугукав, мов ті сколотини в масничці; а щодо короля, то він усе поглядав на новоприбулих, та з таким смутком несказаним, наче йому вогнем серце пекло через те, що можуть іще знайтися в світі такі негідники та падлюки. І удавав він це майстерно! Поважні люди зібралися навколо короля, показуючи таким чином, що держать руку за ним. Старий джентльмен, який щойно приїхав, тільки очима кліпав,— видно, зовсім оторопів, бідолаха. Незабаром, проте, він почав говорити, і я відразу ж збагнув, що вимовляє він, як справжній англієць,— його мова аж ніяк не скидалася на королеву підробку, хоча й підроблявся король зовсім непогано. Я не зможу переповісти вам, що саме він казав, а тим паче удавати його вимову; він повернувся до натовпу й почав говорити приблизно таке:

— Ніяк не збагну, що тут коїться... Не ждав я такої несподіванки... Тому визнаю по щирості: я не готовий дати належну відсіч. Мене з братом спіткало дорогою лихо — він зламав собі руку, а наші речі помилково вивантажили вночі в сусідньому місті. Я — брат Пітера Вілкса, звати мене Гарві, а це — другий його брат, Вільям, він не чує і не говорить, а тепер, коли володіє тільки однією рукою, то й на мигах порозумітися не може. Ми таки й справді саме ті, за кого себе видаємо; а через день чи два, коли надійдуть наші речі, ви зможете пересвідчитися

в тому самі. До того часу я не скажу більше й слова, а подамся до готелю й чекатиму.

І він пішов геть разом із тим новим німтуром, а король розреготався й глузливо замолов їм навздогін:

— Він зламав собі руку! Ти диви, як до речі! Правда? Адже ж тому пройдисвітові довелося б знаками показувати, а він на тій мудрації не знається! Речі погубили! Ха! Ех, і гладко ж брешуть соколики! Чудово й дотепно — за таких обставин!

І король знову зареготав, а всі інші й собі зуби вищипили, за винятком трьох, чи чотирьох, ну, може, шістьох чоловік. Один з них був лікар, а другий — якийсь гостроокий джентльмен із старомодною килимовою валізкою в руках. Він щойно прибув сюди пароплавом і зараз оце розмовляв, стишивши голос, із лікарем, причому обидва вони раз у раз зиркали на короля й багатозначно кивали головами; то був Леві Белл, адвокат, що їздив у справах до Луїсвілла; а третій був довготелесий вайлуватий чолов'яга, який уважно вислухав усе, що казав літній джентльмен, а тепер підійшов до короля і слухав, що той каже. Коли ж король замовк, цей здоровань запитав його:

— Слухайте-но, якщо ви Гарві Вілкс, кажіть, коли ви прибули до нашого міста?

— За день до похорону, друже,— відказав король.

— О котрій саме годині?

— Надвечір... за годину чи за дві до заходу сонця.

— А чим ви сюди прибули?

— Я приплив пароплавом "Сьюзен Пауелл" з Цінціннаті.

— А яким же дивом манячили ви біля Пайнта рано-вранці, і то в човні?

— Не був я вранці біля Пайнта.

— Брехня!

Кілька чоловік із натовпу підскочили до нього й почали благати не звертатися так нечемно до старої людини, та ще й проповідника.

— Який він до дідька проповідник! Та він же шахраюга і дурисвіт. Він і справді був того ранку біля Пайнта. Я живу там, всі те знають. Отож я був там, і він був там. Я бачив його на власні очі. Він плив у човні разом із Тімом Коллінзом та з якимось хлопчиськом.

А лікар тут і каже:

— Чи впізнали б ви того хлопця, Гайнсе, коли б знову його побачили?

— Чого ж... А втім, хто його зна... Тю! Та він же осьдечки. Я впізнав його з першого ж погляду.

Так, він показував саме на мене. Тоді лікар знову звернувся до юрби:

— Шановна громадо, я не знаю, хто вони, оті новоприбулі,—
пройдисвіти чи ні; але якщо оці двоє не пройдисвіти, тоді я просто йолоп,
та й годі! Я гадаю, що треба пильнувати, аби вони не повтікали, поки ми
не розберемося в цьому ділі. Ходімо, Гайнсе, та й усі ви не відставайте!
Відведімо цих соколиків до готелю та зведемо їх із тими двома на очі. Я
певний, що при цьому зразу вийде дещо наверх.

Натовп аж нетямився з радощів, хоч королеві прибічники не дуже з того раділи; отож ми рушили всі разом. Сонце сідало. Лікар вів мене за руку й немов ставився до мене приязно, а проте руки моєї не пускав.

Увійшли ми гуртом до великої кімнати в готелі, засвітили свічки й запросили новоприбулих. Спершу взяв слово лікар:

— Не хотів би я надто суворо до цих двох чоловіків ставитись, але, на мою думку, вони пройдисвіти і до того ж, може, в них є ще й спільники, про яких ми нічого не знаємо. А якщо ті спільники є, то чи не дали вони драла разом із грішми Пітера Вілкса? Цілком можливо. Коли ж ці двоє не пройдисвіти, то нехай пошлють когось по ті гроші й віддадуть їх нам на схов, поки буде доведено, що вони люди чесні, чи не так?

Усі погодилися з цим. Я вже почав був сподіватися, що, нарешті, таки накриють наших поганців. Але король перебіг смутними очима по всіх присутніх і почав:

— Джентльмени, я щиро бажав би, щоб ті гроші були на місці, бо я, звісно, в жодному разі не перешкоджав би відвертому, чесному та докладному з'ясуванню цієї прикрої справи; одначе, на жаль, грошей вже там нема; ви можете послати когось й упевнитися в тому самі.

— А де ж вони?

— Оце як віддала мені небога ті гроші на схованку, я узяв та й засунув їх у солом'яник на своєму ліжку — не хотілося класти гроші в банк на кілька днів; адже ліжко я вважав за цілком певне місце. Бачте, ми не знаємо негрів, і я думав, що вони надійні, так само, як і наші англійські слуги. А негри взяли та й поцупили ті гроші наступного ж ранку, як тільки я зійшов униз. Коли я продавав негрів, то ще не помітив, що гроші зникли; отож негри поїхали звідси, прихопивши з собою і золото. Мій служка може підтвердити вам усе це, джентльмени.

Лікар та ще кілька чоловік гукнули: "Брехня!" — і я побачив, що жодна жива душа й анітрохи не вірила королю. Один чоловік запитав мене, чи бачив я, як негри вкрали золото. Я відказав, що ні, що я помітив тільки, як вони потихеньку вийшли з кімнати та поспішили забратися

геть; але я й на думці не мав підозрювати їх, а тільки подумав, що вони бояться збудити мого пана й хочуть якнайскоріше втекти, аби прочухана не дістати. Оце й усе, про що вони в мене питалися. Раптом лікар обернувся до мене та й каже:

— І ти теж англієць?

Я відповів, що так; і тоді він та дехто з присутніх, вигукуючи "Брехня!", підняли мене на глум.

Ну, а потім почалося справдешнє слідство — і питали, й перепитували, година минала за годиною, а про вечерю ніхто й не згадував — навіть і словом одним не прохопився. Вони все дошукувались та дошукувались, і врешті вийшла така плутанина, що й чорт не розбере. Король обстоював своє, а літній джентльмен — своє; тож після їхніх свідчень тільки упереджений бевзень не розумів, що літній джентльмен правду каже, а другий — бреше.

Незабаром і мені сказали розповісти все, що я знаю. Король зиркнув на мене скося, і я збагнув умить, що мені далі казати. От почав я їм розповідати про Шеффілд, та про те, як нам там жилося, та про англійських Вілксів, та ще всякого багато; проте не встиг я як слід розійтися, як лікар зареготав, а Леві Белл, адвокат, зупинив мене:

— Годі, хлопче; бувши тобою, я б так не старався. Не звик ти до брехні. Варто тобі ще повправлятися, бо надто вже нескладно брешеш.

Мені ті компліменти не припали до вподоби, а все ж я був дуже радий, що мені дали спокій.

Лікар саме хотів щось сказати; він обернувся й почав:

— Якби ж то ви були з самого початку в місті, Леві Белл...

Тут втрутився король, простяг руку й сказав:

— Як, то це ви й є отой щирий приятель покійного мого брата, про якого він так часто мені писав?

Адвокат і король потиснули один одному руки, і адвокат вдоволено усміхнувся; вони трохи поговорили між собою, а потім відійшли набік і стали розмовляти пошепки; а на останку адвокат сказав голосно:

— Так і зробимо. Я візьму вашого чека й пошлю його разом із чеком вашого брата, й тоді всі непорозуміння кінчатся ладом.

Отож принесли папір та перо, король сів, схилив голову набік, пожував губами і щось нашкрябав; а тоді передали перо герцогові, і вперше мені здалося, що він якийсь розгублений. А проте він узяв перо в руку і став писати. Потім адвокат повернувся до новоприбулого літнього джентльмена й сказав:

— Прошу вас і вашого брата написати рядок чи два та розписатися.

Літній джентльмен щось там написав, проте ніхто в тому письмі нічого розчолопати не міг. Адвокат, видно, страшенно здивувався і мовив:

— Отакої, нічого не второпаю...

Витяг з кишені паку старих листів, пильно розглянув їх, тоді розглянув писання літнього джентльмена, тоді знову листи, а далі й каже:

— Ось старі листи від Гарві Вілкса, а ось те, що написали ці двоє, і тут уже кожному ясно, що листи писані не їхньою рукою (король із герцогом розгубилися й сторопіли, збагнувши, як спритно отой адвокат припер їх до стіни), а ось писання цього новоприбулого джентльмена, і кожен

легко пересвідчиться, що й він також цих листів не писав — до того ж такі кривульки взагалі важко за письмо вважати. А оце листи від...

Новоприбулий джентльмен перебив його:

— Коли ваша ласка, дозвольте мені пояснити, в чім річ. Моєї руки ніхто не розбирає, крім брата, і він завжди переписує мої листи. Отже, ви бачили його письмо, а не моє.

— Ага,— скрикнув адвокат,— он воно що! Я маю також і Вільямові листи; отож, коли б він згодився написати рядків зо два, ми поба...

— На жаль, він не може писати лівою рукою,— пояснив літній джентльмен.— Якби він володів правою рукою, ви пересвідчилися б, що він писав і мої, й свої листи. Зверніть увагу на письмо, прошу — листи писані однією рукою.

Адвокат порівняв листи і сказав:

— Мабуть, що так; у кожному разі, я знаходжу зараз куди більшу схожість, аніж раніше. Ну-ну-ну! Я вже гадав був, що ми натрапили на слід, а тепер знову збилися на манівці. Проте можна вважати, що одну річ цілковито доведено — оці двоє ніякі не Вілкси.— І він кивнув головою на короля й на герцога.

І що ж ви гадаєте? Цей старий осел піддався? А дзуськи! Звісно, що ні! Він сказав, що така проба нічого не варта. Мовляв, брат його Вільям такий жартівник, яких ще світ не бачив. Вільям і не думав писати по-справжньому; тільки-но взявся за перо, відразу ж було видно, що зараз обов'язково щось викаблучить. Він так розпатякався, що вже й сам у свої слова повірив. Однак новоприбулий джентльмен перебив його і сказав:

— У мене з'явилася одна думка. Чи є тут хтось з тих людей, що допомагали обряджати мого брата... тобто покійного Пітера Вілкса?

— Атож,— озвався якийсь чоловік,— це ми з Ебом Тернером допомагали. Ми обидва тут.

Тоді літній джентльмен звернувся до короля:

— То, може, цей джентльмен буде такий ласкавий сказати мені, що саме нататуйовано в Пітера на грудях?

Отут королеві треба було живо зметикувати, бо зараз-таки завалиться, наче підмита водою брила — так оте все його зненацька застукало; це ж бо, розумієте, запитання, що хоч кого повалить; тут треба відразу щось відповідати, а він і сном і духом не знає, що саме на тому покійникові нататуйовано! Він навіть зблід трохи, опинившись на слизькому. Раптом у кімнаті стало тихо-тихо, всі посунулися наперед і вп'ялися очима в короля. Ну, думаю собі, тепер уже він обов'язково признається, не варто більш прикидатись! Гадаєте, він скорився? Еге, де там! Хоч цьому важко й повірити. Він, мабуть, сподівався виморити цих людей, забиваючи їм баки, аж поки всі потомляться й розбредуться по своїх домівках, а тоді вони з герцогом накивають п'ятами. Чи сьак, чи так, а він не ворухнувся, а тоді знову почав усміхатися та й каже:

— Гм!.. Складна то річ — ого, ще й яка! Аякже, сер, я можу сказати вам, що саме було нататуйовано в нього на грудях. Невеличка, тоненька блакитна стрілка — так, саме стрілка; а якщо добре не придивитися, то її й не помітиш. Ну, що ви на це скажете, га?

Такого зухвальця, як наш старий шкарбун, я ще не бачив!

Тим часом новоприбулий джентльмен рвучко обернувся до Еба Тернера та його приятеля; очі в нього заблищали, немовби цього разу король таки справді попався йому в руки, і він гукнув:

— О! Ви чули, що він сказав! Був такий знак на грудях Пітера Вілкса?

Обидва в один голос відповіли:

— Ні, ми не бачили такого знака.

— Чудово! — мовив літній джентльмен.— Натомість ви мали побачити в нього на грудях невиразні маленькі літери П та Б (саме так він позначав свої ініціали за молодих років), та ще В, із рисочками між ними, отже: П-Б-В.— І він начеркав усе те на клаптику паперу.— Ну, кажіть, бачили ви такий знак?

Знов обидва в один голос відповіли:

— Ні. Ми взагалі ніяких знаків не бачили.

Ну, тут люди не стерпіли й почали кричати:

— Це все одна згряя! В річку їх кинути! Втопити їх! На жердині їх повозити!

Горлали всі разом, тож гамір здійснювся страшенний. Проте адвокат скочив на стіл і гукнув щосили:

— Джентльмени... джентльмени! Схаменіться... Слухайте-но... два слова... лише два слова... Прошу! Ще є один вихід — ходімо на кладовище, викопаймо тіло й подивімося!

Це всім сподобалося.

Всі заревли "Ура!" і кинулись надвір, але адвокат та лікар закричали їм навздогін:

— Зачекайте, не кваптеся! Хапайте цих чотирьох та хлопця. Нехай теж подивляться!

— Згода! — загула юрба.— І якщо ми не знайдемо ніякого татуювання, то лінчуємо всю зграю.

Я так і прикипів до місця з переляку. Але про те, щоб дременути, не могло бути й мови. Вони згребли нас і потягли за собою просто на кладовище, до нього треба було йти берегом річки з півтори милі; а слідом за нами посунуло ціле містечко: ми великого шелесту наробили, та й час був іще досить ранній — дев'ята година.

Коли ми проходили повз наш будинок, я пожалкував, що відіслав Мері Джейн за місто, бо варто було тільки подати їй знак — і вона вибігла б з будинку, урятувала б мене і виказала б наших шалиганів.

Отож ціла юрба мчала берегом річки, немов оскаженіла зграя диких котів. Небо враз потемніло, почала блискавка спалахувати й моргати, вітер заскиглив між листям, і від того ще дужче морозом проймало. Такої біди мені ще не траплялося! Я був немов ошелешений — усе вийшло зовсім не так, як я собі думав: замість того щоб вчасно вшитися й звіддала дивитись на всю ту комедію, замість Мері Джейн, яка підтримала б мене і звільнила б в скрутну хвилину, тепер лише якесь татуювання могло врятувати мене від наглої смерті. А якщо ніяких знаків не знайдуть...

Мені навіть і подумати було страшно, що тоді станеться; але й про щось інше я також думати не міг. Надворі дедалі поночіло — саме час, щоб дременути, та довготелесий Гайнс міцно тримав мене за руку, а це все одно, що силкуватися втекти від Голіафа. Гайнс тяг мене щосили за собою; він такий був збуджений, що я ледве встигав дрібцювати поруч нього.

Добравшись до кладовища, юрба протовпилася крізь браму й розлилася по ньому, наче та повінь. Коло Пітерової могили виявилось, що заступів принесено в сто разів більше, аніж було треба, а нікому й не спало на думку прихопити з собою ліхтаря. Однак вони заходилися

копати при спалахах блискавиці, а по ліхтар послали до найближчої хати, за півмилі від кладовища.

Отож вони все копали та й копали, мов навіжені, а тим часом упала темна ніч, полив дощ, і вітер крутив та шугав по кладовищі, а блискавка спалахувала все частіше й частіше, і раз у раз торохкав грім, але люди на все те не зважали — їх поглинула цілком їхня робота. На мить, коли спалах блискавиці осявав усе навколо, можна було виразно бачити і обличчя людей у цьому великому натовпі, і повні заступи землі, що її викидали з могили; а наступної миті все поглинала темрява, і знову нічого не було видно.

Нарешті вони витягли нагору труну й почали відкручувати віко; та й ну знову штовхатися та напирати, щоб пролізти вперед та на ту труну роздивитись; тож уявіть собі це видовище, і то глибокої ночі — просто жах брав, та й годі! Гайне дуже боляче сіпав та шарпав мене за руку,— мабуть, зовсім забув, що я взагалі на світі існую; він був дуже збуджений і важко дихав.

Раптом блиснула блискавка й осяяла все сліпучим білим світлом; хтось вигукнув:

— Грім мене вбий, коли то не торбина з золотом лежить у нього на грудях!

Гайне закричав разом з усіма, відпустив мою руку й стрімголов кинувся вперед, щоб краще все побачити. А я й чкурнув звідтіля і не знати вже як вибрався на дорогу.

На дорозі живої душі не було, і я помчав так, що тільки п'яти замигтіли; нічого не було видно і не чутно, крім густої темряви, неугавних спалахів блискавиці, ляпотіння дощу, завивання вітру та гуркоту грому; будьте певні, що я летів, як вихор!

Нарешті добіг я до містечка й побачив, що на вулицях через негоду нікого немає; тож я не мав клопоту никати по завулках, а мчав головного вулицею навпростець; наближаючись до нашого будинку, я пильно в нього вдивлявся, не відводячи очей. У вікнах ані вогника; в цілому будинку темно... І раптом мені стало так сумно та жалко чогось, що хтозна й як! А чому, то я й сам гаразд не знав. Коли це — гульк, аж в останню мить, саме коли я біг повз нього, блиснуло світло у вікні Мері Джейн. І відразу так легко й весело зробилося мені на серці. Наступної хвилини і будинок, і все, що було довкола, лишилося позад мене у темряві. Мабуть, мені не доведеться вже відвідати все те удруге. Що ж до Мері Джейн, то вона й справді була найчарівніша дівчина з-поміж тих, яких я будь-коли зустрічав, до того ж була вона й рішучої вдачі.

Коли я відбіг уже далеченько від містечка, то почав міркувати, як би його до плоту дістатися; роздивився я навкруги, чи не можна де човна позичити. Аж раптом спалахнула блискавиця, і я побачив човна, не припнутого ланцюгом: це був невеличкий човник, прив'язаний самою мотузкою; я скочив у нього і відіпхнувся від берега. Острівець наш лежав на великій віддалі, аж ген посередині річки, але я не марнував часу — веслував що було сили; й коли пристав, нарешті, до плоту, то так уже був засапався, що ліг би відразу спочити, якби була хоч якась можливість. Та хіба ж тут улежиш! Виплигнувши на пліт, я закричав:

— Забираймося звідси, Джіме, мерщій відчалюй! Хвала богіві, ми здихалися їх нарешті!

Джім вискочив з куреня й, нетямлячися з радощів, кинувся до мене з розкритими обіймами; але саме в цю хвилину сяйнула блискавка й освітила його, і я так злякався, що поточився назад і шубовснув із плоту просто у воду. Я зовсім забув, що він же і старий король Лір, і втоплений араб в одній особі, тож вигляд його мало не на смерть мене сполохав. Але Джім виловив мене з води і вже налагодився обіймати та благословляти, страшенно радіючи з того, що я повернувся та що ми щасливо спекалися, нарешті, короля із герцогом, але я перепинив його, кажучи:

— Зажди трохи, Джіме, відклади це до сніданку, відклади це до сніданку! Хутчій відв'язуй плота та пускай його за течією.

Отож за дві секунди ми пливли вже річкою наниз. Ох, яке ж то щастя було опинитися знову на волі й пливти могутньою річкою — так, щоб ніхто тобі над душею не стояв! Я навіть пострибав та покрутився трошки на radoщах та так високо двічі підскочив, що аж п'яти в повітрі замелькали — де та й сила взялася! Проте за третім разом до мене долинув добре знайомий мені звук; я затамував дух, прислухався і став чекати. А коли блиснула блискавка й освітила поверхню води, бачу — вони! Веслють щосили, аж човен гуде! То були король і герцог.

Я впав тоді просто на поміст і насилу втримався, щоб не розревтися.

Розділ XXX

Король видряпався на пліт, кинувся до мене, схопив за комір, трусонув та й каже:

— Хотів нас позбутися, бісів блазню! Обридли ми тобі, ге?

А я йому:

— Ні, ваша величність, ми й на думці того не мали... Благаю вас, ваша величність!..

— Ану признавайся, що ти надумав, та швидко, бо душу з тебе витрясу!

— Слово честі, я розповім вам усе, як було, ваша величність. Отой чоловік, що його до мене приставили, був дуже добрий до мене і все казав, що мав сина, мабуть, мого однолітка, який помер минулого року; ну, то йому зробилося дуже жаль, коли він побачив, що такому ж самому хлопчикові загрожує страшна небезпека. І коли в труні знайшли золото,

люди з великого дива всі чисто туди посунули, а він відпустив мене й шепнув: "Тікай звідси, бо вони тебе повісять, чуєш!" — і я накивав п'ятами. Чого мені було лишатися — виручити вас я нездатний, та й нащо голову в петлю встромляти, коли є змога чкурнути? Отож я не спинявся, аж поки човна побачив. Добравшись до плоту, я сказав Джімові поспішати, а ні, то мене схоплять і повісять, та ще пожурилися ми з Джімом, що ви з герцогом навряд чи й живі лишилися — мені аж серце краялося на саму думку про це, і Джімові теж, а забачивши вас, зрадів я несказанно; ось поспитайтесь лишень у Джіма.

Джім підтвердив, що так воно й було насправді; але король наказав йому заціпити пашу, а тоді промовив:

— Аякже! Так я тобі й повірив! — та й знову почав мене трусити, нахваляючися, що втопить.

Однак герцог заступився за мене:

— Дайте хлопцеві спокій, старий ви йолопе! А ви, може, скажете, інакше вчинили б? Чи ви бодай пам'ятали про нього, як вам звільнитися пощастило? Я щось собі того не пригадую.

Ну, то король відчепився від мене й почав натомість лаяти на всі заставки і містечко, і всіх його мешканців. Проте герцог сказав:

— Ви б краще себе лаяли! Ви ж найбільше в усьому винні. Ви з самого початку поводитися безглуздо, за винятком отієї вельми вдалої вигадки з вашою блакитною стрілкою. Дотепно ви утяли — краще й не вигадаеться. Це єдине, що нас вирятувало з біди. Коли б не це, то сиділи б ми з вами в буцегарні, поки надійшли б речі тих англійців, а тоді нас — до криміналу, от щоб я з цього місця не зійшов! А через вашу хитру вигадку мусили ті бевзі аж на кладовище чалапати, а там золото ще більше нам прислужилося. І коли б отим йолопам у голові не потьмарилося й вони не рушили, щоб і собі на торбину з золотом зиркнути, довелося б нам спати

в тісних краватках цієї ночі,— краватках, куди міцніших, ніж нам хотілося б.

Хвилину вони мовчали — поринули в глибокі роздуми; потім у короля наче само собою вирвалося:

— Гм! А ми гадали, що то негри поцупили торбину!

Я аж скрутився.

— Еге ж,— відказав герцог з притиском, глузливо,— ми гадали...

За півхвилини король мовив протягом:

— Ну, принаймні я гадав.

А герцог йому тим самим тоном:

— Якщо казати відверто, то саме я гадав.

Король уже наїжачився та й каже:

— Слухайте, Бріджуотере, на що саме ви натякаєте? А герцог йому жваво на те:

— Якщо на те пішло, дозвольте вас запитати, на що саме ви натякаєте?

— Отуди к бісу...— ущипливо відказав йому король.— А втім, я ж таки не знаю: може, ви тоді спали й самі не тямили, що робите?

Герцог розлютився та як визвірився на короля:

— Перестаньте чорти батька знащо варнякати! Невже ви мене за ярмаркового дурня вважаєте? Та неville ж ви припускаєте, що я не знаю, хто саме сховав гроші в труні?

— Атож, сер! Я знаю, що ви те знаєте, бо самі їх туди і всунули!

— Брехня! — і герцог учепився в нього.

Король залентував:

— Не чіпайте мене!.. Пустіть моє горло!.. Я відмовляюсь від того, що кавав!

А герцог йому:

— Гаразд, тільки признайтеся спершу, що то ви переховали туди гроші — надумали втекти від мене, викопати труну і загарбати всі гроші собі самому.

— Хвилинку, заждіть хвилинку, герцогу! Дайте мені відповідь на одне запитання, тільки чесно й по щирості: якщо то справді не ви поклали гроші в труну, скажіть, і я вам повірю й заберу назад свої слова.

— Ні, старий паскудо! І ти сам знаєш, що не я. Ну, що далі?

— Ну от, бачите, я вірю вам. Так, іще одне, тільки не казіться: чи не думали ви забрати гроші та переховати їх?

Герцог помовчав трохи, про щось міркуючи, а тоді й каже:

— Може, думав, а може, й ні! Проте хоч так, хоч сяк, а грошей я не цупив. А ви не тільки думали, але й поцупили їх!

— Бодай я, герцогу, крізь землю провалився, коли заховав ті гроші! Слова честі, не ховав! Не скажу, щоб я не мав такого наміру, бо я таки його мав... але ви... тобто я хотів сказати: хтось інший... мене випередив.

— Брехня! Ви вкрали їх і зараз признаєтесь, що вкрали, а ні...

Королеві почало клекотіти в горлі, й він прохрипів:

— Годі, признаюсь!

Я дуже зрадів, почувши таке. Мені аж полегшало, наче камінь із серця спав. Герцог розімкнув руки й сказав:

— Спробуйте ще раз відмагатися, у річці втоплю! Саме це вам зараз найбільш пасує — сидіти тут та пхінкати, як немовля, це єдине, що вам лишилося після всіх ваших паскудств. Я ще зроду не бачив такого ненажери, як ви, старий загребо! А я ще зв'язався на вас, як на рідного батька! І очі вам із сорому не вилізли — стояли та слухали, як отих бідолашних негрів винували, а хоч би слово на їхній захист сказали! Тепер я розумію, чому вам так нетерпілося поповнити нестачу — ви хотіли виманити й ті гроші, які я за "Неабищо" виручив, чи ще там за що. І все разом прибрати до своєї кишені!

Все ще хлипаючи, король спробував несміливо відказати:

— Зважте, герцогу, це ж ви запропонували поповнити нестачу; я мовчав.

— Цитьте! І слухати не хочу! — крикнув герцог.— Тепер ви бачите, до чого догралися. Вони й свої гроші одержали назад, і наші загарбали, самий дріб'язок залишився. Ідіть спати, і щоб я не чув про ті нестачі, а ні, то вони вам боком вилізуть!

Король подався до куреня й хильнув зі своєї плящини, щоб душу відвести, а незабаром герцог почав і собі з пляшки цмулити. За півгодини вони вже знову панібраталися, і що п'яніші, то любіші були вони один одному, так і захропли, обійнявшись. Обидва вони добряче налигалися, а проте я помітив, що король, хоч і напився, а все ж і разу не прохопився словом, що то не він переховав у труну торбину з грішми. То й слава богу — мені стало легше на серці. Ну, звісно, як вони захропли, почали ми з Джімом балакати, і я розповів йому все чисто.

Розділ XXXI

Протягом кількох днів ми не наважувалися причалити до будь-якого міста, а все пливли наниз річкою. Ми заїхали вже на південь, у теплі краї, й опинилися далеко від рідної домівки. Почали нам траплятися дерева, порослі іспанським мохом, що звисав з гілля, наче довгі сиві бороди. Я вперше бачив, як він росте, і ліс від нього здавався урочистим і похмурим. Пройдисвіти відчували себе в безпеці та знову почали людей по містечках обдирати.

Спершу вони прочитали лекцію про тверезість, але майже нічого на тому не заробили — не вистачило навіть на випивку. В іншому містечку вони відкрили танцювальну школу, хоч самі знали на танцях не більш за кенгуру; отож, як тільки ушкварили один круг, люди накинулися на них та й витурили з містечка. Іншим разом вони намагалися навчати людей красномовства, та не довго довелося їм вправлятися, бо їхні слухачі не витримали, обклали їх такою лайкою, що вони не знали де й подітися й мусили тікати геть. Бралися вони ще й до проповідництва, навіювання думок, лікування та провіщання майбутнього — до всього потроху; проте ні в чому їм не щастило. І наостанку опинилися вони у скруті — часом по півдня вилежувалися на плоті, мізкуючи, але один із одним майже не балакаючи, і настроїв був у них найпаскудніший.

А оце раптом щось у них змінилося, й почали вони від нас у курені таїтися; бувало, по дві, по три години нишком про щось собі там радяться. Ми з Джімом насторожилися. Нам те не дуже по душі припало.

Цим разом, думаємо, вони, певне, якусь капость більшу за попередню затівають. Ми вже й так і сяк мозком крутили, і зрештою вирішили, що вони хочуть пограбувати чийсь будинок або крамницю, а може, намірилися робити фальшиві гроші. Ми з Джімом ужахнулися й склали між собою угоду, що нізащо в світі до їхніх темних справ не пристанемо, а трапиться хоч якась нагода, то подамося геть та й розпрощаємось із ними назавжди. Якось, іще до сходу сонця, заховали ми плота в зручному, затишному місці — миль за дві нижче від закутного містечка Пайксвілла — король зійшов на берег та наказав нам чекати у схові, поки він відвідає місто й рознюхає, чи не дійшли, бува, туди чутки про "Королівське Неабищо". (Знаю, куди ти поспішаєш! Уже надумався грабувати якийсь будинок, сказав я сам до себе. Ну та вернешся назад, а мене, Джіма й плоту вже й слід простигне. Шукай вітра в полі!) А ще король додав: якщо він до обіду не вернеться, то це означатиме, що все гаразд, і ми з герцогом також повинні податися до міста.

Отож лишилися ми чекати на плоті. Герцог весь час непокоївся й злостився і взагалі був не в гуморі. Він раз у раз до нас присікувався, ніби ми все не так, як слід, робимо,— чіплявся до кожної дрібнички. Було ясно видно: вони якесь таємне діло заварили. Я був радий, що настав полудень, а короля ще немає. Ну, думаю, якась зміна насувається,— гляди, слухна нагода наклюнується... Почували ми з герцогом до містечка. Довго шастали, шукали короля, аж, нарешті, знайшли його в задній кімнатці якогось брудного шинку. Король був п'яний як чіп. Якись лобуряки дражнили його, щоб розважитись, а він їх лаяв на чім світ стоїть, нахвалявся віддубасити, але сам напився так, що кроку не міг ступити і зробити їм нічого не міг. Герцог назвав його старим дурнем, а король на відплату давай і його обкладати лайкою; за цим ділом я їх і покинув, вислизнув з шинку на вулицю та й дременув до річки — біг, певне, швидше від оленя; ну, думаю, дочекалися нарешті, тепер не скоро ви зустрінете нас із Джімом. Я геть захекався, прибіг, на десятому небі від щастя, і давай гукати:

— Відв'язуй, Джіме, плота — ми врятовані!

Але ніхто не відгукнувся, і з куреня ніхто не вийшов. Джім зник! Я гукнув раз, і вдруге, і втретє... Бігаю по лісі, туди й сюди, все кличу, та даремно: Джім зник. Тоді я сів і заплакав — ніяк не міг стримати сліз. Але ж і сидіти довго на місці теж не міг. Вибіг хутенько на дорогу, намагаюся зміркувати, що ж його робити, аж бачу — назустріч іде якийсь хлопчина; запитую його, чи не бачив він незнайомого негра, одягненого отак, мовляв, і так, а він мені й каже:

— Бачив.

— Де? — питаю.

— На плантації Сайласа Фелпса, милі за дві звідси. То втеклий негр, і його впіймали. Ти його шукаєш?

— Та де там! Годину чи дві тому я здибав його тут у лісі, то він нахвалявся печінку мені вирізати, якщо я зніму галас, а тоді наказав мені лягти й не дихати; я так і зробив. От я весь час і лежав тут, боявся й поворухнутись.

— Ну,— заспокоїв він,— можеш більше не боятися, бо його вже впіймали. Він утік аж ген із Півдня.

— Це добре, що його схопили!

— Ще б пак! За нього обіцяно дві сотні доларів нагороди. Це однаково, що знайти гроші на дорозі.

— Шкода! Коли б я був трохи старший, то сам отримав би ті гроші, я ж перший його побачив. А хто його вислідив?

— Якийсь дідуган, не тутешній; тільки він продав за сорок доларів своє право на негра, бо дуже поспішав річкою вгору, він ніяк не міг тут баритися. Уявляєш собі! Та я б хоч і сім років на такі гроші чекав!

— Еге ж, і я, мабуть, чекав би,— сказав я.— А може, там справа непевна, коли він продав так дешево? Може, там не все чисто?

— Е, ні, там усе ясно як день. Я бачив об'яву на власні очі. В тій об'яві описано всі прикмети втеклого негра, всі до найменших подробиць — як на портреті. Там зазначено, що втік він з якоїсь плантації, десь з-під Нового Орлеана. Ні, сто чортів, ніякої каверзи тут нема, то вже не сумнівайся! Слухай-но, почастуй мене тютюною жуйкою, га?

Я не мав і крихти тютюну, то ми й розійшлися. Я повернувся на пліт і, вмостившись у курені, задумався. Але нічого не міг придумати. Думав я, думав, аж голова обертом пішла, а як зарадити горю — так і не додумався. Після всіх поневірянь та після всього, що ми зробили для тих поганців,— усі наші намагання димом догори пішли, і все тільки через те, що їм стукнуло в голову втнути Джімові таку підлу штуку: знову віддати його в неволю на все життя, та ще й чужим людям, і то за якісь злиденні сорок доларів!

Тоді я собі подумав, що для Джіма було б у тисячу разів краще лишитися рабом там, де його родина, якщо вже йому судилося жити в неволі. А може, варто написати листа Томові Сойєру? Хай повідомить міс Уотсон, де Джім опинився. Та скоро я відкинув цю думку з двох причин: по-перше, міс Уотсон може розлютуватися й не подарувати Джімові такої підлоти й чорної невдячності, що він насмілювався втекти від неї; по-друге, саме через те вона продасть його кудись у пониззя річки, бо не захоче після всього тримати його в себе. А якщо й не продасть, то всі почнуть зневажати такого невдячного негра, і те вони Джімові щоразу знаки даватимуть, тож він вважатиме себе за підлого негідника, а що буде зі мною! Всі знатимуть, що Гек Фінн допомагав негрові здобути собі волю; і щойно зустріну я кого з нашого міста, то муситиму підібгати хвіст та й під міст. Так частенько трапляється: вчинить людина якесь неподобство, а відповідати за нього не хоче. Думає: доки ніхто не знає, то й соромитися нічого. Таке саме й моє становище. І що більше я про те міркував, то більше мене совість гризла, то більше я відчував, що я справжній негідник, нікчема та плюгавець. І враз пройняла мене думка, що то

напевне провидіння ляпаса мені дає, щоб я зрозумів, що з неба за моїми лихими вчинками стежать і добре знають, що я вкрав негра в сердешної старої жінки, яка нічого лихого мені не зробила. Всевидяще око, що повсякчас за нами назирає, не попустить ніцих учинків і покладе їм край. Мені ледве ноги не підломилися від страху.— Я спробував себе якось виправдати, мовляв, то мене так погано виховали, тож не тільки я сам у тому винний. Але внутрішній голос нашіптував мені: "Коли б ти ходив до недільної школи, там би тебе навчили, що людей, які отак, як і ти, втеклим неграм допомагають, буде в геєну вогненну кинуто".

Мене аж морозом всипало. Тоді я вирішив помолитися: пообіцяю небові, що буду не такий, як оце зараз, а хороший хлопчик, обов'язково виправлюсь. І я став на коліна. Але слова молитви завмирили на устах. Та хіба ж могло бути інакше? Від бога нічого не приховаєш. Та й від себе також не втечеш. Я чудово розумів, чому мені бракувало слів. Через те, що я жив не по правді, через те, що кривив душею. Прикидався, що кину грішити, а насправді замишляв щонайбільший гріх. Уголос казав, що стану порядною людиною, напишу господині цього негра й повідомлю її, де він і що з ним, але в глибині душі знав, що брешу, і бог це також знає. Не можна дурити бога — я в тому впевнився.

Від того клопоту в голові мені замакітрилось, я не знав, на яку мені ступити. Врешті я таки надумався: піду та напишу того листа, а тоді подивлюся, чи зможу я молитися. І — диво дивне: враз на серці в мене полегшало, і весь мій клопіт відразу розвіявся. Узяв я аркушик паперу та олівця і написав таке:

"Міс Уотсон, ваш утеклий негр Джим перебуває зараз тут, за дві милі від Пайксвілла. Його впіймав містер Фелпс, який поверне його вам за відповідну винагороду.

Гек Фінн"

Мені стало відразу так хороше, і я відчув, що вперше за ціле життя я очистився від гріха і що тепер міг би помолитись. Проте я не почав одразу ж, а, відклавши листа набік, сів і замислився — про те, як добре, що саме так усе сталося, адже ж я трохи не занапастив себе й мало до пекла не потрапив. А думки плинули далі. І почав я згадувати нашу мандрівку, і весь час мені Джім перед очима: то вдень, то вночі, то при місячним сяйві, то в бурю, пливемо собі плотом наниз річкою та про се й про те балакаємо, та пісень співаємо, та сміємося. Але я нічого не міг нагадати собі такого, щоб настроїтися проти Джіма, навпаки: то бачу, як він після свого вартування ще й за мене на вахті вистоює, щоб дати мені добре виспатися; а то бачу я ще, як Джім радіє, коли я з туману виборсався й на пліт повернувся, або коли прийшов до нього на болото — це тамечки, де родова помста панувала; і ще пригадав я собі всякого багато: як завжди звав він мене "голубом", "сином", як жалував мене та пестив, як дбав про мене, який він завжди був до мене добрий; і зрештою згадав я, як урятував його, запевнивши людей, котрі шукали втеклого негра, що в нас віспа на плоті, і він був такий вдячний мені за те і сказав тоді, що в старого Джіма нема щирішого за мене друга в цілім світі, що я єдиний його друг; і раптом я озирнувся й помітив свого листа.

Він лежав напохваті. Я взяв його й потримав у руці. Я весь тремтів, бо мусив оце зараз, раз і назавжди, вирішити — туди чи сюди. Я замислився на мить, аж мені затамувало дух у грудях, а тоді мовив сам до себе: "Нічого не вдієш, піду таки до пекла!" — та й подер листа на дрібненькі клаптики.

Страшні то були думки, та страшні були й слова, але чи так чи сяк, а я вже їх сказав. Хай там що, все одно мені вже не виправитися. Ну то я й кинув про все це думати і сказав собі, що знову буду грішити: така вже моя доля, якщо в неправді мене виховували.

І для початку щось я придумаю, щоб Джіма знову з неволі викрасти; а якби й більший гріх спав мені на думку, я б і більший гріх учинив; якщо вже пропадати, то хоч не дурно.

Почав я тоді міркувати, як до цього діла взятися. Чого я тільки не вигадував! Кінець кінцем зупинився на одному способі, який видавався мені найкращим. Я добре роздивився один порослий лісом острівець, трохи нижче за течією, і, тільки-но стемніло, вивів плота зі схованки, скермував його до острівця і сховав його там, а сам ліг спати. Проспав я цілу ніч, прокинувся удосвіта, поснідав, одягнувся в усе нове, що в крамниці придбали, а решту одягу та сякі-такі речі зв'язав у клуночок, сів у човен та й повеслував до берега. Пристав нижче того місця, де, як гадав, була Фелпсова плантація, тоді заховав свій клунок у лісі, налив у човен води, накидав у нього каміння й затопив у такому місці, де міг би, якщо треба, швидко його знайти,— приблизно на чверть милі нижче від невеличкого парового тартака.

Все отак улаштувавши, почимчикував я дорогою. Минаючи тартак, я побачив на ньому вивіску: "Тартак Фелпса", а коли підійшов до садиби, за дві чи три сотні ярдів далі, став роздивлятися навкруги, та, як не дивився, нікого не помітив, хоч уже й настав білий день. Але це було мені байдуже, бо я не збирався ні з ким говорити — хотів лише запам'ятати, як у них там у садибі, що й де міститься. За моїм планом я мусив прийти туди з містечка, а не з річки. Обвівши очима ферму, попростував я до міста. І перший, хто мені трапився, був герцог. Він саме вивішував об'яву про "Королівське Неабищо", лише три вистави,— як це вони й минулого разу влаштовували. Ну, та й зухвалі ж були негідники! Я й незчувся, як він вигулькнув у мене перед очима — тут годі вже було й думати про втечу. Він, здавалося, дуже здивувався й запитав:

— Здоров! Звідкіля це ти узявся? — Потім, немов зрадівши, додав: — А пліт де? Чи ти його добре заховав?

Я сказав:

— Я й сам хотів, ваша світлість, у вас про те запитати.

Він раптом нахмурився та й каже:

— Цебто як, чому саме в мене?

— Ну,— пояснив я йому,— оце вчора, як побачив я короля в тому шинкові, то подумав собі, що хильнув він таки добряче: мабуть, мине кілька годин, поки він протверезиться і нам пощастить зтягти його на пліт додому; тоді пішов я по місту тинятися, аби якось згаяти час. Якийсь чоловік запропонував мені десять центів, щоб я допоміг йому на той берег човном перепливати та барана назад перевезти, і я, звісно, погодився; а як почали ми того барана до човна тягти, чоловік дав мені мотузку потримати, а сам став підпихати барана ззаду; однак самому мені було несила його втримати, він вирвався та навітікача, ми кинулися за ним навздогін. Собаки в того чоловіка не було, тож довелося ганятися за бараном по берегу, аж поки він вибився з сил. Впіймали ми його, коли вже стемніло. Ну, тоді я перевіз їх та й подався до плоту. Добрався до схованки й побачив, що плоту нема; я відразу й подумав: "Еге, мабуть, вони в якусь халепу вскочили і мусили втікати; видно, й негра мого прихопили! А він же у мене однісінький на цілм світі, і я залишився тепер сам на чужині, і нічого більше в мене немає, і заробити я теж нічого не можу"; сів я собі та й заплакав. Ніч переспав у лісі. Куди ж пліт подівся? А Джім? Де мій бідолашний Джім?

— Чорт його знає, де він... тобто пліт... Цей старий дурень продав дещо й одержав сорок доларів, а коли ми знайшли його в шинку, в нього вже вициганили всі гроші, крім тих, що він устиг витратити на горілку; а коли я поночі приволік його до схованки й ми побачили, що плоту нема, то так і вирішили: "Цей малий мерзотник украв нашого плоту, кинув нас отут напризволяще й утік, попливши ген за течією".

— Та чи ж міг я кинути напризволяще мого негра? Єдиного в цілм світі мого негра, єдину мою власність?

— Ге, ми про те й не подумали. Бачиш, ми вже й самі привикли вважати його за нашого негра; та й не дивно — адже ми крутилися через нього весь час, як мухи в окропі. А коли ми побачили, що пліт зник і ми опинилися ні в сих ні в тих, то нічого ліпшого не лишалося нам, як іще раз

спробувати щастя з "Королівським Неабищо". Відтоді я з порожніми кишенями й нипаю, а в горлянці мені так сухо, немов у порохівниці. Де ті десять центів? Давай-но їх сюди.

Грошей я мав чималенько, а тому віддав йому десять центів, але попросив купити за них щось поїсти й поділитися зі мною. Я сказав, що грошей більше не маю й ще від учора нічого не їв. Він промовчав. А тоді повернувся до мене та й питає:

— А як ти гадаєш, негр той може нас виказати? А то ми з нього шкуру злупимо!

— Як же він може виказати? Хіба ж він не втік?

— Та де там! Той старий телепень продав його і навіть зі мною не поділився, усе заграбастав, а гроші всі пропив.

— Він його продав? — вигукнув я й заплакав.— Як же це? Це ж мій негр, то й гроші мої! Де він? Віддайте мені мого негра!

— Не бачити тобі твого негра, де ми його зараз візьмемо,— кричи, хоч лусни! Слухай-но, а чи не збираєшся ти часом сам нас виказати? Хай мене чорти вхоплять, якщо я тобі хоч на гріш вірю. Гляди мені!

Він замовк, але я ніколи досі не бачив у нього такого лютого погляду. Все ще хлипаючи, я промимрив:

— І зовсім не хочу я нікого виказувати, та мені й не до того: я мушу шукати мого негра.

Це його, здавалося, спантеличило: стоїть на місці, щось собі міркує, чоло зморщив, а в руках пака об'яв на вітрі тріпочеться. Думав він, думав та й каже:

— Слухай-но, нам треба перебути тут три дні. Якщо ти обіцяєш, що ні ти, ні твій негр не викажете нас, я скажу тобі, де його знайти.

Я пообіцяв, і тоді він сказав:

— Фермера звати Сайлас Фел...— і урвав мову. Розумієте, він зібрався сказати мені всю правду, а далі зупинився й почав знову щось розважати; слідкуючи за виразом його обличчя, я подумав, що він змінить свій намір.

Так воно й вийшло. Він усе одно не довіряв мені; йому тільки треба було днів на три вирядити мене з міста.

Він казав далі:

— Чоловіка, що купив його, звати Абрам Фостер — Абрам Дж. Фостер — і живе він у селі, за сорок миль звідси, по дорозі на Лафайет.

— Гаразд,— відповів я.— За три дні я доберуся туди. Опівдні й вирушу.

— Ні, рушай зараз; не гай часу і дорогою не патякай зайвого. Заціп язика та гайда звідси, тоді ми тобі нічого лихого не станемо робити. Зрозумів?

Цього мені й треба було, задля цього я й удав із себе невинне ягня. Я мусив розв'язати собі руки, щоб зробити те, що задумав.

— Ну, забирайся геть,— мовив він.— І можеш казати містеру Фостерові все, що тобі заманеться. Може, тобі пощастить переконати його, що Джим твій негр,— деякі йолопи не вимагають документів; я чув, що тут, на Півдні, такі трапляються. А ще, коли ти скажеш йому, що об'ява та винагорода фальшиві, може, він і повірить, якщо поясниш,

навіщо воно було потрібне. Ну, а тепер іди собі і мели Фостерові, що в голову стукне, але доки туди дійдеш, не смій і писнути.

На тому я й пішов нібито до Фостера. Я не озирався, а проте відчував, що герцог слідкує за мною. Та я знав, що йому те скоро набридне. Я прямував тією дорогою щось із милю, а тоді подався назад через ліс та й вийшов просто до садиби Фелпса. Я вважав, що ліпше буде мені відразу взятися до діла та попередити Джіма, щоб він мовчав, поки ці шахраї заберуться геть звідси. Не хотів я через тих негідників клопоту собі завдавати. Я вже надивився на них і надалі не бажав мати з ними діла.

Розділ XXXII

Коли я дочвалав до плантації, довкола було тихо, мов у неділю, стояла гаряча сонячна година; всі пішли в поле; в повітрі тихенько дзижчали й бриніли жучки та мухи, і так від того робилося тоскно на серці, немов навкруги усе повимирало; а коли ще й листя затріпоче під вітром, то аж моторошно стає,— здається, ніби то гомонять душі вже давно померлих, неначе вони про тебе говорять. Під таку пору й самому хочеться померти, аби лиш усе якнайшвидше скінчилося.

Маленька Фелпсова бавовняна плантація скидалася на всі інші, які рясно були розкидані навколо. Садиба, акрів зо два завбільшки, обгороджена жердинами; щоб легше було перелазити огорожу та щоб жінкам зручніше було сідати на коней, попід нею стоять кругляки з колоди, наче барила різної висоти; де-не-де у дворі росте миршава трава, але більше голих, витоптаних пролисин, схожих на старий капелюх із витертим ворсом; для білих — великий на дві половини будинок із протесаних балок, щілини між них замазані глиною чи вапном, а зверху побілені, хоча, видно, вже давненько; кухня, складена з непротесаних колод, сполучається з домом крытою галереєю; за кухнею — дерев'яна копильня; за нею стоять у ряд три маленькі рублені хатини для негрів; в кінці двору — ще одна маленька халупа, а по другий бік огорожі розмістилися господарські будівлі; біля халупи — купа попелу та великий казан на мило; біля кухонних дверей — лавка, на ній відро з

водою та тиковка; тут же збоку спить на сонці собака; далі — ще собаки; в кутку двору троє крислатих дерев; попід огорожею — кілька кущів порічок та агрусу, за огорожею — садок та баштан; а далі — плантації бавовни, а за плантаціями — ліс.

Я обійшов кругом і переступив у двір через перелаз біля купи попелу й відразу попрямував до кухні. Пройшов кілька кроків і почув жалібне гудіння прядки, воно то голоснішало, то завмирало; в ту мить я справді хотів би вмерти — немає в світі тужливішого звуку, як гудіння прядки.

Я йшов просто так, навмання, навіть не придумав ніякого виправдання; я звірився на бога: він підкаже мені потрібні слова; я вже пересвідчився: коли сам не заважав Богові, він завжди підказував мені потрібну відповідь.

Тільки пройшов я півдороги до кухні, бачу — спочатку один собака, потім другий почав прокидатися й простувати мені назустріч; я, звісно, зупинився й дивлюсь на них. Як почали ж вони всі разом на мене гавкати! Не минуло й чверті хвилини, як опинився я серед собак і стою, мов ступиця в колесі, а навкруг мене п'ятнадцятеро собак, як спиці того колеса, повитягували морди до мене, гарчать, гавкають, дзявкотять. І що далі, то все їх більшало: вони перестрибували через перелаз, вибігали з різних закутків, кидалися з усіх усюд.

З кухні вибігла негритянка з качалкою в руці й закричала: "Чіпа, чіпа! Тікай геть, Тигре! Геть, Ляпко! Чіп! Чіп!" — і вдарила качалкою спочатку одного, потім — другого; вони заскавучали й кинулися геть, а за ними попленталася й решта; за секунду половина тих собак знову вже тут — приносяться до мене, помахують хвостами, лащать. Собака — тварина добра, не злопам'ятна.

За негритянкою вискочило маленьке чорне дівчатко та двоє маленьких чорних хлоп'ят у самих полотняних сорочечках; вони вчепилися за материну спідницю й сором'язливо позирали на мене з-за її

спини, як то звичайно водиться в дітлахів. Гульк, аж із дому вибігла ще й простоволоса біла жінка, років сорока п'яти чи п'ятдесяти, із веретеном у руці; а за нею слідком — її білі дитинчата, що поводилися так само, як і негрєнята. Обличчя їй аж сяло з радощів, і вона сказала:

— Нарешті ти приїхав! Невже це ти?

І перш ніж я встиг оговтатися, в мене вихопилось:

— Еге ж, мем.

Вона схопила мене в обійми й притисла до серця; а тоді вхопила за обидві руки і ну їх стискати; на очі їй навернулися сльози й потекли по щоках; вона знай милується на мене, пригортає та руки тисне, примовляючи:

— А я гадала, що ти більше на матір свою схожий... Ну та дарма! Хіба ж не однаково! Ох, і рада ж я, така рада, що бачу тебе! Здається, зараз так би й з'їла тебе очима! Діти, це ж ваш двоюрідний брат Том! Ходіть привітайтеся з ним.

Та дітлахи опустили голови, повстромляли пальці в рота й сховалися за матір. А вона зацокотіла:

— Лізо, приготуй йому мерщій гаряченьке сніданнєчко, чи, може, ти на пароплаві снідав?

Я сказав, що поснідав на пароплаві. Тоді вона взяла мене за руку й повела до хати, а дітлахи залопотіли ноженятами позаду. Коли ми зайшли до господи, вона посадовила мене на стілець із продавленим сидінням, а сама присіла на маленькому низькому ослінчику проти мене і, тримаючи мене за обидві руки, сказала:

— Тепер я можу добре тебе роздивитися! Боже мій єдиний! Всі ці довгі роки кортіло мені тебе побачити, й оце — нарешті! Ми вже два дні на тебе чекаємо, навіть більше... Чому ти забарився? Може, пароплав на мілину сів?

— Так, мем, він...

— Кинь оте "так, мем". Кажи просто: тітка Селлі. Де ж та мілина йому трапилась?

Я до ладу не тямив, що їй і казати. Адже ж не знав: чи то мусив бути пароплав з пониззя річки, чи мав він пливти за течією. Я завжди покладався на чуття, а цим разом воно підказало мені, що мусив той пароплав пливти за течією — з верхоріччя до Орлеана. Та це не могло мені стати в пригоді, бо однаково я не знав, як звуться там мілини. Що ж, доведеться вигадати якусь назву, чи, може, ліпше вдати, ніби забув, як звалася та, що на неї ми наскочили, чи... Раптом мені сяйнула чудова думка, і я випалив:

— То не мілина нас затримала, мілини — дурниця. В парового казана верх відірвало.

— Боже милосердний! Когось поранило?

— Ні, мем. Убило негра.

— Це ще дуже щасливо, бо часом і люди гинуть. Оце два роки тому на різдво дядько твій Сайлас вертався з Нового Орлеана на старому пароплаві "Леллі Рук". То в них теж верх парового казана геть відірвало й покалічило людину. Здається, сердега невдовзі сконав. Він був баптист. Дядько твій Сайлас знавав одну родину в Батон-Руж, яка знала його родичів дуже добре. Атож, тепер пригадую: він і справді помер. Почалася гангрена, отже, довелося відтяти ногу. Та й це його не врятувало. Еге ж, це саме була гангрена. Він весь посинів і помер, сподіваючись на святе

воскресіння. Кажуть, на нього дивитися було страшно... Твій дядько щодня до міста їздив тебе стрічати. Він і нині поїхав, тільки годину тому; ось-ось має вернутися. Ти часом не стрінув його дорогою? Підстаркуватий такий, з...

— Ні, я нікого не здибав, тітонько Селлі. Пароплав пристав рановранці. Я покинув речі на пристані, а сам пішов роздивитися на місто та на околиці, щоб якось згаяти час та не прийти до вас дуже рано; тож я не шляхом ішов.

— А кому ж ти дав речі на схованку?

— Нікому.

— Що тобі, дитино, та їх же вкрадуть!

— Ні, я їх так заховав, що не вкрадуть.

— А як це ти так рано вже й поснідав на пароплаві?

Ох, і брехав же я, мало й зовсім не вклепався, одначе я не розгубився:

— Капітан бачить, що я весь час на палубі стовбичу, та й каже, що краще б я попоїв, перш ніж на берег виходити; ну, то він повів мене в кают-компанію та й нагодував.

Мені стало так ніяково, що я не міг далі її слухати. Я весь час думав про дітлахів: мені дуже кортіло відвести їх набік та вивідати в них до ладу, хто ж я, зрештою, такий. Проте ніяк не випадало ввірвати розмову: місіс Фелпс торохтіла без упину. І раптом вона мені наче снігу за пазуху сипонула:

— Та що ж це я, завела й спинитися не можу! Мені хочеться, щоб ти про сестричку розповів, про рідню нашу — що з ними, як вони там. Тепер я мовчатиму, а ти розповідай. Кажі все, про всіх оповідай, як вони там поживають, що мені переказували — все чисто мене цікавить.

Ну ж і вклепався я! По самі вуха вскочив! Досі мені бог сяк-так помагав, а зараз я як у сливах застуканий. Таке закрутилося, що хоч на ґвалт кричи! Ну, думаю, брехня не витягла, спробую на правді виїхати. І тільки розтулив рота, як вона раптом схопила мене, підштовхнула за ліжко й сказала:

— Ховайся, він вертається! Пригни голову — отак, тепер він тебе не помітить. Сиди ж тихо! Я з ним трошки пожартую. Діти, ви також мовчіть!

Ну, думаю, зав'яз, як муха в патоці. Та пізно вже про те думати. Тепер сиди тихо та чекай, доки грім не стукне.

Я тільки мигцем побачив старого, коли він увійшов до кімнати, а там ліжко затулило його від мене. Місіс Фелпс кинулася до нього й спитала:

— Ну що, приїхав?

— Ні,— відказав чоловік.

— Хай бог милує! — скрикнула вона.— Що ж могло з ним трапитись?

— Ума не прикладу,— мовив старий.— Мені й самому щось на душі неспокійно.

— Неспокійно! — не вгавала вона.— Ти мене лякаєш! Він мусив приїхати, ти з ним, мабуть, дорогою розминувся. Інакше бути не може, мені так серце підказує.

— Годі, Селлі, сама знаєш, що не міг я з ним розминутися.

— О господи, що тепер сестриця скаже! Він напевне приїхав! Ти, видно, його прогавив... Він...

— Не допікай мені, Селлі, я й так переживаю. Не знаю, що й думати. Аж у голові запаморочилось, так злякався. Надії на те, що він приїхав, нема ніякої: прогавити його я не міг. Селлі, це жах, просто жах! Певно, щось із пароплавом трапилось!

— Диви, Сайласе! Глянь туди, он туди на дорогу: до нас, здається, хтось іде.

Він кинувся до вікна, що було в головах ліжка, і саме на це й очікувала місіс Фелпс. Вона метнулася до мене й легенько підштовхнула, щоб я вийшов зі схованки. Повернувся старий од вікна, а вона стоїть, усміхається, розчервоніла, як заграва пожежі, і я поруч неї — зникнів, аж піт мене пройняв. Старий вилупив на мене очі та й питає:

— А це ж хто?

— А ти як думаєш?

— Не уявляю. Ну, кажи — хто?

— Це — Том Сойєр.

Оце так-так — з несподіванки я мало крізь землю не провалився! Проте щось змінювати чи відмагатися було пізно. Старий ухопив мене за руку і довго тис її, а дружина навколо нас і пританцьовувала, і раділа, і плакала; а потім обоє вони закидали мене запитаннями про Сіда й про Мері — про всіх родичів.

Вони щиро раділи, але та радість була ніщо в порівнянні з моєю; я наче вдруге народився — такий радий був довідатись, хто я такий. Зо дві години вони мені спокою не давали, у мене вже ледве щелепи рухалися. Такого їм про свою сім'ю — цебто про сім'ю Соєрів — набалакав, що й на п'ять родин Соєрів вистачило б. Пояснив їм, як це сталося, що на нашому пароплаві зчинився вибух у гирлі річки Білої і в парового казана верх одірвало, і як ми через те на три дні затрималися. Вигадки мої котилися, як по маслу, тим більше, що хазяї не дуже тямилась на тих казанах; вони одне зрозуміли: що ми на три дні забарилися через аварію; якби я сказав, що парою розірвало не казана, а головку болта, вони однаково повірили б.

З одного боку, плавав я, наче вареник у маслі, а з другого — як кислиця в багні. Річ у тім, що я почувався дуже приємно, удаючи Тома Соєра, поки на річці надсадно не запихкав пароплав. Тут мені раптом стрельнуло в голову, а що, як Том Соєр приїхав із цим рейсом? А раптом він зараз увійде до кімнати та й назве мене на ім'я, перше ніж я встигну йому моргнути?

Треба вжити якихось заходів, зівати не можна; я мусив вийти назустріч та перестріти його. Ну, я й сказав господарям, нібито треба мені до міста з'їздити та свої речі забрати. Старий похопився був їхати зі мною, але я відмовився від того, пояснивши, що правити кіньми і сам умію, я прохав його не турбуватися.

Розділ XXXIII

Вирушив я до міста візком. Доїхав до половини дороги, дивлюсь — хтось їде мені назустріч. Хто б же це міг бути? Том Соєр! Тоді я зупинив коня й став чекати, поки він наблизиться. "Стійте!" — гукнув я, візок зупинився проти мене, а Том розтулив рота та так і завмер; потім ковтнув разів зо два, зо три, немов йому в горлі пересохло, та й каже:

— Я тобі нічого лихого не заподіяв, сам знаєш. То чого ж ти на цей світ повернувся та до мене з'явився?

А я йому на те:

— Я не повертався, бо й не помирав ніколи.

Почувши мій голос, він трохи оговтався, хоч і не зовсім. Далі каже:

— Не чіпай мене: був би я приви́дом, нізащо не чіпав би тебе. Дай чесне індіанське, що ти не примара.

— Чесне індіанське, не примара,— відповів я.

— Гаразд... я... я... гаразд... воно, звісно... Проте здається мені... ніяк думок не зберу до купи, не збагну ніяк... Зажди-но, адже ж тебе вбили?

— Ніхто мене не вбивав, я сам усе те підстроїв. Ходи сюди та обмацай мене, коли не віриш.

Так він і зробив, і це його переконало; і так він зрадив, побачивши мене, що не знав, що й почати. І заманулося йому про все відразу дізнатися, бо це ж таки була не якась там пригода, а головне — таємнича; оця загадковість і взяла його за живе. Проте я вмовив його відкласти цю розповідь на майбутнє. Візникові загадали ми почекати, а самі від'їхали в своєму візку трохи далі, і я розповів Томові, в який клопіт я вскочив, і запитав у нього, як він гадає — що нам робити? Він попросив дати йому хвилинку спокою, щоб поміркувати. Подумав він трохи, подумав та й каже:

— Так, надумав я. Бери мою валізку у свій візок і скажи, що вона твоя; завертай назад, та не поспішай,— диви, не приїдь додому раніше, ніж потрібно. Я зараз вернуся до міста, а тоді подамся за тобою слідком і

приїду за чверть чи за півгодини після тебе; ти спершу удаватимеш, ніби мене не знаєш.

Я кажу:

— Гаразд, але почекай хвилинку. Я тобі ще одну річ маю сказати — цього, крім мене, ніхто не знає. У них є негр, якого я намагаюся викрасти з неволі. Звуть його Джім — це той самий Джім, що був у старій міс Уотсон.

— Що?! Та Джім...— почав був він, а тоді замовк та й замислився.

А я до нього далі:

— Я знаю, що ти скажеш. Ти скажеш, що це підлий та безчесний намір. Але що є, то є. Я таки негідник і хочу його викрасти, а тебе прошу мовчати й нікому про те ані слівця. Згода?

Очі в нього загорілися, й він промовив:

— Я сам допоможу тобі його викрасти!

Мені з несподіванки аж у голові замакітрилося. Таке почути я аж ніяк не сподівався і мушу сказати, що Том Сойер упав у моїх очах. Я не міг відразу повірити. Том Сойер — викрадач негрів!

— Сто чортів! — скрикнув я.— Ти жартуєш.

— Та ні, зовсім не жартую.

— Ну, гаразд,— сказав я,— жартуєш чи не жартуєш, але якщо почуєш якусь розмову про втеклого негра — не забувай, що ти ні сном ні духом його не знаєш, і я теж не знаю.

Тоді ми перенесли до мого візка його валізку, і він поїхав в один бік, а я — в другий. Та, звісно, за всілякими думками та на радощах я й забув, що слід їхати не поспішаючи, і вернувся набагато раніше, ніж слід було, зважаючи на далеку дорогу.

Старий, що з'явився на дверях, здивувався:

— Чудасія! Хто б міг подумати, що моя кобилка така спритна! Шкода, що ми часу не замітили. А конячина анітрохи не спітніла! Диво, та й годі! Ге, тепер я й за сотню доларів не віддам її, слово честі. А я ж хотів був продати її за п'ятнадцять,— думав, що вона більшого не варта.

Більш нічого не сказав. Такої доброї душі, такого простосердного старого, як оцей, немає на світі. Та то й не диво: адже ж він був не тільки звичайний фермер, а ще й проповідник: по той бік плантації була в нього маленька рублена церковця, яку він збудував власним коштом,— то була одночасно і церква, і школа; проповідував він задурно, не брав ні гроша, та, правду кажучи, не було за що й брати. На Півдні часто-густо можна зустріти таких фермерів-проповідників, що так само проповідують задурно.

Приблизно за півгодини під'їжджає візком до воріт і Том; тітка Селлі побачила його крізь вікно, бо до воріт недалеко — ярдів п'ятдесят, не більше,— та й каже:

— Гляньте, іще хтось приїхав! Цікаво, хто це? Мабуть, хтось не з тутешніх. Джіммі (це до одного з дітлахів), біжи-но до Лізи та скажи, щоб поставила ще одну тарілку на стіл.

Усі кинулися до дверей, бо ж, звісно, чужий гість щороку тут не буває, а вже як і приїде, то переполоху наробить більше, ніж жовта пропасниця. Том перебрався через перелаз та попрямував до будинку; візок покотився дорогою назад до містечка, а ми всі скупчилися в дверях. Том був у гарному настрої: глядачі є, а решта була для Тома

Сойєра діло просте. І хай він трохи пиндючився за таких обставин, це йому не вадило. Том був не з таких хлопчаків, щоб іти через двір, полохливо тупцяючи, мов овечка,— ні, він ступав упевнено, поважно, як баран. Наблизившись до нас, він підійняв трохи капелюха, та так манірно й неквапливо, немов то була покришка від коробки з метеликами і він не хотів їх переполохати, і сказав:

— Містер Арчібалд Ніколс, якщо не помиляюсь?

— Ні, мій хлопче,— відповів йому старий,— на жаль, візник підвів вас: Ніколсова садиба звідси милі за три з гаком. Прошу, прошу до господи!

Том озирнувся через плече та й каже:

— Надто пізно, візника вже не видно.

— Так, синку, він уже поїхав, а ви заходьте й пообідайте з нами; а потім ми запряжемо конячину й відвеземо вас до Ніколса.

— О, то вам зайвий клопіт! Ні, я не можу того дозволити! Я піду пішки, така віддаль для мене дурниця!

— Ні, ми вас не пустимо,— така вже наша південна гостинність. Просимо, заходьте.

— О, будьте ласкаві,— додала тітка Селлі,— ви нам ніякого клопоту тим не завдасте! Ви мусите лишитися. Пройти пішки цілих три милі... а курява яка, жах! Ні, ми вас не пустимо. Я вже й наказала поставити ще тарілку на стіл, тільки-но побачила, що ви під'їздите до воріт; ви вже не ображайте нас. Прошу, заходьте ж і почувайте себе, як удома.

Ну, Том щиро та ґречно їм подякував, давши себе умовити, і нарешті увійшов; уже завітавши до господи, він сказав, нібито приїхав із Гіксвілла,

штат Огайо, а звати його Вільям Томсон,— при цьому він іще раз уклонився.

Почав він далі патякати нісенітницю про Гіксвілл та про його жителів і як пішов язиком горох товкти, як пішов... Я вже почав був нервувати: яким же воно чином допоможе мені зі скрути вибратись? Аж раптом, не припиняючи свого базікання, він перехилився через стіл та цмокнув тітку Селлі просто в уста, а потім знову вмостився на своєму стільці й провадив далі своє блягузкання. А вона ж як схопиться на ноги, витерши вуста рукою, та як скрикне:

— Ах ти ж, зухвале цуценя!

Він немов образився та й каже:

— Ви мене дивуєте, мем!

— Я вас див... Та за кого ви мене маєте? Та я вам зараз... Кажіть, чи ви часом з глузду не з'їхали, що ні сіло ні впало полізли зі мною цілуватися?

Він наче зніяковів і каже:

— Так просто. Я й гадки не мав образити вас, мем.. Я... я думав: а може, вам це сподобається.

— Дурень ти заплішений! — Вона вхопила веретено й, здавалося, от-от уперіщить ним Тома по голові.— Звідки ти взяв, що це мені сподобається?

— Я й сам не знаю. Але... мені... мені всі казали... що вам це сподобається.

— Тобі казали?! Мабуть, такі самі безклепкі. Ні, тільки уявити собі таке зухвальство! Хто це тобі сказав?

— Усі казали. Всі вони так і казали, мем.

Вона ледь-ледь стримувалася; очі їй палали, пальці ворушилися від непереможного бажання вп'ястися в Тома, й вона скрикнула:

— Хто це "всі"? Швидко признавайся, як їх звати, інакше одним баняком на світі поменшає!

Він схопився, такий наче розгублений, та й каже, крутячи в руках свого капелюха:

— Мені дуже прикро... я не сподівався... Мені так і казали... Всі мені так казали... Всі сказали: поцілуй її, їй це дуже припаде до серця. Всі так казали, всі без винятку! Я перепрошую, мем, я більше цього не робитиму... Слово честі, більше не робитиму.

— Не робитимете, он як?! Красненько дякую! Я теж сподіваюсь, що не насмілитесь.

— Ні, мем, слово честі, ні! Ніколи вас більше не цілуватиму, доки самі ви попросите.

— Доки сама попрошу? Ну, що ви на це скажете? Зроду такого ще не чувала! Та щоб ви стільки літ прожили, скільки Мафусаїл, то й тоді б не дочекалися, щоб я всяких там бовдурів просила мене цілувати!

— Чудно,— відказав Том,— це мене дуже дивує. Я не можу нічого збагнути. Мені казали, що вам буде приємно, тож і я думав, що вам буде приємно. Проте...— Він замовк і обвів усіх присутніх поглядом, наче шукав чийогось співчуття, і, зрештою, зупинився на старому та й питає:
— А ви хіба не думали, сер, що їй приємно буде, коли я її поцілую?

— Та ні, я... я... ні, я такого не думав.

Тоді Том зупинив на мені свій погляд та й питає:

— Томе, а чи не думав ти, що тітонька Селлі розкриє свої обійми та скаже: "Сіде Сойєре..."

— Господи, боженьку ти мій! — вигукнула вона, уриваючи Томові мову й кидаючися до нього.— Ах ти ж бешкетнику негідний, і не соромно тобі отако своїй рідній тітці ману, пускати...— Їй хотіла була пригорнути його, але він ухилився, кажучи:

— Ні, ні, спершу попросіть.

Вона не гаяла часу й відразу ж попросила; пригорнула його й поцілувала, й цілувала його ще і ще, а потім підштовхнула його до старого, і він узяв у свої обійми те, що від Тома залишилося. Потім, як вони трохи перепочили, тітка Селлі сказала:

— Ах, мій же ти голубчику, оце так несподіванка! Адже ж ми зовсім не чекали на тебе, ми чекали тільки на Тома. Сестра, пишучи до мене, й не натякнула, що хтось іще має приїхати.

— Це через те, що ніхто з нас і не мав їхати, окрім Тома,— сказав він, — але я так уже канючив, так канючив, що в останню мить вона й мене відпустила; отож, пливучи річкою, ми з Томом надумалися, що то буде гарна несподіванка, коли він прибуде до вас перший, а я трохи почекаю й заявлюся до вашої господи, удаючи якогось чужинця. Проте це була наша помилка, тітонько Селлі. Чужинців тутечки вітають погано.

— Еге ж, таких як ти, Сіде. За це треба відлупцювати тебе. Зроду ще мені так не дошкуляли, їй-богу! Та про мене, хоч які хоче фортелі викидайте, аби ви були тут. Чи ви бачили, якої ці шибеники утяли, га? Я мало стовпом не стала з дива та обурення, коли ти мене цмокнув.

Обідали ми на тій відкритій галереї, що з'єднувала будинок із кухнею; там уже повен стіл стояв усяких наїдків, що їх вистачило б на цілий десяток родин; всі страви були смачні, гарячі, не те що якесь там тверде м'ясо, яке цілу добу пролежало десь у вогкому льоху, а на ранок тхне мертвечиною і придатне хіба що на поживу якомусь старому людоджерові. Дядько Сайлас таки довгенько читав над усіма тими розкошами передобідню молитву, але ж обід і справді був того вартий; до того ж він за час молитви не встиг і прочахнути, як це трапляється часто-густо із іншими обідами, коли за столом надто розпатякуються.

По обіді точилося багато всіляких розмов, і нам із Томом доводилося весь час берегтися, та все намарне: за розмовою вони ані словом не прохопилися про втеклого негра, а ми й собі боялися бодай на те натякнути. Однак за вечерею хтось із дітлахів спитав:

— Тату, а можна мені з Томом та Сідом піти на виставу?

— Ні,— відказав старий,— я гадаю, що не буде взагалі ніякої вистави; та коли б і була, ходити вам туди нічого. Цей утеклий негр розповів нам із Бертоном усе чисто про ту ганебну виставу, і Бертон збирався усіх про те попередити; то вже, мабуть, отих дурисвітів виштурхали геть із міста.

Он як! Та я все-таки не винен. Ми з Томом мали спати в одній кімнаті й в одному ліжку; тож, удавши з себе дуже потомлених, ми відразу ж по вечері, побажавши всім на добраніч, подалися нібито спати; а тоді вилізли крізь вікно, спустилися по громовідводів на землю й помчали до міста; я не вірив, щоб хто-небудь попередив короля та герцога; і якщо я не покваплюся та не встигну натякнути їм, що тут готується, то вони, напевно, добре наберуть у халяви.

Дорогою Том розповів мені, чому всі переконані, ніби мене вбито, та що мій татусь знову зник і більше не з'являвся, та ще який зчинився ґвалт, коли Джім утік; а я розповів Томові про наших дурисвітів та про "Королівське Неабищо", та ще, скільки вистачило часу, про нашу

мандрівку плотом; коли ж ми дісталися до міста й дійшли до середини — а було вже тоді близько пів на дев'яту — дивимося, аж суне нам назустріч розлючена юрба зі смолоскипами, всі галасують, репетують, калатають у сковорідки та дудять у ріжки; ми відскочили набік, щоб пропустити їх; а коли вони нас минали, я побачив, що вони тягнуть короля із герцогом верхи на жердині,— власне, не побачив, а знав, що то король і герцог, бо ж годі було їх упізнати: вишмарувані дьогтем та обсипані пір'ям, вони втратили всяку людську подобу й скидалися більш за все на два величезні лантухи. Мені неприємно було на це дивитися і навіть стало шкода тих жалюгідних халамидників; я відчув, що в мене проти них ніколи на серці зла не буде. Та й справді то було жахливе видовище. І як ото люди можуть бути одне до одного такі жорстокі?

Ми побачили, що запізнилися,— нічим уже не зможемо їм допомогти. Тоді почали розпитуватися в декого з тих, що відстали, й вони розповіли нам, що всі подалися на виставу, немов сном і духом нічогісінько не знають, і сиділи собі спокійненько та мовчали, поки бідолашний старий король розійшовся та почав стрибати; тут хтось подав знак, усі глядачі скочили з місць, кинулись на сцену й схопили їх.

Ми з Томом попленталися додому, і я почував себе вже не таким бадьорим, як раніше; мене щось гнітило й чомусь здавалося, ніби я чимось завинив, хоч я й не вчинив нічого лихого. Але це завжди так: то не має значення, чи добре ти вчинив, чи погано — совість не панькається з тобою, а просто допікає тобі до живого серця. Якби в мене був такий настирливий собака, як та совість, я б його отруїв. Ота клята совість займає в людині більше місця, ніж решта нутрощів, а користі з неї ніякої. І Том Сойєр каже те ж саме.

Розділ XXXIV

Погомоніли ми з Томом, погомоніли та й задумалися. І раптом Том каже:

— Слухай, Геку, які ж ми телепні, що не зметикували цього раніше! Ручуся тобі, що я знаю, де саме Джім сидить.

— Та ну! Де?

— А в тій халупі, що біля купи попелу. От сам помізкуй! Ти помітив, як під час обіду один негр тягав туди миски з їстивом?

— Помітив.

— А для кого ж те їстиво призначалося, як ти гадаєш?

— Для собаки.

— Я й сам так думав. Однак то зовсім не для собаки.

— Чому ти гадаєш, що не для собаки?

— А тому, що я помітив в одній мисці скибку кавуна.

— А й справді, і я те помітив. Як же це я не збагнув, що собаки кавуна не їдять? Трапляється ж таке: і дивишся, а нічого не бачиш!

— Отже, негр відімкнув колодку, як заходив у халупу, і знову замкнув її, коли вийшов. А коли ми вставляли з-за столу, він приніс дядькові ключа, — це той самий ключ, я певний. Кавун означає, що там людина, колодка означає, що там сидить ув'язнений. Навряд щоб на маленькій плантації, де ще й до того хазяї такі добрі та милі, сиділо б аж двоє під замком. Там сидить Джім. Чудово! Я дуже радий, що нам пощастило його знайти, як то й личить справжнім детективам; щодо мене, то будь-який інший спосіб ламаного шеляга не вартий. А тепер ти покрути мозком та придумай план, як викрасти Джіма, і я теж помізкую, може, щось надумаю; а тоді порівняємо обидва способи та й виберемо, котрий буде кращий.

Ну ж і голова в цього Тома Сойєра — мудрий, як ніхто! Коли б Томова голова та на мої в'язи, я б не віддав її нізащо, хоч би з мене робили герцога, капітана пароплава, чи клоуна в цирку, чи ще там яку видатну особу. Я також надумав дещо, але наперед знав, хто запропонує справжній план. Невдовзі Том запитав:

— Готово?

— Готово,— кажу.

— Добре, ну розповідай.

— Мій план такий,— кажу.— Спочатку треба впевнитися, чи в тій халупі справді Джім сидить, чи хтось інший. Далі треба завтра вночі підготувати затопленого човна і пригнати плота з острівця до нашого берега. А тоді першої ж темної ночі мусимо витягти ключа із кишені в старого, коли той спатиме, й тікати звідси плотом разом із Джімом річкою наниз; вдень будемо ховатися, а пливти по ночах, як то ми з Джімом раніше робили. Ну, як?

— Як? Можна й так, чого ж? Це найпростіше. Та тільки нема в тому ніякої вигадки. Ну, що ж то за план, коли в ньому немає небезпеки? Та тут упорається й немовля! Ні тобі розголосу, ні тобі слави! Як після якоїсь нікчемної крадіжки на миловарні.

Я мовчав, бо ні на що інше й не сподівався; я вже наперед знав, що коли Том Сойєр вимудрує план, то вже й комар носа не підточить.

Але ж то був і план! Я зразу зрозумів, що він разів у п'ятнадцять кращий, ніж мій. За будь-чиім планом ми врешті звільнимо Джіма, але за його планом буде більше перцю, та ще й нас можуть на смерть торохнути! Це мені припало до вподоби, ми вирішили так і зробити. Не розповідатиму зараз, у чому саме той Томів план полягав, бо ж я знав наперед, що можуть бути ще всілякі зміни. Я знав, що Том іще

переінакшуватиме його на кожному кроці, коли випаде нагода вимудрувати якусь нову гостру небезпеку, що її цікаво було б подолати. Він так і робив.

Але одне було добре — це те, що Том Сойєр щиро заповзявся допомагати мені викрасти негра з неволі. Саме цього ніяк не міг я збагнути. Як це сталося? Адже ж Том хлопець порядний і добре вихований; дбає про власну добру славу; і родичі його теж, мабуть, не хотіли б сорому набратись; він хлопець з головою, не якась там довбешка, не лоботряс якийсь, не негідник; і раптом — маєш! Гордість, справедливість та самолюбство аж ніяк не втримують його від участі в такій справі, яка обов'язково вкриє ганьбою його самого і всю його родину, знеславить на цілий світ. Я не міг цього збагнути. Це було просто непристойно! І я знав, що мушу йому це розтлумачити, я ж таки йому щирий друг! Хай зараз же відмовиться від цього небезпечного заміру, щоб не накоїв собі лиха. Тільки-но я розтулив рота й почав був говорити, як він одразу ж перебив мене:

— Невже ти думаєш, що я не знаю, чого хочу? Помічав ти щось таке за мною?

— Та ні...

— Хіба ж я не казав, що допоможу тобі викрасти цього негра?

— Казав.

— Ну, то й гаразд.

Більше він нічого не сказав, промовчав і я. Та й потреби не було говорити: вже коли він що обіцяв, то безпремінно виконає свою обіцянку. Тільки я ніяк не міг зрозуміти, якого йому дідька микатись у це непевне діло; однак я не переконував його й навіть мови про те не заводив. Сам пнеться в халепу, то що я можу вдіяти!

Коли ми вернулися додому, в цілому домі було темно й тихо; тоді ми, не марнуючи часу, пішли оглянути халупу, що біля купи попелу. Ми обійшли все подвір'я, щоб перевірити, як будуть поводитись собаки. Вони нас упізнали, тож і гавкали не більше, ніж звичайно гавкають сільські собаки, почувши вночі перехожих. Ми підійшли до халупки, оглянули її спереду й з обох боків; з одного боку, з північного, якого я ще не бачив,— знайшли ми в стіні квадратне віконце, досить високо від землі, забите міцною дошкою. Я сказав:

— Ну й добре! Джім зовсім вільно пролізе крізь цю діру, треба тільки дошку відірвати.

Том не погодився:

— Це надто просто, як у кісточки грати, і легко, як з уроків тікати. Я сподіваюся, Геку Фінне, що нам пощастить вимудрувати щось складніше.

— Ну, гаразд,— кажу я.— А якщо випиляти шмат стіни, як я зробив того разу, коли мене вбили?

— О, це вже ближче до діла! — зрадів він.— Тут уже є щось таємниче, та й важкенько, мабуть, із тим упоратись, а взагалі добре,— каже,— проте думаю, що ми вигдаємо щось складніше, аби довше поморочитися. Нема куди поспішати. Давай-но добре роздивимось.

Поміж халупою та огорожею, із заднього боку, була невеличка дощана комірчина, що сягала до дашка. Вона була така ж довга, як і халупа, тільки вужча — футів із шість завширшки. Двері — з південного боку, замкнені на колодку. Том пішов до того казана, що мило варити, понишпорив там навколо й приніс залізяку, що нею казанову покришку підіймають; він використав ту залізяку як підойму та й висмикнув одну скобу. Ланцюг упав, ми відчинили двері, ввійшли досередини, запалили сірника й побачили, що комірчину прибудовано до халупи, а дверей між ними нема; і підлоги також нема, і взагалі там нічого путящого нема,—

самі лише заіржавілі копаниці, заступи, кайла та поламаний плуг зберігаються. Сірник догорів і ми вийшли звідтіль, встромивши скобу назад, тож на око двері неначе й не відчинялися. Том аж нетямився з радощів. Він сказав:

— Ну, тепер у нас усе як по маслу піде. Ми зробимо тут підкоп для Джіма. Це триватиме щонайменше тиждень!

Після всього подалися ми нарешті до хати; я ввійшов крізь задні двері — там вони не замикалися, треба було лиш за шкіряний ремінець сіпнути; але Томові Соєру бракувало в тому таємничості, він мусив обов'язково по громовідводові видряпатись. Аж тричі долазив він до половини й щоразу зривався та з'їжджав додолу, а наостанку трохи не провалив собі голови і вже хотів був від того небезпечного способу відмовитись. Проте, перепочивши трохи, вирішив спробувати щастя вчетверте і таки видерся нагору.

Другого дня схопилися ми вдосвіта та гайда до негритянських хатин, щоб приручити собак і подружитися з тим негром, що годував Джіма,— якщо був справді Джім той, кому носили їжу. Негри саме поснідали й лагодилися йти у поле, а Джімів негр накладав в олов'яну миску хліба, м'яса та ще там якоїсь їжі, і в той час, як усі інші вирушали на роботу, з дому йому надіслали ключа.

Обличчя в цього негра здавалося добродушним, але придуркуватим, а волосся було попереv'язувано нитками в невеличкі жмутики — щоб віднаджувати відьом. Він запевняв, ніби відьми щоночі страшенно допікають йому: якусь ману насилають на нього, і тоді вчуваються йому якісь чудернацькі слова й звуки. Казав, що ніколи досі йому не траплялося, щоб ота погань так довго його мордувала.

Він так захопився, розповідаючи про свої злигодні, що зовсім забув про те, що мав якусь роботу. Том і питає:

— А кому то ти несеш оцю їжу? Собакам?

Негр усміхнувся, і та усмішка розпливлася по всьому його обличчю, наче кола по калюжі, коли кинути в неї цеглину.

— Еге ж, містере Сіде, собаці,— відказав він.— Ох, і ловкий же песик! Чи не хочете глянути на нього?

— Хочу.

Я штурхонув Тома й прошепотів:

— Ти що, збираєшся йти до нього серед білого дня? Адже ж за планом того не мало бути.

— Тоді не мало бути, а тепер — має.

А щоб ти луснув зі своїм планом! Однак я почвалав за ним. У халупі ми спершу нічого не помітили, бо було так темно, що хоч око виколи; але Джім, який і справді там сидів, побачив нас і гукнув:

— Та це ж Гек! Ой матінко моя, тутечки й містер Том?

Я знав, що так буде, і заздалегідь був до того готовий.

А проте я не міг уявити, як тепер відбрехатися, а коли б і знав, то однаково не встиг би й ворухнутися, бо хазяїнів негр втрутився й сказав:

— Свят, свят, свят! Невже він знає вас?

Очі наші вже звикли до темряви й тепер добре бачили. Том витріщився на негра і неначе здивувався.

— Хто б то нас знає?

— Як хто? Та оцей же негр утеклий.

— Сумніваюся, щоб він міг нас знати. А з якого б то дива стукнуло тобі таке в голову?

— З якого дива? Та хіба ж він оце зараз не гукнув, що знає вас?

Том відказав на те, немов іще більше дивуючись:

— Диво дивне!.. Хто гукав? Коли гукав? Що саме він гукав? — Потім повертається до мене та спокійнісінько запитує: — Ти чув, щоб хтось гукав?

Звісно, тут могла бути одна лише відповідь, і я сказав:

— Я нічого не чув, ніхто нічого не казав.

Тоді Том повертається до Джіма, лупає на нього очима, наче вперше бачить, та й питає:

— Ти гукав?

— Ні, сер,— відповідає Джім,— я нічого не казав, сер.

— Жодного слова?

— Ні, сер, жодного слова.

— Чи ти нас коли бачив?

— Ні, сер, не пригадаю, щоб я вас коли бачив.

Наприкінці, повернувшись до негра,— а той так і прикипів на місці, вилупивши очі,— Том запитав суворим голосом:

— Чи ти не зсунувся часом з глузду? З якого то дива здалося тобі, що тут хтось гукав?

— Ой лишенько! То ж знову ті кляті відьми, сер. Хоч помирай через них! Просвітку немає від них, сер, вони мене зі світу зженуть. Такого ляку наганяють, що хоч у домовину лягай! Ой прошу вас, сер, не кажіть про те нікому, бо старий містер Сайлас сваритимуть мене; вони кажуть, що тих відьом зовсім немає. Ох, і шкода ж як, що не було їх зараз тутечки! Боженьку ж мій, а якої б вони отепереньки заспівали? Мабуть-таки, що ні в сих ні в тих опинилися б! Годі й казати, так завжди буває: як хто впертий, то, хоч вогню до нього прикладай,— такий твердий та запеклий! Що ти йому не кажи, а він усе своєї править... Ох, і люди ж! Самі не бажають завдати собі клопоту та дійти правди, а коли їм оту правду, як печеню, на таці несеш — не ймуть віри.

Том дав йому десять центів і пообіцяв, що ми нікому нічого не скажемо; а на ті гроші хай він собі ще ниток докупить, щоб проти відьмаків волосся поперев'язувати; тоді Том глянув на Джіма та й каже:

— Цікаво, чи повісить дядько Сайлас цього негра? Якби я впіймав такого невдячного негра, що насмілювся втекти, то я б нізащо не пустив його живого з рук — обов'язково повісив би! — І, поки негр підходив до дверей, роздивляючися на монету та пробуючи її на зуб, щоб перевірити, чи вона справжня, Том зашепотів Джімові: — І знаки не давай, що ти нас знаєш. А якщо почуєш уночі, що рикють землю, не дивуйся, це ми з Геком: ми збираємося тебе звільнити.

Джім ледве встиг схопити нас за руки й потиснути їх, коли негр вернувся назад. Ми сказали, що прийдемо ще колись, якщо він візьме нас із собою; а негр відказав, що буде дуже радий іти з нами разом, а надто темними вечорами, бо відьми найбільш у темряві до нього в'яжуть,

то все ж воно краще, якщо такої страшної хвилини поруч нього буде більше люду.

Розділ XXXV

До сніданку лишалося ще близько години, тож ми подалися до гаю. Том сказав: щоб бачити, де рити, нам треба світла, а ліхтар світить надто ясно й може привернути непотрібну увагу,— чого доброго, ще в халепу вскочиш. Треба якнайбільше гнилючків назбирати — це найкраще: вони ледь-ледь світяться в темряві, і нам тьмяно світитимуть при нічній роботі. Ми принесли цілий оберемок тих гнилючків, заховали їх у бур'янах та й сіли перепочити. Том буркнув невдоволено:

— Ото бісова робота, все як по маслу йде — аніяких тобі перешкод! І тому воно до дідька важко якийсь цікавий план виробити. Навіть вартового немає, щоб його дурманом можна було напувати,— адже ж обов'язково має бути вартовий! Навіть собаки немає, щоб підсипати йому снодійного зілля. Джіма, щоправда, прикуто за одну ногу десятифутовим ланцюгом до ніжки його ліжка, але ж то пусте! Досить підняти трохи ліжко, й ланцюг легко зніметься. Дядько Сайлас надто довірливий: надсилає ключа дурноверхому негрові й не доручає нікому стежити за тим негром. Джім міг би давно вже й без нашої допомоги вилізти з халупи просто у віконце, та тільки з десятифутовим ланцюгом на нозі далеко не втечеш! Аж сумно, Геку, так недоладно все виходить,— от досада! Треба самим вигадувати всі труднощі та перешкоди. Ну та нічого не вдієш! Доведеться миритись. В кожному разі, є в тому одна втіха: більше честі вирятувати його з неволі, долаючи труднощі та небезпеки, і якщо вже ніхто тих перешкод не наставив, то ми самі мусимо все те з власної голови добувати. Скажімо, ліхтар. Якщо говорити по правді, треба признатися, що ми собі самі вигадали, нібито робота із звичайним ліхтарем — справа ризикована. Та коли б ми надумалися хоч і цілу процесію зі смолоскипами влаштувати, ніхто тут не звернув би і на неї жодної уваги, я певен. До речі, мені спало дещо на думку: не завадило б пошукати щось таке, з чого можна було б зробити пилку.

— А навіщо нам пилка?

— Як то навіщо пилка? Треба ж відпиляти ніжку в Джімовому ліжкові, щоб зняти з неї ланцюг.

— Та ти ж сам допіру казав, що треба тільки підважити ліжко й ланцюг упаде.

— О-о, це вже дуже схоже на тебе, Геку Фінне! Ти ніяк не можеш відстати від дитячих способів братися до справи. Ти що, ніяких книжок не читав? Ні про барона Тренка, ні про Казанову, ні про Бенвенуто Челліні, ні про Генріха Наваррського — таж їх усіх і не перелічити! Де ж то видано, де чувано, щоб в'язнів звільняли у такий бабський спосіб? Ні, найкращі авторитети радять у таких випадках перепиляти ніжку і тільки тоді знімати ланцюга, а тирсу проковтнути, щоб ніхто не помітив, а ніжку, там де розпиляно, замастити брудом та салом, щоб найкмітливіший тюремник не запідозрив, що тут щось пиляли,— хай думає, що ніжка ціла-цілісінька. А тієї ночі, коли ти налагодишся тікати, копнеш її ногою — вона й відпаде; тоді знімеш із неї ланцюга — і хода. Більше вже й робити нічого, хіба що закріпити мотузяну драбину на зубчастому мурі, спуститися тією драбиною вниз, упасти у рів і зламати собі ногу — мотузяна драбина на дев'ятнадцять футів коротша, ніж слід; а там унизу вже чекають на тебе баскі коні та вірні васали, вони підхоплюють тебе, й кладуть упоперек сідла, і мчать до твого рідного Лангедока, чи то Наварри, чи ще там кудись. Оце по-моєму, Геку! Ех, шкода, що під Джімовою халупою немає рову. Ну, та коли стане часу, ми обов'язково викопаємо й глибокий рів. А я й кажу:

— На якого біса нам той рів здався, коли ми підземний хід зробимо, щоб вивести ним Джіма?

Але Том мене й не слухав. Він забув і про мене, й про все на світі. Спершись підборіддям на руку, від думав. Незабаром зітхнув та похитав головою, тоді знову зітхнув і сказав:

— Ні, все одно з того не буде пуття... Та й немає в тому жодної потреби.

— В чому саме? — запитав я.

— Та в тому, щоб відпиляти Джімові ногу,— відказав Том.

— Хай бог милує! — скрикнув я.— Звісно, що в цьому жодної потреби немає. Та й чого ото замандюрилося тобі раптом відпилювати йому ногу?

— Ну, так робили найвизначніші авторитети. Якщо вони не могли скинути з себе ланцюга, то відтинали собі руку й тікали з в'язниці. Відтяти ногу було б, звісно, ще краще. Але, на жаль, доведеться від цього відмовитись. Крайньої потреби в нас немає, а крім того, Джім — негр і не втямить, навіщо те потрібно й чому в Європі є такий звичай; тож покиньмо про те й думати! Але одну річ можемо застосувати,— я маю на оці мотузяну драбину. Ми подеремо свої простирадла й зсукаємо Джімові мотузяну драбину. А передамо йому ту драбину в пирозі — це найпоширеніший спосіб. Бувають пироги й з гіршою начинкою.

— Стривай, Томе Сойєре, для чого ти оце мелеш? — кажу я.— Не треба Джімові ніякої мотузяної драбини.

— Як то не треба? І це ти мені кажеш? Та ти ж у цьому ні бе ні ме не тямиш! Джім мусить мати при собі мотузяну драбину — така вже заведенція.

— А що він із нею робитиме?

— Що робитиме? Він може сховати її у себе в ліжку, правда ж? Адже ж так усі роблять, то й він мусить тягтися за ними. Геку, ти, здається, нічого не хочеш робити так, як здавна заведено, тобі все кортить щось новеньке та свіженьке встругнути. Хай Джімові й справді мотузяна драбина не знадобиться,— ну то й що? Але ж вона залишиться в його

ліжку після втечі. Адже ж це речовий доказ. Чи ти, може, гадаєш, що їм докази не потрібні? Ще й як потрібні! А ти хочеш, щоб ніяких речових доказів не залишилося? Теж мені втеча! Такого ніколи не бувало, щоб не залишалося речових доказів.

— Ну,— кажу я,— якщо того вимагають приписи, хай буде в Джіма драбина. Хіба ж я проти приписів? Але є одна притичина. Томе Сойєре: якщо ми надумаємося подерти наші простирадла на мотузяну драбину, то тітка Селлі такої нам заспіває, що тільки держись. А я думаю, Томе, можна було б змайструвати чудову драбину з горіхової кори, на неї не треба простирадла переводити, її можна і в пирозі запекти, і в солом'янику сховати, як і драбину з ганчір'я. А щодо Джіма, то він на таких справах зовсім не розуміється,— йому байдуже, з чого ми зробимо ту...

— Ну й бевкнув ти, Геку Фінне! Був би я такий невіглас, то вже б мовчав. Де ж то чувано, щоб державний злочинець втікав із в'язниці по драбині з горіхової кори? Треба ж таке вигадати!

— Гаразд, Томе, роби як знаєш! А як на твою думку, може б, той... може, позичити простирадло з тих, що їх у дворі на мотузці порозвішувано, га?

Він погодився, що це було б непогано. Це нашттовхнуло його ще на одну думку, й він сказав:

— Поцуп зараз і сорочку.

— А нащо нам сорочка, Томе?

— Джімові — щоденника писати.

— Щоденника! Таж Джім і писати не вміє.

— Ну, то й що з того, що не вміє! Але ж він може робити на сорочці якісь позначки, якщо ми змайструємо йому перо з олов'яної ложки чи старого обруча з діжки.

— Зачекай, Томе! Можна ж висмикнути перо з гуски — воно і краще буде, та й клопоту менше.

— Чи ти коли бачив, йолопе, щоб у в'язнів по камері гуси бігали та щоб ті в'язні з них пера вискубували? Вони завжди майструють собі пера з чогось дуже твердого та непридатного, ну хоча б зі старого мідного свічника чи ще чогось, що там під руку потрапить; і та робота триває нескінченно довго — багато тижнів, а часом і місяців, вигострюють вони ті пера, тручи їх об стінку. І коли б вони навіть те гусяче перо мали, вони ніколи б ним не писали. Нема такої заведенції.

— Ну добре, а з чого ж ми йому зробимо чорнило?

— Дехто робить його, змішуючи іржу зі сльозами; але це — прості в'язні та жінки; а прославлені в'язні пишуть своєю кров'ю. Це може й Джім робити; а коли йому захочеться сповістити цілий світ, що він опинився в ув'язненні, коли він схоче послати найпростішу таємничу вісточку, то може надряпати те виделкою на олов'яній тарілці та й викинути її з вікна. Залізна Маска завжди так чинив, і це теж чудовий спосіб.

— У Джіма немає олов'яних тарілок. Його годують з миски.

— То пусте, ми добудемо йому тарілку.

— Але ж ніхто не добере, що він так нашкрябає!

— А то пусте, Геку Фінне. Найголовніше — те, що він написав на тій тарілці та викинув її за вікно. Можеш її й не читати. Однаково здебільшого нікому не щастить розібрати бодай наполовину ті

кривульки, що їх надряпано державними злочинцями на олов'яних тарілках чи там іще на чомусь.

— То нащо ж тоді тарілки переводити?

— Таке скажеш! То ж не його тарілки!

— Та хтось же за них платив.

— Ну то й що, що платив? В'язневі яке до того діло?..

На цьому наша розмова урвалася, бо залунав ріжок, що кликав до сніданку, й ми поспішили додому.

Цього ранку мені пощастило позичити з мотузки простирадло та білу сорочку, я знайшов іще стару торбу і вкинув туди позичене, а тоді взяли ми сховані у бур'янах гнилючки і їх туди всунули. Я називаю це "позичити", бо мій татусь завжди називав це позичкою; але Том пояснив, що то не позичка, а крадіжка. Він сказав, що ми допомагаємо в'язням, а їм однаково, як ту річ дістали, аби дістали, і ніхто їх за те не осудить. То зовсім не злочин, якщо в'язень вкраде щось таке, що йому потрібне для втечі,— це його право, запевняв Том; а раз ми того в'язня заступаємо, то й маємо право красти все, що може нам пригодитися для його звільнення з в'язниці. Том мені розтовкмачив, що, коли б ми були не в'язні, це виглядало б по-іншому; краде тільки підла та ница людина, якщо вона не сидить у в'язниці. Ну, а коли так, то ми вирішили красти все, що тільки трапиться нам під руку. А проте за кілька днів по тій розмові він же сам зняв бучу за дурницю — що я поцупив кавуна на негритянському баштані й з'їв його; він примусив мене піти до тих негрів і дати їм десять центів, не пояснюючи за що. Том казав, що коли він говорив про крадіжки, то мав на увазі ті речі, які нам були вкрай потрібні. Я спробував заперечити, пояснюючи, що кавун був таки мені потрібний. Та він відказав, що той кавун був потрібен не для того, щоб допомогти Джімові втекти з в'язниці, — ось у чім суть. Він казав, що коли б я сказімо, надумався сховати в

кавуні ножа й таємно пере дати його Джімові, щоб той міг ним тюремника вбити, тоді інша річ — тоді все було б гаразд. Ну, та я не хотів із ним сперечатися,— хай буде так, думаю; але на який же біс тоді арештанта визволяти, якщо доводиться сидіти та над усілякими тонкощами мізкувати щоразу, коли трапиться нагода десь кавуна потягти.

Отож, як я вже казав, того ранку ми дочекались, поки всі взялися до своїх справ і в дворі нікого вже не було видно, і аж тоді Том заніс торбу до комірчини, а я тим часом стояв у дворі й чатував. Незабаром він вийшов звідтіль, і ми з ним пішли та посідали на колоди — треба було дещо обміркувати.

— Ну, тепер усе готове,— почав Том,— окрім інструменту; а те легко добути.

— Окрім інструменту?

— Атож.

— А якого інструменту? Навіщо?

— Перш за все, щоб рити землю. Не зубами ж ми будемо землю гризти, га?

— А оті старі заступи та кайла, що є в комірчині, хіба не згодяться для підкопу? — питаю.

Він повернувся до мене й подивився так жалісно, що мені аж сльози на очі навернулися, та й каже:

— Геку Фінне, чи ти коли чув, щоб в'язні мали заступи й кайла та всяке інше найновіше знаряддя, щоб робити підкопи? Насмілюся спитати, якщо в тебе ще хоч краплиночка здорового глузду лишилася:

що ж би то за герой був, отой в'язень, коли б він тікав так просто? Адже ж після цього лишається тільки одне — дати йому ключа від в'язничної брами та й ніякої мороки! Заступи, кайла! Овва! Та їх навіть і королям не дають.

— Ну, добре,— кажу,— якщо нам заступи та кайла ні до чого, то що ж нам потрібно?

— Два ножі.

— Щоб копати ними підземний хід під халупою?

— Атож.

— Та що тобі, Томе Сойєре, чи ти не того-го?

— Того-го чи ні — однаково; а так споконвіку заведено, це найпевніший спосіб. І ні про який інший спосіб я й не чував ніколи, а тим часом я поперечитував усі книжки, де розповідається про такі речі. Всі славнозвісні в'язні, що сидять у казематах, завжди копають підземні ходи ножами; та не в землі, щоб ти знав, як ось тутечки, а в гранітних скелях. А скільки ж то часу треба! Минає тиждень за тижнем... а вони все длубають той камінь!.. Ось, наприклад, один в'язень, що сидів у підземеллі замку д'Іф, у Марсельській гавані: він копав та й копав і вийшов на волю саме в такий спосіб; а як ти думаєш, скільки часу все те тривало?

— Звідки я знаю!

— Спробуй-но відгадай!

— Та не знаю я... Місяця півтора?

— Тридцять сім років — і вийшов з-під землі аж у Китаї. Он як буває! Я хотів би, щоб наша фортеця стояла на гранітній скелі!

— Але ж Джім не знає нікого в Китаї.

— Ну то й що? В того в'язня теж не було там ніяких знайомих. Завжди ти вбік тягнеш, Геку. Не забувай головного!

— Ну, добре, мені однаково, де він вилізе, аби вибрався на волю; думаю, що й Джімові те однаково. І ще одне: Джім надто старий, щоб можна було до нього ножем докопатися. Він і сконає тим часом.

— Не сконає. Невже ти гадаєш, що підкоп у звичайній землі — це те ж саме, що й у кам'янистому ґрунті, й копати його доведеться аж тридцять сім років?

— А скільки ж, Томе?

— Ну, ми не можемо тягнути так довго, як воно годиться за приписами, бо ж дядькові Сайласу кожної миті можуть надіслати відповідь з-під Нового Орлеана. Він довідається, що Джім зовсім не звідтіля. Тоді він також щось напише,— може, оголошення про Джіма, чи ще там що... Отже, ми не можемо ризикувати й копати стільки, скільки належить. За правилами треба було б, думаю, копати щонайменше років зо два, та, на жаль, нам доведеться відступитися від тих правил. Невідомо, що далі буде, а тому я радив би зробити так: копати якомога швидше, а потім уявити собі, ніби ми довбали тридцять сім років. Тоді можна буде відразу ж викрасти Джіма і, тільки-но зчиниться гвалт, влаштувати втечу. Гадаю, що так буде найкраще.

— Ну, в цьому є якийсь глузд,— зрадів я.— Уявити можна що завгодно. Це діло не хитре, і якщо тільки це на заваді, то я можу уявити, що ми цілих сто п'ятдесят років копали. Та воно й неважко — тільки звикнути до того. Я зараз же дістану два ножі.

— Діставай три,— сказав він,— з одного нам треба буде пилку змайструвати.

— Томе, якщо це не образливо і не протизаконно,— запропонував я, — то попід дашком, за копильнею, лежить іржава пилка.

Він кинув на мене сумний, розчарований погляд і відповів:

— Тобі, Геку, нічого не втовкмаєш, марна праця! Біжи хутчій та добувай ножі — три, чуєш?

І я побіг.

Розділ XXXVI

Тієї ночі, тільки-но в домі поснули, ми спустилися громовідводом у двір, зачинилися в комірчині, дістали з торби гнилючки й узялися до роботи. Найперше розчистили уздовж підвалини місце, футів на чотири чи п'ять. Том сказав, що це має бути саме за Джімовим ліжком, тож ми підкопаємося під ліжко, а коли скінчимо роботу, ніхто й не довідається, що там є діра, бо Джімова ковдра звисає мало не до самої землі, й для того, щоб помітити підкоп треба нахилитися, трохи підійняти ковдру, і аж тоді побачиш. Ну, та й заходилися ж ми копати і довбали ножами до самісінької півночі; потомилися, як собаки, ще й руки собі понамулювали, а наслідків не бачили ніяких. Нарешті я не втерпів:

— Слухай, Томе Сойєре, тут не на тридцять сім років роботи, а на всі тридцять вісім.

Він нічого не відповів, лише зітхнув і скоро також кинув роботу. Сидів, щось міркував, і таки довгенько міркував, а тоді й каже:

— Все це даремно, Геку, шкода праці. Якби ж то ми були справжні в'язні, то могли б копати далі, бо мали б досить часу й не треба було б

нікуди поспішати; та й копати довелося б лише кілька хвилин на день, поки заступають варту, так що й руки б ми не намулювали, а підкоп щорік потрошку посувався б, і все робилося б, як того вимагають приписи. Проте тепер ми не можемо длубатися, не кваплячись,— нам же треба поспішати! А якщо ми ще одну ніч покопаємо, доведеться на тиждень роботу кинути, поки руки не загояться, а раніше годі й думати за ножа братися.

— Що ж нам робити, Томе?

— Я тобі зараз скажу. Може, то й неправильно, й не-доброзвичайно, може, й негаразд, і я б на те ніколи й не пішов, але іншого засобу нема: будемо копати підземний хід кайлами, а уявимо собі, що то ножі.

— Оце діло! — зрадів я.— Ну й голова в тебе, Томе Сойєре! Ти все мудріший стаєш і мудріший. Кайло — це ж таки штука, а що там негаразд та неморально, як ти кажеш, то на те чхати. Коли мені спаде на думку викрасти негра, поцупити кавуна чи книжку з недільної школи, я не буду ламати голову, як це треба робити,— я дбатиму тільки про те, щоб досягти своєї мети. Коли мені потрібний негр, кавун чи якась книжка з недільної школи, і кайло найкращий для того засіб, то я кайлом же і відкопаю того негра, чи пак кавуна, чи книжку з недільної школи; а твої знамениті авторитети хай собі обстоюють свою думку, я за них і здохлого пацюка не дам.

— Що ж, у такій справі, як наша,— каже він,— можна і уявити щось, і кайло пустити в діло; а коли б не це, я б на те нізащо не пристав та не стовбичив би тут і не дивився б, як зневажають споконвічні приписи — бо закон є закон, що можна, те можна, а чого не можна, того не можна, і не дозволено топтати добрі звичаї тому, хто їх знає. Це ти можеш відкопувати Джіма кайлом, не вдаючи нічого, бо ти ж у цьому нічого не тямиш; а я не можу, бо добре знаю, як воно здавна ведеться. Дай мені ножа.

Він мав свого власного ножика, проте я подав йому свого. Він жбурнув його на землю та й каже:

— Дай мені ножа!

Я розгубився, не знаючи, що робити,— потім зрозумів. Я понишпорив трохи в купі старого мотлоху, відшукав там кайло й подав йому, а він узяв його та й ну довбати і не каже мені й слова.

Він завжди був такий настирливий. Уперто тримається отих приписів.

Тоді узяв і я заступа, й почали ми довбати, копати та відгрібати — трудилися, мабуть, із півгодини, страшенно потомилися, зате дещо зробили, діра була вже чимала. Піднявся я до нашої кімнати й визирнув у вікно; бачу: Том зі всіх сил намагається видертися громовідводом угору, та нічого в нього не виходить — всі долоні були в пухирях.

Нарешті він сказав:

— Погане діло! Ніяк не вилізу! Як ти думаєш, Геку, що мені робити? Чи не порадиш чого?

— Еге ж,— кажу.— Боюся тільки, що це буде проти приписів. Берися вгору сходами, а уявляй собі, що це громовідвід.

Так він і зробив.

Наступного дня Том поцупив у господарів олов'яну ложку та мідного свічника, щоб змайструвати з них Джімові кілька пер, та ще шість лойових свічок; а я все шастав коло негритянських халуп, чекаючи слушної нагоди, та й потяг нарешті три олов'яні тарілки. Але Том сказав, що цього замало; я відповів йому, що все одно тих тарілок, які Джім повикидає, ніхто не побачить, бо попадають вони у блекоту, що поросла

під віконцем, а ми ті тарілки тоді попідбираємо й віднесемо Джімові назад — і хай він знову на них пише. Врешті Том угамувався й сказав:

— Зараз мусимо поміркувати, як передати Джімові ті речі.

— Через підкоп,— запропонував я,— коли ми його завершимо.

Він тільки глянув на мене з презирством та буркнув щось на зразок: "Ще не чув такого безглуздя",— та й почав щось метикувати. За якусь хвилину він сказав, що придумав два чи три способи, та зараз іще не можна зупинитися на якомусь із них. Мовляв, спершу треба поговорити з Джімом.

Цього вечора, відразу ж по десятій годині, ми спустилися громовідводом, захопивши з собою одну свічку; тихенько підійшли до халупки, постояли під віконцем у Джіма й почули, що він хропе; ми вкинули у вікно свічку, але він не прокинувся. Тоді ми зайшли у комірчину і взялися до роботи, орудуючи кайлом та заступом, і за дві з половиною години закінчили підкоп. Тоді пролізли під Джімове ліжко, трохи понишпорили, знайшли свічку й засвітили її. Ми постояли над Джімом,— він спав спокійним та здоровим сном і, видно, почував себе добре,— а тоді почали тихо будити його. Він побачив нас і так зрадів, що трохи не заплакав; і "небожатами" нас називав, і "лебедиками", голубив, як умів; хотів був, щоб ми відразу ж дістали десь зубило, зняли ланцюга з його ноги та дали б драла разом із ним, не гаючи часу. Але Том довів йому, що така втеча суперечить всім давнім приписам, і, сівши до нього, розповів, які в нас плани та що ми ладні змінити їх за одну мить, якщо підніметься веремія; та що боятися йому нічого, бо ми його обов'язково звільнимо. Тоді Джім заспокоївся, ми сиділи з ним та балакали про се й про те, пригадуючи давні часи. Далі Том почав розпитувати Джіма, і, коли той сказав йому, що дядько Сайлас двічі на день навідується до нього, щоб разом із ним помолитися богу, а тітка Селлі забігає довідатися, чи добре йому тут, чи він не голодний тощо — ох, і добрячі ж які людоньки! — Том сказав:

— Тепер я вже знаю, як це все влаштувати. Ми передаватимемо тобі дещо через них.

Я йому тут же таки заперечив:

— І не думай. У тебе що, зовсім нема олії в голові?

Однак він не звернув на мої слова анінайменшої уваги і провадив далі. Оце завжди так: як він уже що надумав, то краще його не чіпай!

Отже, він сказав Джімові, що пиріг із мотуззяною драбиною та інші більші речі ми передамо через Ната — негра, що носить йому їжу,— а Джім мусить бути дуже обережний та ні з чого не дивуватися, а тим більше не краяти того пирога при Натові; всякий дріб'язок ми кидатимемо дядькові в кишеню, й Джімові треба буде все те непомітно витягати; а ще можна буде дещо прив'язувати до зав'язок тітчиного фартуха чи класти в її кишеню, якщо пощастить; та ще він сказав Джімові, що то будуть за речі та навіщо вони потрібні. Крім того, Том учив його, як писати щоденника на сорочці власною кров'ю та ще всякого багато. Взагалі все йому розповів. Джім, здавалося, не добирав у тому всьому ніякого глузду, проте він припустив, що оскільки ми білі, то, певно, тямимо на цих речах більше за нього; загалом він був задоволений і обіцяв виконувати все, як наказав Том.

Джим мав багато тютюну та люльок з кукурудзяних качанів; тож ми гарно перебули ту ніч усі вкупі; потім ми вилізли назад через наш підкоп та й пішли додому спати; от тільки руки ми собі геть-чисто обідрали. Том був у доброму настрої; він дуже радів, казав, що ніколи ще не брав участі в такій веселій та повчальній грі; і коли б він тільки знав, як це зробити, то продовжив би цю гру на ціле своє життя, а потім заповідав би нашим дітям звільнити Джіма; безперечно, й сам Джім поступово звикне до такого існування, і йому все більше й більше буде тут подобатися. Том казав, що ту справу можна було б розтягти років на вісімдесят і

встановити новий рекорд. І ще казав, що всі, хто брав у цьому участь, прославилися б, і ми прославимось!

Зранку ми пішли до дровітні й порубали мідного свічника на маленькі шматочки; Том заховав їх разом із олов'яною ложкою в кишеню. Тоді ми пішли до негритянських халуп, і, поки я забивав Натові баки, Том запхав шматочок свічника в кукурудзяний корж, що лежав у Джімовій мисці, а після того ми почимчикували за Натом, щоб побачити, як же воно вийде, та й вишло чудово: Джім ледь відкусив шматок коржа, як мало не покришив собі всіх зубів — кращого вже й не придумаєш! Том Соєр сам так сказав. Джім, звісно, і знаку не дав, що то щось незвичне, він удав, ніби то камінчик чи щось інше попало в корж; так, мовляв, частенько буває, самі ж знаєте! Проте надалі він уже ніколи нічого відразу не кусав: обов'язково проштрикне три-чотири рази виделкою.

Отож стоїмо ми в халупі, тьмяне світло ледь-ледь до неї пробивається, аж раптом з-під Джімового ліжка вискочили два собаки, а далі почали вискакувати інші, аж назбиралося їх, мабуть, із одинадцять, так, що в халупі й ворухнутися було ніде. А хай йому біс, ми ж забули двері причинити до комірчини! Негр Нат як зарепетує: "Відьми!" — та й упав, як сніп, на долівку поміж собак, скиглячи, наче перед смертю. Том розчинив двері настіж та кинув надвір шматок м'яса з Джімової миски. Собаки метнулися за тим м'ясом, а Том миттю вибіг за ними й відразу ж повернувся назад, причинивши за собою двері, і я зрозумів, що двері до комірчини він також устиг причинити. Тоді він заходився коло негра, умовляючи його, та потішаючи, та запитуючи, чи часом йому не приверзлося казна-чого. Негр підвівся, полупав очима і відповів:

— Містере Сіде, ви чого доброго скажете, що я дурень. Та бодай мене грім побив, якщо оце зараз не бачив я цілого мільйона собак, чи дияволів, чи ще якогось чортovinня!.. Далебі, вони були тутечки, ось на цьому місці... Містере Сіде, я відчував їх, відчував їх, сер! Вони наді мною крутилися, по всьому моєму тілі ходили. Ну, попався б мені хоч один відьмак, ото вже почастував би його! Та краще дали б вони мені спокій! Йой, паночку, більше я нічого вже не хочу.

Том сказав:

— Гаразд, я тобі скажу, яка моя думка. Чого вони з'являються тут саме тоді, як оцей утеклий негр снідає? Та того, що вони голодні,— щоб ти знав! Спечи їм зачарованого пирога, ось що тобі треба зробити.

— Господи, містере Сіде, та як же я спечу такого пирога? Я й не тямлю, як його робити! Зроду не чув про таке.

— Ну, гаразд, я тебе порятую — сам спечу.

— Невже спечете, голубе мій? Справді? Та я вік за вас молитимусь, я вам ноги цілуватиму, паночку!

— Ну, добре, за те, що нам втеклого негра показав, я спечу сам. Але будь обережний. Коли ми прийдемо, мусиш спиною до нас повернутися і не дивитися, що ми у миску покладемо. І коли Джім того пирога з миски братиме, теж не дивися — а раптом щось страшне станеться, я не ручуся. А головне — не доторкайся ні до чого зачарованого.

— Не доторкатися, містере Сіде? Та хай бог милує! Та щоб мені купу золота давали — не торкнуся!

Розділ XXXVII

Цю справу ми владнали. Потім подалися на задвірок, до смітника, де валялися старі черевики, ганчір'я, побиті пляшки, негодящі бляшанки та інший мотлох; понишпоривши в тій купі, ми витягли звідтіля стару бляшану миску, позатикали щільненько всі дірки, щоб можна було спекти в ній пирога, а тоді спустилися до комори й набрали повну миску борошна, а звідти пішли снідати; дорогою ми знайшли два покрівельні цвяхи, і Том сказав, що вони знадобляться в'язневі — вишкрябувати на мурах в'язниці своє ім'я та сумну розповідь про свої злигодні; одного цвяха вкинули ми у кишеню фартуха тітки Селлі, який саме на стільці

висів, а другого застромили за стрічку на дядьковім Сайласовім капелюсі, що лежав на бюрку, бо дітлахи сказали, що тато й мама підуть зранку до втеклого негра. Потім ми сіли до столу, і Том укинув олов'яну ложку в кишеню куртки дядька Сайласа. Ні його, ні тітки Селлі ще не було, тож довелося нам на них почекати.

Прийшла вона нарешті страшенно знервована, розчервоніла й сердита і ледве дочекалася кінця молитви; а тоді почала однією рукою каву розливати, а другою — тією, що з наперстком — раз у раз стукала по голові того з дітлахів, що саме підлазив їй під руку, та все примовляла:

— Я вже й ніг під собою не чую — так накрутилася! Просто збагнути не можу, куди поділася твоя друга сорочка!

Серце мені покотилося десь униз і заплуталося між кишок, а шматок кукурудзяного коржа став кісткою в горлі. Я так закашлявся, що той шматок вискочив у мене з рота, перелетів понад столом і влучив одному дітлахові в око, аж той крутнувся, як черв'як на гачку, та зарепетував що було сили; а Том аж посинів зі страху. Десь із чверть хвилини сиділи ми ні в сих ні в тих... Ну й становище! Їй-богу, я свою долю за півціни віддав би, аби покупець нагодився. Та скоро ми обидва оговталися — то тільки від несподіванки розгубилися. Дядько Сайлас сказав:

— Що за чудасія! Нічого не второпаю. Я от як зараз пам'ятаю, що скинув її, бо...

— Бо на тобі одна сорочка, а не дві. Скажеш таке, що тільки слухай! Я й сама знаю, що ти її скинув, краще за тебе знаю, бо ще вчора сорочка сушилася у дворі на мотузці, бачила ж її на власні очі. А тепер немає — от і край! І доки нової не пошию, носитимеш ти червону фланелеву! За останні два роки вже третю сорочку доводиться шити! Ніяк на тебе не настачишся! Чи мені з шкури видиратися, аби ти в сорочці ходив?! Не можу я втямки взяти, що ти з ними робиш!.. Здавалося б, як на твої роки, то вже час навчитися берегти речі!

— Знаю, Селлі, і всіляко намагаюся берегти. Але ж не тільки з моєї вини те сталося, сама знаєш: коли сорочка на мені, нікуди вона не щезає... Я, здається, ще й разу не загубив із себе сорочки!

— То не твоя заслуга, що не загубив, Сайласе; коли б ти міг загубити з себе сорочку, ти б неодмінно те зробив, я певна. Але ж не тільки сорочка зникла. Ще й ложка десь запропастилася та й це ще не все. Було десять ложок, а лишилося дев'ять. Твою сорочку, мабуть, чи не теля з'їло, але ж ложки воно ніяк не могло проковтнути, то вже певно.

— А що ж іще пропало?

— Шість свічок пропало, от що! Звісно, їх могли поцупити пацюки. Я навіть певна, що вони їх поїли. Дивно мені тільки, як це вони ще цілий будинок наш не сточили! Ти все збираєшся позабивати їхні нори, та діла з того немає. Якби вони були спритніші, Сайласе, то давно б уже кублилися в твоїй чуприні, а ти того й не помітив би! Ну, але ж не пацюки потягнули ложку, то вже я добре знаю.

— Годі-бо, Селлі, я винен, то, звичайно, мій недогляд. Завтра ж обов'язково позабиваю всі нори.

— Куди там квапитись, встигнеш і в наступному році... Матільдо Анджеліно Арамінто Фелпс!

Наперсток тріснув дитину по голові, й дівчатко витягло пальці з цукорниці, не насмілюючись і пікнути. Раптом вбігла негритьянка й сказала:

— Ой місіс, у нас простирадло десь поділося!

— Простирадло десь поділося! Милосердний боже!

— Я сьогодні ж позабиваю всі нори,— винувато промовив дядько Сайлас.

— Мовчав би там! Ти що, гадаєш, що пацюки й простирадло потягнули! Куди ж воно поділося, Лізо?

— Їй-богу, не знаю, місіс Селлі. Вчора воно висіло на мотузці, а нині нема: хтозна-де поділося...

— Видно, кінець світу настає. Зроду-віку такого не бачила!.. Сорочка, простирадло, ложка, шість свічок...

— Місіс,— прибїгла молода мулатка,— мідний свічник десь подівся!

— Забирайся звідси, негіднице, бо так цією пательнею й затоплю...

Ну, бачу, тітці вже допекло до живих печінок. Я почав поглядати навколо, метикувати, як би його вшитися звідси й пересидіти в лісі, поки все заспокоїться. А тітка Селлі розійшлася так, що просто спину їй немає, а решта всі принишкли, анітелень. Аж раптом дядько Сайлас, розгублено глипаючи на неї, витягає зі своєї кишені ложку. Тітка Селлі так і завмерла, роззявивши рота та знявши догори руки,— а мені щиро захотілося дременути кудись якнайдалі звідти, але це тривало недовго, бо вона відразу ж сказала:

— Так я й думала! Виходить, вона весь час лежала в твоїй кишені, і я певна, що й усе інше ти десь заховав. Як вона туди потрапила?

— Я й сам не знаю, Селлі,— відповів дядько винувато,— а то б я тобі сказав. Перед сніданком я читав сімнадцяту главу "Діянь апостолів" і думаю,— що, мабуть, ненароком всунув у кишеню ложку замість Євангелія... Ну, так і є: Євангелія в кишені немає. Піду-но та подивлюся: якщо Євангеліє лежить на місці, виходить, я поклав його не в кишеню, а замість Євангелія поклав туди ложку та...

— Ой, ради бога! Дай мені спокій! Гетьте звідси всі до одного, і щоб і духу вашого тут не було!.. Та не навертайтеся мені на очі, поки я не заспокоюсь!

Я почув би її навіть і тоді, коли б вона це пошепки до себе сказала, а не горлала щосили, і я навіть мертвий підвівся б та скорився б їй. Коли ми переходили вітальню, старий узяв свого капелюха, й цвях упав додолу; він підняв його, поклав мовчки на полицю над каміном і подався з хати. Том глянув на старого, згадав про ложку і сказав:

— Ні, переправляти з ним речі ніяк не можна: він ненадійна людина.— Потім додав: — А втім, діставши з кишені ложку, дядько став нам, сам того не знаючи, у великій пригоді; треба йому віддячити, тільки так, щоб він про те не догадувався: ходімо та позабиваймо всі пацючі нори!

Виявилося, що пацючих нор у льоху до біса, і ми поморочилися більш ніж годину, проте чесно та сумлінно позатикали всі діри. Ледве встигли закінчити, коли чуємо — по сходах кроки; ну, ми загасили світло та причаїлися, аж тут іде старий Фелпс із свічкою в одній руці і з оберемком усякого мотлоху в другій, та так ступає, наче сновида. Спершу поткнувся він до одної нори, потім до другої — геть усі обійшов. А тоді постояв хвилин із п'ять, оббираючи в задумі лій зі свічки, а далі повернувся, мов уві сні, та й почвалав до сходів і знай бурмоче сам до себе:

— Хоч убий, не пригадую, коли я це робив. Я міг би показати їй, що тут усе гаразд і що через пацюків мене нічого винити. Та нехай собі!.. Однаково не буде з того ніякого пуття.

Отак він брався по сходах нагору, мимрячи собі щось під носа, а після нього й ми вийшли з льоху. Хороший був старий! Та такий він у пам'яті в мене залишився ще й досі.

Том дуже бідкався, що ж його з ложкою робити, бо, каже, без ложки ми ніяк не обійдемося. Думав він, думав і зметував, що треба робити, а

тоді пояснив і мені. Ми повернулися до їдальні та й ну коло кошичка з ложками крутитися, поки побачили, що тітка Селлі йде; тоді Том почав лічити ложки, викладаючи їх одну по одній із кошичка, а я тим часом сховав одну в рукав.

— Уявіть собі, тітонько Селлі,— звернувся до неї Том,— тут тільки дев'ять ложок.

А вона йому на те:

— Ходіть собі бавтеся, тільки не морочте мені голови! Я знаю краще за вас, сама їх лічила.

— Еге ж, я двічі перелічував їх, тітонько, і все в мене виходить тільки дев'ять.

Вона, знати, відразу вся гнівом загорілася, а проте підійшла й почала рахувати, та й кожен на її місці перераховував би.

— Господи, що ж це діється! Справді, тільки дев'ять! — вигукнула вона.— Ото нечиста сила, доведеться знову перелічувати!

Я тихенько поклав на місце ту ложку, що була у мене в рукаві; вона перелічила й сказала:

— Бий тебе сила божа! Знову їх десять!

А сама стоїть сердита така й не знає, що діяти. Том сказав:

— Ні, тітонько, мені все ж не віриться, щоб їх було тут десять.

— Ти що ж, йолопе, не бачив, як я лічила?

— Та бачив, але...

— Гаразд, дивись, я полічу їх ще раз.

Я знову одну хапнув, і вийшло дев'ять, як перед тим. Це мало не довело її до сказу, вона тремтіла вся й лютувала, аж підскакувала. А проте лічила ті ложки, лічила і так заморочила собі голову, що й кошичка до ложок зарахувала; тричі виходило в неї, як треба, а тричі — ні. Ну, тут вона вже так розлютилася, що вхопила кошичка та як швиргоне його додолу, то так він у кицьку і влучив; потім наказала нам забиратися геть і дати їй спокій, а якщо ми до обіду ще мулятимемо їй очі, вона з нас шкуру спустить. Ми взяли ту зайву ложку та й сунули їй у кишеню, поки вона нам вичитувала, отож Джим одержав ще до обіду і ложку, й цвяха. Ми були дуже задоволені, і Том сказав, що заради такого діла можна було б і вдвічі більше поморочитися, бо ж тепер тітка Селлі нізащо в світі тих ложок не перелічить — хоч убий, а якщо й перелічить, то нізащо не добере, чи правильно, чи ні; а днів через три у неї від того рахування так у голові замакітриться, що вона вже до тих ложок і не підійде, ба навіть може вколошкати того, хто запропонує їй іще рахувати.

Ми повісили простирадло назад на мотузку, а натомість поцупили в тітки Селлі інше — з її шафи. Крадучи простирадла й повертаючи їх назад, ми протягом двох чи трьох днів довели тітку Селлі до того, що вона вже не знала, скільки ж у неї тих простирадел; врешті вона заявила, що й знати про те не хоче — начхати їй на те, скільки тих простирадел, і не бажає вона через такі дурниці занапащати своєї душі! Вона не перелічуватиме їх — ліпше померти.

Отак за допомогою теляти, пацюків та плутанини в рахуванні ми владнали справу з сорочкою, простирадлом та свічками, а щодо свічника, то вже якось воно буде,— викрутимось.

А от з пирогом була нам справжня морока. Ми з Томом крутилися, наче мухи в окропі. Місили його в лісі, там же й пекли; і вийшло непогано,

хоча й не за один день; ми перевели аж три повні миски борошна, поки його спекли, геть пообпікали собі руки, і очі нам димом роз'їло; розумієте, нам головне було сама шкоринка, а вона ніяк не трималася і раз у раз провалювалася. Та зрештою ми таки добрали способу: треба покласти драбину в пиріг, а тоді й запекти її. Отож наступної ночі подалися ми до Джіма і разом із ним подерли простирadlo на вузьенькі стяжки й зсукали їх разом, і ще задовго до світанку ви йшла у нас добряча мотузка, на якій легко можна й людину повісити. Ми уявили собі, ніби робили її дев'ять місяців.

А перед обідом ми віднесли мотузку до лісу, але виявилось, що вона завелика і в пирозі не вміщається. З одного простирadла вийшло б мотузки на сорок пирогів, якби її стільки було потрібно; вистачило б і на юшку, і на ковбаси, і на що хочеш. Цілий обід можна було б приготувати. Та стільки мотузки нам не треба було. Нам аби на один пиріг, а решту ми викинули геть. У місці ми не пекли нічого, бо боялися, що вона розтопиться на вогні. Проте в дядька Сайласа була чудова мідна грілка з довгою дерев'яною ручкою; він дуже з нею носився, тому що якийсь шляхетний предок привіз її аж із Англії, прибувши сюди разом із Вільгельмом Завойовником на кораблі "Мейфлауер". Грілка зберігалася на горищі серед різного мотлоху й інших цінних речей; і не тому, що вони дорого коштували — їм гріш ціна,— а тому, що то були пам'ятки. Ну, ми ту грілку тишком-нишком і свиснули й віднесли до лісу. Щоправда, перші пироги в ній горіли, зате останній вдався на славу. Ми вимастили грілку зсередини тістом, поставили її на жар, поклали туди мотузку, поверх неї — другий шар тіста, а зверху — покрішку та обклали посудину жаром; ручка була довга, і ми стояли кроків за п'ять від вогню: і зручно, і не жарко. За п'ятнадцять хвилин випікся такий пиріг, що любо глянути. Але ж тому, кому захотілося б його скуштувати, треба було б спершу придбати щонайменше дві пачки зубочисток, та й за живіт його, мабуть, так ухопило б, що в дугу зігнувся б від тієї лагоминки. Еге, надовго відбило б йому охоту до їжі, то вже не сумнівайтесь!

Нат не насмілювався глянути, як ми той зачарований пиріг у Джімову миску вкладали; під пиріг ми підсунули ще й три олов'яні тарілки, і Джім

одержав усе що треба, а коли зостався на самоті, розламав пирога й заховав мотузяну драбину у свій солом'яник, а потім нашкрывав якісь кривульки на тарілці й викинув її з вікна.

Розділ XXXVIII

Ну, й марудна ж то справа ті пера майструвати, а пилку — й поготів! А Джімові здавалося, що найважче — це той напис, що його в'язень мусить вишкривати на мурі. Але нічого не вдієш — мусить. Том запевняв, що без того ніяк не можна обійтися. Не було ще жодного випадку, щоб державний злочинець не залишав на мурі напису та свого герба.

— Згадаймо хоча б леді Джейн Грей,— сказав він, згадаймо Гілфорда Дадлі; згадаймо старого Нортумберленда! Що й казати, Геку, виконати все те нелегко, та нікуди не дінешся! Невже ти гадаєш, що без цього можна обійтися? Джім мусить видряпати і напис, і герб. Всі так роблять.

А Джім на те:

— Ой містере Томе, та в мене ж того герба і в заводі не було!.. Нічогісінько я не маю, окрім цієї старої сорочки, а на ній я мушу писати щоденника, самі ж загадали!

— Який-бо ти, Джіме! Ну, нічого ти не второпав! Герб — то зовсім інше.

— А все ж,— втрутився я,— Джім каже правду, що герба він не має, бо ж таки не має.

— Я й сам знаю, що не має,— відрубав Том,— але матиме герба ще перед утечею. І тікатиме він з в'язниці, додержуючи всіх приписів, як то здавна ведеться, щоб честі своєї не заплямувати.

Ми з Джімом почали гострити пера на цеглині: Джім майстрував своє з міді, а я — з олов'яної ложки. Тим часом Том вимудровував герб для Джіма. Нарешті він сказав, що придумав кілька прегарних гербів, але не знає, якого вибрати; а втім, є один такий, на якому, мабуть, можна було б зупинитися.

— На щиті буде золота стяга; праворуч унизу — косий червоний хрест і пов'язка, під ними лежить собака, як основний символ; а під лапами зображено ланцюга — на знак рабства; в горішній зубчастій частині — зелений шеврон та три ввігнуті лінії на блакитному тлі, а в нижній частині, між хрестом та нижнім краєм, — зубчаста пов'язка; зверху — втеклий негр, черню, із клунком за плечима, в чорній смузі з лівого боку. Щит підтримуватимуть дві червоні підставки — це ми з тобою; девіз "Maggior fretta, minore atto". Це я з книжки взяв, означає: "Скорий поспіх — людям посміх".

— Ну, це-то до діла,— кажу,— а решта що має означати?

— Нам тепер ніколи про те розводитись,— відповів він,— нам треба поспішати та мерщій забиратися звідси.

— Ну, добре,— кажу я,— але хоч щось із того поясни. Що означає "пов'язка"?

— Пов'язка... пов'язка... це... ну... Та не треба тобі того знати. А йому я покажу, як це робиться, коли треба буде.

— Пусте, Томе,— кажу.— Я думаю, ти міг би все ж сказати людині. А що то за "чорна смуга з лівого боку"?

— Я й сам не знаю. Але Джім повинен обов'язково її мати. В усіх вельмож вона є.

Ото він завжди так викручується. Коли йому чомусь не хочеться щось пояснити, він неодмінно добере способу, як виплутатися. Хоч і тиждень добивайся, нічого не пояснить.

Покінчив він справу з гербом, а тоді взявся до решти — почав складати скорботний напис, що його Джим мав вишкрябати на стіні, бо всі так роблять. Том придумав багато всяких написів, написав їх на клаптику паперу й зачитав нам:

"1. Тут розбилося серце в'язня.

2. Тут бідолашний в'язень, забутий усім світом і друзями, тягнув своє мізерне животіння.

3. Тут розбилося самотнє серце, й жива душа полинула на спочинок по тридцяти семи роках осібного ув'язнення.

4. Тут, без рідних і без друзів, по тридцяти семи роках гіркого ув'язнення, загинув шляхетний незнайомець, позашлюбний син Людовіка Чотирнадцятого".

Томів голос тремтів під час читання — він так зворушився, що трохи не розплакався. А потім ніяк не міг вирішити, якого ж саме написа муситиме Джим нашкрябати на стіні — всі вони були однаково гарні; кінець кінцем Том запропонував надряпати їх усі. Джим сказав, що він і за рік не впорається всю цю нісенітницю цвяхом на колоді награмузляти, та він до того ж і літер писати не вміє; але Том заспокоїв його, мовляв, він сам йому всі літери понакреслює, і Джимові залишиться тільки обвести їх, та й усе. Том подумав трохи, а тоді каже:

— Ні, карбувати такі написи на колоді ніяк не випадає: у в'язницях не бував дерев'яних стін. Треба карбувати на камені. Ну що ж, добудемо камінь.

Джім сказав, що камінь ще гірший за колоддя; таке карбування відбере силу-силенну часу. Том сказав, що я йому допомагатиму, і підійшов подивитись, як у нас посувається справа із перами. Ох, і марудна та тяжка ця робота! Ще й руки мої ніяк не гоїлись, і справа ніяк не клеїлась. Отже, Том запропонував:

— Я знаю, як це залагодити. Нам однаково потрібний камінь для герба й для скорботних написів, тож ми можемо одним махом убити двох зайців. Біля тартака валяється здоровецьке жорно, от ми його й поцупимо,— на ньому можна карбувати, і пера гострити, і пилку також.

Думка була й справді мудра; та й жорно було, нівроку, величеньке, а проте ми сподівалися, що якось упораємося. Над північ подалися ми до тартака, залишивши Джіма за роботою. Ми поцупили те жорно й покотили його додому. Ох, і набралися ж ми з ним лиха!.. Так старалися, аж очі нам рогом лізли, а воно все падає й падає набік, мало нас не розчавило. Том сказав, що те кляте жорно таки одного з нас розчавить, поки докотимо його до хати. На превелику силу доперли ми його до півдороги та й зовсім із сили вибились — аж піт проймає. Бачимо, самі не подужаєм, треба Джіма на підмогу кликати. Ну, то він підважив своє ліжко, зняв із ніжки ланцюга, обмотав його собі круг шиї і підкопом виліз із халупи, а тоді разом наперли ми на те жорно скільки сили й покотили далі, як пір'їнку; а Том тим часом верховодив. Він був до того діла майстер! Жодному хлопцеві й не дорівнятися — такий був із нього розпорядник! Еге ж, він усе чисто знав, що й до чого.

Хоч підкоп був досить широкий, та все-таки жорно не могло крізь нього пролізти; довелося Джімові взятися за кайло й докласти рук. Тоді Том надряпав цвяхом на жорні написи й засадив Джіма до роботи, із цвяхом замість зубила та залізним шворнем замість молотка (ми його знайшли серед різного мотлоху в комірчині) — і загадав Джімові працювати, поки згорить уся свічка, а вже тоді лягати спати, та тільки спершу сховати жорно під солом'яником і спати на ньому. Ми допомогли Джімові надіти назад ланцюга на ніжку його ліжка і вже хотіли вернутися

до своєї кімнатки, коли це Томові раптом знову щось у голову стукнуло й він спитав:

— У тебе є тут павуки, Джіме?

— Ні, сер! Дяка богові, немає, містере Томе.

— Гаразд, ми тобі їх роздобудемо.

— Ой, не доведи боже, голубчику! Не треба мені павуків! Я їх боюся. Як на мене, то вже ліпше гримучу змію.

Том задумався на хвильку, а тоді й каже:

— Чудова думка! Мабуть, так і раніше робили. Звісно, робили! Ну, просто прекрасна думка, їй-богу! А де ж ти її триматимеш?

— Кого триматиму, містере Томе?

— Як кого? Гримучу змію.

— Господи помилуй!.. Ой паночку, згляньтеся на мене! Та якщо гримуча змія сюди залізе, я власною головою стіну провалю, а таки вискочу звідси!

— Ат, дурниці, Джіме! Ти потроху звикнеш до неї та й перестанеш боятися. Згодом ти зможеш навіть її приручити.

— Приручити?

— Авжеж, дуже просто. Кожна тварина любить, щоб її прилащили, і навіть не подумає кусати людину, яка її пестує. Ти міг би вчитати те з першої-ліпшої книжки. В кожному разі, спробувати не завадить — хоча б

на два-три дні. За короткий час ти можеш змію так приручити, що вона тебе полюбить, і спатиме з тобою, й на хвилинку не схоче з тобою розлучатися; звиватиметься навколо твоєї шиї й устромлятиме свою голову тобі у рот.

— Ой, прошу ж я вас, містере Томе, не кажіть такого, голубе мій! Я не можу цього стерпіти!.. Вона встромлятиме свою голову мені в рот?.. Спасибі за ласку! Хай бог милує! Е, ні! Їй доведеться довгенько чекати, щоб я її попрохав. Та й спати з нею в одній постелі не маю я й найменшого бажання.

— Джіме, не строй із себе дурня! В'язень мусить мати якогось прирученого звіра, і якщо досі ніхто гримучих змій не приручав, то тим більше випаде тобі честі, й це прославить тебе на віки.

— Ой, містере Томе, та не хочу я такої слави. Та яка ж буде з того слава, коли їй забагнеться в підборіддя мене вкусити... Ні, сер, звільніть мене від такої напасті.

— Та невже ж ти й спробувати не можеш? Я прошу тебе, щоб ти тільки спробував, а нічого не вийде — кинеш.

— Еге... а як та бісова гадюка мене вкусить, то не буде вже чого й кидати. Містере Томе, я ладен вам на догоду все, що хочете, зробити, та якщо ви з Геком принесете сюди гадюку й примусите мене її приручати, я втечу звідси, їй же богу, втечу!

— Ну, добре вже, добре, обійдемося й без гримучої змії, як ти такий упертий. Ми роздобудемо тобі кілька вужів, а ти поприв'язуєш їм ґудзики до хвостів, і ми уявимо собі, що то не вужі, а справжні гримучі змії,— що ти на це, га?

— Терпіти їх не можу, містере Томе, та коли без того гаддя ніяк не можна, то хай уже буде по-вашому. Ніколи не думав, що це така клопітлива справа — у в'язниці сидіти.

— Ну певно, і завжди так буває, якщо дотримуватися всіх приписів. А чи є тут у тебе пацюки?

— Ні, сер, я досі жодного не бачив.

— Не журись, ми принесемо тобі пацюків.

— Навіщо, містере Томе? Таж пацюків мені зовсім не треба. Ті проклятущі тварюки не дають людині й хвилини спокою — так і гасають по тобі й за ноги кусають, тільки спробуй заснути. Ні, сер, краще вже напустіть сюди вужів, якщо без того обійтися не можна, а пацюків не треба — ну їх до лиха!

— Але ж, Джіме, без пацюків тобі ніяк не можна! Всі в'язні мають пацюків. І годі кобенитися, втямив? В'язневі без пацюків не обійтися. Жодного прикладу ти мені не наведеш. В'язні тих пацюків виховують, прилащують, навчають різні кумедні штуки витівати, й кінець кінцем пацюки до них звикають і липнуть, як мухи до меду. Треба тільки, щоб ти їх музикою приваблював. У тебе є на чому грати?

— Нічого нема, крім гребінця з клаптиком губної гармонійки; проте я гадаю, що губна гармонійка їм не підійде.

— Підійде, підійде! Їм однаково, яка музика. Для пацюків годиться й губна гармонійка. Всі тварини люблять музику, а у в'язниці просто гинуть за нею. Особливо коли музика сумна, а іншої ж із губної гармонійки й не видобудеш. Вони до цього завжди цікаві — обов'язково повилазять і дивляться, що з тобою скоїлося. Ну, тепер у тебе все добре,— як по маслу піде. Вечорами, перед сном, та рано-вранці ти сідай на ліжку і починай грати; грай: "Ми розлучилися навік..." — проти такої музики

жоден пацюк не встоїть; пограєш отак хвилин зо дві, а тоді й побачиш, як усі пацюки, змії, павуки та інші тварини занепокояться й повилазять зі своїх схованок. Та й комашитимуться навколо тебе, ще й перекидатися на тобі почнуть... Ох, і весело ж їм буде, сам побачиш!

— Еге ж, їм буде весело, містере Томе, а чи подумали ви, як воно Джімові поведеться? Не бачу в тому нічого приємного. Та я, звісно, зроблю, що накажете, коли так треба. Вже ліпше я пацюків забавлятиму, тільки б ви на мене не гнівалися.

Том постояв трохи, подумав, чи не можна ще чого вимудрувати, а тоді й каже:

— О, трохи не забув. Як ти гадаєш, Джіме, ти міг би тут квітку виростити?

— Не знаю, містере Томе, може й зміг би. Тільки ж тут дуже темно, та й не потрібна мені ніяка квітка, а клопоту з нею не оберешся.

— А ти все ж спробуй. Дехто із в'язнів вирощував.

— Та бур'ян тут, може, й виросте, містере Томе, тільки нащо з тим панькатися, кому воно потрібно?

— Ні, не кажи. Ми принесемо тобі росточок, а ти посади його отам у кутку й вирощуй. Та, гляди, не називай його бур'яном, а тільки піччолою¹ — у в'язницях тільки так квіти називаються. А поливатимеш його своїми слізьми.

— Отакої! Та в мене ж колодязної води скільки хочеш, містере Томе.

— Ніякої колодязної води! Поливатимеш ту квітку своїми слізьми. Їх завжди тільки слізьми поливають.

— Містере Томе, ось побачите. В мене від колодязної води ота квітка ростиме багато краще, ніж у когось від сліз.

— Так не про те ж ідеться. Справа в тому, щоб саме слізьми поливати.

— Вона в мене пропаде, містере Томе, їй-богу, пропаде! Адже ж я майже ніколи не плачу.

Тут уже й Том не знав, що сказати. Але він трохи подумав і відповів, що Джімові напевне допоможе цибуля. Він пообіцяв, що збігає ранком до негритянських хатин, добуде добру цибулину і кине її у Джімов кавник. А Джім відповів, що вже краще він собі тютюну у каву насипле, і взагалі йому все те аж ніяк не смакує. Він заявив, що не має охоти ні бур'яни вирощувати, ні грати для пацюків на гармонійці, ні гадюк, ані павуків приручати, ще й упадати коло них та всілякої там погані; відмагався він і від іншої роботи: виготовляти пера, видряпувати написи на камені, писати щоденники та ще всякого багато, що стільки завдав йому клопоту, як жодна робота на волі,— ну, чиста каторга! — ще й мусить він за все те відповідати. Аж Томові зрештою терпець увірвався, й він сказав, що Джімові випала така чудова нагода себе уславити, якої ще в жодного в'язня ніколи не було, а Джім, невіглас, нічого того не цінує, і все тільки марно пропадає — не для його шиї, мовляв, того коміра шили! Ну, Джім і засоромився й запевнив, що наперекір більше й слова не скаже; після цього ми з Томом пішли спати.

Розділ XXXIX

Вранці махнули ми до містечка й купили там дротяну пастку на пацюків, принесли її додому, відтулили найбільшу пацючу нору і за якусь годину впіймали п'ятнадцять найзадерикуватіших пацюків; потім сховали пастку разом із пацюками у певному місці, а саме: під ліжком у тітки Селлі. Та, поки ми ходили збирати павуків, маленький Томас Франклін Бенджамін Джефферсон Александер Фелпс знайшов пастку та відчинив

дверцята — подивитися, чи вилізуть звідтіля пацюки; а вони й повискакували; на лихо, саме в той час нагодилася тітка Селлі, і, коли ми вернулися в кімнату, вона стояла на ліжку й верещала щосили, а пацюки витівали, що могли, аби її розважити. Ну, то вона впіймала нас і так відшмагала обох горіховою різкою, аж курява летіла. Потім ми годин зо дві ловили інших пацюків та впіймали їх ще штук із п'ятнадцять — щоб тому гаспидському синові руки посудомило! — але ці пацюки були вже не такі задерикуваті, як ті перші, плохенькі якісь, миршаві... Таких добірних пацюків, які перше нам попалися, їй-богу, я ніколи не бачив.

Наловили ми найдобріших павуків, жуків, жаб, гусені та ще багато кузок різних; хотілося ще й осине гніздо взяти, але нічого не вийшло: оси були в стільнику. Проте ми так просто не відступили від нашого плану,— просиділи там, поки терпець урвався. Ми так і думали: або ми їх викуримо, або вони нас викурять; вийшло на їхнє. Нам довелося нашатирю діставати та натирати покусані місця,— ну, то майже все й минулося, проте сідати все ж не могли. Потім пішли по змії і впіймали десятків зо два мідянок та вужів, вкинули їх у мішок і занесли до нашої кімнати; незчулися, як і вечеряти час, а ми ж так напрацювалися за цілий день та натомилися, а вже що зголодніли, то й не питаєте!.. А коли після вечері вернулися до нашої кімнати, жодної змії в мішку не було: ми його, мабуть, погано зав'язали, й вони якось прихитрилися повилазити й розповзлися по кімнаті.— Ну, та дарма! Адже ж вони не могли повтікати далеко. Ми вірили, що й знову їх повиловлюємо. А проте ще довго по тому клятї вужаки не давали нам спокою. Раз у раз падали вони зовсім несподівано зі стелі та так і цілилися, щоб обов'язково попасти в твою тарілку чи за комір, і то завжди тоді, коли на них ніхто не сподівався. Вони були такі гарні, смугастенькі і не робили ніякого лиха, але тітка Селлі нічого на тому не тямала: вона ненавиділа змії, якої б вони породи не були, і ніяк не могла до них призвичаїтися; щоразу, коли якась змія падала на неї, тітка Селлі, що б вона не робила, кидала все й тікала геть. Ніколи не бачив такої жінки. А лементувала вона так, що в Єрихоні було чути. Її навіть щипцями не можна було присилувати до змії доторкнутися. А то, бувало, знайде якогось вужа в ліжку, то вискочить надвір і репетує так, наче будинок зайнявся. Вона так допікала своєму старому, аж той

нарікав, що господь сотворив те гаддя. І навіть через тиждень після того, як остання змія забралася з господи, тітка Селлі все ще не могла заспокоїтися. Де там! Сидить часом задумана, а ти не втерпиш та й полоскочеш їй шию пір'їнкою,— ех, як зірветься ж вона на ноги та як заверещить, ну чисто як ошпарена! Чудно було дивитися! Том запевняв, що жінота вся отака. Він сказав, що жінок такими вже зліпили, а чому — хтозна.

Перепадало нам добрячої хлости щоразу, як котрась із наших змій потрапляла тітоньці на очі; і вона попереджала, що дістанемо ще й не такої прочуханки, коли здумаємо знову занести до господи змій. Я на її частування не звертав жодної уваги, бо шмагала вона легенько, але ж довелося ту звірину вдруге ловити. Проте ми знов наловили багато змій та всякої такої всячини. Ви й уявити собі не можете, яка веремія починалася в Джімовій халупці, коли він, бува, заграє, а вони звідусіль повиповзають та й лізуть просто до нього. Джім не любив павуків, і павуки не любили Джіма; ну й давали ж вони йому перцю! Джім жалівся, що через тих пацюків, вужів та жорно йому ніяк не лягти в ліжко, та хоч би й ліг, то хіба ж заснеш, коли та нечисть навколо тебе кублиться. Та ще й спала вона по черзі: коли вужі сплять, тоді пацюки на палубі, а пацюки заснуть — вужі виповзають на вахту; і завжди вони в нього під боком вовтузяться, а інші по ньому скачуть, наче в цирку. А якщо він пробує знайти спокійніше місце — павуки намагаються вловити його, плетучи кругом свої тенета. Джім заявив: якщо йому колись пощастить вийти на волю, то нізащо не сяде до в'язниці, навіть якби йому платили за те великі гроші.

Минав третій тиждень. Усе в нас ішло як по маслу. Сорочку ми передали в'язневі вже давненько, також у пирозі; щоразу, як Джіма кусав пацюк, він схоплювався й писав кілька рядків у щоденнику, поки чорнило ще свіже; пера були готові, написи і все інше було викарбувано на жорні; ніжку ми розпиляли навпіл, а тирсу поїли, і від того так нас за живіт хапало, що хоч на ґвалт кричи. Ми думали, що тут нам уже й каюк, та якось обійшлося. Нічого гіршого я зроду не куштував; і Том такої ж самої думки. Я вже сказав, що з усіма приписами ми нарешті впоралися,

хоча й добре попомучилися, а особливо набрався лиха Джім. Дядько Сайлас двічі писав на плантацію під Новим Орлеаном, щоб приїхали та забрали свого втеклого негра, але відповіді не дістав, бо такої плантації не існувало; тоді він вирішив дати оповіщення про Джіма у сентлуїських та новоорлеанських газетах; а коли він згадав про Сент-Луїс, мене так морозом і всипало: ну, бачу, годі нам час марнувати. Том сказав, що пора б уже до анонімних листів узятися.

— А що воно таке? — питаю.

— То пересторога людям, коли їм загрожує якась небезпека. Буває, це роблять так, буває — інак. Але завжди хто-небудь стежить за злочинцем і про все дає знати комендантові фортеці. Коли Людовік Шістнадцятий хотів був накивати п'ятами з Тюільрі, його вислідила одна покоївка. Це добрий спосіб, так само, як і анонімні листи. Ми пустимо в діло обидва. А ще буває — в'язнева мати обмінюється з ним одягом — вона лишається у в'язниці, а він тікає в її сукні. Ми й це візьмемо до уваги.

— Слухай-но, Томе, кого й від чого маємо ми перестерігати? Хай самі про все здогадуються та пильнують, нічого гав ловити!

— Я знаю, але звірятися на їхню пильність ми не можемо. Вони з самого початку здалися на нас. Вони ж такі довірливі та недогадливі, що нічого й під своїм носом не помічають. Якщо ми їх не попередимо, то ніхто нам і не заважатиме, ну й пропадуть усі наші старання — ця втеча пройде гладесенько та рівнесенько, і нічого цікавого в нас не вийде...

— Щодо мене, Томе, то я й хотів би, щоб так воно скінчилося.

— Ет, казна-що! — кинув зневажливо Том.

Тоді я сказав:

— Та я що, я нічого... Що тобі до шмиги, те й мені до шмиги. А де ж ти ту покоївку дістанеш?

— Ти й будеш покоївка. Ти прокрадешся вночі до тієї мулатки й поцупиш у неї сукню.

— Ти що, Томе! Таж вона вранці такого шелесту наробить, що тільки дивись; у неї, мабуть, іншої сукні й немає.

— Знаю, але ж тобі та сукня лише хвилин на п'ятнадцять потрібна буде, щоб віднести анонімного листа й підсунути його під двері.

— Ну, добре, добре, тільки навіщо все те? Я міг би зробити це і в своїй одежі.

— Та невже ж ти не тямиш, що тоді не будеш подібний до покоївки?

— Ну то й що? Однаково ж ніхто мене не побачить.

— Дарма. Ми мусимо дотримуватися приписів, виконати наш обов'язок. А чи побачить нас хто, чи не побачить,— то вже не наш клопіт. Невже в тебе нема ніяких принципів?

— Ну, гаразд, мовчу; я — покоївка. А хто ж Джімова мати?

— Я його мати. Я поцуплю сукню в тітки Селлі.

— Виходить, ти мусиш лишитися в халупці після того, як ми з Джімом утечемо?

— А дзуськи! Я наб'ю соломою Джімів одяг та й покладу на ліжку, ніби то його переодягнена мати, а Джім убереться в ту сукню, що буде на мені, й ми чкурнемо всі разом. Коли тікає вельможний в'язень, то

кажуть, що він подався у вигнання. Так кажуть, коли, наприклад, король утікає з в'язниці. Те ж саме й королівський син; однаково чи він позашлюбний, чи не позашлюбний.

Том написав анонімного листа, а я тої самої ночі потяг у мулатки сукню, переодягнувся й підсунув листа під парадні двері; все так зробив, як казав Том. У листі було написано:

"Стережіться. Вам загрожує лихо. Будьте пильні.

Невідомий друг"

Наступної ночі ми почепили на парадні двері малюнок, що його Том наквацяв кров'ю: череп і дві схрещені кістки; другої ночі почепили ще один — із домовиною — на задні двері. Я ще не бачив, щоб люди так боялися. Коли б уся господа була повна примар, які раз у раз визирали б з-під ліжок та носилися в повітрі, навряд чи їм пощастило б нагнати господарям більшого страху. Коли грюкали двері, тітка Селлі схоплювалася й скрикувала "о-ох!", коли щось падало, вона також охкала; коли доторкнешся до неї несподівано, вона робила те саме; куди б вона не поверталася обличчям, їй завжди ввижалось, ніби хтось стоїть за її спиною, й вона раз у раз озиралася та охкала; не встигне ще й на дві третини повернутися, як уже охкає і тут же повертається назад; вона боялася лягати в ліжко, але й сидіти не насмілювалася. Так що справи наші йшли добре, це Том сказав; він сказав, що краще бути не може. З цього, мовляв, видно, що приписи виконувалися правильно.

А тепер, каже, пора братися й до головного. І наступного ранку, ще вдосвіта, написали ми й другого листа, та не знали, що з ним робити, бо під час вечері наші господарі гомоніли між собою, що коло обох дверей поставлять на ніч по негрові. Том спустився громовідводом униз і подався на розвідку; побачивши, що вартовий негр при задніх дверях заснув, він застромив йому листа за комір і вернувся до кімнати.

В листі писалося:

"Не виказуйте мене, я ваш друг. Цієї ночі ціла зграя найвідчайдушніших горлорізів з індіанської території заміряється викрасти вашого втеклого негра; ото вони й залякували вас, щоб ви сиділи вдома та не заважали їм. Я також належу до тієї зграї, але відчув бога в серці й хочу кинути тих огидних розбійників та почати нове чесне життя, а через те й зважився виказати вам їхній пекельний замір. Рівно опівночі вони будуть прокрадатися вздовж паркана з північного боку; у них є підроблений ключ до тієї халупи, де сидить втеклий негр. Мені наказано стояти десь обіч і, якщо їм загрожуватиме небезпека, засурмити в ріжок; та, тільки-но заберуться вони в халупу, я замакаю по-овечому; тож, поки зніматимуть з утеклого негра ланцюги, швидко біжіть і замкніть їх, а тоді, як схочете, можете їх навіть повбивати. Робіть усе так, як я раджу, бо коли помітять щось підозріле, то таку катавасію здіймуть, що й подумати страшно. Ніякої нагороди я не хочу, з мене досить і того, що вчинив я чесно.

Невідомий друг"

Розділ XL

Після сніданку настрій у нас був чудовий, і ми захопили з собою їжі та й попливли моїм човном на той берег ловити рибу. Ми добре провели час. Там же оглянули плота й побачили, що з ним усе гаразд. Додому вернулися пізно; а там усі стривожені, перелякані, никають, мов очманілі; відразу ж по вечері нам звеліли йти спати, навіть не пояснили, що сталося, і про нового листа — ні слова; та нам і байдуже! Ми й так усе знали не гірше за них. Коли ми зійшли сходами до половини й побачили, що тітка Селлі повернулася до нас спиною, в ту ж мить шмигнули до льоху, набрали собі харчів на цілий обід, віднесли все те до нашої кімнати та й полягали, а близько дванадцятої встали. Том надягнув тітчину сукню, що поцупив у неї, і вже хотів був з харчами рушати, але раптом запитав:

— А де ж масло?

— Я поклав грудку на кукурудзяний корж,— кажу.

— Ти тільки думав те зробити — масла тут нема.

— Обійдемося й без масла,— сказав я.

— Воно нам не завадить,— відповів він.— Скоч-но до льоху та принеси його. А тоді можеш спуститися по громовідводу і — сюди. Я тим часом напхаю соломою Джімів одяг,— ніби це його перевдягнена мати,— а тільки-но ти повернешся, замакаю, як овечка, і ми втечемо всі разом.

І він поліз у вікно, а я подався до льоху. Грудка масла, з добрячий кулак завбільшки, лежала на тому самому місці, де я її залишив; я взяв її разом із коржем, загасив свічку й почав обережно підніматися сходами вгору. На перший поверх вийшов щасливо; аж раптом — назустріч тітка Селлі зі свічкою в руці; я хутенько масло — в капелюх, насунув його на голову; тут тітка побачила мене й питає:

— Ти був у льоху?

— Еге ж, тітонько.

— Що ти там робив?

— Нічого.

— Як то нічого?

— Еге ж, нічого.

— А чом це ти надумався лазити туди вночі?

— Не знаю, тітонько.

— Не знаєш? Ти мені хвостом не метляй, Томе, я мушу знати, що ти там робив.

— Нічого я там не робив, тітонько Селлі! Їй-богу, нічого не робив!

Ну, думаю собі, тепер вона відчепиться, та в добру годину вона б так і зробила; але тепер у нашій господі коїлося багато такої дивовижі, що тітонька помітить щось підозріле, то аж тремтить від страху; тож вона рішучим тоном сказала:

— Марш звідси до вітальні й сиди там, поки я не прийду! Ти, здається, пхаєш свій ніс у чужий заміс! Гляди, я таки виведу тебе на чисту воду,— не встигнеш і оком змигнути!

І вона пішла геть, а я відчинив двері й зайшов до вітальні. Ой лишенько, а там же повнісінько люду! П'ятнадцять фермерів зібралося — і кожен з рушницею. Мені аж млосно стало; ледь дочалапав я до стільця та й бехнувся на нього. Вони теж порозсідалися по всій кімнаті; дехто з них перекидався словом-другим та й замовкав, і всі сиділи як на жару, хоч і вдавали, ніби зовсім спокійні. Проте я добре знав, що їм таки було моторошно, бо вони то скинуть свої капелюхи, то знову їх надягнуть, то голову по шкрябають, то раз у раз із місця на місце пересідають та за ґудзики себе торгають. Я й сам сидів, як на голках, про те капелюха свого не скинув.

Мені не терпілося, щоб швидше з'явилася тітка Селлі й розквиталася зі мною — відшмагала абощо,— тоді я по біжу до Тома і скажу йому, яке ми тут осине гніздо розворушили, тож годі нам дурня клеїти, треба — ноги на плечі та й чухрати разом із Джімом, поки цим молодчикам терпець не увірвався й вони за нас не взялися.

Нарешті увійшла тітка Селлі та й ну мене розпитувати; тільки я не міг відповісти, бо й сам не знав, на яку ступити; а фермерів розбирала нетерплячка, й декотрі ладні були зараз же взятися за тих розбишак та все нагадували, що до півночі лічені хвилини лишилися; інші стримували їх та радили почекати, поки замекають; а тут ще й тітка до живого допікає мені своїми розпитами, і я тремчу з переляку, ледве на ногах тримаюсь; в кімнаті ставало все гарячіше й гарячіше, і масло в мене під капелюхом почало топитися та й потекло по шиї й за вухами; коли ж один із сусідів сказав: "Як на мене, треба негайно йти до тієї халупи, причаїтися там і схопити їх, тільки-но вони надійдуть",— то я мало не впав; на додачу ще й масло по текло у мене по лобі Тітка Селлі, як побачила — аж побіліла, мов хустка, та як скрикне:

— О господи, що це з дитиною сталося! Напевно, запалення мозку.. Он він уже з голови витікає!

Всі кинулися до мене, а вона зірвала з моєї голови капелюха, і з нього випав хліб та рештки масла, вона схопила мене, пригорнула та й каже.

— Ох, як же ти мене налякав! Яка ж я рада, що не скоїлося чогось гіршого! Відвернулася доля від нас — напасть за напастю! А як побачила я, що в тебе по лобі щось тече, ну, думаю, це вже край, він конає! Та й колір — ну чисто як мозок, коли... Господи, ну чого ж ти мені не сказав, чого до льоху лазив? Я б не турбувалася! А тепер забирайся спати, і щоб я тебе до ранку не бачила!

В одну мить я був уже нагорі, а в другу — спустився по громовідводу на землю й метнувся в темряві до комірчини. Я був такий схвилюваний, що й говорити не міг, а все ж одним духом випалив Томові, що треба скоріше тікати, не баритися й хвилини: в хаті повно люду, всі озброєні, з рушницями!..

Очі в нього заблищали, і він вигукнув:

— Та ну! Справді? Оце так-так! Ну, Геку, коли б можна було почати все знову, я зібрав би тут щонайменше чоловік із двісті! От якби можна було трошки перегодити...

— Швидше! Не барись! — кажу я до нього.— Де Джім?

— Біля самого твого ліктя; простягни руку й доторкнешся. Він уже переодягнувся, і все готово. Зараз ми вислизнемо звідси й замикаємо.

Але саме в цю мить ми почули тупіт,— чоловіки підійшли до наших дверей, а тоді почали біля колодки длубатися; раптом один із них озвався:

— Казав же я, що прийдемо зарано. Вони ще не з'явилися, двері замкнені. Знаєте що: я замкну кількох із вас у халупі, ви посидьте в темряві, підстережіть їх та перестріляйте всіх, коли з'являться; а решта хай тут навкруг розташуються та хай прислухаються, щоб ті розбишаки не напали на нас.

Кілька чоловік увійшли до халупи, але було зовсім темно, і вони нас не побачили, хоч мало не спіткнулися об нас, коли ми порачкували під ліжку. Ми встигли залізти у підкоп і швидко, але тихенько вилізли крізь нього; Том наказав, щоб Джім ліз перший, я за ним, а Том за мною. Ми опинилися в комірці й добре чули, як вони тупотять у дворі, зовсім поруч. Ми підкралися до дверей, але Том зупинив нас, і сам припав оком до шпари, проте було так темно, що він нічого не міг побачити; він прошепотів, що прислухатиметься і, тільки-но кроки віддаляться, штовхне нас ліктем,— тоді нехай Джім вибирається перший, а він сам знову вийде останній. Том приклав вухо до шпари й почав прислухатися — слухав, слухав, а кроки надворі ніяк не віддаляються. Нарешті він нас підштовхнув, і ми вислизнули з комірчини, пригнулися й, затамувавши віддих, почали нишком крастися до паркана — один за одним низкою, як індіанці. Добралися до паркана без перешкод, і ми з Джімом перелізли на той бік, а Том зачепився штаниною за сучок у верхній планиці; тут він

почув чийсь кроки, щосили шарпонував, і сучок затріщав і відламався; коли Том сплигнув і побіг за ними навздогін, хтось крикнув:

— Хто йде? Відповідай, стрілятиму!

Ми, звісно, не відповіли нічого і як рвонули, то тільки ногами замелькали. Переслідувачі — за нами, і раптом — бах, бах, бах! — навколо нас засвистіли кулі! Чуємо — кричать:

— Он вони! Подалися до річки! За ними, хлопці, хутчій спустіть собак!

Чуємо — наслідують щодуху. Чули ми їх добре, бо вони гупали чобітьми й галасували, а ми бігли босоніж і ні пари з уст. Ми гнали до тартака, а коли вони були вже зовсім близько — шаснули вбік до чагарів і пропустили їх повз себе, а тоді знову побігли слідом за ними. Ще на початку собак позамикали, щоб вони не сполохали розбійників; а тепер хтось їх повипускав, і вони чухрали просто на нас, зчинивши таку гавкотню, наче їх там цілий мільйон. Тільки ж собаки були свої, вони знали нас; ну, ми зупинилися й зачекали, поки вони надбігли, а коли вони побачили, що нічого цікавого для них тут нема, то пометляли хвостами й помчали далі, туди, звідки долинав страшенний галас та гупотнява. Ми знову пустилися слідом за ними й так і добігли майже до самого тартака, а там повернули вбік, продерлися крізь чагарі до того місця, де був прив'язаний мій човен, повскакували в нього і давай з усієї сили веслувати на середину річки, тільки так, щоб весла не дуже хлюпали. Потім, уже не кваплячись, повернули до того острівця, де був прип'ятий мій пліт; ми чули, як перегукуються наші переслідувачі, а собаки ганяють понад берегом та гавкають. Що далі ми відпливали — то й гамір поволі затихав, і зрештою все завмерло. Коли ми перелізли на пліт, я сказав:

— Тепер, друже Джіме, ти знову вільна людина, і, я ручуся, вже ніколи не будеш рабом.

— Ну й ловку ж ми штуку втнули, Геку! І придумали добре, і виконали чудово. Нікому в світі не вимудрувати такого заплутаного й хитрого плану!

Всі ми раділи, а Том найбільше, бо в литці в нього засіла справжня куля.

Коли ми з Джімом довідались про те, радість наша відразу потьмарилася. Томова рана дуже боліла, з неї текла кров; ми поклали його в курені, подерли герцогову сорочку й хотіли перев'язати ногу, але він сказав:

— Дайте мені це ганчір'я, я й сам зумію це зробити. Не кидайте весла, не марнуйте часу. Втеча вийшла пречудова, тож відв'язуйте мерщій плота й беріться за весла! Хлопці, ми добре влаштували втечу. Ну просто чудо, та й годі! Шкода, що Людовік Шістнадцятий не потрапив у наші руки. Тоді б у його біографії не писали: "Нащадок святого Людовіка полинув на небо!" Ні, сер, ми переправили б його через кордон, от що б ми зробили, та ще й як спритно! Налягайте на весла, налягайте на весла!

Але ми з Джімом порадилися й почали міркувати. Подумали хвильку, і я мовив:

— Кажи ти, Джіме.

І він почав:

— Ну, моя думка така: якби на моїм місці сидів у в'язниці містер Том, а звільняли його ми і когось із нас підстрелили, хіба сказав би він: "Скоріше рятуйте мене, ніколи нам із лікарем морочитись!" Чи ж схоже таке на містера Тома Сойєра? Чи сказав би він так? Ніколи в світі! Ну то й Джім не може так сказати. Ні, сер, я й на крок не зрушу з цього місця, доки лікаря тут не буде, хоч би довелося мені тут просидіти сорок років!

Я давно знав, що в Джіма добра душа, і знав наперед, що він саме це скаже,— тепер усе було ясно, і я заявив Томові, що йду по лікаря. Ну, Том, звісно, збив страшенну бучу, але ми з Джімом твердо стояли на своєму й нізащо не піддавались. Він хотів навкарачки вибратися з куреня та відв'язати плота, але ми його не пустили. Тоді він почав лаятися з нами, але й це анітрохи не допомогло.

А як побачив, що я лаштую човна, то сказав:

— Ну добре, якщо ти вже так напосівся привезти лікаря, я тобі скажу, що треба робити, коли приїдеш до містечка. Замкни двері, зав'яжи лікареві очі й примусь його запрягти, що він мовчатиме як могила, тоді поклади йому в руку гаман, повний золота, і поповоди його в темряві по різних закутках та завулках, а тоді посади в човен і вези сюди, та не навпростець, а манівцями, петляючи поміж острівців; та, дивись, обов'язково обшукай його, відбери крейду та не віддавай, поки привезеш його назад у містечко, а ні, то він позначить крейдою цього плота, щоб можна було згодом його відшукати. Так завжди робиться в подібних випадках.

Я пообіцяв, що зроблю все, як він сказав, і повеслував до містечка. Джімові ж було наказано сховатися в лісі, тільки-но побачить, що лікар наближається, й сидіти там, аж поки лікар поїде назад.

Розділ XLI

Лікар, якого я розбуркав, був добрий, ласкавий з вигляду дідок. Я розповів йому, що вчора пополудні їздив разом із братом полювати на Іспанський острів; там ми знайшли пліт і лишилися на ньому ночувати, адесь опівночі брат, мабуть, штовхнув уві сні рушницю, вона стрельнула, й куля влучила йому в ногу; отже, ми просимо лікаря поїхати зі мною на той острів та оглянути братову ногу, нікому про те не кажучи й слова, щоб ніхто нічого не знав, бо ми хочемо вернутись увечері додому й самі про все розповісти нашим рідним.

— А хто ж ваші рідні? — спитав він.

— Фелпси, вони живуть недалечко звідси.

— О-о! — протяг він. А по хвилі додав: — То як же, ви кажете, він себе поранив?

— Йому щось наснилося,— пояснив я,— й рушниця стрільнула.

— Дивний сон,— буркнув він.

Він засвітив свого ліхтаря, захопив сумку з інструментами, й ми вирушили. Мій човен не сподобався лікареві, мовляв, на одного ще сяк-так, а двох не витримає.

Я сказав:

— О, не бійтеся, сер, він усіх нас трьох чудово перевозив.

— Кого це — трьох?

— Та звісно ж, мене й Сіда, та... та... та рушниці; я саме їх мав на думці.

— Он як! — кинув лікар.

Він усе ж поставив ногу на борт і поколихав човен, тоді похитав головою і сказав, що ліпше подивиться, чи немає десь поблизу більшого човна. Проте всі інші човни були замкнені й на ланцюгах; ну, то він сів у мій човен і наказав мені чекати, коли він повернеться, або пошукати собі іншого човна, а ще краще — піти додому та приготувати рідних до такої несподіванки. Я сказав, що не хочу, а тоді пояснив йому, як відшукати нашого плота, й він відразу ж відчалив.

І раптом впала мені в голову думка. А що, думаю, як лікареві не пощастить вилікувати Томові ногу відразу, як то кажуть, не встигне вівця й тричі хвостиком махнути? А що, як йому потрібно буде днів три-чотири на таке діло? Що тоді нам робити? Сидіти тут і чекати, поки він усе роздзвонить? Ні, сер, я знаю, що мені робити. Зачекаю на лікаря, і, коли він повернеться й скаже, що йому треба буде поїхати до нас іще раз, я з ним подамся на пліт, хоч би для цього довелось мені шубовснути у воду; а там ми його зв'яжемо, залишимо на плоті й попливемо разом за водою; а коли він вилікує Тома, заплатимо йому, скільки треба, а то й віддамо все, що в нас є, й тоді висадимо його десь на берег.

Я забрався між штабелі колод, щоб хоч трохи поспати, а коли прокинувся, сонце вже підбилося височенько й стояло в мене над головою. Я схопився й побіг до лікарєвої господи, але мені сказали там, що його немає ще з ночі. Еге, думаю, мабуть, Томові непереливки, коли так, треба негайно ж переправитися на острів. Біжу я від лікаря — і тільки-но звернув за ріг, як наскочив на дядька Сайласа, мало не торохнувши його головою в живіт!

— Як, це ти, Томе?! Де ж це ти весь час пропадав, паскудний хлопчиську? — вигукнув він.

— Я ніде не пропадав,— кажу,— просто ми хотіли перейняти втеклого негра — я та Сід.

— Де ж це вас носило, га? — не вгавав дядько.— Тітка ваша дуже непокоїться.

— Даремно вона непокоїться, нічого з нами не сталося. Ми побігли слідом за людьми та собаками, але вони випередили нас, і ми їх упустили з очей; а тоді нам здалося, що їхні голоси розлягаються десь понад водою, ну то ми роздобули човна й перемахнули через річку, але не знайшли там нічого підозрілого; ми повеслували проти води попід берегом, поки геть потопилися, тоді пристали до берега, прив'язали

човна й полягали спати — тільки годину тому продерли очі та й знову перемахнули через річку на цей бік, щоб узнати, чи немає часом яких новин, Сід пішов на розвідку до поштової контори, а я оце никаю, щоб роздобути нам чогось попоїсти, а тоді відразу ж по вернемося додому.

Пішли ми разом із дядьком Сайласом на пошту "по Сіда", але, як я й знав наперед, його там не було; старий отримав якогось листа; ми почекали ще трошки, але Сід так і не з'явився; тоді старий сказав, що годі, мовляв, на нього чекати, їдьмо, каже, додому. Сід, коли йому набридне швендяти, нехай вертається пішки або човном, а ми поїдемо конем. Я ніяк не міг допроситися, щоб старий дозволив мені лишитись та почекаати на Сіда; каже, все те ні до чого, треба, каже, поспішати додому, щоб тітка Селлі заспокоїлася, побачивши, що з нами нічого не сталося.

Коли ми вернулися додому, тітка Селлі так зраділа, що й сміялася, і плакала, і стискала мене в обіймах, і пошмагала мене трошки, але не боляче; нахвалялася вона й Сіда так само почастувати, коли він повернеться.

А люду в нас натовпилося повна хата: всіх фермерів з дружинами запрошено було на обід, і я ще зроду не чув такого ґвалту. Стара місіс Гочкіс торохтіла більше за всіх; калатала язиком, не вгаваючи. Вона розповідала:

— Ну, сестро Фелпс, обдивилась я ту халупку й переконалася, що негр ваш несповна розуму. Я й кажу сестрі Демрел — чи ж не казала я, сестро Демрел? — що він недоумкуватий. Так і сказала, цими самими словами. Ви всі мене чули: він недоумкуватий, кажу, це по всьому знати, кажу. Та гляньте лишень на те жорно — ой, і не говоріть мені, щоб ото людина при добрім розумі та почала отаке казна-що на жорні видряпувати. Що воно за знак, кажу. Тут у такого-то серце розірвалось, чи хтось там протягом тридцяти семи років у в'язниці нидів тощо, а то ще про позашлюбного сина якогось там Людовіка... та ще бозна-чого надряпано! Та він же зовсім з глузду з'їхав, кажу! Я це з самого початку

сказала, і потім казала, і зараз кажу, і завжди казатиму: цей негр навіжений, чистий Навуходоносор, кажу...

— А ви помітили, сестро Гочкіс, оту драбину з ганчір'я? — урвала їй мову стара місіс Демрел.— Хай бог милує, та й навіщо вона була йому потрібна...

— Оце ж самісіньке я щойно казала сестрі Аттербек, вона може вам підтвердити. Вона каже: зверніть лишень увагу на мотузяну драбину. Ні, тобто я кажу: гляньте на мотузяну драбину. Навіщо вона йому була потрібна, кажу. Вона каже, сестро Гочкіс, вона каже...

— Цікаво знати, як же вони затягли туди те жорно? І хто викинув таку величезну діру? І хто...

— Це ж бо мої власні слова, брате Пенроде! Я допіру сказала... передайте мені тарілку з мелясою, прошу... я допіру сказала сестрі Данлеп, оце зараз сказала! І яким же то чином затягли вони до халупи те жорно, кажу. І без допомоги, уявляєте, без жодної допомоги! Ось загадка, каже. Та що ви мені кажете, кажу. Звісно, що була допомога, кажу, та ще й не один допомагав, кажу. Цьому негрові чоловік з дванадцятро допомагало, кажу. Коли б то від мене залежало, я б з усіх негрів тут шкуру злупила, з кожного злупила б, а таки довідалася б, хто те вчинив, кажу; та ще й до того, кажу...

— Дванадцятро, кажете ви! Та тут би й сорок не впоралося. Ви гляньте лишень на пилки, що їх з ножів змайстровано, та ще всякого багато... та як ретельно все зроблено! Та щоб перепиляти такою пилкою ніжку, довелося, мабуть, шістьом цілий тиждень працювати. А негритьянське опудало в ліжку, га? З соломи зроблено... А бачили ви...

— Атож, ваша правда, брате Гайтауере! Я допіру сказала те ж самісіньке братові Фелпсу. Він сам мене запитав: яка ваша думка, сестро Гочкіс, запитав. Щодо чого, брате Фелпсе, кажу. Та щодо цієї ніжки, як

же то її перепиляно, каже. Яка моя думка, кажу. Не може ж того бути щоб вона сама відпилялася, кажу, хтось же її відпиляв, кажу. Така моя думка,— хочте погоджуйтеся, хочте — ні,— кажу, а я своє правитиму, така-бо моя думка, кажу, так я вважаю, а коли хтось інакше вважає, кажу, хай собі вважає, кажу, та й квит! Я кажу до сестри Данлеп, тож я кажу їй...

— А щоб мене до вечора посередині хати побачили, якщо тутечки останні чотири тижні не шастали щоночі цілою ватагою негри, які допомагали цьому втікачеві працювати; а ні, то хіба ж зміг би він сам з усім отим упоратися, сестро Фелпс. Гляньте-но на цю сорочку — таж кожнісінький дюйм на ній покрито африканським тайнописом, і все чисто накопирсано кров'ю! Тут, мабуть, ціла згряя орудувала, та ще й скільки ж то часу! Я б і два долари не пошкодував, аби мені оте писання прочитали; а тим неграм, отим писакам, я завдав би доброго гарту...

— Запевняю вас, брате Марплзе, він мав силу-силенну помічників! Якби ви пожили отут із нами останнім часом, то не мали б у тому жодного сумніву. Вони ж усе чисто в нас тягли, все цупили, що тільки до рук потрапляло. А ми ж увесь час стежили та чатували! Сорочку, наприклад, вони просто з мотузки в дворі вкрали! А щодо простирадла, що вони його на мотузяну драбину подерли, важко навіть сказати, скільки разів з-перед очей його тягли. А борошно, свічки, свічники, ложки, грілка, і ще, і ще — мені воно вже зараз із пам'яті випало. А моя нова ситцева сукня! Таж ми з Сайласом та Сід із Томом і вдень і вночі пильнували, я вам уже казала, і ніхто з нас ні тіні їхньої, ні духу їхнього, ні шамотіння, хоч найменшого звуку якого — нічогісінько не чув. І раптом, оце вже останньої хвилини — вислизнули нам з-під самісінького носа, і не тільки нас у дурні пошили, а ще й цілу ватагу розбишак з індіанської території, і спокійненько втекли собі з отим самим негром,— а за ними аж шістнадцятеро чоловік гналися, на п'яти їм наступали, та ще й двадцять дві собаки! Зроду-звіку такого не чувала я! Духи, на що вже безтілесні істоти, та й ті більше галасу з цією втечею зчинили б. І все ж я гадаю, що то таки й справді були духи, адже ж ви знаєте наших собак — кращих за них немає на цілу околицю! Ну, то можете собі уявити, що вони ніяк не

могли їхній слід узяти! Поясніть мені це, якщо можете! Чи хто з вас розуміє, що воно таке?

— Атож, це справді нечувано...

— Боженьку мій милостивий, я ніколи...

— Хай бог милує, я б нізащо...

— Хатні злодії, як і...

— Крий боже, мені було б страшно жити в такій...

— Було б страшно жити! Я сама боялася — ні покластися спати не могла, ні підвестися, ні лягти, ні сісти, сестро Ріджвей. Вони ж бо могли покрасти чисто... та шкода й казати!.. Тож можете собі уявити, якого страху набралась я минулої ночі, як стало до півночі схилитися. Бог свідок, я вже почала боятися, що вони нам когось із родини нашої викрадуть! Такий страх мене взяв, що я вже й сама себе не тямила... Звісно, зараз, серед білого дня, моя поведінка здається навіть і мені самій дивною, а тоді раптом подумала: як же воно там обом моїм небожам ведеться? Адже ж сплять вони, сердешні, нагорі самі-самісінькі в окремій кімнаті. І так я занепокоїлася, що вибралася тихенько сходами вгору й замкнула їх на ключ! Так-таки й замкнула. Та, мабуть, кожен, на моєму місці бувши, замкнув би. Бо, знаєте, чого б ти з переляку не зробив! І ото забирає вас отой страх — та що далі, то все дужче,— і в голові паморочиться, й починаєш несосвітенні дурниці виробляти! Мимоволі таке щось до голови лізе, приміром: а що, коли б я була хлопчиком, та сиділа б отам нагорі сама душею, а двері не замкнені, а ще й...

Вона замовкла, наче вражена думкою, що раптом зродилася в її голові, потім повільно повернулася в мій бік, і, коли очі її запитливо зиркнули на мене, я підвівся та й пішов прогулятися. Я сказав сам до

себе, що зможу краще пояснити їй, яким чином зникли ми під ранок із замкненої кімнати, якщо вийду звідтіля та обміркую цю справу як слід. Так я й зробив. Але не насмівся зайти десь далеко — боявся, що тітка кинеться мене шукати.

Надвечір, коли гості вже подалися додому, прийшов я до неї та й кажу, що нібито галас та стрілянина збудили мене й Сіда; нам дуже кортіло подивитися, що там коїться, а двері були зачинені, тож ми й спустилися по громовідводу на землю, обидва трохи забилися і ніколи більше не будемо цього робити. Ну, а далі я розповів їй усе те, що розповідав перед тим дядькові Сайласу; а вона сказала, що прощає нам і що, мабуть, так воно і мало бути, бо чого ж можна сподіватися від хлопчиськів, адже ж усі вони шибеники та шибайголови, скільки вона знає; і як нічого лихого з того не вийшло, то й не треба турбуватися та сердитись, а треба дякувати богові за те, що ми живі й здорові та знову біля неї. Вона поцілувала мене, погладила по голові, а тоді замислилася — і раптом як схопиться!

— Боже ж ти мій милосердний, уже ніч, а Сіда ще й досі немає! Що з ним скоїлося?

Я збагнув, що це мені саме на руку ковінька, схопився та й кажу:

— Я побіжу зараз до міста й приведу його.

— Ні, нікуди ти не побіжиш! — відповіла вона.— Ти зостанешся тут. Досить уже й того, що один десь пропав. Якщо він до вечері не повернеться, поїде твій дядько.

Ну, звісно, до вечері Том не повернувся; отже, відразу ж після вечері дядько Сайлас вирушив до міста.

По десятій повернувся він додому, трохи стурбований; він так і не натрапив на Томів слід. Що ж до тітки Селлі, то вона дуже стривожилася,

але дядько Сайлас заспокоював її, мовляв, нема чого турбуватися; хлопчаки, каже, завжди хлопчаки, нічого з ним не станеться і вранці повернеться цілий і здоровий, вона сама, мовляв, побачить. Тим вона і вдовольнилася. А проте сказала, що почекає на нього ще трохи, світла не гаситиме, щоб йому було видно.

Коли я пішов спати, вона також пішла за мною, й принесла свою свічку, і вкутала мене ковдрою, й упала коло мене, як рідна мати,— аж мені так соромно зробилося, що я не міг їй в очі дивитися; а вона сіла до мене на ліжко і ще довго зі мною розмовляла, та все про Сіда згадувала, який же він хороший хлопець і ще всякого багато, й, здавалося, розмовам тим кінця-краю не буде; вона питала мене, як я гадаю, чи Сід не заблудився часом, чи де не розбився, не втонув, чи, може, лежить зараз десь поранений або вбитий, а її немає поруч нього, щоб допомогти; тоді з очей у неї починали капати сльози, і я заспокоював її, казав, що із Сідом нічого не трапилось і що вранці він, напевне, повернеться; вона тоді міцно стискала мені руку, а часом навіть цілувала мене й прохала, щоб я повторював це ще і ще, бо мої слова заспокоюють її, адже вона така налякана. Виходячи з кімнати, вона глянула мені в очі пильно-пильно і лагідно та й каже:

— Я дверей не замикатиму, Томе; звісно, є ще й вікно та громовідвід, але ж ти будеш хорошим хлопчиком,— ти послухаєшся, нікуди не підеш? Заради мене!

Як мене поривало майнути та подивитися, що там із Томом діється,— по правді, так я й збирався зробити,— але ж після всього я не міг тікати, ні за які гроші.

Проте ні вона, ні Том не виходили у мене з думки, а через те й спав я дуже погано. Двічі за ніч я спускався громовідводом униз, і проходив перед будинком, і щоразу бачив, що тітка Селлі все ще сидить при свічці край вікна, втупивши погляд у дорогу, і сльози блищать у неї на очах; мені дуже хотілося хоч що-небудь зробити їй приємне, та нічого не міг; дай, думаю, хоч поклянуся, що ніколи більше не завдаватиму їй клопоту.

Втретє я прокинувся вже на світанні й знову спустився вниз, а вона все сидить на тому ж місці, і свічка в неї майже догоріла, а сива її голова спочиває на руці — вона спить.

Розділ XLII

Вранці, ще перед сніданком, старий знову їздив до міста, але так і не знайшов Тома; тепер вони обоє сиділи мовчки біля столу, сумні, задумані; кава давно вистигала в чашках, до страв вони й не доторкалися. Нарешті старий сказав:

— Я віддав тобі листа?

— Якого листа?

— Того, що отримав учора на пошті.

— Ні, ніякого листа ти мені не давав.

— Виходить, я забув про нього. Понишпоривши спочатку в себе по кишенях, дядько згадав, куди поклав його, пішов знайшов його і віддав їй. Вона глянула на конверт і скрикнула:

— Та це ж із Сент-Пітерсберга, це ж від сестри!

Я вирішив, що мені корисно буде піти знову прогулятися, та ніяк не міг зрушити з місця. І раптом... тітка Селлі навіть не встигла листа розпечатати, як упустила його і стрімголов вибігла з кімнати — щось там побачила. За хвилю побачив і я. То був Том Сойєр, його несли на ношах; поруч ішли старий лікар та Джим у ситцевій сукні, зі скрученими за спиною руками, а за ними сунуло сила люду. Я швидко сховав листа під першу річ, яка потрапила мені під руку, і також вибіг їм назустріч. Тітка Селлі кинулася до Тома і плаче та голосить:

— Ох, він умер, умер, я знаю, що він умер!..

А Том повернув трошки голову й промимрив щось нещодавне — видно, з головою не все було гаразд; а вона сплеснула руками та й каже:

— Він живий, слава богу! Для мене й цього вже досить!

Поцілувала його й хутенько побігла до хати — готувати йому постіль, і на бігу давала накази, та не тільки неграм, а й іншим, хто лиш траплявся назустріч, та так швидко, що ледве язик устигав повертатися.

Я пішов за юрбою, щоб подивитися, що вони з Джімом робитимуть, а старий лікар та дядько Сайлас подалися за Томом до господи. Юрба була розлючена до краю, дехто хотів навіть повісити Джіма, для науки іншим неграм,— щоб не кортіло тікати, як Джімові, щоб не зчиняли такого переполоху та не держали день і ніч цілу родину порядних людей у смертельному страху. Інші казали: не треба його вішати, однаково це ні до чого, адже він не їхній, власник його може от-от з'явитись і тоді обов'язково заправить за нього великі гроші. Це трохи остудило натовп, воно завжди так: хто найбільше хоче повісити негра, якщо той попадеться, найменше хоче платити за нього, коли забава скінчиться.

Вони довго лаяли Джіма, кілька разів навіть дали йому по шиї, але Джім мовчав і ніякого знаку не подавав, що знає мене. Вони заштовхали його до тієї ж самої халупки, передягли в його старий одяг і знову взяли на ланцюг, тільки прикували вже не до ліжка, а до великого кільця, вкрученого в нижню колоду, закували руки й ноги і звеліли годувати тільки хлібом та водою, поки з'явиться його хазяїн, а якщо той не з'явиться вчасно, то доти, доки його продадуть з аукціону; тоді засипали землю наш підкоп і сказали, щоб уночі халупу стерегли двоє фермерів з рушницями, а на день прив'язували до дверей бульдога; упоравшись з усіма справами, вони почали лаяти Джіма просто так, на прощання, аж тут зайшов до халупи і старий лікар, глянув навкруги і сказав:

— Не поведіться з ним суворіше, ніж потрібно, бо він непоганий негр. Коли я добрався туди, де лежав хлопчина, то відразу ж побачив, що без чиєїсь допомоги кулі не вийму; а залишити хлопця і поїхати по допомогу також не можна було йому дедалі гіршало, незабаром він уже себе не тямив, казав, що не підпустить мене до себе і вб'є мене, якщо я крейдою поставлю хреста на їхньому плоті і всяку таку нісенітницю. Я сказав собі, що без чиєїсь допомоги не дам йому ради і враз виповз звідкілясь оцей негр та й каже, що допоможе мені, він зробив усе, що треба, і то дуже вправно. Я, звісно, відразу догадався, що це отой утеклий негр, та що я мав робити! А мені ж довелося коло хворого решту дня та цілу ніч просидіти. Ото рахуба, скажу я вам; адже у місті на мене чекали два пацієнти з простудою, мені треба було їх провідати, проте я не насмівся й рухнутись, бо той негр міг чкурнути, і тоді пеню склали б на мене; а тут, як на гріх, жодний човен не підходив так близько, щоб я міг когось гукнути. Ну, й довелося мені на тому острові аж до нинішнього ранку стовбичити; я ніколи не бачив, щоб з негра була така сумлінна та дбайлива доглядальниця, а він же через те власною волею ризикував! Та ще й був до краю знесилений — по всьому було видно, що довелося йому тяжко працювати останнім часом. Цей негр привабив мене своєю добродушністю. Запевняю вас, джентльмени, що він вартий і тисячі доларів, та й обходитися з ним треба лагідніше. Я мав напихати все, що треба, а хлопцеві було там не гірше, ніж удома, а може, навіть і краще, бо там дуже тихо; а проте я сидів, як на голках, прикутий до того плоту аж до нинішнього ранку; адже ж то не жарт — відповідав-бо я за обох! А на світанку, бачу, пропливають повз нас кілька чоловік човном і, на щастя, негр, що сидів біля солом'яника, на той час заснув і голову схилив між коліна. Я мовчки подав їм знак, і вони підкралися до нього, схопили й зв'язали, перш ніж він утямив, що воно й до чого, тож ми не мали з ним ніякого клопоту. А хлопець також спав, хоч і кидався вві сні; ну, ми пообмотували весла ганчір'ям, причепили пліт до човна і рушили тихенько до нашого берега, а негр за весь час не ворухнувся й не мовив жодного слова.

Він не лихий негр, джентльмени, я певен.

Хтось відгукнувся на те:

— З того видно, що й справді поводився він добре.

Тоді й решта трохи заспокоїлись, і я був дуже вдячний старому лікареві, що він заступився за Джіма, а ще я був радий, що й лікар думає про Джіма так, як я: коли я вперше зустрівся з Джімом, то відразу відчув, що в нього щире серце і людина він добряча. Всі погодились, що поводився він дуже добре і заслужив, щоб на це звернули увагу й чимось його нагородили. І всі до одного щиро обіцяли більше його не сварити.

Потім усі вийшли з халупки й замкнули Джіма на замок. Я сподівався, що вони скажуть зняти з нього бодай одного ланцюга, бо ті ланцюги важкі до біса, або порадять давати ще й м'яса та городини до хліба й води, та нікому з них таке й на думку не спало, а я вирішив, що мені краще не втручатися в цю справу; піду-но я до тітки Селлі, думаю, та й переповім усе, що лікар казав, тільки-но мені пощастить обминути всі пороги та мілини — тобто пояснити їй, чому я забув сказати, що Сіда було поранено, коли ми з ним гналися за втеклим негром.

Часу мав я багато. Тітка Селлі доглядала хворого — день і ніч не виходила з його кімнати, а я щоразу, коли бачив дядька Сайласа, тікав від нього світ за очі.

Наступного ранку почув я, що Томові покращало й що тітка Селлі пішла до себе трошки подрімати. Я тихцем прослизнув до хворого в кімнату: якщо він не спить, то ми вдвох із ним придумаємо якусь побрехеньку, щоб замилити родичам очі. Але Том спав, і спав дуже спокійно, і обличчя його було зовсім бліде, а не палало, як тоді, коли його принесли. Я сів і почав чекати, коли він сам прокинеться. За яких півгодини до кімнати нечутно ввійшла тітка Селлі,— отуди к бісу, знову я вклепався! Вона приклала пальця до вуст, щоб я не обзивався, сіла поруч мене й почала пошепки хвалитися, що тепер усі ми можемо радіти, бо рана гоїться добре, і в хворого нарешті спокійний сон, і спить він уже

довгенько, і виглядає зараз краще та спокійніше, і десять проти одного за те, що прокинеться він при добрім розумі, як завжди.

Ми сиділи й чатували коло нього, і нарешті він поворушився, розплющив очі, як звичайно, позирнув на нас і сказав:

— Ого!.. Що це?.. Я вдома?! Як же це? А де ж пліт?

— З ним усе гаразд,— відповів я.

— А з Джімом?

— Також,— сказав я, але не зовсім упевнено. Та він нічого не помітив і провадив далі:

— Дуже добре! Чудово! Тепер ми вдома й цілі та здорові! Виходить, усе скінчилося щасливо. Ти розповів уже тітоньці?

Я хотів був сказати "так", але вона втрутилася в розмову й запитала:

— Про що саме, Сіде?

— Ну, про те, як ми все влаштували.

— Що влаштували?

— Ну, все. Та тільки ж одне й було: як ми звільнили втеклого негра — я і Том.

— Свят, свят, свят!.. Звільнили втек... Ой дитинко ж моя люба, про що ти говориш? Господи, він знову марить!..

— Ні, зовсім я не марю, я знаю, що кажу. Ми його справді звільнили — я і Том. Ми надумалися це зробити й зробили. І ми виконали наш задум якнайкраще!

Том почав розповідати, а тітка його не зупиняла, тільки сиділа й дивилася на нього широко розплющеними очима та слухала, слухала, і я бачив, що мені вже нічого втручатися.

— Атож, тітонько, скільки ми сил доклали! Цілі тижні працювали, година за годиною, та все ночами, поки ви всі спали. Нам довелося для цього й свічки цупити, і простирадло, і сорочку, і вашу сукню, і ложки, і олов'яні тарілки, і ножі, і грілку, і жорно, і борошно та ще силу всіляких речей. Ви навіть і уявити собі не можете, скільки ми доклали сил, щоб змайструвати пилку, та пера, та написи поробити, та ще всякого багато, і як нам було весело! Ще й довелося нам домовину та інші страховиська малювати, писати анонімні листи від розбійників, по громовідводу вилазити вгору й спускатися вниз, прокопувати підземний хід до халупи, драбину мотузяну зсукати та запекти її в пирозі та пересилати в'язневі ложки, гвіздки й інші потрібні речі, всунувши їх у вашу кишеню...

— Боже мій, світе!

— ...та напускати в халупку пацюків, змій і павуків, щоб Джім не нудьгував на самоті; а тут іще ви так довго тримали Тома з маслом у капелюсі, що трохи не зіпсували нам усієї справи, бо озброєні сусіди зайшли до халупи раніше, ніж ми встигли забратися звідти; тож ми вилізли мерщій і ну бігти, а вони нас почули та й кинулися за нами навздогін,— отоді мене й улучила куля,— а потім звернули ми з дороги й дали їм пробігти повз нас; а коли налетіли собаки, то їм було нецікаво плигати навколо нас, і вони кинулися в той бік, звідки долинав галас, а ми сіли в човен, і повеслували до плоту, й урятувалися, і Джім здобув собі свободу, і все це зробили ми самі — правда ж, чудово, тітонько?

— Зроду нічого подібного не чула! То, виходить, це ви, шельмівські хлопці, завдали нам такої мороки, геть памороки позабивали та налякали нас усіх мало не до смерті? Ох, аж руки мені сверблять,— так і кортить тут же розуму вам до голови нагнати! Подумати лишень, я тут щоночі... Ну, постривай же, любчику, тільки-но видужаєш, обох почастую березовою кашею!

Том аж саяв з гордоців, він так радів, що ніяк не міг угамуватися — усе торохтів не вгаваючи; а тітонька раз у раз перебивала його та все сварилася, і обоє вони кричали навперебій — ну справжнє котяче збіговисько; а наостанці вона сказала:

— Ну, гаразд, радій собі! Та гляди, якщо ви знов із ним злигаєтеся...

— Із ким злигаємося? — запитав Том, перестаючи всміхатися й зиркаючи на нас здивовано.

— Із ким? З утеклим негром, звичайно. А з ким же ти думав?

Том глянув на мене суворо й мовив:

— Томе, ти ж мені тільки-но казав, що з ним усе гаразд. Виходить, він не втік?

— Хто? — перепитала тітка Селлі.— Втеклий негр? Та кажу ж тобі, що ні! Його знову впіймали, живого й здорового, і він знову сидить у халупі й сидітиме на хлібі й воді, та ще й у кайданах, поки його забере хазяїн, а ні, то його продадуть з аукціону.

Том відразу підскочив на ліжку, очі йому загорілися, ніздрі заворушилися, неначе зябра.

— Вони не мають ніякого права замикати його! — гукнув він до мене.
— Біжи скоріше! Не гай ні хвилини! Звільни його! Він зовсім не раб, він такий же вільний, як і всі люди на землі!

— Що та дитина каже?

— Я кажу щиру правду, тітонько Селлі, і якщо ніхто не піде звільняти Джіма, я піду туди сам! Я знаю його ціле своє життя, і Том також знає. Стара міс Уотсон померла два місяці тому. Їй стало соромно, що вона хотіла продати Джіма в пониззя річки, вона сама це казала; отож вона й відпустила Джіма на волю, зазначивши те в своєму заповіті.

— То навіщо ж було його звільняти, коли він і так уже вільний?

— Ну й запитання! Одразу видно, що ви — жінка, тітонько! А за пригоди ви й забули! Та коли б мені довелося аж по самісіньке горло в крові купатися, я б... Ой господи, тітонько Поллі!

І, щоб я крізь землю пішов, коли вона не стояла тут на порозі, лагідна й задоволена, як ангел.

Тітка Селлі кинулася до неї й почала її обіймати, та так, що трохи їй голови не відірвала, а тоді розридалася; а я зметикував, що під ліжком мені буде безпечніше: скидалося на те, що над нами громадяться чорні хмари й ось-ось ударить грім. Я визирнув, дивлюся, аж тітка Поллі звільнилася нарешті з обіймів тітки Селлі й стоїть та роздивляється на Тома поверх окулярів, а погляд у неї такий, що від нього немов у землю вростаєш. Постояла вона так, а тоді сказала:

— Ти б ліпше відвернувся до стінки, Томе. Я б на твоєму місці також відвернулася.

— Ой лишенько! — зойкнула тітка Селлі.— Та невже ж він так змінився. Це ж не Том, а Сід! Томе... Томе... та де ж це Том подівся? Він же тільки-но був тут, хвилину тому.

— Ти хочеш сказати, де подівся Гек Фінн,— саме це ти хочеш сказати! Стільки років вирощувати такого шибеника, як мій Том, та й не впізнати його з першого ж погляду! Ото було б гарно! А вилазь-но з-під ліжка, Геку Фінне!

Я й виліз. Та тільки геть перепудився.

Тітка Селлі зовсім розгубилася — ну, просто, сказати б, остовпіла. А втім, дядько Сайлас розгубився ще більше, коли увійшов до кімнати й вони розповіли йому все чисто. Він ходив у якомусь тумані, немов з перепоею, й цілісінький день ніяк не міг отямитись, і таку виголосив проповідь того вечора, що навіть наймудріша на світі людина і та нічого в ній не второпала б, тож після цього всі почали ставитися до нього з великою пошаною. Ну, а Томова тітка Поллі розповіла їм, хто я та що я, і мені довелося сказати, що я не знав, як викрутитися, коли місіс Фелпс прийняла мене за Тома Соєра... (тут вона перебила мене й сказала: "Ні, ні, й надалі зви мене тітка Селлі, я вже звикла до цього, то нічого й міняти!") коли тітка Селлі прийняла мене за Тома Соєра, то я вже мусив стояти на тому й удавати її небожа, бо іншого виходу не було; а Том, я знав, не матиме нічого проти — навпаки, ще й зрадіє, бо воно ж таки, й справді на щось таємниче скидається. Томові ж тільки того й треба, він із того ще й яку цікаву пригоду вимудрує і буде дуже задоволений. Так воно й вийшло: Том видав себе за Сіда та ще й повернув справу так, що мені все минулося щасливо.

Тітка Поллі підтвердила, що Том каже правду: стара міс Уотсон справді дарувала Джімові волю, зазначивши те в своєму заповіті; виходить, Том Соєр стільки праці доклав до того, щоб звільнити вільного негра! А я ніяк не міг збагнути, аж до цієї хвилини й до цієї розмови, як він — хлопець, що дістав таке виховання,— міг допомагати мені звільняти негра!

Тітка Поллі сказала, що тільки-но тітка Селлі написала їй, що Том і Сід доїхали щасливо, вона подумала:

— От і маєш! Від Тома всього сподівайся! А надто коли відпустила його самого, залишила без нагляду. Отепер і тарганься світ за очі, їдь за тисячу сто миль, щоб довідатися, що там іще накоїв цей негідний хлопчисько... Адже ж від тебе відповіді не діждешся!

— Але ж я й від тебе ніякого листа не отримувала! — заперечила тітка Селлі.

— Дивна річ! Я тобі двічі писала, запитувала, що сталося, чому Сід у вас гостює?

— А я не дістала тих листів, сестро.

Тітка Поллі поволі обернулася й суворо запитала:

— Слухай-но, Томе!

— Ну, чого? — буркнув він, насупившись.

— Не чогокай, безсоромнику, а давай листи, чуєш?!

— Які листи?

— Мої листи! Ну, гляди ж, не минути тобі доброї прочуханки!

— Вони у валізці. Можете перевірити. І ніхто їх не чіпав, відколи я одержав їх на пошті. Я їх не читав і не торкався навіть. Але ж я знав наперед, що вони накоять лиха; думав собі, що вам однаково нема куди поспішати...

— Чекай, чекай, голубчику! Не викрутишся! Ох, і дістанеш же ти! А я ж іще одного листа написала, в якому сповіщала, що їду; певно, й того листа він...

— Ні, той лист прибув учора; я його ще не читала, але він цілий і схований у мене.

Я хотів був закластися на два долари, що його в неї немає, але збагнув, що, мабуть, безпечніше буде не закладатися. І через те промовчав.

Розділ останній

Як тільки випало мені залишитися з Томом наодинці, я спитав його, нащо йому було затівати цю втечу, що він збирався робити, якби вона закінчилася щасливо і вдалося звільнити негра, котрий давно й без того був вільний. А Том сказав мені, що, якби нам пощастило визволити Джіма, ми попливли б разом із ним нашим плотом річкою наниз, аж до самого гирла, і здійснили б щонайліпшу пригодницьку мандрівку,— він із самого початку так задумав; а потім він сказав би Джімові, що той вільний, і ми урочисто повернулися б разом із ним додому, та вже пароплавом, сплативши Джімові за прогаяний час; ми послали б наперед листа, щоб усі негри з навколишніх селищ зібралися його зустріти, щоб провели його до міста з музикою та смолоскипами, і після того став би він героєм, а разом з ним і ми. Як на мене, то й так уся ця метушня скінчилася непогано.

Ми в одну мить розкували Джіма й звільнили його від пут, а коли тітка Поллі, дядько Сайлас та тітка Селлі довідалися, як добре він допомагав лікареві коло Тома ходити, вони почали дуже з ним панькатися: і влаштували його якнайкраще, і їсти давали йому все, чого душа забажає, та ще й дбали про те, щоб він не нудився та нічого не робив. Ми забрали Джіма до кімнати, де лежав хворий Том, і в нас відбулася серйозна розмова; Том подарував йому сорок доларів за те, що

він так терпляче удавав для нас в'язня та ще й сумлінно виконував усі Томові приписи; а Джім так зрадив, що не міг стриматися й скрикнув, звертаючись до мене:

— Ну, Геку, а що я тобі казав, га? Що я тобі казав на Джексонівім острові? Казав же тобі, що в мене волосаті груди, і пояснював, що то за знак; казав же я тобі, що був уже раз багатий і думаю забагатіти знову. Аж он коли воно справдилося! Еге ж! Хай люди патякають що завгодно, а прикмети ніколи не брешуть. Прикмети є прикмети, згадаєш моє слово, Геку! Еге ж! Та я ще тоді знав, що знову забагатію, їй-богу, знав, от щоб я з цього місця не зійшов! А потім Том знову завів своєї, давайте, мовляв, якоїсь ночі дамо звідси драла та всі разом, утрюх, переодягнемось й подамося у мандри до індіанської території шукати пригод серед індіанців, так ото тижнів на два або й на місяць. Ну, звісно, я погодився, але сказав, що в мене грошей немає на індіанський одяг, а з дому я навряд чи одержу, бо татусь, певно, вже вернувся, забрав усі мої гроші в судді Тетчера та й пропив їх.

— Ні, не пропив,— відповів Том,— гроші всі цілі, шість тисяч доларів, і навіть більше; а твого батька так і не бачили відтоді в наших краях. В кожному разі, до мого від'їзду він не з'являвся.

Тоді Джім і каже, та так урочисто:

— Він більш ніколи не вернеться, Геку!

Я спитав:

— Чому, Джіме?

— Та хіба ж тобі не однаково, Геку, чому? Знай тільки, що не вернеться він більше ніколи.

Але я так до нього причепився, що він нарешті сказав:

— Ти пригадуєш той будиночок, що плив за водою? У ньому лежав чоловік, укутаний у ковдру, а я увійшов, підняв її трохи та й подивився, а тобі не дозволив? Ну, то гроші свої ти можеш одержати, коли тобі заманеться, бо той убитий був він.

Том уже цілком одужав і носить свою кулю на ланцюжку замість брелока та раз у раз витягає її з кишені, ніби для того, щоб подивитися, котра година; ну, то вже більше немає про що й писати, і з того я страх як радію, бо коли б я раніше знав, яка це марудна справа — писати книжку, зроду до того не брався б і ніколи вже більше не візьмуся до такої нудної роботи. Мабуть, доведеться мені махнути на індіанську територію раніше за Тома й Джіма, бо тітка Селлі наміряється мене всиновити й виховувати. Нема дурних — я вже скуштував того меду. Тепер мене й калачем не принадиш!

1 — Піччола — стебельце, квіточка (іт.).